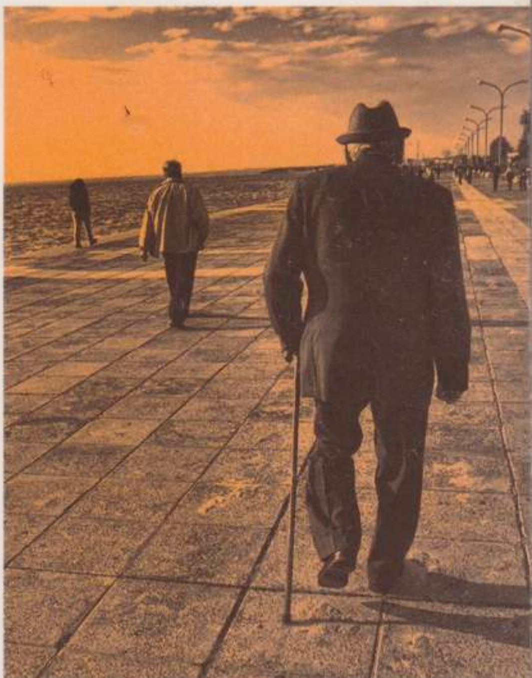
Willy Lahaye
Jean-Pierre Pourtois
Huguette Desmet

Kuşaktan Kuşağa Aktarım

Çocuklarımız çocuklarını nasıl eğitiyor?

İletişim

WILLY LAHAYE Filozof; doktorasını psiko-pedagoji alanında yaptı. Mons-Hainaut Üniversitesi'nde ders veriyor ve aile eğitimi konusunda araştırmalar yürütüyor.

JEAN-PIERRE POURTOIS Mons-Hainaut Üniversitesi'nde profesör. Aile ve Okul Sosyo-pedagojisi Araştırma Merkezi'nin (CERIS) yöneticilerinden biri.

HUGUETTE DESMET Mons-Hainaut Üniversitesi'nde profesör ve CERIS'te yönetici. Jean-Pierre Pourtois'yla birlikte hazırladıkları ortak eserler: *L'éducation implicite* (PUF 2004) ve *L'éducation postmoderne* (PUF 2005).

İletişim Yayınları 1625 • Pskyhe Dizisi 6
ISBN-13: 978-975-05-0918-6

1. BASKI 2011, İstanbul

DİZİ EDİTÖRÜ Bahar Siber
EDİTÖR Can Belge
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Christos Lamprianidis, "Three Generations", 2009
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ahmet Batmaz
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

WILLY LAHAYE
JEAN-PIERRE POURTOIS
HUGUETTE DESMET

Kuşaktan Kuşağa Aktarım

Çocuklarımız Çocuklarını Nasıl Eğitiyor?

Transmettre
D'une génération à l'autre

ÇEVİREN *Z. Canan Özatalay*

i l e t i ş i m

"İster Sezar'ın ister sıradan birinin oğlu olsun
Tüm çocuklar seninkine benzer
Ancak sonra, çok sonra..."

– J. Brel

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BELİRLENİMCİLİKTEN ÖZGÜRLÜĞE

Çocuklarımız kendi çocuklarını nasıl eğitir? Durkheim'a (1902-1903) göre, her kuşak önceki kuşağın aktardığı kültürel modellere dayanarak sosyalleşecektir. Sosyolog açısından aktarım, sosyalleşme sürecinde çok önemli bir rol oynar. Aktarım, daha genç olanlara, bir disiplin ruhu benimseme ve topluma süreklilik vermek amacıyla, sosyal gruplara bağlılık geliştirme olanağı sunar. Çocuğun eğitimi, kuşaklar arası geçişi koşullandıran ilk öğrenmelerin temelinde yatar. Bu eğitim, en küçük yaşlardan itibaren aile bünyesinde gerçekleşir. Aile ortamı, çocuğa, en temel sosyal kodların (örneğin, sofrada düzgün oturmayı öğrenmek) yanı sıra bireyin sosyal ilişkiler kurmasına olanak veren pratikleri ve değerleri aktarır. Ailenin birey üzerindeki etkisi bu nedenle büyüktür.

Bununla birlikte sosyalleşme ailede bitmez. Başka ortamlar bireyin sosyal gelişimine katkıda bulunur. Okul, işyeri, spor kulübü, eş ilişkisi, arkadaş çevreleri, özel ya da kamusal alanlar sosyal bakımdan düzenlenen, aktarımda bulunan ve kişileri şekillendiren bir dizi ortamdır. Birey yaşamı boyunca çok sayıda etki kaynağıyla karşılaşır. Bir diğer deyişle aktarım, homo-

jen ve aile ortamıyla sınırlı bir olgu değildir. Ayrıca zaman içinde kendi olma bilincine varılması, bireye kendisi ile ilgili bilgiler edinme ve planlarını ilgileri doğrultusunda geliştirme olanağı sunar. Böylece insan için en temel olan sorular, bugün belirlenimcilik ile özgürlük arasında değişen çok geniş bir cevap yelpazesi bulmaktadır. Nereden geliyoruz? Kimiz? Nereye gidiyoruz? Bunlar sonuçları rastlantı ile zorunluluk arasında daima belirsiz olan varoluşsal sorgulamalardır.

Bir kuşaktan diğerine geçiş, çok sayıda ekonomik, sosyokültürel, sembolik, psikolojik, pedagojik ve benzeri değişimleri de gözler önüne sermektedir. Bir toplumun kültürü değişmekte ve özellikle aile içinde, yeni bir düşünme, olma ve yapma biçimleri konjonktürünü belirlemektedir. Bu durumda bir toplumun mutasyonları, bir filtre gibi, aktarılan ile miras alınan arasına girmektedir. Öyle ki aktarım, peş peşe kuşaklar boyunca dönüşen nesnelerle ilgili olmaktadır.

Nihayet aktarım zorunluluğu, aile tarafından sosyal olarak kurulan ve güvence altına alınan bir nesep bağını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte eskiden tek anlamlı olan bu bağın, bugün birden çok boyutu kapsadığını tespit etmek gerekir. Aile ortamı heteroklit bir kavram haline gelmiştir. Uzmanlar aile birimini tanımlamakta zorlanmaktadır. Bundan böyle P. Meirieu'nün (1997, s. 91) öne sürdüğü gibi "aile, aynı buzdolabını kullanan kişiler topluluğudur." Artık aynı televizyon ekranına bakan kişiler topluluğu bile diyemiyoruz çünkü bugün "pek varlıklı olmayan ailelerde dahi her odada bir televizyon vardır" (*a.g.e.*). Günümüzde boşanma sayısı giderek artmaktadır; buna karşılık evlenme sayısı gerileme içindedir (Doutrelepont, Mortelmans ve Camsan, 2004, s. 489). Bu bağlamda tek ebeveynli aileler ve yeniden evlenme ile kurulan aileler çoğalmaktadır. Sonuç olarak tek ebeveynlilik halinde bu durum, nesep nosyonunu daraltmakta, yeniden evlenme yoluyla kurulan ailelerin çocukları için ise genişletmektedir.

Böylelikle zaman içinde sürekli mutasyona uğrayan sosyalleşme biçimleri ve yapılarındaki çeşitlilik ortasında, aktarım meselesi karmaşıklaşmaktadır. Durkheim'ın izahatı gücünü kaybetmekte ve bireyin, sürekli değişim halindeki bir dünyada içinden geçtiği pek çok sosyal alan üzerinden özgürlüğün yollarında ilerlemesine izin veren ve zayıflayan bir aktarım kavrayışına yerini bırakmaktadır. Bu, aktarım krizine giriştir (Kaës, 1993; de Singly, 2003).

ÖZGÜRLÜKTEN BELİRLENİMCİLİĞE

Sosyokültürel mutasyonlar, mirasçıları geçmişlerinden daha bağımsız kılarak kuşaklar arası geçişi altüst eder görünmektedir. F. De Singly'nin (1993, 2000) tasvir ettiği şekliyle çağdaş ailenin dönüşümü, gerek kurumlar gerek kişiler karşısında daha geniş bir kişisel özerklik lehine, bireyleri tarihlerinden bağımsızlaştırma yönündeki bu eğilimi izlemektedir. Bu bağımsızlık açlığı eş ilişkisinde de kendini göstermektedir: Bugün "birlikte özgür" yaşamak (de Singly, 2000), bir başka ifadeyle, "kişisel zamandan ve paylaşılan zamandan oluşan bir "çift hayat" içinde kendini gerçekleştirmek" söz konusudur (*a.g.e.*, s. 1).

Peki bu kurtarıcı peri sadece bir illüzyon olmayacak mıdır? Topluma nüfuz eden değişimler, yeni bir gelişme mi getirecek yoksa yüzeysel bir düzeyde mi etkili olacaktır? Bir başka deyişle tanık olunan mutasyonlar, bireysel ve kimliksel referans noktalarında gerçek dönüşümlere yol açmakta mıdır yoksa Lampedusa'nın "Hiçbir şeyi değiştirmemek için her şeyi değiştirmek" şiarına yeniden sarılmak mı söz konusu olacaktır?

Bu soru, antropolog J. Frazer'in çalışmalarında (aktaran Meyer, 2000) daha önce ortaya atılmıştır. Soru ilkel toplumlardaki grupların kimliğine ilişkindir. *Le Rameau d'Or*'da (*Altın Dal*) (1890-1915) yazar, diğer şeylerin yanı sıra yasa koyucunun ya da şefin yerine, her devirde, her çevrimde bir diğerinin geçtiğini göstermektedir. Bu değişiklik, gruba, şefin toplumun üyeleri üzerindeki gücü ve üstünlüğü vasıtasıyla temsil ettiği farkı olabildiğince telafi etme olanağı vermektedir. Kral devir değişimine kurban edilir ama yerini bir başka kral alır, yasasını koyar ve çevrim yeniden başlar. Burada hiçbir şeyi değiştirme-

mek için değiştirmek söz konusudur; diğer bir ifadeyle farkları olabildiğince ortadan kaldırmak ve kimlikleri dönem dönem, kuşak kuşak korumak için iktidar alaşağı edilmektedir. Lévy-Bruhl ve Mauss gibi başka antropologlar da, ilkel addedilen toplumların düşünüşünün, süreklilikleri güçlendirmek ve özellikle kurban ritüelleri yoluyla farkları ortadan kaldırmak amacıyla, farkların azaltılması ya da özümsenmesi ilkesiyle işlediğini göstermiştir.

Süreklilik, insan ilişkilerine, kopuşlar ya da farklılaşmalardan daha sıkı yerleşmiştir. Bu sav, sadece ilkel toplumlar için değil, modern ve çağdaş toplumlar için de geçerlidir. Akademisyen Alain Peyrefitte (1998), gelişmenin insanlık tarihinde ender bir şey olduğunu düşünmektedir: "İstisna olan gelişmedir, insanlık tarihinde ancak üç dört asır önce kendini göstermiş olan mucizevi bir istisnadır [...] Oysa gelişmeme, yeryüzünde belirdiğinden beri insanlığın ortak yazgısıdır" (s. 14). A. Peyrefitte'in, toplumların gelişiminin ve değişiminin evrenselliğini ileri süren ortak duyuya ters düşen epistemolojik kopuş olarak adlandırdığı şey budur.

Yakınlarda yapılmış bir boylamsal inceleme (Doutrelepont *vd.*, 2004), on bir senelik bir zaman zarfında sosyo-ekonomik göstergelerde zayıf bir değişim ortaya koymaktadır. Örneğin, başlıca sonuçlar "zaman içinde yoksulluklarda öznel ve parasal göreli bir istikrarı" göstermektedir. Hiç şüphesiz bu inceleme, özellikle mesleki alanda (daha özelde endüstriyel alandaki ücretlilerde) değişimlerin olagelen bir şey olduğunu yadsımamaktadır. Meslek hayatları pek çok değişime maruz kalmıştır. Bu boylamsal incelemede soruşturulan çalışanların üçte ikisi, çalışmaya başlamalarından itibaren en az bir kez iş değiştirdiklerini belirtmektedir. Yarısı düzenli olarak işveren değiştirdiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, mesleki değişimlerin çoğunun baskı altında (işten atılma, zorunlu yeniden yapılandırma, üretim yerinin taşınması, vs...) meydana geldiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla burada bireyin, sosyalleşmenin ilkeleri ve kurumları karşısında özgürleşmesinden bahsedilemez: "Bu sonuçlar karşısında, hâlâ ne ölçüde bireysel tercihten ya da iradi hareketten bahsedilebileceğini kendimize sorma hakkımız vardır" (*a.g.e.*, s. 400).

Sosyo-ekonomik ve kültürel süreklilik mekanizmaları içinde, sosyal ayrımlar iş başındadır. P. Bourdieu'nün (1980, 1994) eleştirel sosyolojisi, veri bir toplumun, kültürel ve sembolik sermayesini dönüştürmektense, kuşaklar boyunca koruma eğilimi içinde olduğu fikrine vurgu yapmaktadır. Bir grubu karakterize eden servet, kuşaklar boyunca aktarılmaktadır. Yaşam alışkanlıkları, sosyal ve kültürel pratikler ve değerler için durum budur. Bu farklı kültürel ve sembolik sermayelerin telkini ve içselleştirilmesi, farklı sosyalleşme ortamları üzerinden gerçekleşmektedir. Bu ortamlar arasında, aile, P. Bourdieu'ye göre, toplumsal yeniden üretim mekanizmalarının işlediği öncelikli yerdir. Gerçekten de her gün gerçekleştirdiği eğitim ve aşılama yoluyla aile, gelecek kuşaklara bir habituslar bütünü aktarmaktadır. Hiç şüphesiz aile değişmektedir ve artık geçmişte olduğu gibi bir statünün ya da bir servetin kalıtımını güvence altına alamamaktadır; ama şu anda, içinde her bir üyesinin, aktarılan bir kimliğin kaynaklarını bulduğu bir kültür ve bir bellek mirasını korumaktadır (Segalen *vd.*, 2002).

KOPUŞ MU SÜREKLİLİK Mİ?

Kuşakların tarihi, özgürlük ile belirlenimcilik arasında iki yol katetmektedir: Bir yanda, çağdaş topluma nüfuz eden değişimlerin ve kopuşların yolu ve diğer yanda, sosyokültürel yeniden üretimlerin ve sürekliliklerin yolu. Bu yollar karşılıklı olarak birbirini dışlamakta mıdır? Diğer bir ifadeyle kopuş ile süreklilik arasında bir seçim yapmak mı söz konusudur? Ya da bu yollar paralel olarak birlikte varlık göstermekte midir? Diğer bir deyişle, bazıları kopuşları içinde barındıran, bazıları ise kuşaklar arası süreklilik tarafından ayakta tutulan kuşaklar olacak mıdır? Ya da bu yollar durmadan kesişmekte midir? Diğer bir deyişle kuşaklar arasında değişim ve süreklilik çevrimleri peş peşe birbirini mi izleyecektir?

Bu soruları mercek altına almak amacıyla, bir boylamsal incelemeyi temel alıp, onu sürdürmekteyiz. Bu incelemenin ilk evresi 1973'de başlamıştır (Pourtois, 1979). Bu çalışma, sosyal, psikolojik ve eğitsel çevrenin beş yaşındaki çocuğun gelişimi ve yedi yaşında okula uyumu üzerindeki etkisini incelemek amacıyla aile ortamını ele almaktadır. Bu incelemenin dikkat çekici yanı, evde anne ile çocuk arasında gerçekleşen eğitsel etkileşimleri gözlemlemek amacıyla bir deney mekanizmasından yararlanılmasıdır. İlk inceleme ile aramızda otuz yıl vardır. O dönemde gözlemlenen küçük çocuklar, bugün yetişkin, hatta bazıları ebeveyn olmuştur. Bunların içinden on sekiz tanesi, ilk çalışmadaki ailelerin uyduğu şartlar içindedir: Bu genç yetişkinler, çocukları beş yaşında olan ebeveynlerdir. Bu yeni aileler, ilk aile ortamında otuz yıl önce uygulanan gözlemleme mekanizmasına tâbi olmuştur. Yapılan gözlemler ebeveynlerle ilgili olduğu kadar beş ve yedi yaşındaki çocuklarla da ilgilidir. Evde yaşanan eğitsel etkileşimler de, ilk incelemede benimsenen aynı deney koşullarında filme alınmış, çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Bu yöntem, otuz yıl arayla iki aile kuşağının karşılaştırılmasına olanak vermektedir.

ÇOCUKLARIMIZ ÇOCUKLARINI NASIL EĞİTİYOR?

Otuz yıllık bir aradan sonra kuşaklar arası geçişten geriye ne kalır? Aktarım zamanın etkisine direnir mi yoksa termodinamikteki entropi yasasının ileri sürdüğü gibi enerjisi azalır mı? Aktarım, girişilen boylamsal incelemenin ortaya attığı düşüncelerin merkezinde yer almaktadır. Aktarım sürekliliklerden mi, kopuşlardan mı oluşmaktadır? Belirlenmiş bir güzergâha mı, özgür bir güzergâha mı açılmaktadır?

Mevcut araştırmanın altında yatan genel sorular çok sayıda ve çeşitlidir. Bunların eksiksiz bir listesini yapmaktansa, felsefe ve bilim literatüründen birkaç alıntı vasıtasıyla bunları peş peşe sıralamak niyetindeyiz. Bu hareket tarzı, yazınsal üretim üzerinden bu temanın uyandırdığı ilgiyi ortaya koyarak, aktarım meselesinin çok sayıdaki epistemik dayanak noktasını açığa çıkarmaya olanak vermektedir.

"Devinimin ve değişimin olmadığı bir tek an yoktur" (Aristoteles).

Otuz yıl aradan sonra iki aile kuşağı hiç şüphesiz farklı bağlamlarda yaşamaktadır. Zaman kendi yasasını, değişimlerini dayatmaktadır. Aktarım bu mutasyonlara ne ölçüde nüfuz etmektedir?

"Her aktarım aynı zamanda bir dönüşümdür" (Albert Ciccone).

Aktarılan, orijinal olanın eksiksiz bir tekrarı değildir. Kuşaklar, aynı nesneler gibi üst üste konulamaz. Aynı şey, aynı edim ya da aynı düşünce asla ikinci kez üretilemez. İçerikler, zaman ve mekâna bağlı olarak mutlaka farklıdır. Eğer aktarımla dönüşümler yan yana gidiyorsa, kuşaklar boyunca aktarılan nesneden geriye ne kalmaktadır?

"Aile, farklı türlerdeki sermaye birikiminin ve kuşaklar arası aktarımın en üstün olduğu ortamlardan biridir" (Pierre Bourdieu).

Aile, çocuğa çeşitli yollarla telkin ettiği bir habituslar bütününü içinde barındırır. Bu şekilde aile ortamı sosyokültürel yeniden üretim mekanizmasını harekete geçirir. Aktarım süreçlerinde ailenin işleme soktuğu sermaye türlerinin ne olduğuna bakmak gerekir. Bu sermayelerin bazıları diğerlerine kıyasla aktarılmaya daha mı elverişlidir?

"İnsanoğlunu bekleyen şey, geçmişidir" (Oscar Wilde).

Aktarımın etkisi nedir? Nietzsche'ci bir geri dönüş mü söz konusudur? Bireyin geçmişi, geleceğinde yeniden kendini üret-

me eğiliminde olacak kadar etkili midir? Diğer bir ifadeyle insan, mirasının kendisine dayattığı belirlenimciliğe, ancak geçmişinin kendisine telkin ettiği şekilde hareket edecek kadar tutsak mı olacaktır?

"Hiç bir şey değişmeden var olamayacağı gibi, var olmadan da değişemez" (André Comte-Sponville).

Filozof için varlık daimidir, kişinin sürekli boyutudur. Bununla birlikte değişim bireyi dönüştürür. Bu alıntıya dayanarak, aktarımın bireye, çevresinde meydana gelen değişimleri özümserken, kimliğini, tarihini koruma olanağı veren zamansal bir olgu olduğunu ileri sürebiliriz.

"Aktarım zorunluluğunun çelişkili bir diyalektiği vardır: Devamlılık için aktarmak ama ayrıca devamlılık için uyum sağlamak şarttır" (Anne Muxel).

Diyalektikte karşıtlar bütünleşir. Aktarım sürekliliğe öncelik verirken, uyum sağlama değişimi teşvik etmektedir. Karşıtlıklarına rağmen, aktarmak ve uyum sağlamak aynı hedefi gütmektedir: Bu hedef, devam etmektir. Karşıt güçler nasıl aynı işleve sahip olmaktadır?

"Geçmiş yok olmamıştır. Yalnızca bir daimi envanterin nesnesidir [...]. Bireyler muhafaza etmeye karar verdiklerini alıkoyarlar" (François de Singly).

Aktarım, arı bir miras kabulü mekanizması olmayacaktır. Alıkonulacak aktarılmış nesnelere karar vermek için mirasçılar, iradi bir eylemde bulunacaktır. Diğer bir ifadeyle aktarım süreçleri, miras karşısında bir dinamik içermektedir. Envanter ne kadar bilinçlidir? Bireysel bellek istemeden bazı nesneleri alıkoymaz mı?

"Aile ve kültür kendisine bu gücü verdiğinde okul bir yılmazlık faktörüdür" (Boris Cyrulnik).

Okul kurumunun aile ve toplum arasında rolü nedir? Bir kuşaktan diğerine geçişte nasıl bir rol oynar? Kuşaklar boyunca işleyen sosyokültürel yeniden üretim mekanizmaları karşısında okulun işlevi ne olabilir? Tek başına, genellikle bir toplumsal ayrım aracı olarak belirmektedir. Bununla birlikte aile ve toplum çocuğa yatırım yapsa da, okul, kişinin gelişimini teşvik eden bir uğrak olarak kendini gösterememektedir.

"Aile bireye özgürlüğünü vermek istemez" (Sigmund Freud).

Birey aile ortamının tutsağıdır. Aktarım bu hapsedişe hizmet eder. Çocuk, aile bünyesinde, yasakları, egonun savunma mekanizmalarını ve dürtüleri bastırmaya ya da kontrol etmeye olanak veren diğer yöntemleri öğrenir. Aile nüfuzu, bireyi özgürlüğünden yoksun bırakır. Kişiyi boğacak aşırı bir aktarım mı söz konusudur?

"İnsan, öznesi haline gelmeye çalıştığı bir tarihin ürünüdür" (Vincent de Gaulejac).

Birey kendine aktarılan bir geçmişi miras alır. Tarihinin basit bir eyleyeni olmaktan ziyade, birey onun bir aktörü haline gelebilir. Diğer bir ifadeyle geçmişinin kendi kişiliği üzerinde yaptığı etkinin farkına varabilecek yeteneğe sahip olacaktır. Bu eleştirel bilinç kazanma çalışması, bireye, şimdide ve gelecekteki dahiliyetini daha iyi yönetme olanağı sunacaktır. Eleştirel bilinç kazanma çalışması nasıl gerçekleştirilecektir? Bu çalışma aktarım tarihinin tamamına eşlik edecek midir?

"İnsan ancak kendi soyağacının dallarında şakıyabilir" (Max Jacob).

Birey, oluşunun anlamını yitirme tehlikesine girmeden kopuşlar yaratabilir mi? Bu alıntı, aktarım kusurlarının birey için kabul edilemez olduğunu düşünmeye itmektedir. Kuşaklar arası süreklilik insanın mutluluğunu sağlarken, değişim onu bir ıstırap içine mi sokacaktır?

"İnsanlar bu şekilde, tarihleri sayesinde şeyleri konuşturur" (Boris Cyrulnik).

Aktarım, mirasa konan öznelerin yaptığı yorumlamalara göre bir anlam kazanmayacak mıdır? Her olay anlamlı değildir. Aktarılan bir nesne, anlamlı olabilmesi için bu nitelikte kabul edilmelidir. Dolayısıyla aktarım, karşılaştırılmış göstergeler listesiyle sınırlanamaz. Oluşan ve sürdürülmesi gereken bir tarihtir. O halde verili gerçekliği içinde onu nasıl gözlemlemeli?

ARAŞTIRMANIN EVRELERİ

Felsefe ve bilim literatüründen seçmeler üzerinden anılan genel sorular, sürdürdüğümüz boylamsal incelemenin farklı bölümlerinde ele alınmaktadır. Aşağıda, araştırmanın seyrini şekillendiren başlıca evreler sunulmaktadır.

Aktarım nosyonu, farklı kuramsal ve deneysel yaklaşımların konusunu oluşturmuştur. Literatürün gözden geçirilmesi, aktarım kavramının aldığı çok sayıdaki görünümü belirtmeye olanak veren dokuz düşünce akımı ortaya koymaktadır. Ayrıca yapacağımız çözümlemeleri destekleyecek ya da tartışacak başlıca araştırma sonuçlarının bir sentezine girişmek söz konusudur. Literatürün gözden geçirilmesine bağlı bu çalışma, birinci bölümün konusunu oluşturuyor.

Mevcut araştırma bir kuşaktan diğerine aktarılanın incelenmesine dayanmaktadır. İki evre bu hedefe ulaşılmasına hizmet etmektedir. 1973'de gerçekleştirilen ilk evre, aileleri ve onların beş ila yedi yaşındaki çocuklarını gözlemlemeye olanak vermiştir. Otuz yıl sonra gerçekleştirilen ikinci evre, aynı gözlemleme yöntemini, ilk ailenin çocuklarının kurduğu ailelerde uygulamaktadır. İki durumda benimsenen araştırma yöntemleri nelerdir? Her iki aşamada hangi kuramsal ve deneysel bağlamlardan yararlanılmıştır? Boylamsal incelemenin birinci aşamasının ulaştığı ve mevcut araştırmanın üzerinde şekillendiği sonuçlar nelerdir? İkinci bölümün dokusunu ören sorular bunlardır.

Sonraki iki bölüm, iki kuşakla ilgili toplanan verilerin karşılaştırılmasına ayrılmıştır. Benimsenen yaklaşım, daha genel bir perspektiften hareket edip, daha özele doğru yönelmektedir: Makroskopikten mikroskopiğe doğru. Diğer bir ifadeyle karşılaştırma öncelikle iki aile kuşağını karakterize eden eğilimlere dayanmaktadır. Bu yöntem aile tablolarının kuşaklar arası karşılaştırmasına varmaktadır (Üçüncü Bölüm). Daha sonra, karşılaştırmalı çözümlemeler, bir kuşaktan diğerine kendini gösteren kopuşların ya da sürekliliklerin yapısını belirlemeye olanak vermektedir (Dördüncü Bölüm).

Beşinci bölüm aktarım yaşantısına dayanmaktadır. İkinci kuşağın genç ebeveynleri, terk ettikleri bir ailenin ve kurdukları bir diğerinin kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu genç ebeveynler aktarım ekseninde özel bir konuma sahiptir. Geçmişlerine şöyle bir bakıp, kurmakta oldukları geleceğe izdüşüm yapmaktadırlar. Bu iki durum arasında ne tür bağlar kurmaktadırlar? Kopuş mu yoksa süreklilik bağları mı söz konusudur?

Sonuçlar bütünü, ortaya konan hipotezlerin doğrulanmasını olanaklı kılmakta (Altıncı Bölüm) ve Yedinci Bölüm'de sunulan bir tartışmanın konusunu oluşturmaktadır. Tartışma, literatürün gözden geçirilmesinin sağladığı katkılar ışığında araştırmanın eleştirel bir çözümlemesini yapmaya olanak vermektedir. Çalışma, merkezcil ve merkezkaç sonuçların sunulmasıyla noktalandırılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENETİK AKTARIMDAN PSİŞİK AKTARIMA

"Yaşam, cinsel yolla bulaşan ölümcül bir hastalıktır."

– W. Allen

GİRİŞ

Mevcut boylamsal araştırmanın konusunu oluşturan kuşaklar arası aktarım, doğuştan gelen ile edinilen arasındaki uzun bir tartışmanın merkezinde bulunmaktadır. Aktarılan, bireylerin genetik yapısının meyvesi midir? Bu durumda bir kuşaktan diğerine geçiş, bir genetik bagajın miras alındığı doğuştan gelen bir karaktere sahiptir. Bireyler arasındaki farklar biyolojik değişimlerle açıklanır. Bu eskiden beri bilinen bir açıklamadır. Eski zamanlardan beri, tıp bilimi, hastalık, sağlık ve insan davranışları üzerine salt biyolojik ilkelere dayalı kuramlar geliştirmektedir.

Buna karşılık, aktarılan, en küçük yaşlardan itibaren çevreden gelen çok sayıdaki etkinin sonucu olarak görülebilir. Bu kavrayışa göre, peş peşe gelen kuşaklar, bireyin psiko-sosyal çevresi tarafından şekillenir. Bir kuşaktan diğerine aktarılan, çevresel faktörlerdir: Aynı çevrenin paylaşılması, kuşaklar ara-

sı sürekliliğe yol açmaktadır. Bireyler arasındaki farklar, yaşam ortamlarının ayrılmasına dayanarak açıklanmaktadır. 18. yüzyılın sonlarındaki deneyci (ampirist) akım, hiç şüphesiz bu yaklaşımın bir örneğidir.

Bu iki uç arasında, insani gelişimin belirleyenleri ve kuşaklar arası aktarım olguları ile ilgili bir sürü düşünce akımı gelişmiştir. Bu akımlar, genetik etkenlerin kuşaklar üzerindeki etkisini yadsımamaktadır. Bununla birlikte, her biri kendi tarzında, tarihi, ekonomik, sosyal, psikolojik ya da psişik meselelerin aktarım mekanizmaları üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır.

Dolayısıyla aktarım, çeşitli yaklaşımların konusunu oluşturmaktadır. Bunlar arasından, aile içi eğitim açısından kuşaklar arası geçişin irdelenmesinde bize en önemli görünen dokuz tanesini seçeceğiz. Aşağıda, bu bölümde geliştireceğimiz, aktarıma dair çeşitli kavramsal yaklaşımlar bulunmaktadır:

- *Genetik aktarım*, kuşaklar arasında fiziki olarak miras alınan karakteristiklerle ilgilenmektedir;
- *Etolojik aktarım*, bağlanma biçimlerinin bir kuşaktan diğerine sürdürülme tarzlarını incelemektedir;
- *Jenealojik aktarım*, nesep kuralları açısından, kuşaklar arası geçişi ele almaktadır;
- *Eyleyenin sosyokültürel aktarımı*, bireylerin kültürel ve sembolik bir sermayeyi miras alış şeklini betimlemektedir;
- *Aktörün sosyokültürel aktarımı*, kopuştan oluşan bir aktarım sürecinde bulunmak amacıyla bireyin geçmişi karşısında gerçekleştirdiği dönüşüm ve yeniden benimseme çalışması üzerinde durmaktadır;
- *Sosyoklinik aktarım*, bir yandan aktarım zorunluluklarına, öte yandan mutasyona uğrayan bir toplumun gereklilikilerine boyun eğen kişi tarafından girişilen psişik yeniden düzenlemelere vurgu yapmaktadır;
- *Sosyal öğrenme yoluyla aktarım*, bireyin, çocukken kendi eğitilme biçimini ebeveyn olduktan sonra taklit ederek uyguladığı modelleme mekanizmalarını belirtmektedir;
- *Kötü davranmanın aktarımı*, kötü davranışların bir kuşaktan diğerine ne ölçüde aktarıldığını ya da aktarılmadığını göstermektedir;
- *Psişik aktarım*, aile tarihine bağlı olayların içselleştirilmesi sırasında işleyen süreçlerin üzerinde durmaktadır.

Mercek altına almak istediğimiz farklı kavramsal eksenler bunlardır. Bu dokuz akım, bir kuşaktan diğerine aktarım olgusuna farklı yaklaşım biçimleri ortaya koymamıza olanak verecektir. Bu araştırmada yapılan analizlerin ardından elde edeceğimiz sonuçların yorumlanmasında ve tartışılmasında bize yardım edecek çok disiplinli bir bakış açısı söz konusu olacaktır.

GENETİK AKTARIM

20. yüzyılda, insan davranışı ile ilgili incelemelerde kalıtımbilime artan bir ilgi görülür. Böylece pek çok araştırma, insanın hem kalıtımsal hem de çevresel etkilerin sonucu olduğunu ortaya koyma eğilimindedir (Plomin *vd.*, 1999). Bu incelemeler, üç soruşturma yöntemi türüne dayanmaktadır: Tek yumurta ve çift yumurta ikizlerinin karşılaştırılması; aynı kalıtımsal mirası paylaşan ama farklı ortamlarda yaşayan evlatlıkların karşılaştırılması; aynı soydan gelen kişilerin karşılaştırılması.

Genetik incelemelerin dikkat çekici yanı

Davranışsal kalıtımbilim alanında yürütülen araştırmalar, esas olarak, kişilikte, doğuştan gelenler ile edinilenlerin karşılıklı payını saptamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla önemi, sadece insan davranışında kalıtımın payının belirlenmesi değil, ama ayrıca ve özellikle çevrenin birey üzerindeki etkisinin belirlenmesindedir. Ayrıca nicel genetik soruşturmalarında kullanılan araştırma mekanizması, paylaşılan çevre ile paylaşılmayan çevreyi birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. Paylaşılan çevre, farklı kişilerin paylaştığı ortak yaşam alanını belirtmektedir (yani aile ortamı); ikincisi ise, her bireyin gerçekleştirdiği eş-

siz deneylere gönderme yapmaktadır. Sonuç olarak, genetikle ilgili incelemeler üç etki türünü birbirinden ayırmaya olanak vermektedir: Genetiğin etkisi, paylaşılan çevrenin etkisi ve son olarak, paylaşılmayan çevrenin etkisi.

Nicel genetik araştırmaların ünlendiği farklı alanlar temelde şunlardır (Plomin *vd.*, 1999):

- Zekâ geriliği, öğrenme bozuklukları, iletişim bozuklukları, bunama gibi bilişsel bozukluklar.
- Genel ve spesifik bilişsel yetenekler;
- Psikopatoloji;
- Kişilik ve kişilik bozuklukları;
- Sağlık ve yaşlanma psikolojisi.

Sonuçlar bir alandan diğerine değişmektedir. Örneğin zekâ gerilikleri ile ilgili olarak, araştırmalar, orta ile ağır arasındaki gerilik biçimlerinin genetik olarak aktarılmadığını göstermektedir (Nichols, 1984). Genellikle genetik değişimler ya da kromozom anomalileri gibi DNA bozuklukları bunlara yol açmaktadır. Bununla birlikte, hafif zekâ gerilikleri miras alınabilmektedir. Böylece ebeveynlerden biri hastaysa, çocuğun üstlendiği risk % 20'dir; ebeveynlerin ikisi de hasta ise oran % 50'dir (Reed ve Reed, 1965).

Bilişsel yeteneklerle ilgili incelemeler örneği, genetiğin önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuklarda yapılan zekâ katsayısı (IQ) ölçümü, yaklaşık % 50'lik bir kalıtımsallığı gözler önüne sermektedir. (Bouchard *vd.*, 1990; Pedersen *vd.*, 1992; Chipuer *vd.*, 1990; Loehlin, 1989). Oysa aynı incelemeler göstermektedir ki aynı ailelerin çocukları tarafından paylaşılan çevre, bilişsel yeteneklerdeki değişmenin yalnızca % 25'inden sorumludur. Ayrıca zekâ performansları alanında genetik etki yaşla birlikte artmaktadır. Çocuklukta (4-7 yaş) kalıtımsallık % 40'sa, yetişkin yaşta % 60'a ulaşmaktadır (Plomin, 1986; McCartney *vd.*, 1990; McGue *vd.*, 1993). Buna karşılık, paylaşılan çevrenin etkileri gözle görülür biçimde azalmakta, yetişkin çağda sıfıra yakın bir eşiğe varmaktadır (Loehlin *vd.*, 1990).

Kalıtımbilim, sosyal psikoloji gibi ana uğraşlarından *a priori* daha uzak olan alanlarla da ilgilenmektedir. Davranışlarla ilgili incelemeler (Eaves *vd.*, 1989; Tellegen *vd.*, 1988) % 30'luk bir kalıtımsallık ileri sürerken, paylaşılan çevrenin etkisi % 35'e ulaşacaktır. Mesleki yönelim (Roberts ve Johansson, 1974; Scarr ve Weinberg, 1978) ve mesleki doyumda (Arvey *vd.*, 1989) genetiğin payı ile ilgili başka incelemeler de yapılmıştır.

Aynı yaklaşımla, bazı incelemeler (Bouchard *vd.*, 1990), ayrı ayrı büyümüş olan ikizlerin yaşam tarzlarındaki pek çok benzerliği açıklamaya girişmiştir. Doğumdan itibaren birbirini görmemiş olanlar içinde bazıları aynı alışkanlıklara sahiptir. Bazı ikizler geri geri giderek suya girmektedir; bazı ikizler evin çeşitli yerlerine eşlerine yönelik kısa aşk mektupları koymaktadır; başka ikisinin ismi aynıdır (Jim), her ikisinin de adı Linda olan bir ilk eşleri ve adı Betty olan ikinci eşleri vardır. Her ikisi de bir Chevrolet kullanmaktadır ve bahçelerindeki ağacı beyaz bir bankla çevirmiştir. T. Bouchard (1990) incelemesine katılan ikizlerin kişilik özellikleri, beğenileri, ilgileri ve tutumları arasında çok yüksek korelasyonlar bulmaktadır. Ketleme, iyimserlik, konformizm ve strese direnç gibi etmenlerin genetik bileşenini da doğrulamaktadır.

Genetik incelemelerin eleştirisi

Davranışsal genetik araştırmasında kullanılan karşılaştırmalı yöntemler oldukça eleştirilmiştir. Bu eleştiriler, aile çevresi etkenlerinin bireylerin gelişimi üzerindeki etkisi kuramını savunan yazarlardan gelmektedir (Hoffmann, 1991; Jackson, 1993). Gelişimcilik taraftarları, özellikle kullanılan deney mekanizmalarını eleştirmektedir. Bu yazarlara göre, tek yumurta ve çift yumurta ikiz örneklemlerinin karşılaştırması, bu iki grubun aynı çevreyi paylaştığı fikrine dayanmaktadır. Bununla birlikte, durum böyle de olsa, ebeveynlerin çocukların her biri karşısındaki yanıtları her zaman farklıdır; ikizlerin kardeşlik ilişkisi bir aileden diğerine mutlaka aynı değildir; son olarak, ikizlerin ailenin dışındaki diğer çocuklarla ilişkileri bir ortam-

dan bir diğerine farklılık göstermektedir. Bu sorunsaldan kurtulmak için, bazı çalışmalar "ayrı" addedilen ikiz örneklemlerine başvurmuştur. Bununla birlikte, bu şekilde yaşamış yeterince çok ikiz örneklemi bulmak güç olduğundan bu çözüm pek güvenilir değildir. Ayrıca bu ayrılmış çocukların, ilk çocukluğun oldukça uzun bir dönemi boyunca aynı çevreyi paylaşmış olduğu çok geçmeden görülmüştür. Dolayısıyla bu ayrılmış çocukların bazı ortak deneyimleri vardır (Hoffmann, 1991; Jackson, 1993).

Gelişimciler, aile çevresinin çocuk üzerindeki etkisi karşısında genetik incelemelerin payının hafife alınmasını da eleştirmektedir. Bu hafife alış hiç şüphesiz bu çevreyi değerlendirmek için kullanılan araç tiplerinden kaynaklanmaktadır. Pek çok durumda aile üyelerinin kendi kendini değerlendirmelerine dayalı araçlar söz konusudur. Araştırmalar, tutum ölçekleri ya da davranışsal uygulama ölçekleri gibi daha güvenilir gözlem ölçeklerini bir araya getirdiğinde, kişinin gelişimi üzerinde kalıtımsallığın payı nadiren % 50'leri aşmaktadır. Bu durumda, paylaşılan ya da paylaşılmayan çevrenin etkisi ortaya çıkmaktadır (Baumrind, 1993).

Kalıtımcılık taraftarları ile çevreci kuramların savunucuları arasındaki tartışma henüz kesin bir sonuca ulaşmış değildir. Bu tartışma, insanın gelişimini ya genetiğe ya da ortamda yapılan deneylere dair bir açıklamaya bağlayacak radikal bir pozisyondan sakınmaya olanak verdiği ölçüde boş, kısır bir tartışma da değildir. Bu tartışmanın esas katkısı, yalnızca genetik faktörlerin payını daha kesin bir biçimde belirleyebilmiş olması değil, ayrıca çevrecilere, ortamın etkisini ve bunu ölçme biçimini saptama olanağı sunmuş olmasıdır.

Genetik ve çevre arasındaki bağıntı

Genetik incelemeler, doğuştan gelen yatkınlıkların çevre ile etkileştiği fikrini ileri sürmektedir. Bu yaklaşım, genellikle bu etkileşimin pasif hatta çağrıştırıcı (Plomin *vd.*, 1977) temsilini temellendirmektedir. Pasif yaklaşımda, çocuk, kendisine yatkınlıklarını gerçekleştirme fırsatı veren bir aile ortamı miras almaktadır. Çağrıştırıcı yaklaşımda, çocuğun yatkınlıkları dikkat çekmektedir. Bunun sonucunda, çocuğun yatkınlıklarını geliştirmesine olanak vermek için çevre fırsat yaratmaktadır.

Bugün aktif etkileşim fikri, daha geniş ölçüde gelişme eğilimindedir (Scarr, 1992). Bu yaklaşıma göre, çocuk, genetik yatkınlıklarına göre çevresini seçecek ya da oluşturacaktır. Bir diğer ifadeyle, birey, genlerinin yönlendirmesiyle deneyimlerini oluşturacaktır. Dolayısıyla artık çevre, genetik olarak şekillenmiş bir bireyi kabul etmemekte, birey genetik mirası üzerinden çevreyi yapılandırmaktadır. Bu etkileşim biçimi, edinilenin doğuştan geleni ya da kültürün doğası olarak özetlenebilir (Hansenne, 2003, s. 94).

Kalıtımbilim alanındaki güncel araştırmalar

İnsan genomu ile ilgili araştırmadaki son ilerlemeler, davranışsal karakteristiklere ilişkin bazı genetik belirleyicilerin saptanmasına olanak vermiştir. Kalıtımbilim alanındaki bu yeni gelişmeler şu anda emekleme aşamasındadır. Bununla birlikte, Alzheimer hastalığına ilişkin genetik belirleyicilerin saptanmasında bazı dikkat çekici araştırmalar görülmektedir.

ETOLOJİK AKTARIM

Etolojik incelemelerin dikkat çekici yanı

Etoloji alanında yapılan ilk incelemeler hayvanlarla ilgiliydi. Hayvan etolojisi (hayvan davranış bilimi) alanındaki araştırma sonuçları, aktarım ile ilgili incelemeler için önemli bir yansıtma kaynağı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, aktarım ile ilgili incelemelerin çoğu boylamsal bir perspektiften yoksundur. Genellikle aynı dönemde ebeveynlerin ebeveynleri, ebeveynler ve çocuklarla ilgili bilgilerin toplanmasına dayanmaktadır. Peş peşe kuşakları, ancak nadiren zamandizinsel (kronolojik) bo-

yutu içinde incelemektedir. Bu eleştiri, aktarımla ilgili çözümlemelere yönelik temel eleştirilerden biridir.

Kuşakların peş peşe gelişi, hayvanda insana kıyasla genelde daha hızlıdır. Hayvan etolojisinde yapılan gözlemler bu nedenle, boylamsal bir zamandizine uyarak aktarım meselesini ele almaya olanak vermektedir. Hayvanlar evreninde bir kuşaktan diğerine gözlemlenen ebeveyn davranışları özellikle öğreticidir. Bunlar, oluşturulmuş dilsel ifadenin yokluğunda, aktarım alanında bazı davranışsal hipotezleri araştırmamıza olanak vermektedir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki insan ilişkilerine dayalı çok sayıda deneyci (ampirik) gözlemin ve kuramın konusunu oluşturan bağlanma ilişkileri buna örnek oluşturmaktadır (Main ve Goldwyn, 1984; Main ve Hesse, 1990; Main ve Solomon, 1986, 1990).

Hayvan etolojisi alanındaki incelemeler

Doğal ortamı dışında tutulan bir primat topluluğu üzerinde yapılmış araştırmalar, bazı kuşaklar arası aktarım olgularını aydınlatmaya olanak vermiştir (Fairbanks, 1989; Fairbanks ve McGuire, 1988). Bu incelemeler, anne ile yavrusu arasında kurulan temasların niteliğinin ve niceliğinin, yetişkinden küçüğe aktarıldığını göstermektedir. Anneleriyle daha fazla zaman geçiren dişiler, kendi yavrularına da daha fazla zaman ayırmaktadır. Ayrıca bu daha fazla sayıdaki temasa, annenin yavrularına karşı aşırı korumacı ve sınırlayıcı davranışları eşlik etmektedir. Sonrasında bu yavrular, yeni bir çevreyi araştırmakta, anneleri daha az koruyucu olan yavrulara kıyasla daha fazla bir çekingenlik göstermektedir.

Kuşaklar arası olgularda, sadece davranış deneyimleri değil, gözlemleme ve taklit yoluyla öğrenme de belirleyicidir. Özgür yaşayan primatların gözlemlenmesi yoluyla, Berman (1990), annelik yapma tarzının, annelerin kendi anneleriyle yaşadıkları ilişkiye kıyasla kendi annelerinin diğer yavrularla arasındaki –gözlemlediği– ilişkiden daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Bu son inceleme, genetik faktörlerin aracılığıyla olandan çok öğrenme yoluyla bir gelişim ve aktarımı da savunmaktadır. Benzer biçimde, Suomi (1994), bir primat topluluğunda, daha tepkili olan yavruların, daha fazla güven duygusu yaşatan anneler tarafından büyütüldüğünde daha korkusuzken, aynı tip yavruların, daha cezalandırıcı anneler tarafından büyütüldüklerinde daha kaygılı olacağını göstermektedir.

Böylece, kuşaklar arası aktarım hayvan davranış bilimi incelemelerinde mevcut görünse de, aktarım mekanizmaları yalnızca genetik boyutla sınırlanmamaktadır. Öğrenme de, bir kuşaktan diğerine geçişte önemli bir paya sahiptir.

Bağlanmanın aktarımı

Bağlanma kuramı

Bağlanma kavramı, ilk olarak J. Bowlby (1969, 1978 ve 1980) tarafından geliştirilmiş olan bir kuramın merkezinde bulunmaktadır. Bu kavram, iki kişiyi birbirine bağlayan ayrıcalıklı duygusal bağı tanımlamaktadır. Kavramın birinci anlamında, bağlanma, anne ile çocuk arasında kurulan ve çocuğun korunmasını ve hayatta kalmasını güvence altına alan duygusal bağlara gönderme yapmaktadır.

Bu bağlanma kavrayışı, diğer pek çok şeyin yanında, anne tarafından bakımın tamamlanması ve küçük çocuk tarafından ebeveyne gösterilen bağlanma ifadelerini gösteren etoloji çalışmalarından doğmuştur. Bowlby'e göre, bu bakımın tamamlanması insan doğasının temel bileşenlerinden biridir (1992, s. 11). Diğer bir deyişle, bağlanma, çocuğun hayatta kalma ve gelişme temel gereksinimini oluşturmaktadır. Bu birincil gereksinimin karşılanması, daha sonra çocuğun, çevresini araştırmasına olanak sağlamaktadır. Gerçekten, bireyin gelişimi deneme yapma gereksinimi tarafından koşullandırılmıştır (Pourtois ve Desmet, 1997): Keşfetmek, yoklamak, denemek, tek başına ya da başkalarıyla oynamak insan gelişiminin temel etkinlikleridir. Bowlby (1969, 1978) bu araştırma evre-

sinin ancak bağlanma gereksinimi karşılandığı oranda olanaklı olduğunu göstermektedir. Yetişkin, çocuğun her gereksiniminde ulaşılabilir olduğunda, çocuğun isteklerine kesintisiz, tutarlı tepki verdiğinde, genç, tam bir güven içinde çevresini tanımasına olanak veren, güvenli addedilen bir bağlanma geliştirmektedir. Buna karşılık, eğer bağlanma güvensiz bir yapı alırsa, çocuk gereksinim duyduğunda bağlanma figürünün erişilebilirliğine inancını kaybetmektedir ve böylesi bir durumda gencin gelişme güçlükleriyle karşılaşma riski büyüktür (Bowlby, 1978).

Etloji alanındaki araştırmaların kritik basımlama dönemi üzerinde durduğu göz önüne alındığında, güvenli bir bağlanmanın oluşturulması önemli bir boyut kazanmaktadır. Gerçekten de, K. Lorenz'in deneylerinin gösterdiği gibi, anneye (ya da anne yerini tutan kişiye) bağlanma, doğumu takip eden ilk saatlerde ya da ilk günlerde gerçekleşmektedir. Bowlby, bu ilkeyi insan türüne uygulayarak, çocuğun yaşamının ilk iki yılında annesinden kaynaklanacak bir sevgi eksikliğinin, çocuk için kesinlikle zararlı olma riski bulunduğunu belirtmektedir (1978).

Bağlanma kuramı temelde etoloji akımına dayanmaktaysa da, temsillerin sosyo-bilişsel işlevini de temel almaktadır. Gerçekten de, çocukta güvenli ya da güvensiz bir çevre temsili, çocuğu, kendi gelişiminin seyrinde etkin kılmaya katkıda bulunmaktadır. Böylece çocuk, ebeveynlerinin ve bizzat kendisinin bir temsilini kendi kendine yaratmaktadır. Bu temsile "içsel çalışma modeli" denilmektedir (Bowlby, 1978, s. 271). Bu adlandırma, bireyler arası ilişkilerde temsilin oynadığı etkin rolü göstermektedir. Bir yandan çocuk, ebeveynlerinin her birinin, ayırt edici yanı, yetişkini her zaman ulaşılabilir ya da ulaşılamaz şeklinde görmek olan bir içsel modelini oluşturur. Diğer yandan, çocuk kendisiyle ilgili de bir içsel model benimser. Kendisini sevilmeye layık ya da layık olmayan biri olarak görür. Bu iki temsil tipi tek anlam içinde oluştur ve karşılıklı olarak birbirini pekiştirmeye yönelir. Böylece, çocuk ebeveynleri tarafından istenmediği duygusu içine girdiğinde, kendini, diğer

herhangi biri tarafından da pek istenmeyen biri olarak görme eğilimi içinde olacaktır; tersine, çocuk seviliyorsa, ebeveynleri tarafından sevildiğini düşünecek ve kendini sevilmeye layık biri olarak görecektir (Bowlby, 1978, s. 271).

Bağlanmanın aktarımıyla ilgili incelemeler

Bağlanmanın aktarımıyla ilgili incelemeler içinde, ebeveynler ve çocukları ile ilgili olanlar dikkatimizi özellikle çekmektedir. Bu incelemeler, ebeveyn tarafından yaşanmış bağlanmanın niteliğinin çocuğuna aktarılıp aktarılmadığını değerlendirmeyi hedeflemektedir. Çalışmaların çoğu, yetişkin tarafından yaşanan bağlanma türleri ile çocuğun açığa vurduğu bağlanma türleri arasında şaşırtıcı bir uygunluk oranı olduğunu göstermektedir. Benoit ve Parker'a (1994) göre, bu uygunluk, çalışmaların bütününde hiçbir zaman % 60'ın altına düşmemektedir.

Bu meseleyle ilgili ilk araştırmalar M. Main ve meslektaşları tarafından gerçekleştirilmiştir (Main ve Goldwyn, 1984; Main ve George, 1985). Bu incelemeler, annenin bağlanma biçimi ile çocuğununki arasında % 75'lik bir uygunluğu doğrulamaktadır. Bu uygunluk, babalar örneğinde % 69'dur. Ainsworth ve Eichberg (1991) bu uygunluğu vakaların % 82'sinde ortaya koymaktadır. Grossman *vd.* (1988) % 78 ila % 85'lik uygunlukları gözler önüne sermektedir.

Aynı perspektifte çok sayıda inceleme yapılmıştır. Bunlar, bağlanmanın kuşaklar arası aktarımı ile ilgili ilk sonuçların kapsamını genişletmeye olanak sunmaktadır. Gerçekten de, kültürlerarası fark dikkate alınabilir. ABD'de (Main ve George, 1985), Almanya'da (Grossmann *vd.*, 1988; Grossmann ve Grossmann, 1991), İngiltere'de (Fonagy *vd.*, 1991; Steele *vd.*, 1996), Hollanda'da (Bus *vd.*, 1992), Avustralya'da (Radojevic, 1992) çalışmalar yürütülmüştür. Farklı sosyo-ekonomik ortamlar incelenmiştir (Bus *vd.*, 1992; Ward ve Carlson, 1995), yetişkin annelerin (Ward ve Carlson, 1995) yanı sıra büyük annelerle (Benoit ve Parker, 1994) görüşülmüştür. Ebeveynler içinde farklı yaş dilimleri araştırılmıştır (Zeanah *vd.*, 1993).

Ebeveynleriyle röportaj yapılan çocuğun yaşı da göz önünde tutulmuştur (Ericson *vd.*, 1985). Yaklaşımlar da çeşitlendirilmiştir. Bazı incelemeler geriye dönük bir yöntem izlerken (Ainsworth ve Eichberg, 1991), diğerleri ileriye dönük bir yöntem izlenmiştir (Benoit ve Parker, 1994; Fonagy *vd.*, 1991; Steele *vd.*, 1996).

Van Ijzendoorn (1995), bu farklı karakteristikleri bir araya getiren 18 incelemeden hareketle, bağlanmanın kuşaklar arası aktarımının bir meta analizini gerçekleştirmiştir. Bu araştırma 854 ebeveyn-çocuk ikilisine dayanmakta ve yetişkinin bağlanma temsilleri ile çocuğun bağlanma davranışları arasındaki uygunluğu incelemektedir. İki ulamlı bir sınıflandırma için (güvenli *versus* güvensiz), sonuçlar % 75'lik bir uygunluk göstermektedir. Üç ulamlı (düzensiz bağlanma sınıfı hariç) bir sınıflandırma söz konusu olduğunda, uygunluk oranı % 70'e yükselmektedir. Dört ulamla, uygunluk % 63'e ulaşmaktadır. Van Ijzendoorn, çalışmasında ayrıca aktarımın etkisinin öneminin bir ulamdan diğerine aynı kaldığını saptamaktadır.

Bağlanmanın aktarımı ile ilgili araştırmaların sonuçları, bizi, verimli döngünün ya da kısır döngünün yeniden üretimi süreçleriyle karşı karşıya getirmektedir. Gerçekten de eğer ebeveyn güvenli bir bağlanma gösteriyorsa, çocuğu benzer türde bir bağlanma benimsemeye daha eğilimli olacakken, aile güvensiz bir bağlanmanın işaretlerini gösteriyorsa, çocuk benzer türde bir bağlanma miras almaktadır. Bu aktarım kaçınılmaz mıdır? Güvensiz bağlanmanın yol açtığı gelişimin gemlenmesi, sonraki kuşakları zehirleme riskini sürdürmekte midir? Bu güvensiz bağlanma yarasını hiçbir şey kapayamaz mı? Yılmazlık [*resilience*] kavramı, bu sorulara, yaralanmış kişide var olan yeniden yapılanma potansiyelini açığa çıkaran bir yanıt getiriyor.

Yılmazlık ile ilgili incelemeler

Yılmazlık ile ilgili çalışmalar, 1955'de doğmuş 700 çocuktan oluşan bir topluluğu izleyen E. Werner'in araştırmalarıyla başlamıştır (Werner *vd.*, 1992). Bunların içinde, 200 tanesi 2

yaşında davranış bozuklukları riski taşıyan bireyler olarak tanımlanmıştır. Bu topluluğun boylamsal takibi, bu risk altındaki çocukların % 35'inin ehliyetli genç yetişkinler haline geldiğini göstermektedir. Zor bir çocukluğun ardından kendilerini toparlayabilmişlerdir. B. Cyrulnik (2000, s. 96), Anna Freud'un daha önce Londra bombardımanlarının ardından yetim/öksüz kalan çocukların klinik vakalarında yılmazlık olgusunu gözlemlemiş olduğunun altını çizmektedir. Bu çocuklar kendiliğinden başlayan sallanma davranışları ve psikomotor gerilikler gösteriyordu. Yirmi beş yıl sonra, Anna Freud, bu çocukların bazılarının uyum sağlamış yetişkinler haline geldiğini görmüştür.

Yılmazlık kavramının kökeninde, Bowlby, Rutter ve Vaillant tarafından etoloji alanında sürdürülmüş çalışmalar bulunmaktadır (akt. B. Cyrulnik, 2000, s. 96). Bu çalışmalar, duygusal yoksunluk durumlarında bireyin ağır davranışsal, hatta morfolojik ve biyolojik değişikliklere (alterasyonlara) maruz kaldığını göstermektedir. Yılmazlığın kesinlikle edinilen bir durum olmadığı bilinse de, bu değişmeler giderilebilir. Yılmazlık, travmanın doğasına, şartlara ve yaşamın evrelerine bağlıdır (Manciaux *vd.*, 2001, s. 17).

Yılmazlık nasıl oluşur? B. Cyrulnik (2000) yılmazlığın çocukluk boyunca ve güçlüklerle karşılaştıkça "örüldüğünü" söylüyor. Çocuğu, güven duyduğu bir yetişkine bağlayan ilişki önemlidir. Bu yılmazlık rehberi, gence öz güvenini pekiştirme ve erdemli bir gelişme sarmalına girme olanağı sunar (Manciaux ve Tomkiewicz, 2000, s. 37). Güvenilir bir erişkine yaslanabileceğini kesin olarak bilme, yılmazlık sürecinin üzerinde yükseldiği bir bağlanma şeması oluşturmaktadır. Başka öğeler de yılmazlığın kaidesini güçlendirmektedir (Manciaux ve Tomkiewicz, 2000). Diğer pek çok şeyin yanı sıra, çocuğun, konuşma öncesi evredeki duygusal etkileşimlerin ardından gerçekleştirdiği özerklik denemeleri söz konusudur. Bu özgüvenli davranışlara paralel olarak, paylaşım, yardım davranışları, sempati ve cömertlik gibi empatik davranışları da gelişmektedir. Bunun ardından, kendisine destek gösteren bir çevrenin

yardımıyla çocuğun inisiyatif aldığı davranışlar gelmektedir. Son olarak yılmaz kişi bir ehliyet sahibi olma duygusunun yanı sıra kişisel ve toplumsal yararlılık duygusu ifade etmektedir. Yılmaz kişinin bu karakteristikler listesi eksiksiz değildir. Literatür, aktörün mizacına, kişiliğine, ilişki ağına ve sosyalliğine bağlı başka etkenler ortaya koymaktadır (Fonagy *vd.*, 1991; Vanistendael ve Lecomte, 2000).

Yılmazlık, travma sonrası yaranın iyileşmesi çalışmasına olanak vermektedir. Yaranın, kişinin tarihinin ya da romanının alanına sokulabilmesi amacıyla, maruz kalınan acının temsilini dönüştürmeye de olanak vermektedir (Cyrulnik, 2001, s. 16). Bununla birlikte, yılmazlık ediminin hiçbir garantisi yoktur. Yara bir zayıf nokta olarak kalmakta ve yaşam deneyimleri acıyı yeniden canlandırabilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yılmaz kişi kolayca incinebilir bir halde kalmaktadır.

Yılmazlık, yazgının darbelerine tepki göstermeye olanak veriyorsa, o halde kuşaklar arası aktarım olgularına dayanan araştırmaları tartışılır kılan bir kuram mıdır? Etoloji akımına bağlı yılmazlık ile ilgili incelemeler, yaşamın ilk anlarından itibaren çocuk, anne ve çevresi arasında örülen ve çocuğun gelişimini koşullandıran bağlanma ilişkilerini açığa çıkarır. Diğer bir ifadeyle, aktarım ilkesi kabul edilir: "Dolayısıyla aktarım kaçınılmazdır. Bir süt bebeği kendini gerçekleştirmek için bağlanmaya gereksinim duyduğuna göre, ancak bir başkasının ilettiği duyu dünyasında gelişebilir" (B. Cyrulnik, 2001, s. 95). Bununla birlikte, bu doğrusal nedensellik zaman içinde sınırlıdır. Ayrıca bu nedensellik tek değişkenli değildir. Duygusal mirasın kaynağı, yalnızca anne değildir. (Annenin) Eşi de bağlanma ilişkilerinin yaratılmasına katılır. Öte yandan, bireyin yaşamı boyunca bir sürü etken bunlara eklenir ki bu, tarihsel belirlenimciliği daha az güçlü kılar.

Yılmazlık ile ilgili çalışmaların öncellikle reddettiği, insani belirlenimcilik değil, daha çok belirlenimciliğin bir zorunluluk, bir yazgı haline gelmesi olayıdır (Cyrulnik, 2001, s. 30). Diğer bir ifadeyle, belirlenimcilik, *a fortiori* bir kişinin uzun vadedeki oluşu üzerine düşünüldüğünde, insanın yaptığı edimlerin belirlenmesi şeklinde düşünülemez. B. Cyrulnik (2001, s. 26) bu konuda şöyle yazmaktadır: "Birini bir saat boyunca gözlemlediğimizde ya da üç yıl boyunca yakınında olduğumuzda, tepkilerini kestirebiliriz. Ama bir yaşamın uzun süresi incelendiğinde, öngörülebilecek olan ... sürprizlerdir!"

JENEALOJİK AKTARIM

Aktarım meselesi, soykütüklerinin oluşturulması üzerinden ortaya çıkar. P. Legendre (1985), soybilim ile aktarım arasındaki ilişkiyi inceleyen en ünlü yazarlardan biridir. Yazara göre soybilim nesebi mantıki bir düzene sokar. Kişilerin farklı unvan ve statülerine (baba, anne, çocuk) karşılık gelen kategoriler oluşturur. Bir başka ifadeyle, soybilim insanları ayırma gücüne sahiptir (*a.g.e.*, s. 43). Diğerlerinin yanı sıra, kadın-erkek, çocuk-ebeveyn, kız çocuk-erkek çocuk şeklinde ayırmalar söz konusudur.

Güç, ayırma ve sıralama söylemi olarak, bir aktarım aracı konumundaki soybilim, aklın söylemine benzer bir rol oynar. Akıl bölümlemeye, sınıflandırmaya ya da listelemeye olanak verir. Düzensizliğin egemen olduğu her şeyi ya da henüz anlaşılmamış olan veya yeni maruz kalınan olayların düzensiz yığınını düzene sokar. Geleneksel olarak, aklın söyleminin belirmesi, mitsel düşüncenin tartışılmasıyla aynı zamana düşen felsefenin ortaya çıkışına kadar gider (Meyer, 1997, s. 15). Akıl, özellikle insanların dünyası ile tanrıların dünyası arasında şeyleri bölümleme, ayırma gücü ortaya koyan insanın söylemidir.

Diğer bir deyişle, aklın söylemi, insan düşüncesinin sürekliliğini ileri sürer. Bu söylem, belirli bir istikrar içinde kendini yeniden üretebilir. Dolayısıyla akıl, insan düşüncesinin yeniden üretimini güvence altına alandır. Aklın söylemine benzer olarak, soybilim nesebin yeniden üretimini güvence altına almaya olanak verir. Diğer bir ifadeyle, nesebi kurumsallaştırır. Bu kurumsallaşmayı pekiştirmek için, nesebin hukuki boyutu özellikle Roma Hukuku'ndan itibaren gelişir (Legendre, 1985,

s. 50). Roma Hukuku'nda mirasçı tayin edilir. Roma yurttaşı vasiyetname bırakmadan ölemez. Vasiyetname yoluyla yurttaş mirasçısını atar. Böylece, bir insan grubunun alametifarikası gibi, kuşaklar boyunca kendini yineleyecek bir aktarım edimi ortaya koyar.

Bu durumda, soybilim, kişileri birbirinden ayrılabilecek şekilde sembolik bir düzene koymaya olanak verir. "Bu nedir? Bu kimdir?" sorusuna bir durak noktası koymak amacıyla herkese bir isim vermek söz konusudur (Grekçe "nomos" kelimesi yasa ya da kural anlamına gelir). Bu adlandırıcı ve farklılaştırıcı işlev, aklın da işlevidir.

Soybilimin verdiği sembolik düzen, kuşaklar zinciri boyunca gerçekleşen aktarımı da belirler. Bu aktarım işlevi, bir sosyal düzenin yasal dayanağı olduğu ölçüde bir zorunluluk olarak kendini dayatır. Nesep yoluyla bir yönetim düzeni aktarılır. Soybilimde kurulan düzene bağlı olarak, birilerinin diğerleri üzerindeki gücüne ve öncelik hakkına saygı göstermek söz konusudur. Bundan dolayı, önce gelen sonra gelenle karıştırılamaz ve tersi de geçerlidir. Temel farklar (Meyer, 2000, s. 15) toplumsal olanın düzeni olarak kendini dayatır. Soybilim tarafından düzenlenen bu farklar erkeği kadından ya da çocuğu ebeveynden ayıran farklardır. Soybilimin sembolizmi, bu konuda ensest yasağının ifadelendirilmesi ile aynı noktada buluşur.

Böylece, soybilim tarafından betimlenen ve aktarım kuralı tarafından yapılandırılan nesebin düzeni, kaosun ortaya çıkabileceği her yerde düzeni sağlaması için insana akılcı bir örgütlenme kurma olanağı vermesi amacıyla basit hukuki çerçeveyi aşmaktadır. Soybilimin sembolizmi aracılığıyla, insan, tarihsiz bir yapıyı sürdürmekten çok, isimlendirme, farklılaştırma ve tarihsel bir düzen örgütleme hakkını kendine vermektedir. Sonuç olarak, aktarım insanın insanlığını bizzat kurması sürecinin kuralı şeklinde belirmektedir (Legendre, s. 105-107).

Toplumsal yeniden üretim mekanizması

Sosyokültürel model, ilişki süreçlerinin toplumsal bağlamlardan etkilenme biçimlerini incelemektedir. Burada, aktarım olgusu, belirlenimciliklerin bulunduğu toplumsal mekanizmalar bütününün etkileri sonucu olarak belirmektedir. P. Bourdieu hiç şüphesiz sosyokültürel modelin en seçkin temsilcilerinden biridir.

Sosyolog için, nesnel yapılar toplumsal evreni küçük parçalara ayırır. Bu yapılar, aktörlerin iradesinden bağımsız olarak vardır ve bireylerin uygulamalarının ve temsillerinin üzerinde bir baskı uygular. Hiyerarşiler, ekonomik ve sembolik varoluş biçimleri, toplumsal ilişki ağlarının çeşitliliği, aktörlere kendini dayatan bir dizi nesnel yapı örneğidir.

Nesnel toplumsal yapıların her birimizde kendini gösterme biçimi, Bourdieu'nün (1980) habitus dediği şeyi oluşturur. Burada, yaşamda edinilen ve bireylerin eylemini yönlendiren süreğen ve yer değiştirebilen bir yatkınlıklar sistemi söz konusudur.

Habitusun temel işlevlerinden biri, birleştirici ve ayırıcı bir işlemci oluşturmaktır. Habitus, benzer toplumsal, ekonomik ve sembolik pratikler çevresinde bir araya gelen bir kişi grubunun birliğini karakterize etmeye olanak verir. Ayrıca pratikleri ve düşünceleri bakımından farklılaşan kişi gruplarını ayırmaya da imkân tanır.

Habituslar, gündelik yaşam deneyimlerine dayanarak oluşur. Bu deneyimler, bireyin belleğindeki temsillerden bir evren yaratır. Bu temsiller edilgen durumda kalmaz, olma ve eyleme biçimlerini belirler. Gerçekten de habituslar, kişilerin uygulamaya ilişkin ve/veya sembolik edimlerini yapılandırmak, yönlendirmek ve anlamlandırmak için yararlandıkları referanslardır. Birey bu habituslara dayanarak, içinde yaşadığı dünyayı sezme biçimini düzenleyen bir ortak duyu evreni yaratır kendine.

Bireyler, en küçük yaşlarından itibaren iç içe olduğu ortamlardan gelen habitusları benimser ve yeniden üretir. Bir kişi

topluluğunun bir arada oturduğu toplumsal alanlar böylece aynı habitusları üretmeye ve yeniden üretmeye meyillidir. Farklı toplumsal sınıflara özgü sofra pratikleri, bu sınıf habituslarının üretim ve yeniden üretim mekanizmasını açıklamaya olanak verir. Sofra, çocuğun bazı yemekleri tatmayı öğrendiği yerdir. Orada bir sofra ritüelinin gerçekleştiğine tanık olur. Masa kurma şekli, yemeklerin sırası, yemeğe ayrılan süre, sessizlikler, sohbetler, vs. küçük çocuğun gündelik olarak katıldığı bir habituslar bütününü açığa çıkarır. Bu içselleştirilen habitus, çocuğu, aynı sofra ritüelini yeniden üreterek, yaşanan modele uygun olarak hareket ettirme eğiliminde olacaktır. Sofra pratiği, benzer prosedürleri benimseyen kişileri bir araya getirir ama farklı sofra ritüellerini seçen kişileri de uzaklaştırır. Böylece bireyler, bir yanda onları bir araya getiren ve diğer yanda onları ayıran habituslara göre hareket ettikleri için birbirlerini ayırt ederler.

Toplumsal yeniden üretim mekanizması (Bourdieu ve Passeron, 1970), kısaca betimlendiği şekliyle, topluma, peş peşe gelen kuşaklar boyunca sürme olanağı verir. Bu şekilde, toplumun sürekliliğini sağlayan işlevsel ve yapısal varoluş biçimleri, hiyerarşiler, ayrımlar ve eşitsizlikler az çok istikrarlı bir şekilde sürüp gider.

Ailesel aktarım

P. Bourdieu (1994), aileyi, toplumsal yeniden üretim mekanizmalarını çalıştıran temel kurum olarak gösterir. Aile "yeniden üretim stratejilerinin baş öznesidir" (Bourdieu, 1994, s. 141) çünkü bireyin koşullarını belirleyen ekonomik, sosyokültürel ve sembolik sermaye birikimi ve aktarımı olgularına esaslı şekilde katılır. Aile, sermayelerin önemli bir kısmını yönetir. Bir ev, bir taşıt, mobilya, vs. satın alımı gibi çok sayıda ekonomik edimin kaynağıdır. Aile, sosyokültürel sermayelerle ilgili olarak da belirleyici bir rol oynar. Üyelerinin dışarıdaki kişilerle ilişkilerini yönlendirir: aileler sermayelerini üyeleri yararına seferber eder ve onları aynı mesleki, kültürel, eğlence alanları olan ortak alanlara yöneltir. Böylece, örneğin, burjuva sülaleleri "seçkin kulüpler gibi bir işlev görür" diyor P. Bourdieu (1994, s. 143). Orada yalnızca benzer sermaye profiline sahip ailelere mensup kişiler bulunur. Son olarak, aile topluluğu, kişilerin sembolik sermayesinin belirlenmesine göz ardı edilemez bir şekilde katılır.

Aile, üyelerinde bir değerler bütünü oluşturur: hizmet, yardım, dikkat, destek, saygı ve ayrıca ret pratiklerini teşvik eder. Burada, "aile üyelerinin her birini bir aile ruhuyla donatmaya" (Bourdieu, 1994, s. 14) olanak veren bir pratikler bütünü söz konusudur. Bourdieu'ye göre, bu pratikler bütünün ereği, sevme zorunluluğunu sembolik olarak, aile topluluğu içinde özveri, cömertlik ve dayanışma mekanizmalarını harekete geçirmeye olanak veren "aile ruhunun" temeli olan "sevme yatkınlığına" dönüştürmek vardır.

Ekonomik, sosyal ve sembolik sermayelerin kaynağındaki aile, ayrıca, bu sermayeler bütününün kuşaklar arası aktarımının motorudur. Aile topluluğunun varlığı ve sürekliliği, P. Bourdieu'ye göre, aktarma edimine bağlıdır. Aile, aktarabilmek amacıyla ve aktarabilecek olduğundan ötürü, aktarım için ve aktarım yoluyla birliğini korumaktadır (1994, s. 141). Ailenin temel işlevi, aktarım eyleminde belirmektedir: Aile ekonomik, sosyal ve sembolik bir serveti miras olarak gelecek kuşağa bırakmaktadır. Bu olgunun en açıklayıcı örneği, soyadının aktarımıdır. Bu örnek tek başına aile grubunun üstlendiği aktarım mekanizmalarını sentezlemektedir. Bir soyadını almak, miras alınan ekonomik sermayeyi göstermek, ona atfedilen sosyokültürel ve sembolik serveti de belirtmektir; özetle, bir kişinin aidiyet alanını, ona ait olanaklar sahası ile birlikte göstermektir.

Bu aktarım biçimi bireyleri aşmaktadır çünkü bu miras alma kuralı, bir kişinin ya da bir grubun (aile) tek başına iradesinin ötesine geçmektedir; sosyokültürel olarak oluşturulur ve bireylerin sosyalleşmesine katkıda bulunur. Böylece bir topluma sürüp gitme olanağı verir.

Bu bağlamda, sosyalleşme her şeyden önce bütüncü bir karaktere sahiptir. Dubar'a (1997) göre, toplumun bütüncü kav-

ranışında, toplumsalın birleştiricilik ilkesinin varlığının ön kabulü söz konusudur. Toplum, bünyesinde her bireyin oturmuş bir hiyerarşi içinde belirli bir yere ve bir işleve sahip olduğu bir bütün oluşturur. Bireylerin sosyalleşmesi, onların, toplum denen bu birimin içinde birbirleriyle bütünleşmesine olanak verir. Aile tarafından gerçekleştirilen aktarım olgusu, bireylerin sosyalleşmesine geniş ölçüde katkıda bulunur. Bu olgu, genç kuşaklara toplumsal, kültürel ve sembolik aidiyet bağlarını verme olanağı sağlar; ayrıca mesleki, siyasi ve değer tercihlerini de uyarır.

Burada aile, L. Althusser'in (1976) daha önce betimlediği bir mekanizma olan, egemen ideolojiye hizmet eden "devletin ideolojik bir aygıtı" rolü oynar. "Devletin ideolojik aygıtı", bireyin, genellikle egemen ideolojiye hizmet eden semboliğini üstlenmeden önce jestleri, edimi, pratikleri öğrendiği yerdir. Ailenin yanı sıra, okul ve kurum olarak kabul edilen diğer eğitim mekânları böyle işlemektedir. Birey en küçük yaşlardan itibaren orada kendisine aşılanan, anlamı ya da semboliği sonradan beliren ve kendini gösteren, bireylerin gerçekleştirilen gündelik pratiklerin yansıttığı egemen ideolojiyi kabul etmesini destekleyen tutum ve davranışları gerçekleştirir. Edimler önce gerçekleşir, ardından düşünülür veya yorumlanır. Dolayısıyla toplumsal kimlikler ve farklar, bir grubun ve/veya bir toplumun normları ve değerleri, bir sınıfın estetik, tercih, beklenti ve davranış kuralları bu şekilde özümsenir.

P. Bourdieu'nün sosyokültürel kuramı açısından, aktarım kavramı, eski kuşaktan yeni kuşağa yöntemli (metodik) bir aktarma olarak düşünülebilir. Bu, yeni üyelerin toplumsal alanda en azından önceki kuşağın üyelerinin sahip olduğuna benzer bir konuma sahip olmalarını sağlayacak olan bir aktarmadır.

Bir sosyal konumu kuşaklar arasında yöntemli bir şekilde aktarma [*transfert*] olgusu olarak kabul edilen aktarım [*transmission*], kuşakların tarihinde gerçekleşen toplumsal yeniden üretimin devinimini sağlamaya olanak veren karşı konulmaz bir mekanizma olarak ortaya çıkar. Aktarımın gerçekleşmesini güvence altına alan aile böylece, kuşakları sosyokültürel aidiyetlerin yeniden üretimi yasası içinde değişmeden tutmak amacı güden bir sosyalleşmenin temelinde bulunur.

Aile ortamındaki eğitim, aktarım olgusunda önemli bir rol oynar. Gündelik eğitim pratikleri, aktarımın güçlü vektörleridir. Ebeveynler ile çocuklar arasındaki ilişkiler, aile ortamının sosyokültürel habitusları ile yüklüdür. Bu ilişkilere, toplum içinde uygun bir şekilde düşünme ve eyleme biçimini gösteren bir ileti zımnen eşlik eder. Ebeveynler eğitim yoluyla çocuklarına çevreyi anlama ya da öngörme şeklini ve zahmete değer olanı gösterir.

Aile ortamında gerçekleşen modellemeye dayalı eğitim (Pourtois ve Desmet, 1997), aktarımın gerçekleştiği aktarma sürecinin, çocukta, bir "illusio" ve bir "sezme" tarzının, pratiklerini desteklediği sınıf habituslarını teşvik eden gündelik bir süreç olduğunu anlamaya olanak verir.

Aile içi eğitim alanında aktarım incelemeleri

Aile içi eğitim alanında yapılan incelemelerin çoğu, ailenin ve çevresinin yaşam boyunca birey üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Aile, farklı kuşaklar arasındaki temel aktarım organı olarak görülmüştür. Ebeveynler çocuklarına bir soyadı, bir ekonomik, kültürel, sembolik ve pedagojik sermaye bütünü aktarır. Bu şekilde bir kuşaktan diğerine aile aracılığıyla aktarılan, bireyin gelişim tarihinde belirleyici bir rol oynar.

Bu alanda yapılan çözümlemeler yeni bir olgu değildir. Daha 1945'de, Baldwin, Kalhorn ve Breese bu alanı araştırıyordu. Bunlar, demokratik bir aile çevresinin çocuğun zekâ gelişiminde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna vardılar ve koruyucu ya da sınırlayıcı çevrelerin daha az uyarıcı olduğunun altını çizdiler. O günden bugüne, ailenin tarihi, çevresi, eğitim pratikleri ile kişilerin gelişimi arasındaki bağları incelemek amacıyla çok sayıda araştırma yapıldı. Birçok yazar, aile içi eğitim alanında yapılmış incelemelerin bir dökümünü hazırlama işine girişti (Gayet, 2003; Durning, 1995; Boutin ve Durning, 1994; Pourtois, 1989, 1991).

Varılan çok sayıdaki bulguyu bir araya getirmekten ziyade, aile içi eğitim alanında yürütülmüş çalışmaların sonuçlarının bir açıklamasını yapmayı düşündük. Bunun için CERIS (Mons-Hainaut Üniversitesi Aile ve Okul Sosyopedagojisi Alanında Araştırma ve Yenilik Merkezi) tarafından yapılmış incelemeleri ele aldık. Bu tercihimizin iki temel nedeni var. İlki, CERIS'in çalışmalarının büyük oranda P. Bourdieu'nün sosyokültürel habitus kuramı tarafından yönlendirilmiş olmasıdır. Bunlar, örtük eğitim aracılığıyla gerçekleşen ileri yönelim ve aşılama süreçleriyle habitusların aktarılma biçimini aydınlığa kavuşturmaktadırlar (Pourtois ve Desmet, 2004). İkinci neden, kuşaklar arası aktarım ile ilgili mevcut araştırmanın tarihine bağlıdır. Gerçekten de, yaptığımız çalışma, CERIS tarafından 1973'ten beri yürütülen boylamsal incelemenin dördüncü evresidir. Dolayısıyla bu araştırma merkezinin gerçekleştirmiş olduğu çalışmaların devamı niteliğindedir.

Aile içi eğitim alanında CERIS'in otuz yıldan beri yürüttüğü araştırmalar içinden sonuç olarak neler alınabilir? CERIS'in araştırmasında göze çarpan sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır (Pourtois, Desmet ve Lahaye, 2004).

1. *Okulun temsilleri.* Ebeveynler, toplumsal aidiyetlerine göre, okul kurumuna dair farklı toplumsal temsillere sahiptir: Bazıları okul karşısında bir yakınlık duygusu, bir olumluluk içindedir; bazıları ise bir yabancılık, hatta düşmanlık duygusu içindedir. Bu algılar çocuğa aktarılacaktır ki bu da çocuğun okula uyumuna lehte ya da aleyhte etki yapacaktır (Delhaye, Pourtois ve Sturbois, 1987; Pourtois ve Delhaye, 1981).

2. *Kişilik ve sosyal ortam.* Olumsuz bir sosyo-ekonomik çevreyle karşı karşıya bulunan kişiler özgün kişilik özellikleri geliştirmektedir: Zihinsel potansiyelleri pek kullanılmamaktadır; eleştirel, düşünsel ve yaratıcı gelişimleri için de aynı şey geçerlidir; gelecek kestirimi güçtür; mevcut yaşam koşullarına kolayca uyum sağlarlar; başkalarının fikirlerini benimsemeye açıktırlar çünkü kendi düşüncelerinin niteliğine pek az inanırlar; işbirliğine oldukça elverişlidirler ve ötekiyle kurdukları ilişkiler yüzeysel de olsa sıcaktır (Pourtois, Carlier ve Menu, 1973).

3. *Dil ve sosyal çevre.* Ortama göre annenin dil tutumları ile (5 yaş) çocuğunkiler arasındaki ilişki incelendiğinde, sosyal ortamları farklılaştıran değişkenlerin çocukta annedeki kadar çok (% 34,9 - % 40,9) olduğu görülmektedir. Genel olarak, çocuklarda gözlemlenen toplumsal farklılaşma gücü, annelerinde gözlemlenenin % 83,3'üne ulaşmaktadır (Pourtois ve Dupont, 1985).

4. *Yoksul ortamda okul başarısı.* Umulmadık başarılar daima CERIS'in ilgisini çekmiştir. İlkokulda başarı gösteren yoksul ortamlardan çocukları incelemiştir. Yoksulluktan gelen çocuklar, okulda başarılı olsunlar olmasınlar, kendi içlerinde pek çok ortak nokta göstermektedir. Bununla birlikte bazı özellikler onları ayırmaktadır: Başarılı olanlar gelişmiş bir zihinsel güç göstermekteler, sosyal durumlarının bilincindedirler ve özellikle toplumsal açıdan uygun hareket etmektedirler (okulun değerlerini benimsemekteler); diğer çocuklardan daha az travmasal durumlar yaşamışlardır; ebeveynleri öğrenime önem vermekte, onları daha fazla teşvik etmekte ve dış ortama biraz daha fazla açılmaktadır; eğitimciler onların yeteneklerine ve meziyetlerine inanmaktadır ve onlarla ilgili daha yüksek bir beklenti düzeyi içindedir (Pourtois *vd.*, 1992).

5. *Normalleştirme dinamiği.* Yakın çevre, bir süre boyunca ekonomik bağımlılık durumu yaşamış kişilerin sosyo-profesyonel yeniden uyumunda temel bir etmendir. Yalıtılmışlık, gerek maddi gerek manevi dış yardım yoksunluğu, aileden gelen ret içe kapanmayı tetiklemekte ve yeniden uyumu frenlemektedir. *A contrario*, yakınların desteği ve sosyal bağların sürdürülmesi yeniden uyumu teşvik etmektedir. Öte yandan, bir iş bulmuş olma durumu, çevrenin pozitif tepkisine yol açmaktadır. Arkasından öznenin ve ailesinin gelişimine elverişli verimli bir süreç gelmektedir.

6. *Ailenin gelişme ve okula uyum üzerindeki etkisi.* Ailenin, çocuğun gelişimi ve okula uyumu üzerinde büyük bir etkisi vardır: aAle gerçekleri (davranışlar, tutumlar, ebeveynlerin kişilik özellikleri ve zihinsel potansiyelleri, statü ve sosyal çevre) okuldaki öğrenimlerinin değişkenliğinin % 84'ten fazlasını açıklayabilmektedir (Pourtois, 1979).

7. *Koruma faktörleri.* Çocuğun gelişimine ve okula uyum sağlamasına elverişli eğitim "proteinleri" mevcuttur. Bu koruma faktörleri davranışlar (örneğin: Çocuğun yeteneklerini göz önünde tutmak; düşünmesini teşvik etmek; ona karşı pek az olumsuz duygu ifade etmek...), tutumlar (örneğin: Hoşgörü) ve kişilik özellikleridir (örneğin: Tam bir duygusal istikrar). Çocuğun gelişiminin ve okuldaki öğrenimlerinin lehine olan bu değişkenlerin çoğu, elverişli ortamda gelişir (*a.g.e.*).

8. *Diyalektik ve bileşik faktörler.* Bununla birlikte bazı faktörlerin bileşik ve diyalektik şekilde hareket ettiğini, yani ters yönlerde hareket ettiğini belirtelim. Örneğin, kişilik özelliği "güven", çocuğun gelişimi ve okula uyumu üzerinde hem olumlu (doğrudan etki) hem de olumsuz (dolaylı etki) bir etkide bulunur. Bu durum, eğitim tutumlarının yerleşmesini yöneten karmaşıklığı açığa çıkarmaktadır. Böylece, iki değişken-kriterde yararlı bir etkiye sahip olmak için, aynı anda hem kuşku hem güven göstermek gerekir. "Aile içi uyum" değişkeni de aynı sürece göre hareket eder (*a.g.e.*).

9. *Öğrenim düzeyini öngörmek.* 5-7 yaşında görülen kişisel ve ailevi özellikler, uzun dönemdeki öğrenim düzeyi üzerinde son derece etkilidir. 5-7 yaşlarında ölçülen beş değişkenin ayrım gücü, on vakadan yedisinde deneklerin 20-21 yaşındaki eğitim düzeylerini (mesleki öğretim, ortaöğretim, kısa süreli yüksek öğretim ya da üniversite öğretimi) doğru bir şekilde tahmin etmeye olanak verecek şekildedir (Desmet ve Pourtois, 1993).

10. *Öğrenim düzeyini farklılaştıran değişkenler.* Bu beş değişken içinde, iki tanesi kişisel değişkendir (beş yaşında ölçülen IQ ve yedi yaşında incelenen öğrenimleri) ve diğer üçü aile çevresiyle ilgili değişkenlerdir (eğitim tarzı, aile içi uyum ve annelerin açık sözlülüğü). Çocuğun uzun dönemde öğrenim düzeyi üzerinde ailenin oynadığı vaktinden önceki rolün önemini ortaya koymaktadır. Böylece on beş yıl sonra olumlu olduğu ortaya çıkan, çocukluktan itibaren uygulanan eğitim tutumları gösterilebilir. Çocuğun gelişimine daha kesin bir anlam ve/veya ona daha fazla değer vermeyi hedefleyen tutum buna örnektir (*a.g.e.*).

11. *Fazla öğrenim ya da az öğrenim görmüşler.* On vakadan yedisinde deneklerin durumu tahminlerle uyuşmuşsa da, hiç şüphesiz az öğrenim görmüş (yani kendilerinin ve çevrelerinin erken yaştaki özelliklerine dayanarak kendileriyle ilgili yapılmış tahminlerin altında bir öğretim düzeyine sahip olan) ve fazla öğrenim görmüş (yani kendileri için öngörülmüş olanın üstünde bir düzeye çıkmış) gençler de vardır. Beklenenden az öğrenim görmüş olanların, yoksul çevrelerden gelmiş, boyun eğmenin, düşük bir duygusal istikrarın ve düşük bir enerji geriliminin karakterize ettiği bir kişiliği olan, fazla hoşgörülü ve fazla kabullenen ebeveynleri vardır. Bunlar denetlenemez nedensel yüklemeler yapmakta, soyunun önceki kuşaklarından destek alamamaktadır ve çelişkili bir okul algısına sahiptir. Beklenenden fazla öğrenim görmüş olanlar ise fazla değildir. Ayırma analizinde, bunlar, tahminlerin tuttuğu deneklerden ayrılmamaktadır. Bununla birlikte, belirtmelidir ki bunlar içsel nedensel yüklemeler yapmakta ve soyunun önceki kuşaklarından destek alabilmektedir; ayrıca bu kişiler, beklenenden fazla eğitim almayı başarmanın güç olduğunu ve ilk aileden ayrılmanın pek kolay olmadığının altını çizmektedir (*a.g.e.*).

12. *Sosyo-profesyonel seyirler tipolojisi.* Sosyo-profesyonel seyirler, özgün aile mantıklarına bağlıdır. Beş aile profilinden oluşan bir tipoloji, –biri çocuklar 5-7 yaşındayken, diğeri gençler 20-21 yaşındayken yapılan- önceki iki araştırmanın sonuçlarının yanı sıra bu aynı gençlerle 25-26 yaşına geldiklerinde yapılan röportajlardan edinilen verileri dikkate alan bir faktör analizine dayanarak oluşturulmuştur: (Kendilerini etkin bir şekilde aile alanına verenler) aileciler, (öncelikle mesleki olarak bütünleşmeyi isteyen) işlevselciler, (ebeveynin maddi desteği sayesinde sosyal ve mesleki olarak katılım sağlayan) mirasçılar, (bir sosyal ve insani projeye katılan ama bunun toplumsal geri dönüşümünü talep eden) sözleşmeciler ve (aile tarafından öğrenim görmeye ve iş aramaya –gerçekten- itilen) protezciler. Çözümleme, bazı aile tiplerinin daha ileri bir sosyokültürel bütünleşmeyi teşvik eden ("protezciler" örneği) bir dinamik yarattığını, diğerlerinin ise, tersine, nitelikli bir sosyo-profesyo-

nel katılıma engel olduklarını ("aileciler" örneği) göstermiştir (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000).

13. *Yörüngeden çıkış*. Bazen yörüngelerden çıkışlar olmaktadır. Böylece, sözgelimi yoksul bir ortamdan gelen, mühendislik okuluna giden çocuklarla karşılaşılmaktadır. Bu işçi aileler, ilk ortamlarının tipik mantığını (işlevselci mantık) muhafaza ederken, üst düzey bir sosyokültürel bütünleşme biçiminin yol gösterici mantığının (protezci mantık) çok sayıda unsurunu da aldılar. İlk mantıklarına göre yenilikçi eylem senaryoları oluşturdular ve hem sosyal, hem tarihsel, hem ailevi hem de kişisel unsurların eklemlenmesi sayesinde girişimlerini sonuçlandırdılar (Ravoisin, Pourtois ve Desmet, 2000).

14. *On iki psiko-sosyal gereksinim modeli*. Burada, (aklın önceliği ve çok sayıda dağınık bilginin varlığının karakterize ettiği) moderniteden (öznenin öne çıktığı ve bilgilerin entegrasyonu eğiliminin karakterize ettiği) postmoderniteye geçişi inceledikten sonra, insan kimliğinin oluşumunda temel on iki gereksinimin birbirine eklemlendiği bir model ileri süren spekülatif bir araştırma söz konusudur. CERIS'in çalışmalarından ve bilimsel literatürden hareketle gerçekleştirilen bu model, hem araştırma hem müdahale için yararlı bir teorik çerçeve oluşturmaktadır (Poutois ve Desmet, 1997).

15. *Psiko-sosyal kimliğin oluşumu*. Örtük eğitim, bireyin kimliğinin temelinde bulunmaktadır. Ona, gündelik yaşamında yinelenen ve belleğinde izler bırakan bir sürü deneyim sağlamaktadır. İçinde yaşanan dünyayı besleyen ve zaman içinde kişinin kimliğini oluşturacak olan senaryolar ve şemalar söz konusudur. Psiko-sosyal gereksinimler modelinin oluşturduğu kuramsal çerçeveden yararlanarak, 10 ila 12 yaşlarındaki çocuklarda bu senaryoları açığa çıkarmayı hedefledik. Çocukların bazı yanıtları sıklıklarıyla kendini göstermekte ve dikkat çekmektedir: Bunlar duygusal (örnek: "keşke doğmasaydım" [% 14,5]), bilişsel (örnek: "kimse beni ilginç şeyler yapmaya teşvik etmedi" [% 30,6]) veya sosyal (örnek: "söylediklerimi daha sık dinlemelerini isterdim" [% 38,9]) problemlerle ilgilidir (Pourtois ve Desmet, 2004).

16. *Psiko-sosyal deneyim ve okul performansları*. Eğer öğrenci ortaokulun başında okulu bırakmak durumundaysa, yanıtları daha da dikkat çekicidir. Bazı sorularda öğrencilerin işaretledikleri şıkların sıklığı (örneğin: "keşke doğmasaydım" [% 31] ya da "canım sıkılıyor, bütün günler birbiriyle aynı" [% 34] ya da "başkalarıyla konuşmakta zorlanıyorum" [% 88]) çocukların gerçek psişik acısını kanıtlamaktadır (Glémot, 1998, Pourtois ve Desmet, 2004).

17. *Olumlu senaryolar-olumsuz senaryolar*. (10-12 yaşlarındaki çocuklarda) Tercihlerinin yakınlık derecesine göre senaryoların dağılımını inceleyen çözümleme (hiyerarşik benzerlik analizi), olumsuz senaryoların tek bir sınıfta toplanma eğilimi içindeyken, olumlu senaryoların birçok sınıfa dağıldığını saptamaya olanak vermektedir. Dolayısıyla iyi muamelenin kötü muameleye kıyasla daha fazla çok biçimli olduğu düşünülebilir. Öte yandan, bu analiz, bir yanda olumlu bir genel senaryosu olan denekler, diğer yanda olumsuz bir genel senaryosu olan denekler olduğunu gösterme eğilimindedir (Pourtois ve Desmet, 2004).

18. *Psiko-sosyal gereksinimler implikatif zinciri*. İmplikatif analiz, 10-12 yaşındaki çocuğun kimliğinin oluşumu için zorunlu diğer gereksinimlerin kaynağında bulunan temel gereksinimleri incelemektedir. Olumlu boyut için, çocuk yapı ve uyarım gereksinimlerinden hareketle kimliğini oluşturmaktadır; implikatif zincirin sonunda, sanılanın aksine, diğer tüm gereksinimlerin sonucu olarak beliren bağlanma bulunmaktadır. Olumsuz implikatif şemaya gelince, bu şema, yapı ve kabul edilme gereksinimlerinin karşılanmamasından hareketle oluşmaktadır. Dolayısıyla bu temel gereksinimler dikkate değerdir (*a.g.e.*).

19. *Psiko-sosyal yaşantı ve üniversitede başarı/başarısızlık*. Üniversitenin ilk yılında, başarılı olan ve başarısız olan öğrencilerin psiko-sosyal deneyimini karşılaştırdık. Başarılı olanlar yakınlarının onlara daha fazla odaklandığını hissetmektedir; başarısız olanların ise pek çok ilgi alanı, çok boş zamanı ve değişiklik planı vardır; dolayısıyla öğrenimlerine daha az yoğunlaşmış durumdadırlar. İki grubun implikatif şemaları çok yakındır. Deneme gereksinimi kimlik oluşumlarının temelinde bulunmak-

tadır ama başarısız olan üniversite öğrencisinde, bu gereksinimi harekete geçiren, kışkırtma, yasaklara meydan okuma, sınırları zorlama gereksinimidir. Başarılı olan öğrenciler, harekete geçmek için bu öğelere gereksinim duymamaktadır (*a.g.e.*).

Sonuç olarak, CERIS'in araştırmaları sosyokültürel bir perspektif içinde bulunmaktadır. Bu araştırmalar, diğer pek çok şeyin yanı sıra, toplumsal kökenin kişinin gelişimi ve özellikle de çocuğun gelişimi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yapılan incelemelerde, araştırmacılar sosyokültürel çerçeveyle yetinmeyen kuramsal yaklaşımlar benimsediler. Gerçekten de, CERIS'in araştırmaları disiplinler üstü bir perspektif sayesinde gerçekleştirilebildi: Aile içi eğitimin işleyişinin çözümlemesi ancak, yalnızca eğitim bilimleri, psikoloji ya da sosyoloji disiplinlerinin değil, ayrıca felsefe, etnoloji, tarih, klinik sosyoloji, toplumsal öğrenme, vs. ışığında kavranabilir. Böylece aile içi eğitim alanında yapılan çalışmalarda, araştırıcı, eklemlenmiş diyalektik bir vizyonla, şu karşıt perspektifleri dikkate almaya yöneltilmiştir:

- açıklama (nedensellik) ya da kavrama (görüngübilim);
- bütüncülük ya da tekilcilik;
- geri yönelim (geçmiş) ya da ileri yönelim (şimdideki gelecek);
- sistem ya da birey;
- eyleyen ya da aktör (hatta yaratıcı).

Dolayısıyla aile içi eğitimdeki bilimsel duruş karmaşık düşünmeye doğru yönelmiştir. Daha az indirgemeci ve daha verimli modellere erişmek üzere, tek anlamlı ve dolayısıyla sakatlanmış ve sakatlayıcı düşünmeden kaçınmak söz konusudur. Çocuğun gelişiminde hem olumlu hem olumsuz olarak ortaya çıkan ailevi etmenlerin aydınlığa kavuşturulması, aile dinamiğinin karmaşıklığının farkına varılmasının somut bir örneğidir. Boylamsal bir perspektifte yürütülen araştırmalar (otuz yılda ve dört ayrı evrede), karmaşık bir gerçekliğin yaklaşımını da göstermektedir.

Böylece karmaşıklık, aile içi eğitim alanında yapılan incelemelerin gelişiminin merkezindedir. Bizim yaptığımız kuşaklar arası aktarım olgularıyla ilgili araştırma için de aynı şey geçerlidir. CERIS'in tüm incelemeleri gibi bu araştırma da disiplinler üstü bir perspektife sahiptir. Habitus kuramının sosyokültürel perspektifinden ayrı olarak, literatürün gözden geçirilmesinin devamında görüleceği gibi, farklı kuramsal akımlara başvurmaktadır.

AKTÖRÜN SOSYOKÜLTÜREL AKTARIMI

Aktarımın etkileşimci kavranışı, bütüncü paradigmaya ters düşer. Sosyokültürel aidiyetler, kuşaklar boyunca yeniden ele alınmadan, yorumlanmadan ve uyarlanmadan aktarılmaz.

Bireyselleştirme, bu noktada aktarım sürecinde temel bir kavramdır. Sosyal bir kalıtın yeniden özümsenmesini içerir. Bu perspektifte, bir toplumun sürmesini güvence altına alacak basit ve saf bir toplumsal yeniden üretime yer yoktur. Etkileşimciler tam tersine burada, bireye, toplumsal sistemin sürmesine hiç olanak vermeyecek çok edilgen bir rol verildiğini görmektedir: Kuşaklar arasında aktarılan, grup bünyesindeki bireyliği su yüzüne çıkarmak amacıyla tekil bir çalışmanın konusunu oluşturmalıdır. Sosyal kimliğin pekiştirilmesi, bireyselleştirme sürecini zorunlu kılmaktadır.

Bireyci toplumsallaşma paradigmasının ilgi çekici yanları

Toplumsallaşmanın bireyci kavranışı, aktarım olgusu sırasında baş gösteren başlıca toplumsal mekanizmaları aydınlatmaya olanak verir. Bir kuşaktan diğerine aktarılan, ilk toplumsallaşmanın ikinci toplumsallaşmaya doğru uzaması şeklinde gerçekleşebilir. Bireyin erişkin olarak toplumla bütünleşirken yaşadığı şey, temelde aile ortamından kaynaklanan ilk yaşam dünyasıyla zıtlık oluşturmaz. Yeni deneyimler, ilk deneyimleri güçlendirir ve devam ettirir. İki toplumsallaşma süreci arasında

uyumsuzluk bulunmaması, ikinci toplumsallaşma sürecinde edinilen yeni bilgiler, çocuğun ilk sosyalleştiricileri tarafından aktarılanlarla zıt düşmediği ölçüde toplumsal yeniden üretim olgusunu pekiştirir. Dolayısıyla etkileşimci ve bireyci yaklaşım, toplumsal yeniden üretim sürecini açıklamaya olanak verir.

Öte yandan, ilk ve ikinci toplumsallaşmanın bilgileri zıt düşebilir ve aktarım olgusunda etkilerini gösteren bir kimlik krizi durumuna yol açabilir. Bu durumda kriz durumunun sürmesinden, tam anlamıyla dönüşüme kadar birçok durum olanaklıdır. Kriz durumunda, aktarılmış olan, ikinci sosyalleşme sürecinde ortaya çıkan yeni bir kimliğin stigmasıyla karşı karşıya gelir. Kararsız bir bağdaşmazlık vardır, özne eski ile yeni arasındaki çatışmayı sürdürür. Dönüşüm halinde, kişi kendisine aktarılanı sorgular. İkinci sosyalleşmeden destek alarak ilk sosyalleşmenin yaşam dünyasını söküp, yeniden inşa eder.

Son olarak, sosyalleşme süreci tümüyle altüst olabilir. Bu durumda, ilk toplumsallaşmaya ilişkin yaşam dünyası, bireye bir ilk kimlik oluşturma olanağı vermez ve ikinci bir toplumsallaşmanın hazırlanmasını engeller. Bunun sonucunda bireyin çözülmesi, bir toplumsal dışlama durumunu tetikler. Bu çözülme olgusunun tipik örneği, yapısal evsizlerde bulunmaktadır (B. Humbeeck, 1998). Yapısal evsizler grubu, ilk çocukluktan itibaren, çocuğun bağlanabileceği ve özdeşleşebileceği yetişkin kişileri içinde bulabileceği bir aile ortamının eksikliğini yaşamış olan bir evren oluşturmaktadır.

Böylece etkileşimci ve bireyci toplumsallaşma yaklaşımı, aktarım olgusunu çeşitli açılardan aydınlatmaya olanak vermektedir. İkinci toplumsallaşma, ilk toplumsallaşmayı sürdürüp sağlamlaştırdığında, aktarım, bir geçmişin nakledilmesi ve pekiştirilmesi olarak kavranabilir. Burada aktarım, toplumsal yeniden üretim olgusuyla bağdaşmaktadır. Buna karşılık, aktarılan, yeni (edinilen yeni toplumsal roller, yeni deneyimler) ile rekabete girebilir. Bu rekabet bir krizin ortaya çıkmasına yol açabilir. İlk toplumsallaşmayı entegre ederek aşmaya olanak veren yeni bir kimliğin inşasında bu kriz sürebilir de ortadan kaldırılabilir de. Aktarılmış olan burada uyarlanmıştır.

Bu dönüşümdür. Son olarak, aktarım, vermediği ya da yıktığı ile, toplumsallaşmanın başarısızlığa uğramasına yol açabilir, bu dışlama örneğidir. Yeniden üretim, kriz, dönüşüm ve dışlama, bireyci toplumsallaşma paradigmasına göre aktarım olgusunun kendisini gösterebileceği dört varoluş biçimidir.

Aktörün aktarımı alanındaki incelemeler

Aile içi eğitim alanıyla ilgili pek az inceleme yalnızca bireyci bir toplumsallaşmaya dairdir. R. Boudon (1978) tarafından geliştirilmiş olan aktör kuramı bu akımda yer almaktadır. Etnometodolojik bir perspektifle sürdürülen çalışmalar, aktörün önemi ve onun bir toplumsal dinamik içindeki stratejileri üzerinde durmaktadır.

Bireyci toplumsallaşmaya dayanan incelemeler, genellikle, ailenin uzun vadedeki etkisinin önemini azaltmayı hedeflerler. Bu etkinin hafifletilmesi çeşitli biçimler alabilir. Bazen cinsiyet argümanı baskın gelir: Bireyler arasındaki farklar temelde öznelerin cinsiyetinden kaynaklanır. Bazen farklar çocuğun aile içindeki sırasına bağlanır. Diğer argümanlar da ailenin birey üzerindeki etkisini azaltma eğilimindedir. Öznenin, geçmişinden kurtulmak amacıyla onun üzerinde uygulayabileceği düşünümsellik, bireyci toplumsallaşmada ayrıcalıklı temalardan biridir. Son olarak bir başka hipotez de ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu hipotez, homojen addedilen bir grup içindeki, benzerliklerine rağmen tümüyle farklı bu grup üyelerini belirten, onları birbirinden ayıran özelliklerini göstermekten ibarettir. Bu son hipotezde, araştırma metodolojisi, bireysel tekilliklerin araştırılmasına dayanmaktadır.

Aşağıda, birkaç karakteristik araştırma örneği üzerinden bu farklı bireyci perspektifleri açıklayacağız.

Cinsiyet hipotezi

Cinsiyet çalışmaları, toplumsallaşma süreçlerinde erkek ve kadın arasındaki ayrım biçimlerinin ortaya çıkarılmasını hedef-

leyen uzun bir gelenekle ilgilidir. M. Mead (1963), bu ayrımların, toplumsal örgütlenmenin sürmesini sağlayan sosyokültürel stereotiplerden kaynaklandığını düşünmektedir. Diğer şeylerin yanında, bu stereotiplerin bir toplumdan diğerine tümüyle farklı olabileceğini göstermektedir. (Yeni Gine kabilesi) Tchambuli halkında, erkeklerin boyun eğen ve kaygılı, kadınların ise güçlü ve yetke sahibi olduklarını anlatır.

M. Mead'ın örneği bir tartışmanın da konusu olmuştur (Brown, 1991). Öte yandan genellikle bir istisna olarak kabul edilmiştir. Gerçekten de, bir kültürden diğerine, cinsiyet stereotipleri benzer şekilde dağılmaktadır. Erkek güç ve etki sahibi bir konumla ilişkilendirilirken, kadın diğerleriyle ilgilenen bir kişi olarak görülmektedir. J. Williams ve D. Best (1987) tarafından yürütülen kültürler üstü çalışma, eril rollerin "saldırgan", "etkin", "gözüpek", "sert" gibi sıfatlarla bağdaştırıldığını göstermektedir. Buna karşılık dişilere özgü karakteristikler "sakınımlı", "duyarlı", "şefkatli" ve "duygulu" gibi sözcüklerle ilişkilendirilmektedir.

Cinsiyet çalışmaları, stereotiplerin, aile bünyesindeki ilk toplumsallaşma sırasında önceden öğrenilmiş olsa da (Bellotti, 1978), esas olarak denklerle ilişkiler esnasında, okulda, sosyal ve mesleki yaşamdaki ikinci toplumsallaşma sırasında içselleştirildiğini göstermektedir (Bergonnier-Dupuy ve Mosconi, 2000; Garcia, 2003). Böylece bir "grup içinde sosyalleşme" olgusu gerçekleşir (Harris, 1999, s. 273). En küçük yaşlarından itibaren bireyler, özdeşleştikleri grubun ayırıcı özelliklerini benimseyerek, nasıl hareket etmeleri, düşünmeleri ve olmaları gerektiğini zihinlerinde canlandırırlar. Bu ayırıcı özellikler, davranışlar, tutumlar, giyim, konuşma tarzı gibi şeylerdir. Araştırmalar, diğer şeylerin yanı sıra, 3 yaşından itibaren çocukların cinsiyetine bağlı olarak farklı oyun süreçlerinin söz konusu olduğunu göstermektedir: Erkek çocuklar kendi aralarında etkileşirken, bir kız çocuk kenara çekilme eğilimi içindedir ve tersi de geçerlidir. Bu durumda ayrı ayrı etkileşen kız ve erkek çocuk grupları oluşmaktadır. Bu ayrım yıllar içinde artmaktadır (Maccoby, 1994; Thorne, 1993).

Bu cinsiyet ayrımı aktarılır mı? Aile içi eğitim alanında, annelerin ve babaların eğitim tarzları ile ilgili incelemeler, ebeveynin cinsiyetine göre eğitsel pratiklerdeki farkları ortaya koymaktadır (Bergonnier-Dupuy, 1995). Gerek annenin gerek babanın çocuk karşısındaki pratiklerinin farklı etkilerini de göstermektedir. Bununla birlikte, bu incelemeler, eğitim alanında, ebeveynin cinsiyetine göre stereotipleşmiş uygulamaların ve rollerin kuşaklar arası aktarımıyla ilgili bir karara varılmasına olanak vermemektedir. Bu konuda, literatürde, yetişkinin cinsiyetinin kadın ve erkek stereotiplerle bütün bütüne uyuşmadığı görülmektedir. Bu değişken, aile bünyesinde ve özellikle de kardeşler arasında yaşanan deneyimlerle etkileşime girmektedir (Sulloway, 1999, s. 170).

Doğum sırası hipotezi

Aynı ailenin çocukları aynı gelişme yollarını izlemez. Benzeşmekten çok ayrışırlar. F.J. Sulloway'in (1999) savunduğu varsayım özetle böyledir. Bu hipotez, farklılığın aile bünyesinde oluştuğu düşüncesini güçlendirmektedir. Aktarım süreçleri ebeveynler tarafından harekete geçiriliyorsa da, gençlerin kardeşleri arasındaki deneyimi, çocuğun doğum sırasına bağlı olarak alınan mirasa tümüyle farklı bir yan anlam vermektedir.

Aile içinde, çocuklar, ebeveynlerinin kendilerine yaptığı yatırımı optimize etme eğilimindedirler. Bu optimizasyon, çocuk açısından hayatta kalma ve gelişme gerekliliğine cevap verir. Bu bağlamda, aynı aile içinde gençlerin benimsediği stratejiler kökten farklıdır (Sulloway, 1999, s. 79). Gerçekten de, ebeveynin ilgisinden en iyi şekilde yararlanabilmek için kardeşler arası bir rekabet gelişir. Bununla birlikte, bu rekabeti yönetmek ve azaltmak için, çocuklar, kendilerine, içinde her birinin kendine özgü stratejiler izlediği "aile içi nişler" (*a.g.e.*, s. 83) oluşturur. Bu aile içi nişler, çocuğun ebeveynleri ve kardeşleri karşısında aldığı duruşa bağlı olarak oluşmaktadır. Sayesinde her çocuğun, yararlandığı ebeveyn yatırımını lehine çevirdiği ilişki alanları oluştururlar.

Büyük çocuğun aile içi nişi ilk sırada olmaktır. Bu tabloda, büyük çocuk sırasına bağlı olarak daha baskın ve savunmacıdır. Temel kaygısı, öncelikli konumunu korumaktır. Buna karşılık, en küçük çocuklar, ayırt edilebilmek için büyük kardeş ya da kardeşlerle daha şiddetli bir şekilde mücadele etmek eğilimindedir. Kendilerine, diğer kardeşlerininkinden farklı bir aile içi niş yaratmak için de yaratıcılıklarını kanıtlamaya gereksinim duyarlar. Büyük kardeşin açık baskınlığı, küçükleri, ilgilerini kendilerine çevirmeleri için ebeveynleriyle daha sık çatışmaya girmeye itmektedir. Bunlar, en küçük çocukları daha asi kılarken, büyüklerin egemen konformistler olacağı bir dizi stratejidir (*a.g.e.*, s. 118). Böylece aynı aileden gelen çocuklardan çok, aynı sırada bulunan çocuklar arasında eylem stratejilerinde daha fazla benzerlik olacaktır.

Doğum sırasına bağlı aile içi farklar kuramı şu anda tartışmalıdır (Haris, 1999, s. 80-85). Bununla birlikte ilgiyi hak etmektedir. F.J. Sulloway (1999) dikkati özellikle küçük kardeşlerin asi, yaratıcı ve aykırı ruhuna çekmektedir. Yazar, asi ruhları ve becerikliliklerіyle bilim ve edebiyat dünyasında kendini göstermiş tarih içindeki bir dizi ünlüyü saptamıştır. Hepsi de yaşamlarında özgün aile içi nişler geliştirmiş küçük kardeşlerdir. N. Copernic, C. Darwin, G. Mendel ve M. Planck bu kişiler arasındadır.

Bireyci hipotez

Toplumsallaşmanın bireyci kavranışı, kişinin mutlak öz belirlenimi ile bir tutulmamalıdır. Bireyin, vazgeçemeyeceği tarihi bir geçmişi vardır. Sosyokültürel belirleyenler, kişinin gelişiminden ayrılamaz. Bununla birlikte, geçmişin bireylerin geleceği üzerindeki bu etkisi çerçevesinde, insanın yaptığı seçimlerin dile getirileceği bir belirsizlik payı vardır.

Bu belirsizlik payı hangi biçimde kendini göstermektedir? İki ayrı dışavurum biçimi söz konusudur. Birincisi, öznelerin gösterdiği ve onları birbirinden ayıran çok sayıdaki tekilliğe gönderme yapmaktadır. İkincisi ise, kişilerin düşünümsellik

potansiyeline göndermede bulunmaktadır. Birey, bu düşünümsellik aracılığıyla kendi hareket tarzını sorgulamakta ve alışkanlıklarını değiştirmektedir.

B. Lahire (1995, 2000), bireylerin kendilerine özgün, tekil habituslar oluşturma biçimini göstermektedir. Aile bağlamlarının tümü birbirinden farklıdır. Bireyler arasında kurulan ilişkilerin türü, her aileye özgüdür. Bu tekillik, aynı ailenin her üyesinin bireysel tarihine ve verili bir bağlama bağlı olarak mutlaka farklı içeriklere sahip olaylardan, stratejilerden ve etkileşimlerden kaynaklanmaktadır. "Her bir aktörün tekilliği, aynı aile içinde bile, kişilerin birbirleriyle ilişkilerinin biçimi ve içeriğinin farklılaşması, kesişmesi ve hatta bazen kısmen ya da tamamen çelişik olabilmesi gerçeğine bağlıdır. Dolayısıyla çocuk, görece heterojen ve hatta bazen çelişik sosyal ve sosyalleştirici deneyimlerin karmaşık (ve dolayısıyla özgün) bir bütünüdür daima" (Lahire, 2000, s. 55).

Düşünümsellik kavramı, özneye daha da büyük bir özerklik kapasitesi vermektedir. Bu durumda bireyin, tarihinin farkına varabilir olduğu kabul edilir. Bu farkındalıktan hareketle, özne, daha az sevdiği kalıt payını reddedebilerek, kendini oluşturmasına olanak verenleri alıkoyma hakkını kendine verir. Diğer bir deyişle, birey, miras olarak alıkoymayı istediklerini ayırmak amacıyla, tarihini düşünümsellikle yeniden yorumlar. Bu seçici yorumlama, bireye, kendi yazgısını bireysel olarak yarattığı hissini verir. Tarih üzerinde yapılan düşünümsellik çalışması, belleğe düşmektedir. Bellek, geçmişle ilgili olarak etkin bir rol oynayabilir. Bu durumda, tarihle uzlaşır ve alıkonulacak öğeleri seçer (Muxel, 1996). Geçmişi kökünden kazıyıp atmak söz konusu değildir, daha çok kendi geleceğinin kurucu olaylarını bulmak söz konusudur: "Dolayısıyla geçmiş yok olmaz. Yalnızca bir daimi envanterin konusudur. Geleceğin öngörülmez risklerini azaltmaya değil ama düzensizlikleri saptamakla yükümlü gözlem noktaları kurulması sayesinde etkilerini olabildiğince hızlı onarmaya hizmet eder. Hayranlıktan çok eleştirel düşünceyi teşvik eden biçimler alır" (de Singly, 2003, s. 37).

Düşünümsellik hipotezi

Düşünümsellik nosyonuna adım atarken, J.-C. Kaufmann'ın (2001) çalışmalarını temel almaktayız. Bu kavram, bir yanda sosyokültürel yeniden üretim mekanizmaları ve diğer yanda, aktör için özgürleştirici bir dinamik arasında bir sentez oluşturmaya olanak vermektedir.

Yazar, bireyin toplumsal belirlenim süreçlerine katılan iki kutup tasarlamaktadır. Bu iki kutup, sosyalleşme çerçeveleri ve alışkanlıklardır. Aile, okul gibi sosyal kurumların ve toplumun diğer uğraklarının, en küçük yaşlarından itibaren özneye aktardıkları kolektif bir bellekleri vardır. Bu aktarım, bireye, maddi dünyanın yanı sıra sosyal ve kültürel çevreyi kendine uygun hale getirme usullerini aşılamaya olanak verir. Alışkanlıklar, bireyin yakın çevresinde açığa vurduğu görenekler sermayesini oluşturur. Alışkanlıklar, özellikle, tartışmadan yerine getirilen pratiklere ya da var olma biçimlerine gönderme yapar. Bu iki olgu, yani sosyalleşme çerçeveleri ve alışkanlıklar, sosyokültürel yeniden üretim mekanizmalarını harekete geçiren serveti oluşturmaktadır. Burada, bireyin, kendisini kuşatan dünyayla bütünleşmesini sağlayan ve kuşaklar arasında aktarılabilen sermayeler şeklinde ortaya çıkan iki kaynak söz konusudur.

Bununla birlikte yeniden üretim mekanizması düşünümsellik yoluyla yeniden gözden geçirilebilir. Bu düşünümsellik, toplumsal nitelikte olabilir. Dışarıdan bize ulaşan ve toplumsallaşma süreçlerinin ya da kişisel işleyişlerin tartışılmasına yol açabilen bilgilerle ilgilidir. Örneğin medya bu rolü oynar. Düşünümsellik bireysel de olabilir. Bu durumda, düşünüm kişiseldir ve özellikle alışkanlıklara dayanır. O halde ana ilkeleri ve niyetleri yeniden incelemek için kendi göreneklerine mesafe koymak söz konusudur. Kişisel düşünümün kapsamı alışkanlıklarla sınırlanmaz; kişisel bir sorgulama, aile ya da okul gibi bir toplumsallaşma bağlamında da pekâlâ yapılabilir.

Düşünümsellik mutlaka kişisel ya da toplumsal işleyişin sorgulanmasına yol açmaz. Tersine, kurulu sistemleri güçlendirebilir de. Böylece aktörün ürünü olarak düşünümsellik, aktarım mekanizmalarına hem kopuş hem destek sunar.

KLİNİK SOSYOLOJİYE GÖRE AKTARIM

Bütüncü toplumsallaşma ile bireyci toplumsallaşma arasında klinik sosyoloji

Bütüncü toplumsallaşma yaklaşımı, insanı, bir tarihin ürünü olarak sunar. Birey, özellikle aile alanında işleyen bir telkin sürecinin meyvesidir. Bu telkin süreci ile birey, sembolik, kültürel, toplumsal ve ekonomik düzeyde bir tipik sermayeler bütünüyle karakterize edilen sınıf habituslarını içselleştirir.

Tersine, bireyci toplumsallaşma yaklaşımı, insani gelişim için zorunlu etkileşimli boyut üzerinde durur. Ötekiyle ilişki, kişiye, sosyokültürel miras çevriminin dışında kendine yeni kimlikler bulma ya da oluşturma olanağı sunar. Birey, ailenin dışındaki bir çevreyle etkileşimli bir ortak inşa süreci içinde kendini bulur ki bu da bireye, miras alınan bir tarihten farklılaşma olanağı sunar.

Bu karşıt iki yaklaşımın kesişme noktasında bulunan klinik sosyoloji, psikolojik mekanizmaları kişinin sosyal gelişimiyle bütünleştirerek bireyci toplumsallaşma ile bütüncü toplumsallaşmayı birbirinin tamamlayıcısı yapmaya olanak verir. Klinik sosyolojinin başlıca kurucularından biri olan V. De Gaulejac'e göre, Bourdieu'nün çalışması, tarihin kişinin kimliği ve onun toplumsal seyri üzerindeki belirleyici etkisini anlamaya olanak verir. Habitusların içselleştirilmesi nosyonu bu bakımdan Gaulejac'a göre esastır (1987, s. 41).

Daha küçük çocuklar, büyükleriyle temas kurduklarında, onların pratiklerini, tutumlarını, düşünme biçimlerini, beğenilerini ve hoşlanmadıklarını modellerler, öyle ki bu karakteristikler doğal olarak özümsenir. Özümsenmiş bu karakteristikler içselleştirilmiş durumda mevcuttur; bunlar beden üzerinde etkide bulunur, davranan ve eyleyen beden toplumsal bir dil ifa-

de ettiği ölçüde, vücut hatlarını, el-kol hareketlerini ve yüz çizgilerini devindirir. Bedenin toplumsal dili, sözgelimi içme, yeme, gezme, oturma, vs biçimlerinden oluşur. Birey tarafından çevresinde yaşanmış tarihin izlerini yansıtır. Habituslar "tarihsel olarak kurulmuş programlar" oluşturur (*a.g.e.*, s. 41). Bireye, sosyal ortamda uygun davranma biçimini gösteren bir bagaj oluşturur. Zaman içinde oluşan bu bagaj, kişi tarafından biriktirilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Habitusların oluşumu, toplumsal varoluş koşullarından ayrılmaz olduğundan, habitusların aktarımı sosyokültürel yeniden üretim olgusuna benzemektedir.

V. De Gaulejac'a göre içselleştirme kavramı, önemli bir kısmı bilinçdışı olan bir süreci betimlemektedir (*a.g.e.*, s. 41). Habituslar, içselleştirildikten sonra, doğalmış gibi algılanırlar. Kökenleri, oluşumları ya da aktarımları artık düşünülmez. Diğer bir ifadeyle, "toplumsal üretim koşulları... görünmezleşir, yadsınır, unutulur" (*a.g.e.*, s. 41) Öyle ki bilinç dışı bir olgu olarak habitus, doğası gereği unutulan ve kişinin geçmişinin tortularını bugünde ve beklenen bir gelecekte edimselleştiren tarihtir. Dolayısıyla habitusların içselleştirilmesi, öznenin bilinçaltının çalışmasını gerektiren tarihin içselleştirilmesi sürecini betimlemektedir.

Tarihten tarihselliğe

V. de Gaulejac'a göre, özne habitus kuramı tarafından hiç şüphesiz fazlasıyla ihmal edilmiş bir boyuttur. "Bourdieu tarihin faaliyetini şeyleştirir" (*a.g.e.*, s. 43). Tarih özneye kendisini ortaya koyma olanakları sunmaz: Birey karşısında, tarih içselleştirme perspektifinden ele alınır: Özne yalnızca tarihin kendisinde özümlenmiş hali olarak tanımlanır. Tarihsel süreç, bireylerin tarih tarafından şekillendirildiği tek yönlü bir hareket olarak tanımlanır. Böylesi bir tarih kavrayışı, özneyle tarihi arasındaki etkileşimli dinamiği azaltır, hatta ortadan kaldırır. P. Bourdieu'ye göre "geçmişin etkisi, her bireyi ne şekilde toplumsal yeniden üretim mantığına sokuyorsa da, tarihin kendisindeki etki etme biçimini dönüştürmek amacıyla öznenin gerçekleştirdiği bu yeniden yazma çalışmasını anlamaya olanak vermez" (*a.g.e.*, s. 43).

De Gaulejac'a göre, bireyin tarihle ilişkisi tek yönlü değildir. Gerçek bir diyalektik işler: Toplumsal koşullar kişiye kendini dayatır ve ekonomi, kültürel, sembolik ve toplumsal ağ ile ilgili tarihsel sermayesinin yapısını belirler. Ama bu belirlenimcilik, özne cephesinde bir işlemin konusunu oluşturabilir ve özne bu şekilde tarihinin akışı üzerinde etkide bulunur. Öznenin tarihi üzerindeki bu belirleme payına tarihsellik denir. Tarihsellik, kişinin çevresiyle olan eşsiz ilişkisini yönlendiren psikolojik süreçleri ortaya koyar. Bu devinen psikolojik süreçler, tarihsel bireyliği yaratır.

Tarihsellik insanın, üzerinde çalışmak, yönünü ve seyrini değiştirmek amacıyla tarihiyle arasına mesafe koyma kapasitesini oluşturur. Bu, "uygun olmayan habitusları terk etme ve yeni durumlara karşı koymak için başkalarını edinme olanağı" yaratmaktır (*a.g.e.*, s. 45). Tarihsellik mesafe koyma yoluyla, öncellikle bireye tarihin kendi üzerindeki etki biçimini tanımlama olanağı vermelidir. Özne tarafından, kendisini koşullandıran belirlenimciliğin farkına varış söz konusudur. Öte yandan tarihselliğin hareketi, kişiye, değişim halindeki dünyayla bütünleşmesini kolaylaştıran yeni stratejiler ya da yeni davranışlar ve tutumlar benimseme olanağı verir.

Klinik sosyolojinin diyalektik çözümlemesi

Tarihsel dinamiğe ek olarak, klinik sosyoloji, sosyolojik mekanizmalarla psişik süreçler arasında var olan eklemlenmeyi sorgular. V. De Gaulejac'a göre, bu iki araştırma alanı arasındaki etkileşim anlarını incelemek söz konusudur. Elbette bu iki alan birbirinden bağımsız olarak vardır: Freud'daki kişilik katmanları, kişinin içinde olduğu toplum hangisi olursa olsun antropolojik değişmezler gibi kabul edilebilen kategorilerdir. Öte yandan, üretimin nesnel koşullarını ve toplumsal yeniden üretimi çözümleyen sosyolog için, bireylerin psişik örgütlenme-

si önemsizdir. Bu karşılıklı dışlama, bir alanın aşama olarak diğerinin üzerinde bulunması gibi bir görüntü de sergileyebilir. Böylece, V. De Gaulejac'a göre, P. Bourdieu bize "öyleyse psikolojik süreçleri, habitusların tahrik kayışından başka bir şey olmayan" bir birey vizyonu sunar (*a.g.e.*, s. 43). Öte yandan, psikanaliz yalnızca psikolojik nitelikleri dikkate aldığında, "tarihin etkisi, psişik aygıtın oluşumunda, bir ya da iki kuşak boyunca aile içi ilişkiler alanıyla sınırlanır" (*a.g.e.*, s. 37). Bu durumda, ekonomik ve sosyal evrenin etkisi tali, hatta ihmal edilebilir olur.

Klinik sosyolojinin yaklaşımı, toplumsallaşma süreçlerinde etkileşim içinde olduklarında (sosyolojik ve psikanalitik) iki boyutu göz önünde bulundurmayı hedefler. Tekillikleri içinde bu iki araştırma alanının her birinin diğerinden ayrı olduğu doğrudur: "S. Freud ile P. Bourdieu arasında epistemolojik bir kopuş, köklü bir uyuşmazlık vardır" (*a.g.e.*, s. 52). Bu kopuş, birinin alanını diğerinin avatarı yapma eğilimindedir. Böylece, klinik sosyolojinin dikkat çekici yönü, "eklemlenme biçimlerini anlamak için psişik süreçlerin analizinde birinin ve toplumsal süreçlerde diğerinin edinimlerini dikkate alan bir problematik oluşturmaktır" (*a.g.e.*, s. 52).

Psişik ve sosyal süreçlerin etkileşimi iki açıdan incelenebilir. Bir yanda, toplumsal mekanizmaların bireyin psişizmi üzerindeki etkisini analiz etmek söz konusudur: Bu durumda, mesele, intrapsişik (içruhsal) çatışmaların seyrinde, sözgelimi, sosyal hareketliliğin (gerileme ya da yükselme) ya da değişmezliğin etkisini anlamaktır. Öte yanda, psişik süreçlerin kişinin toplumsal dinamiği ve konumunun niteliği üzerinde etki etme biçimini incelemek olanaklıdır. Örneğin, bu perspektifte mesele, bir bireyin, değişmezlik, gerileme, yükselme bakımından toplumsal konumunun seyrini üstlenebilir kılan psişik durumunu anlamaktır. Kişilerin psişik mekanizmalarının, bu kişilerin içinde yaşadığı toplumsal örgütlenme ya da yapı üzerindeki etkisini dikkate almak da önemlidir: Eğer bir birey topluluğu, (ister bir toplumsal sınıf, ister bir meslek birliği, ister bir spor kulübü ya da bir aile olsun) bu topluluğun toplumsal tarihiyle belirlenmişse, bu topluluğun bireylerinin psişik durumunun açık eğilimleri, onu tarihselliğe yöneltmektedir. Diğer bir deyişle, bir grubun toplumsal davranışı, yalnızca tarihine değil ama ayrıca onu oluşturan bireylerin psişik sağlığına bağlıdır. Çiftin ve ailenin sistemik analizleri, kişilerin psikolojik dengesine bağlı olarak bir grubun içindeki ilişkilerin niteliği hakkında bize bol bol bilgi verir (Neuburger, 2000).

Klinik sosyoloji ve aile yaşantısı içinde aktarım

Klinik sosyolojinin çalışmaları, karmaşık boyutu içinde aileyi ele almaya olanak verir. Gerçekten de, aile, onu oluşturan bireyler ve onu tanımlayan ilişkiler yalnızca bir tarihin ürünü değildir. Kolektif ve bireysel tarihsellik, aile dinamiklerini ve yapılarını yönlendirir. Ayrıca, aile olgusu arı bir sosyolojik ürün değildir. Kişilerin psişik boyutları, aile örgütlenmesinin doğasını belirleyen bir unsur olarak dikkate alınmalıdır.

Klinik sosyolojinin bakış açısıyla, aile, bir yanda onun kurduğu toplumsal mekanizmalarla diğer yanda kişilerin psişik işleyişi arasındaki bir karşılıklı ilişkiler sistemi olarak görülebilir. Bu epistemolojik temellere dayanarak, vaka analizlerinden hareketle çeşitli kuramsal kavramlar ve yapısal şemalar hazırlanmıştı (de Gaulejac, 1999). Bu şemalar ve kavramlar, sosyoklinik çözümleme yoluyla aile içi aktarımın gözlemlenen olgularını incelemeye olanak veren (çözümleme için) anahtar öğe işlevine sahiptir. Mevcut incelemede, bu anahtar öğeler, genç ebeveynlerin bir aile kuşağından diğerine geçişi yaşayış biçimini incelememize olanak verecektir. Yeni bir aile kurmak üzere ilk ailelerini terk eden bu gençler, aktarımın ayrıcalıklı tanıklarıdır. Bu gençler, ebeveyn olarak kendi izledikleri yollarla karşılaştırdıkları bir ebeveyn modeli miras alırlar. Bu karşılaştırmada, genç ebeveynler bize tarihselliklerinden bir parça veriyorlar.

SOSYAL ÖĞRENME YOLUYLA AKTARIM

Sosyal öğrenme kuramı, A. Bandura (1980, 2002) tarafından kavramlaştırılmıştır. Özellikle kötü muamele alanındaki çok sayıda inceleme, kuşaklar arası aktarım mekanizmasının temellerinden biri olarak sosyal öğrenme kuramına gönderme yapmaktadır. Bu kuram, aktarım sürecinin temelindeki ana hipotez (Quinton, 1998; Simonton, 1983) ya da ana hipotezlerden biri (Crittenden, 1984) olarak anılmaktadır. Kötü muameleyle ilgili incelemelerde, Egeland gibi bazı yazarlar (Egeland *vd.*, 1988), sosyal öğrenmeyi, ona dayanarak aktarıma dair çok sayıda hipotezin ileri sürüldüğü bir kuram olarak görürler (s. 1081).

Bu sosyal öğrenme teorisi, bir gözlem sürecine dayanır. İnsan davranışlarının çoğu, ötekinin davranışlarını gözlemleyerek öğrenilir. Birey, gözlemlediği duruma benzer bir durumla karşılaştığında nasıl hareket edebileceğine dair bir fikir edinir. Diğer bir deyişle, bu bilgi, kişi hareket etmek durumunda kaldığında kullanılacaktır.

Sosyal öğrenme, kuşaklar arası aktarımı açıklamaya olanak veren, başvurulacak kaynak kuramlardan biridir. Aile içinde, çocuklar, ebeveynlerinin ilettiği modellerden gelen davranışları taklit ederler. Modellemenin davranış edinmeyle sınırlanmadığını saptamak önemlidir. Tutumların ve değerlerin öğrenilmesini de içerir (Gelles, 1985; Cornell, 1990 ve Miller, 1984, akt. J. Lecomte, 2002). Son olarak, Bandura'nın kuramının ilgi çekici yanı, davranışçılığın saf deneyselci bağlamını aşmasıdır. Yalnızca laboratuarda gerçekleşenlere değil, sosyal ortamda gözlemlenen karmaşık durumlara dayanır. Dolayısıyla sosyal öğrenme kuramı yalnızca çevreye değil ama ayrıca duygular, beklentiler, inançlar, öz algılama (örneğin, kişisel etkinlik duygusu) gibi kişisel öğelere de büyük bir önem verir.

Sosyal öğrenme yoluyla aktarım incelemeleri

Saldırgan davranışların öğrenilmesi

Aktarımla ilgili ve sosyal öğrenme kuramına dayanan incelemelerin çoğu, kötü muamele alanına dairdir. Saldırgan davranışların öğrenilmesi birçok deneysel araştırmaya konu oluşturmuştur. Bu araştırmalarda A. Bandura kendini kabul ettirmiştir. Bu ünlü deneylerden biri, çocukların bir iletişim aracı vasıtasıyla ve farklı pekiştirme türlerinin etkisiyle saldırgan davranışları öğrenmesini değerlendirmeyi hedefler (Bandura, 1965). Bu deneyde, 5 yaşındaki çocuklar, bir kişinin bir oyuncak bebeğe karşı saldırgan davranışlar sergilediği bir film izliyorlar. Filmin sonu, deneycinin çocuklara vermek istediği pekiştirme türlerine bağlı olarak birçok farklı versiyonu içermektedir. Bu versiyonlar arasından iki tanesini ele alalım: İlkinde, kim olduğu bilinmeyen bir kişi, hayranlık verici davranışlarından ötürü saldırganı kutlamaktadır. Bu durumda, saldırgan tutum değerli kılınmaktadır. İkinci versiyonda, yabancı kişi saldırgana itiraz etmekte ve davranışını sert bir şekilde kınamaktadır. Burada saldırgan tutum değersizleştirilmektedir. Gösterimin ardından çocuklar, içinde filmde gösterilen oyuncak bebeğin aynısının da bulunduğu oyuncakların yer aldığı bir odaya sokulmuştur. Sonrasında, diğer şeylerin yanında, çocukların, filmi izlerken tanık oldukları saldırgan tutumları yeniden üretmeye eğilimi olup olmadıklarını görmek amacıyla çocukların davranışı gözlemlenmiştir. Bu deneyin sonuçlarından biri, saldırgan davranışların temsili öğrenme sürecini doğrulamaktadır. Gerçekten de saldırgan davranış değerli kılındığında çocuklar, bu aynı davranışı yeniden üretmeye, saldırgan davranışın reddedildiği duruma kıyasla çok daha fazla eğilimliler.

A.Bandura (1973) saldırgan davranışların büyük bir kısmının, modelleme süreciyle öğrenildiğini ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu davranışlar, yakın çevresinde var olan, temelde ebeveynleri ya da denkleri arasındaki bir modeli izleyerek çocuk tarafından yeniden üretilmektedir.

Yürüttüğümüz boylamsal araştırmanın sorunsalı, kötü muamele ilişkilerine odaklanmamıştır. Ayrıca, örneklemimize dahil olan aileler, kötü muamele riski bulunan ortamlar olarak saptanmamıştır. Bu nedenlerden ötürü, mevcut inceleme çerçevesinde, kötü muamelenin kuşaklar arası aktarımı olgusunu ele alan araştırmaların ayrıntılı bir eleştirisine girişmeyeceğiz.

Bununla birlikte, literatürün gözden geçirilmesinin bir sonraki başlığında, kötü muamelenin aktarımına ilişkin incelemelerin şu andaki eğilimleri mercek altına alınacaktır. Bu çözümleme, aktarım alanındaki araştırmanın son kuramsal ve metodolojik yönelimlerini vurgulamamıza olanak verecektir.

Kötü muamelenin aktarımıyla ilgili incelemeler dışında, sosyal öğrenme düşünce akımı, kötü muamele lehine *a priori* risk oluşturmayan kesimlerin davranış ve tutumlarının aktarımı meselesini ele alan birkaç araştırmaya yol açmıştır. Bu incelemeler görece az sayıdadır ve kuşaklar arası aktarım olgusunun lehine ya da aleyhine pek az kesin sonuç vermektedir. Bir sonraki kısımda bu araştırma türü aydınlatılmaktadır.

Davranış ve tutumların öğrenilmesi

Kuşaklar arası aktarımla ilgili incelemelere ayrılmış bir meta-analizde, Van Ijzendoorn (1992, s. 81-82), bir kuşaktan diğerine eğitsel tutumların sürekliliğini ölçmeye girişen bir araştırmalar bütünü ortaya koymaktadır (Itkin, 1952; Hill *vd.*, 1970; Cherlin ve Furstenberg, 1986; Gelso *vd.*, 1978; Hanson ve Mullis, 1986; akt. Van Ijzendoorn, 1992, s. 81-82). Bu incelemelerin vardığı sonuçlar pek inandırıcı değildir. İki kuşağın ebeveyn tutumları arasında görülen uyum, düşük değerler göstermektedir. Örneğin, Itkin (1952), Hanson ve Mullis (1986) gibi, ortak varyansın yaklaşık % 15'ini açıklamaya olanak veren değerlere ulaşmıştır.

Bununla birlikte, bu incelemeler karşısında birçok çekince ileri sürülmelidir (Van Ijzendoorn, 1992, s. 83-84; Putallaz, 1998, s. 404). İlk olarak, yukarıda anılan araştırmaların dayandığı tutum ölçekleri ya da anketlerin, geçerlilikleri ve doğrulukları tartışmalıdır. İkinci olarak, incelemelerin ekolojik geçerliliği de zayıftır. Gerçekten de, sorgulanan kuşaklar temelde öğrenci ve onların ebeveynleri evrenlerinden oluşmaktadır. Öğrenciler henüz ergin yaşa ulaşmamış ve ebeveyn olmamışlardır. Dolayısıyla, farklı kuşakların içinde bulunduğu ebeveynlik bağlamı, iki kuşaktan birinin henüz ebeveynlik halini yaşamadığı göz önüne alındığında, dengeli bir kuşaklar arası karşılaştırma yapmaya olanak vermez. Üçüncü olarak –ki hiç şüphesiz en önemli argüman söz konusudur burada- anılan incelemeler, dönemsel dönüşümü göz önüne alarak aktarımı değerlendirmek amacıyla farklı anlarda incelenen, birçok kuşak boyunca bir aileler topluluğunu izlemeye olanak verecek etkin bir boylamsal yöntem benimsememiştir.

Bu çekinceleri göz önüne alarak, bazı incelemeler, en azından ebeveynliği yaşamış iki kuşağı mukayese etmek amacıyla, içlerine bir yanda ebeveynlerin ebeveynlerini ve diğer yanda ebeveynleri dahil etmeye yönelmiştir. Bu araştırmaların bazıları tutumların aktarımına ve diğer bazıları eğitsel pratiklerin sürekliliğine yoğunlaşmaktadır. Aşağıda bu inceleme tipini açıklayacak birkaç örnek sunulmaktadır.

Ebeveynlerin ebeveyni ile ebeveynlerin tutumlarını mukayese eden ilk incelemelerden biri, Staples ve Warden-Smith'in çalışmasıdır (1954). Değerlendirilen tutum, çocuğa tanınan özerklik ya da çocuğu sınırlama derecesidir. İncelemenin sonuçları, büyük annelerle annelerin tutumları arasında anlamlı bir uyum (r=.53) göstermektedir. Yazarlar, ebeveynleri kendi ebeveynlerinin yakınında oturmayan ailelerde uyum gözlemlendiğini vurgulayarak elde edilen sonuçları farklılaştırmaktadır. Staples ve Warden-Smith, aynı ailenin üyelerinin oturduğu yerlerin yakınlığının, kuşaklar arasında daha fazla gerilim ve açık çatışma yaşanmasına olanak verdiği varsayımını ileri sürmektedir. Aynı evren kriterlerine dayanan Cohler *vd.*'nin çalışması (1971), kuşaklar arası aktarımın, annelerin tutum ölçeğinin beş faktöründen üçü için söz konusu olduğunun ortaya çıktığını göstermektedir. Bu üç faktör şunlardır: Saldırganlığın uygun denetimi, karşılıklılığın teşviki ve çocuğun gereksinim-

lerini algılama ve yanıtlama yeterliliği. İki tutum, aktarım olgusundan kurtulmaktadır. Annenin çocuğu karşısındaki adanma tutumu ve annenin çocukla olan ilişkisinde beslediği çelişkili duyguların kabulü ya da reddi tutumu.

Ebeveynlerin ebeveynleri ile ebeveyn topluluğunu dikkate alan başka incelemeler, eğitsel pratiklerin aktarımıyla ilgilenmektedir. Bu araştırmaların çoğu, davranışların kendisinin gözlemlemesinden çok, kişilerin bilgisini verdiği eğitim tarzlarının anımsatılmasına dayanmaktadır (Corvell *vd.*, 1995; Meyers *vd.*, 1991; Simons *vd.*, 1991; Simons *vd.*, 1992). Böylesi bir bağlamda gerçekleştirilen incelemelerin çoğunluğu, kimi eğitim pratiklerinin kuşaklar arası aktarımı lehine kanıtlar ortaya koymaktadır. Böylece Covell *vd.* (1995), bunların bir kuşaktan diğerine aktarılan (olumlu ya da olumsuz) disiplin uygulamaları olduğunu göstermektedir. Özellikle fiziksel ceza ve maddi ödül davranışları söz konusudur. Simons *vd.* (1991) daha özelde ebeveynler tarafından sergilenen şiddet davranışlarıyla ilgilenmektedir. Yazarlar, bu uygulamaların aile bünyesinde modelleme yoluyla doğrudan öğrenildiğini ve sosyo-ekonomik statülerinden, kişiliklerinden ve tutumlarından bağımsız olarak bir ebeveyn kuşağından diğerine aktarıldığını ortaya koymaktadır. Simons *vd.* (1992) tarafından yürütülen çalışma, pratiklerin, aktarımın aracılarını oluşturduğunu göstermektedir. Bu araştırmada, korelasyonların hesaplanması, ebeveynlerin sergilediği tutumların, kendileri de sonraki kuşağın tutumlarıyla bağıntılı olan kendi pratiklerine bağlı olduğunu göstermektedir.

Eğitim pratiklerinin aktarımına odaklanmış incelemeler arasında, yetişkinlerin anlattıklarına değil de gözlem ölçümüne dayandığı ölçüde özellikle dikkat çekici olan bir tanesi vardır (Tinsley ve Parke, 1987). Bu araştırma, beş dakikalık bir oyun seansı boyunca bir çocuğun bir yetişkinle etkileşime girdiği bir deney durumu gerçekleştirmektedir. Bu aynı oyun seansı peş peşe her ebeveynle ve ardından (hem anne hem baba tarafındaki) her büyükbaba-büyükanneyle yapılmaktadır. Etkileşimlerin çözümlenmesi, baba tarafından büyükbabayla, oğlunun

ebeveynlik pratikleri arasında (ortalama 0.61'lik korelasyon) ya da kızının ebeveyn davranışları arasında (ortalama .72'lik korelasyon) güçlü bağıntılar ortaya koymaktadır. Büyükannenin davranışları ile oğlu ya da kızının benimsediği ebeveynlik tarzı arasında hiçbir anlamlı korelasyon gözlemlenmemiştir.

Boylamsal incelemelerin gerekliliği

Sosyal öğrenme çerçevesinde yürütülen çalışmalar, ebeveyn tutumları ve pratiklerinin kuşaklar arası aktarımı olgularında modellemenin etkisini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte, bu araştırmaların çoğunun, deneyci gözlemlerden çok aktarmalara dayandığı görülmektedir. Ayrıca, veriler nadiren, kuşaklar arası zamandizine (kronoloji) uyan boylamsal bir bağlamda toplanmıştır. Diğer bir ifadeyle olaylar, benzer ebeveynlik bağlamlarında aktarılmamıştır. Ebeveynlerin ebeveynleri, küçük çocukları varken uyguladıkları yöntemi anımsamaya itilmiştir. Oysa ebeveynler şu anki durumları anlatmaktadır. Farklı koşullarda (Tinsley ve Parke, 1987), ebeveynler ve ebeveynlerin ebeveynleri aynı deney durumlarına ama farklı bir referans tablosuna yerleştirilmiştir. Böylece, Tinsley ve Parke'nin deneyinde (1987), karşılaştırma, ebeveynlerin ebeveynleri ile ebeveynlerin aynı çocuk karşısında sergiledikleri eğitim uygulamalarına dayanmaktadır. Bu gözlemin üstünlüğü, deneyci verilere ulaşmasıdır. Başlıca kusuru ise, ebeveynlerin ebeveynlerinin kendi çocuklarına karşı değil torunlarına karşı hareket etmesidir. Oysa büyükbaba-büyükanne rolü, ebeveynlerin rolünden hissedilir ölçüde farklıdır.

Yukarıdaki düşüncelerin ardından, yaşamın farklı evrelerini göz önüne alan etkin bir kuşaklar arası karşılaştırmaya olanak vermek amacıyla aileleri birkaç kuşak boyunca gerçekten izleyebilen boylamsal yöntemlerin uygulamaya sokulması gerekliliği belirmektedir.

Sürdürdüğümüz boylamsal inceleme, bu yaklaşıma uymaktadır. Ailelerin 1973'ten itibaren izlenmesini sağlamaktadır. Benimsenen metodoloji, diğer şeylerin yanı sıra, otuz yıllık bir za-

man aralığında, iki kuşak boyunca ebeveyn ile çocuk arasında gerçekleşen etkileşimleri karşılaştırmaya olanak vermektedir. Gözlem kontrol listeleri ve ölçme ölçekleri aynı olduğundan, yöntemleri kuşaklar arasındaki zamansal boyutu ortadan kaldırmak gibi bir sonuç doğuran davranışsal çalışmaların dolaylı metodolojik yolundan sakınılarak, aynı soydan ailelerin kuşaklar arası karşılaştırması olanaklı hale gelmektedir.

Sosyal öğrenme yoluyla aktarım yaklaşımında, modellemenin etkilerini sürdürmeyi etkileyen ya da olanaklı kılanın ne olduğu sorgulandığında, açık bir şekilde boylamsal bir yöntemin gerekliliği kendini dayatmaktadır. Gerçekten de, modelleme tek başına eğitim davranışlarının ve tutumlarının kuşaklar arası aktarımı olgularını açıklayamaz. Birçok kuşak boyunca yürütülmüş olan boylamsal incelemeler, aile ortamında gerçekleşen öğrenme ve denemelerin, kuşaklar arası aktarımı belirleyen çok sayıdaki bileşenden yalnızca biri olduğunu göstermektedir (Elder *vd.*, 1986; Caspi ve Elder, 1988; Meyer, 1988; Voss, 1991; Cowan *vd.*, 1993; Snarey, 1993). Başka öğeler işin içine girmektedir. Sözgelimi, dört kuşaktan kadınlar üzerinde gerçekleştirilen Caspi ve Elder'ın araştırması (1988), kişilik özellikleri, çift yaşantısının güçlükleri ve ebeveynlik güçlükleri arasında güçlü bağıntıları gözler önüne sermektedir. Değişkenler arasındaki bu ilişkiler dört kuşak boyunca kendini yeniden üretmektedir. Yapılan çözümlemeler, bir kısır döngü gibi kendini yineleyip duran bir olumsuz gelişme çevrimine yol açan bir aktarım sürecinin varlığını ileri sürmektedir. Böylece, dengesiz bir kişilik gösteren ya da davranış problemleri sergileyen çocuklar, bu karakteristikleri erişkin yaşlarda da sürdürme eğilimindedir ki bu, çatışmalı evlilik ilişkileri sürdürme olasılığını artırmaktadır. Bu çatışmalı ilişkiler, gelişime pek az uygun olan ve sonraki kuşakta davranış problemlerine yol açan çocukla bir etkileşim modeli oluşturmaktadır.

Caspi ve Elder'ınki gibi araştırmalar, yalnızca birçok kuşak üzerinde boylamsal incelemelerin yapılmasını savunmakla kalmayıp, ayrıca kuşaklar arası aktarım mekanizmalarının daha iyi anlaşılması amacıyla insanın gelişiminin ve sosyalleşmesinin çok sayıdaki yüzünü dikkate alan açıklama ve yorumlama modellerinin kullanılmasını teşvik etmektedir.

Bu iki karakteristik, sürdürdüğümüz araştırmada açık bir şekilde mevcuttur. Gerçekten de bu çalışma, 1973'te başlamış olan (Pourtois, 1976 ve 1979) bir boylamsal incelemenin dördüncü evresini oluşturmaktadır. Ayrıca, çocuğun gelişiminin, okula ve topluma uyumunun anlaşılmasını hedefleyen, amaçları belli olan bir modele dayanmaktadır. Bu model, aile çevresinin çok sayıdaki karakteristiğini dikkate almaktadır: Ebeveynin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı, zihinsel performansları, kişiliği, kişisel ve sosyal uyumu. Çocuğun gelişiminin ve uyumunun farklı boyutlarının yanı sıra, ebeveynlerin tutumları ve uygulamaları da dikkate alınmaktadır. Boylamsal incelemenin iki ara evresi (Desmet ve Poutois, 1993; Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000) gençlerin okul alanındaki, sosyal ve mesleki kariyerlerinin yanı sıra aile yaşantıları ve çocukları üzerine de yeni göstergeler sağlamaktadır. Dolayısıyla J.-P. Pourtois'nın 1973'de başlattığı boylamsal incelemeye, üç kuşaktan bireyler katılmıştır.

Boylamsal boyut ve karmaşık modellerin kurulması da, kötü muamelenin aktarımına adanmış incelemeler alanında belirleyici bir rol oynamıştır. Aşağıda bu alanda kendini göstermiş ve kötü muamele meselelerinde aktarım olgusuna yaklaşımı dönüştürmüş olan büyük değişimler ele alınmaktadır.

KÖTÜ MUAMELENİN AKTARIMI

Kuşaklar arası aktarım, çocuklara kötü muameleye adanmış çalışmalarda uzun zamandan beri incelenen bir olgudur (Kepme *vd.*, 1962; Fontana, 1968). Araştırma türlerinin incelenmesi, diğer pek çok şeyin yanı sıra dikkat çekici hususun, çok etkenli ve dinamik modellere dayandığını göstermektedir. Yaşam boyunca beliren faktörlerin birleşimi, kötü muamele olgusunu ve bunun aktarımını daha iyi bir şekilde açıklamaya olanak vermektedir. Aynı şekilde, çocuğun rolü bugün dikkate alınmış-

tır. Kötü muamele meselelerine çocuğun dahil edilmesi, kullanılan modellere dinamik ya da etkileşimli bir boyut katmaktadır. Öte yandan, riskli kişilerin izlenmesine odaklanan boylamsal incelemeler, kuşaklar arası süreksizlik biçimlerini, yani kötü muamele çevrimini yeniden üretmeyen bireysel seyirler ortaya çıkarmaktadır. Bu tür bir bulgu, kuşaklar arası süreksizlik mekanizmaları ile ilgili araştırmaya kılavuzluk etmektedir. Bu bağlamda, karşıt-model üretme ya da yılmazlık kavramları, kuşaklar arası aktarım alanında yeni araştırma perspektifleri açmaktadır.

Geriye dönük kötü muamele incelemeleri

Geriye dönük incelemelerde, kötü muamelede bulunan olarak saptanmış ebeveynlerin açıklamalarına vurgu yapılmaktadır. Bu araştırmalar temel olarak ebeveynlerin yaşam hikâyelerinde, bu kötü muameleleri öngörmeye olanak verecek unsurları saptamayı hedeflemektedir (Steele ve Pollock, 1968; Hertzberger, 1983; Wahler ve Dumas, 1986). Diğer bir deyişle, bu araştırmalar "kötü muamelede bulunan aileler ne ölçüde kendi çocukluklarında kötü muameleye uğramıştır?" sorusuna yanıt aramaktadır.

Geriye dönük yaklaşım, kötü muamelenin kuşaklar arası aktarımı varsayımını güçlendirmektedir. Gerçekten de geriye dönük incelemelerin başlıca sonuçlarından biri, kötü muameleye maruz kalmış ebeveynlerin, kendi çocuklarıyla bizzat kendilerinin yaşamış olduklarını yeniden ürettikleridir (Putallaz *vd.*, 1998, s. 391). Geriye dönük araştırmaların çoğu tarafından ileri sürülen aktarım oranları çok yüksektir. Kötü muamelenin kuşaklar arası aktarımına ilişkin literatür üzerine yapılan ayrıntılı bir incelemede, J. Lecomte (2002, s. 51-54); % 55 (Herrenkohl *vd.*, 1983) ila % 90 (Hunter *vd.*, 1978), hatta % 100 (Steele ve Pollock, 1963) arasında oranlar veren bir geriye dönük incelemeler bütününün bilgisini vermektedir. Bununla birlikte, geriye dönük incelemelerin temelde kötü muamelede bulunan ebeveynlerden oluşan evrenlere dayandığını belirtmek

önemlidir. Bu, kötü muameleye uğramış ama kendi çocuklarına kötü muamelede bulunmayan ebeveynlerin araştırmanın dışında kaldığı anlamına gelmektedir. Araştırmanın bu yönü, kestirimde bulunma perspektifiyle ifade edilen yüksek aktarım oranlarını tartışılır kılabilmektedir. Böylesi araştırmalar, kötü muamele görmüş bir çocuğun ne ölçüde kötü muamelede bulunan bir ebeveyn haline geleceğini önceden söylememize olanak vermez. Bu mesele, kötü muameleye maruz kalmış çocukların erişkin yaşa kadar izlenmesine olanak veren boylamsal bir yöntem gerektirir.

Bu kısıtlanma, geriye dönük incelemelerin ilgi çekiciliğini hiçbir şekilde azaltmaz. Gerçekten de, bu araştırma türünün gelişmesi, kötü muameleye ve onun aktarımına ilişkin risk faktörlerini şu anda daha iyi gözlemlememize olanak verir. Ayrıca bu incelemeler, kötü muamele tutumlarına yol açan süreçler hakkında özgün bir yaklaşım sunar (Hellinckx *vd.*, 2001, s. 91-128). Böylece, bir ilk perspektifte, araştırmacıların dikkati kötü muamelenin ve onun aktarımının çok etkenli boyutuna yönelmiştir. Sosyo-ekonomik etmenlerin yanına, sözgelimi ebeveynlik, kişilik, tutumlar, çocuğa yönelik beklentiler gibi ebeveynlere bağlı özellikler eklenmektedir. Eşler arası çatışmalar ve eşin şiddet uygulaması gibi çift hayatına ilişkin göstergeler de dikkate alınmaktadır. Bazı etmenler, çocuğun kişiliğinden gelir. Çocuğun erken doğması ve karakteri buna örnektir.

Ayrıca, geriye dönük çalışmalar anlama modellerini çoğaltarak, kötü muamele olgusunun karmaşık süreçlerinin ekolojik ve dinamik bir betimlemesine erişmeye olanak vermiştir. Bu araştırmanın gelişimini temsil eden, en tanınmış modellerden biri hiç şüphesiz Belsky'nin modelidir (Belsky, 1984; Belsky ve Vondra, 1989).

İleriye dönük kötü muamele incelemeleri

İleriye dönük incelemeler, kötü muamelede bulunma riski olan ailelerin az çok uzun dönemdeki oluşunu izlemektedir. Diğer bir ifadeyle, kötü muamele olgusunun ortaya çıkma tehlikesi-

nin bulunduğu ortamların zaman içindeki seyrini izlemek söz konusudur. Örneğin çocukluklarında kötü muamele görmüş ebeveynler söz konusudur (Hunter ve Kilstrom, 1979). Hedef evrenler, düşük sosyo-ekonomik düzeyleri, gebelik sırasında annenin görece genç yaşı, istenmeyen bir çocuğun varlığından ötürü riskin yüksek olduğu ortamlar olabilir (Egeland *vd.*, 1988; Egeland, 1993). İleriye dönük araştırmalar, kurum bakımında yaşamış genç kadınlara da dayanabilir (Rutter ve Quinton, 1984; Rutter, 1989).

Geriye dönük incelemeler sorgulamalarını kötü muamelede bulunan ebeveynlerin geçmişine dayandırıyorsa, ileriye dönük araştırmalar kötü muameleye maruz kalan ya da kötü muamele riskinin yüksek olduğu bir çevrede yaşayan bireylerin oluşunu incelemektedir. Diğer bir ifadeyle, geriye dönük yöntem yüzünü kötü muamelede bulunanın geçmişine dönmekteyken, ileriye dönük araştırmacı kötü muameleye maruz kalan kişinin geleceğini ele almaktadır.

İleriye dönük araştırmalar "kötü muamele gören çocuklar kötü muamelede bulunan ebeveynler haline mi gelmektedir?" sorusuna yanıt vermektedir. Bu incelemeler, kötü muamelenin aktarımı riskinin, bir kontrol grubundakine kıyasla eskiden kötü muamele görmüş olanlarda açık bir şekilde daha yüksek olduğunu göstermektedir (J. Lecomte'a göre, 2002, s. 55, araştırmalara bakılırsa risk 1,2 ila 46 kat fazladır). Bununla birlikte, aktarım oranı ileriye dönük çalışmalarda geriye dönük araştırmalara kıyasla çok daha zayıftır. Gözlemlenen değerler % 1,1'den (Widom, 1989) % 18'e (Hunter ve Kilstrom, 1979; Straus, 1979) yükselmektedir. Ortaya çıkardığımız en yüksek oranlar % 30 civarıdır (Egeland, 1988 ve 1993, % 34'lük oranlar ifade etmektedir). Bir diğer ifadeyle, kötü muamelenin kuşaklar arası aktarımı, ileriye dönük boylamsal incelemelerde, geriye dönük yöntem izleyenlere kıyasla çok daha zayıflamış bir olgu olarak belirmektedir.

Özetle, kötü muamelenin aktarımına boylamsal yaklaşım, kötü muamele görmüş ya da kötü muamelede bulunma riski yüksek bireylerin en az % 70'inin kuşaklar arası süreklilik modelinin dışında kaldığını göstermektedir. Elbette, tekrarlama mekanizması, kötü muamele riski bulunmayan evrendekine kıyasla açık bir şekilde daha fazla mevcuttur. Bununla birlikte, çoğunlukla süreksizlik kendini göstermektedir.

Kötü muamelenin kesilmesi mekanizmalarıyla ilgilenen araştırmalar, aktarım olgusundan kurtulan bireyleri ayırt etmeye olanak veren iki temel etkene vurgu yapmaktadır (Egeland *vd.*, 1988; Hunter ve Kilstrom, 1979). İlk olarak, bu kişiler, çocuklukları boyunca kötü muamelede bulunmayan bir erişkinle aralarındaki duygusal açıdan olumlu bir ilişkiyi bildirmektedir. Bu kişi, kötü muameleye uğrayan çocuk açısından bir destek rolü oynamıştır. Bu kişi yılmazlık rehberini temsil edebilir (Manciaux ve Tomkiewicz, 2000; Cyrulnik, 2000). İkinci olarak, olayın bilincinin yanı sıra kötü muamele yaşantısına bağlı duygusallık, kötü muamele döngüsünü yeniden üretmeyen ebeveynleri karakterize etmektedir. Gerçekten de, bu ebeveynler kendilerinin maruz kalmış oldukları edimlerin bilincindedir. Yaşantılarını, tutarlı ve net bir şekilde söze dökebilmektedirler. Olayların anlatımında belirli bir duygulanım dışa vurmaktadırlar. Buna karşılık, kötü muamele aktarımı döngüsüne katılan ebeveynler, kötü muameleye uğrayan çocuk olarak yaşantılarına dair muğlak anılar anlatmaktadır. Bu anılar, kişisel deneyim içermeyen genel sözlerdir. Anlatılara pek az duygulanım eşlik etmektedir.

Aktarımla ilgili incelemelerde perspektiflerde bir genişlemeye doğru: Karşıt-model geliştirme ve yılmazlık

Karşıt-model geliştirme

Kötü muamelenin kuşaklar arası yeniden üretimi örneğinde sunulmuş olan ileriye dönük yöntem, aktarım alanında yeni araştırma perspektifleri getirmektedir. İleriye dönük incelemelerin boylamsal boyutu, kötü muamelenin kuşaklar boyunca kendini yineleyeceği şeklindeki kötü muamelenin kısır dön-

güsü anlayışını tartışılır kılmaktadır. Yeni kuramsal perspektifler ortaya çıkmaktadır. Çocuk belirli bir modelle, örneğin kötü muamelede bulunan bir ebeveynle yüz yüze geliyorsa, modelleme kuralları gereğince onu yeniden üretmektense, onu yeniden gözden geçirebilir de. Bu durumda, çocuk aldığı model üzerinde yeniden çalışıp, onu dönüştürebilir, hatta karşı karşıya kaldığının karşıtı bir model üretebilir. Bu, karşıt-model geliştirme ilkesidir. "İstenen davranışın az çok uzun dönem boyunca gerçekleştirilmesinden sonra, bir insan modelinin tersine hareket etme bilinçli kararı" söz konusudur (Lecomte, 2002, s. 159). Kötü muamelede bulunmayan ebeveynler haline gelen kötü muameleye maruz kalmış bir çocuk grubu üzerinde yaptığı araştırmada, J. Lecomte, karşıt-model geliştirmenin varlığının, maruz kalınan kötü muamele eşiğinin vahametine bağlı olarak arttığını göstermektedir (2002, s. 235-236).

Yılmazlık

Kısır döngüyü kırmak da, yılmazlık çerçevesinde gözlemlenen fonksiyonlardan biridir. Bir travmanın ardından kendini toparlamak, "dönüştükten" sonra "yeniden insanlaşmayı" başarabilmek (Cyrulnik, 2000, s. 95), bir çatışmanın ardından yeniden gücünü toplama olarak yılmazlık mekanizmalarının temelinde bulunmaktadır. Bu bağlamda, yılmazlık rehberi baskın bir rol oynar. Şahsında, dağılan çocuğun duygusal bir destek bulabileceği bir kişi, öz güvenin yeniden inşa edildiği bir yer söz konusudur. Kötünün aktarımı karşısında, yılmazlık kuramı, bireye bir süreksizlik gerçekleştirme olanağı veren kişisel mekanizmaları incelemektedir.

PSİŞİK AKTARIM

Aktarım, psikanalistlerde oldukça yaygın bir inceleme konusudur. Freud'un ortaya koyduğu psikanaliz kuramından beri, aktarım meselesi, uygarlaşmanın temellerinden biri olarak ele alınmaktadır. Freud bu konuda, o zamandan beri "fantezici" kabul edilen (Ciccone, 1999, s. 64) ama yine de kuşaklar arası aktarım olgularıyla ilgili klinik düşüncenin sonraki gelişmeleri için verimli filogenetik varsayımlar ileri sürecektir. Freud'dan beri, aktarım nosyonuyla ilgili çalışmalar, intrapsişik örgütlenmenin sınırlarını aşarak çoğalmıştır.

Bugün psikanaliz, aktarım olgusunu, bir ruhsal bütünleşme mekanizması olarak görmekle yetinmemektedir. Aktarmak, kişiler arasında ilişkilere yol açan sosyal bir bağlam varsaymaktadır. Aile gibi bir kurumda, bireyler ayrıcalıklı ilişkiler içindedir. O halde sosyal bağ, aktarımın önemli bir vektörü haline gelmektedir. Çocuk dünyaya geldiğinde, psişik yaşamını, ebeveynlerinin ve yakınlarının psişik yaşamlarıyla karşılıklı etkileşim içinde oluşturur. Çocuğu, ebeveynleri ve üstsoyuyla örgütlü bir alışveriş içine sokan bir ilişki dinamiği söz konusudur.

En yeni çalışmalara dayanarak, kuşaklar arası psişik aktarımı belirleyen üç temel karakteristiği ele alacağız.

- İlk olarak, psişik aktarım, bir ilişki alanında tasarlanmıştır. Yalnızca intrapsişik katmanların etkileşimiyle sınırlanmaz, bireyin ilk çocukluktan itibaren sürdürdüğü sosyal ilişkilerin de dikkate alınması gerekir.
- İkinci olarak, aktarım olgusu bir içselleştirme çalışmasını da içerir. Bu çalışmanın üç evresi vardır. İlki, olayın ortaya çıktığı evredir. İyi ya da kötü bir şey gerçekleşir ve olayı gören kişi için bir anlam ifade eder. İkinci evrede, birey, bir düşünce oyunu üzerinden olaya alışır: Gerçekleşen şeyi simgeleştirir. Üçüncü evrede, kişi, başına gelen şeyin farkına varır. Bu durumda olayı içselleştirilmiş bir deneyim gibi tarif edip, adlandırabilir (Rand, 1993, s. 149). İçe atma, aktarılan şeyin daima yeniden formülleştirildiği, hatta dönüştürüldüğü ön varsayımında bulunur. Ayrıca, ne zaman yeni deneyimlerin kişi tarafından bütünleştirilmesi gerekse, bu içselleştirme ve kendini gerçekleştirme çalışması gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bir sürekli kişisel inşa süreci söz konusudur.

• Üçüncü olarak, içselleştirme çalışması yerine getirildiğinde, aktarım birey için olumlu bir şekilde gerçekleşmektedir. Eğer dikkate alınan olayın travmasal niteliğine göre bu çalışma eksik ya da olanaksızsa, psişik acı ortaya çıkmaktadır. Böylece, kısmen ya da tümüyle içselleştirilen olayların anlamı bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Bu anlam olumlu olabilir ama olumsuz da olabilir ya da anlamsız gibi de görünebilir. Aktarılan konu (ya da durum), gizemli, bastırılmış, yadsınmış, kötü bütünleşmiş ya da bütünleşmemiş olabilir. Bu şartlarda, soyu etkileyen ya da zehirleyen süreçler ortaya çıkmaktadır.

Özetle, psişik aktarım, bireylerin yaşamının farklı evrelerinde gerçekleşen sosyal etkileşimler çerçevesinde başlamaktadır. Olayların özümsenmesine olanak veren bir içselleştirme çalışması gerektirmektedir. Olayın travma niteliğine bağlı olarak içselleştirme yerine getirilmediğinde ya da olanaksız olduğunda, aktarım, mirasçıları kuşaklar boyunca etkileyebilecek psişik acıları ortaya çıkararak gerçekleşmektedir.

Psişik aktarım alanındaki güncel çalışmalar, içselleştirme eksikliklerinin kuşaklar boyunca açığa çıkma ve yaşanma biçimini ifade eden farklı kavramlar ortaya koymaktadır. Bu araştırma alanındaki en bilinen birkaç çalışmayı kısaca sunacağız.

Güncel çalışmalar

Genogram

Ailevi seyirler, tedaviye ilişkin bir yaklaşıma temel oluşturabilir. Bu durumda, çözümleme çalışması, uzmanların "genogram" ya da "genososyogram" adını verdikleri şeye dayanır (Ancelin Schützenberger, 1993).

Genogramın kökeni, M. Bowen'a atfedilir (1978). Bu aracın amacı, sunulan farklı bireylerin yaşam seyrinde referans noktası vazifesi gören yorumları dahil ederek, kişinin ya da bir ailenin soyağacını yeniden çizmektir. Genellikle sistemik aile te-

rapisinde kullanılan bir araçtır. Yaşam seyrindeki karakteristik ya da çarpıcı olayları saptayarak aile sistemindeki bireylerin konumunu ortaya koyar. Genogram, birçok kuşak boyunca unutmaları, kopuşları, süreklilikleri, yaşanan travmaları ve diğer çarpıcı olayları sözcüklerle ifade etmeye olanak verir.

Başka bilgiler de genograma eşlik edebilir. Kişilerin çevreleriyle kurdukları ilişkiler hakkında bilgi verirler özellikle. Farklı kişilerin, örneğin, çocukları büyüten kişilerin rolü belirtilir. Böylece, sözgelimi bir mirasın ardından ortaya çıkan aile içi adaletsizliklerden de bahsedilir: Kayırılanlar, hakkından yoksun kalanlar. Bu durumda genogram, aile üyelerinin kişiler arası ilişkilerini dikkate alan özel bir boyut kazanır. Birçok biyografik öğe bu harita oluşturma çalışmasını tamamlar: Evlilikler, hastalıklar, doğumlar, öğretim seyirleri, vs. Böylece, aileye psiko-sosyal açıdan ışık tutulur. Genogram böylece genososyograma dönüşür (Ancelin Schützenberger, 1993, s. 20-21).

Kriptalar ve hayaletler

Sevilen bir varlığı yitirmenin ardından bir travma yaşanabilir. Yitirilen varlık, itiraf edilemez bir idealle (örneğin, bir sevda, bir gizli aşk) birleşiyorsa, yas gizli tutulur, ifade edilmez. Sessizliğe mahkûm olan yaslı özne, sevilen varlığın kaybının sembolizasyonunun olmamasından acı çeker.

Yasın içselleştirilmesi, yitirilen varlıkla kurulan ilişkiden utanç duyan öznenin aleyhine koşullarda gerçekleşir. İçselleştirilen sır, öznenin bizzat kendi içinde bir "gizli yeraltı mezarlığına" yol açar. Bu "gizli mezarlık" N. Abraham ve M. Torok tarafından kripta olarak adlandırılır (1972). Kripta, kişide, sırrını bastırmasına ve utancını saklamasına olanak veren bir bölünmeye yol açar.

Bazı sözcükler, jestler, mimikler, duygulanımlar ya da davranışlar bastırılmış sırrı yansıttığında, kripta bir kuşaktan diğerine aktarılabilir. Bununla birlikte, yaslı kişinin arkasından gelen kuşak, inşa edilmiş olan kripta hakkında bilgi sahibi değildir. Gerçekten de, kripta, utancını gizle örten kişinin yaşamış oldu-

ğu bir sırrın konusudur. Ayrıca, sonraki kuşaklar, sessizlik kalarak, sır olarak saklanan kriptanın hikâyesine erişemez. Dolayısıyla hiçbir olay ya da olay öyküsü dayanağı olmadan bir kuşaktan diğerine geçen hayaletler kalır geriye.

O halde hayalet, bir kriptanın aktarılmasının sonucudur. Başkalarının yaşadığı ama hayaleti miras alan öznenin erişemeyeceği olayları betimler. Tümü, sanki söz konusu şey tarihsel köklerini silerek aktarılıyormuş gibi gerçekleşir. Herhangi bir öykü olmadan, hayalet, bir ebeveynin bilinçaltına dadanır, o da onu çocuğun bilinçaltına aktarır. Hayaletin kaynağındaki ifade edilmezlik ya da adlandırılmazlık, özneyi, kendi içindeki hayalete etki etmekte güçsüz kılar. Bilinçaltının ayrılmaz bir parçası olarak onu aktarmaya neredeyse mahkûmdur.

Geriye temel bir soru kalır: Hayalet nasıl aktarılmaktadır? Bir bilinçaltından diğerine geçişin taşıyıcısı nedir? N. Abraham ve M. Torok'a göre (1975, s. 414), anlatılmaz olanı yankılandıran, öznenin acısını üstü kapalı bir şekilde dışa vuran sözcüklerdir. Bu sözcükler hiçbir şekilde hayaletin kaynağını ortaya koymaz. Olsa olsa, onu telkin edebilir. A. Ciccone, hayaletlerin aktarımının taşıyıcısını, sözsüz ya da söz ötesi iletişime genişletmeyi önerir (Ciccone, 1999, s. 85).

Bu kriptaların ve hayaletlerin aktarımı kuramı, psikanalize bağlı literatürde geniş çapta desteklenmiştir (Eiger, 1991; Kaës, 1993). Bununla birlikte bu kuram bugün, bilinçaltı dışında bir taşıyıcı olmaksızın kuşaklar boyunca bir aktarımın olanaklılığını çürüten bazı yazarlarca tartışılmaktadır (A. Mijolla, 2004). Özetle söyleyecek olursak, aktarımın etkili olması için, iki bilinçaltı arasında maddi bir taşıyıcıya ihtiyacı vardır.

Kuşaklar ötesi nesnelerin aktarımı

Kuşaklar ötesi nesne, A. Eiger tarafından geliştirilmiş bir nosyondur (1986, 1987, 1991). Bu nesne, ailenin bir ya da birçok üyesi tarafından özdeşleşme için seçilen ve fantazmaları teşvik eden bir ataya, bir büyükanne ya da büyükbabaya, bir ebeveyne ya da bir akrabaya gönderme yapar. Atanın ya da ebe-

veynin kendisi olan bu nesneyle özdeşleşme, bir kuşaktan diğerine aktarım sürecini oluşturur.

S.Tisseron (1995, s. 18), A. Eiger tarafından tanımlanmış üç kuşaklar ötesi nesne sınıfını açıklamaktadır. Birincisi, iyi nesneleri ele alır. Bunlar, onları içselleştiren kişi için olumlu imajlar oluşturur. Bununla birlikte, bu nesnelerin sembolik bir önemi vardır, özne için zorunlu bir işleme çalışması gerektirir. İkinci kategori, öznenin, karşılarında kendini borçlu gibi hissedip ve bu yönde davranışlar geliştirdiği ülküselleştirilmiş nesneleri içermektedir. Bu ikinci nesne kategorisi, önceki kuşaklara borçlu olma duygusu yaratarak, ailenin farklı üyelerine grubun yasasına boyun eğmeyi dayatan aile kurallarına sadakati anlama olanağı verir (Bozormenyi-Nagy ve Spark, 1973). Üçüncü sınıfta, nesneler, itiraf edilemez utancı, aile tarihinde boşluklar yaratan aile sırlarına ilişkindir. Bu her bir nesne kategorisinin, onu bütünleştiren kişi için genellikle çok rahatsız edici olduğunu belirtmek gerekir. Tarihin ve temsilinin ağırlığı, bir acı yarattığı kişinin psişizmini etkiler.

Olumsuzun aktarımı

R. Kaës'e göre (Kaës *vd.*, 1985), psişik aktarım iki boyutu içerir. Biri olumlu, diğeri olumsuzdur. Olumlunun aktarımı, bireyin doyurucu bir sembolleştirme ve dönüştürme çalışmasına göre psişik olarak bütünleştirebileceği nesneleri betimler. Bu içselleştirilen nesneler, bireyin aile romanının ya da tarihinin öyküsünde açık bir yere sahiptir. Hiçbir giz ya da söylenmemiş olan, bu nesneleri lekelemez. Buna karşılık, olumsuzun aktarımı, kişi tarafından kötü bir şekilde içselleştirilmiş nesnelere gönderme yapar. Burada, kişi tarafından zorlukla yönetilebilen bir travmaya ve sembolleştirme ya da adlandırma sürecinde bir zayıflığa yol açmış olaylar söz konusudur. Bu nesneler genellikle sır ve utançla çevrilmiştir. Yasaklar, yadsımalar, retler, tabular ya da hayaletler biçiminde saklanmışlardır. Böyle bir sırra eşlik eden söylenmemiş, eksikliklerini (söz, temsil ya da yer eksikliği) yansıtır.

Olumsuzun aktarımı ile ilgili R. Kaës'in başlattığı çalışmalar perspektifinde, E. Grengon (1989), mevcut boylamsal inceleme çerçevesinde ele alma niyetinde olduğumuz bir ayrım önermektedir. Kuşaklar arası aktarım ile kuşaklar ötesi aktarım arasındaki fark söz konusudur.

Kuşaklar arası aktarım, olumlunun aktarımına denk düşer. Öznenin psişik olarak bütünleştirmeyi başardığı nesneleri, fantazmaları, aile hikâyelerini, romanlarını, mitlerini betimler. Bu öğeler, kişiye, kendi psişik aygıtı bünyesinde adlandırılan nesneleri içselleştirme olanağı sunan özdeşleşme süreçlerini teşvik eder. Bu aktarıma, bir dönüşüm, hatta bir uzlaşma süreci eşlik eder. "İnter" öneki, nesnenin sembolleştirilmesi ve içselleştirilmesi çalışması yoluyla bir kuşaktan diğer kuşağa gerçekleşen işlem fikrini ifade eder.

Buna karşılık, kuşaklar ötesi aktarım olumsuzun aktarımını belirtir. Bunlar sırlar, söylenmeyenler, hayaletler, sembolize edilememiş diğer nesnelerdir ve dönüşmeden aktarılırlar. Nesnenin ruhsal olarak benimsenmesi çalışması gerçekleşememiştir. Adlandırılmadan ya da temsil edilmeden aktarılmışlardır ki bu da, onları değişmez, dönüştürülemez kılan bir eylemsizlik kuvveti vermektedir onlara. "Trans" öneki, aktarılan nesnenin değiştirilmeden kuşaklar boyunca geçişini açıklamaktadır.

E. Granjon (1989) kuşaklar ötesi olanı belirtmek için "ham nesne" terimini önermektedir. Burada, bir soyda bulunan belleksiz izler söz konusudur. Bu izler, sözlü ifadeler, sözcükler, duygusal davranışlar biçimine bürünebilir. Bunlar "ne hazırlanmış ne de hazırlanabilir duygu ve heyecan –dışsal- kılıflarıdır" (Granjon, 1989, s. 57).

Toparlayacak olursak, kuşaklar arası aktarılan nesne, kişiye, miras alınan nesneyi kendine yabancılaştırmadan içselleştirmesine olanak veren bir psişik benimseme çalışmasının merkezinde yer alır. Böylece bu nesne çeşitli dönüşümlere maruz kalır, öyle ki nesnenin aktarılan biçimi, içselleştirilmiş biçimine asla uymaz. Tersinden, nesiller ötesi nesne bir aktarım kusurunun merkezinde bulunur. Sembolleştirme eksiği vardır, bir aile sırrının parçasıdır. Hatta adlandırılamaz olarak kabul edilebilir. Bu şekilde, bu nesne, özne tarafından özümlenmesi için gerekli psişik çalışmaya tâbi olmadan aktarılır. Dolayısıyla bir kuşaktan diğerine dönüşmeden geçer. Olduğu gibi içselleştirilir ve kuşaktan kuşağa kendini yeniler.

KURAMSAL KAVRAMLARIN VE LİTERATÜRÜN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ SONUCUNDA VARILAN SENTEZ

Dokuz düşünce akımı ya da dokuz kavramsal yaklaşım, aktarımla ilgili incelemeler alanına katkılarına bağlı olarak ele alınmıştır. Araştırmamız için temel bilgi öğelerini çekip çıkarmak amacıyla, aşağıda, bu farklı araştırma alanlarının temel derslerinin bir sentezi sunulmaktadır.

Genetik aktarım

Referans yaptığı incelemelerin bütününde, genetik etkenlerin insanın gelişimi ve davranışı üzerindeki etkisi, varyansın % 50'sini nadiren geçmektedir (Plomin vd., 1999). Buna göre, paylaşılan ya da paylaşılmayan çevrenin etkisi, gelişimin ve/veya davranışın varyansının genelde en azından % 50'sine çıkmaktadır.

Genetik incelemeler, doğuştan gelen yatkınlıkların çevre ile etkileştiği düşüncesini ileri sürmektedir. Bugün, etkin bir etkileşim düşüncesi daha fazla gelişme eğilimindedir (Scarr, 1992). Bu yaklaşıma göre çocuk, genetik yatkınlıklarına göre çevresini seçme ya da oluşturmaya itilecektir. Diğer bir ifadeyle birey, genlerinin yönlendirmesiyle deneyimlerini oluşturacaktır. Dolayısıyla çevre genetik olarak tasarlanmış bir bireyi kabul etmemekte, genetik serveti üzerinden bireyin kendisi çevreyi yapılandırmaktadır. Bu etkileşim biçimi, edinilenin doğuştan geleni ya da kültürün doğası şeklinde özetlenebilir (Hansenne, 2003, s. 94).

Etoloji ve aktarım

Etoloji akımı, bağlanma kavramı çevresinde gelişen araştırmalara yol açmıştır. Bağlanmanın aktarımı ile ilgili incelemeler, bir kuşaktan diğerine bağın güçlü bir şekilde yeniden üretildiğini göstermektedir.

Van Ijzendoorn (1995), 18 incelemeden hareketle, bağlanmanın kuşaklar arası aktarımının bir meta-analizini gerçekleştirmektedir. Bu araştırma, 854 ebeveyn-çocuk çiftine dayanmakta ve erişkinin bağlanma temsilleri ile çocuğun bağlanma davranışları arasındaki uygunluğu incelemektedir. Meta-analizin sonuçları, % 63 ila % 75'lik bir uygunluk göstermektedir. Etoloji alanındaki incelemeler, kısır döngü ve verimli döngü süreçlerinin, bağlanmanın kuşaklar arası aktarımı yoluyla sürdüğünü göstermektedir.

Kısır döngüyü bozmak, yılmazlık çerçevesinde gözlemlenen işlevlerden biridir. Bir travmanın ardından kendini toplamak ve bir parçalanmanın ardından yeniden insanlaşmayı başarmak, yılmazlık mekanizmalarının ana ilkeleridir (Cyrulnik, 2000, 2001, 2003). Birey, kendini yeniden inşa edebilmek için bir yılmazlık rehberine gereksinim duyar. Burada, parçalanmış bireyin özgüvenini geri kazanabilmesi için yaslanabileceği, duygusal taşıyıcı rolü oynayacak bir kişi söz konusudur. Böylesi bir bağlamda, yılmazlık kuramı tarihin badireleri karşısında tepki vermek için bireyin harekete geçirdiği mekanizmaları incelemektedir.

Bununla birlikte, yılmazlık kavramı aktarım kavramıyla ters düşmez. Bağlanmanın işlevi, bunun olanaklı kıldığı ve aktardığı bağ kaçınılmazdır. Yetişkin ile çocuk arasındaki ilişkiden ayrılamaz. Bununla birlikte, bu bağ bir yazgı ya da kaçınılmaz bir zorunluluğun işareti değildir.

Jenealojik aktarım

Soybilim, özneleri, birbirinden ayrılabilmeleri için sembolik bir düzene sokmaya olanak verir (Legendre, 1985). Soybilimin

sembolik düzeni, kuşak zinciri üzerinden gerçekleşen aktarımı doğrulamaktadır. Aktarımın bu işlevi, bir sosyal düzen kuralı gibi kendini dayatmaktadır. Nesep, sosyal örgütlenmenin akılcı bir yorumunu zorunlu kılar. Toplumda temel gibi görülen farklar dayatır. Diğer şeylerin yanı sıra, cinsiyetler arasındaki fark ya da ebeveyni çocuktan ayıran fark söz konusudur.

Böylece soybilimin betimlediği nesep düzeni, bir insan topluluğunun örgütlenmesi ve yönetilmesi için bir ana ilke sunar. Soybilim, içinde insanın sosyal örgütlenmenin nirengi noktalarını bulduğu bir tarihi yapı olarak ortaya çıkan bir düzen dayatır. Nesebin düzenine eşlik eden aktarım zorunluluğu, topluluğa, aynı kurucu kurallara uyarak devam etme olanağı sunar. Özetle, aktarım, sembolik bir gramere (soybilim) uyarak bir hukuki biçime (nesep) bürünen antropolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Eyleyenin sosyokültürel aktarımı

P. Bourdieu (1994), aileyi, toplumsal yeniden üretme mekanizmalarını harekete geçiren temel kurum olarak betimlemektedir. Aile "yeniden üretim stratejilerinin baş öznesidir" (Bourdieu, 1994, s. 141) demektedir çünkü aile her şeyden önce ekonomik, sosyokültürel ve sembolik sermayelerin birikimi ve aktarımı olgularına katılır. Aktarım, bir toplumsal yeniden üretim aracına benzer.

Yeniden üretim mekanizması, habitusun işlevine dayanır. Habituslar, bir kuşaktan diğerine ailelerin bünyesindeki bireylerin ileri yönelimini belirler. Örnek olarak, dil oluşumundaki ileri yönelimi verelim. Annenin ve (5 yaşındaki) çocuğun ortama bağlı dil tutumları arasındaki ilişkiyi incelediğimizde, sosyal çevreleri farklılaştıran değişkenlerin, neredeyse çocukta da annedeki kadar çok olduğu görülmektedir (% 34,9 - % 40,9). Genel olarak, çocukta gözlemlenen sosyal farklılaşma gücü, annede gözlemlenenin % 83,3'üne ulaşmaktadır (Pourtois ve Dupont, 1985).

Aktörün sosyokültürel aktarımı

C. Dubar (1997) ve B. Lahire (1995) gibi bazı yazarlar, sosyalleşme sürecinde dönüşme işlevinin kaçınılmaz olduğu görüşündedir. Bu yazarlara göre, her birey, tarihinin sökülüp yeniden inşa edildiği bir süreçten geçer. O halde, bir kuşaktan diğerine geçerken, bireyler yeniden üretmemeye yöneltilir. Bu durumda, aktarım, kimlik oluşumu dünyasında sosyal anomali katına itilir. B. Lahire'e göre (1995), sosyalleşme, her birey cephesinde bir özümseme ve yeniden inşa çalışması gerektirir. Bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan kültürel mirasın ve habitusların gerçek bir dönüşümü söz konusudur.

Bu düşünce, bireyci ve yapısalcı sosyoloji kuramları kapsamına girmektedir. Aktarımı dönüştürülebilen ve mutlaka dönüştürülen bir temel olarak görmektedir. İçinde, bireyin mirasını seçtiği (de Singly, 2003), bireylerin kardeşleriyle yüzleştiği aile içi nişlerden hareketle kendi kişiliğini oluşturduğu (Sulloway, 1999) bir varoluşsal hareket tarzı söz konusudur. Denklerle etkileşim de kendini oluşturmanın temel bir meselesidir (Dubar, 1997; Putallaz *vd.*, 1998).

Sosyoklinik aktarım

Sosyoklinik sosyoloji, sosyolojik mekanizmalarla psişik süreçler arasında var olan eklemlenmeyi incelemektedir. V. De Gaulejac'e göre, bu iki araştırma alanı arasındaki etkileşim anlarını incelemek gerekir. Tarihle birey arasındaki ilişkiler tek yönlü değildir. Gerçek bir diyalektik işlemektedir: sosyal ve tarihsel koşullar kişiye kendini dayatır ve onun geleceğini belirler. Ama bu belirleyicilik, özne cephesinde bir işlemin konusunu oluşturur ve özne bu şekilde tarihinin akışını etkiler. Öznenin tarihi üzerindeki bu belirleme payına tarihsellik denmektedir.

Birey, tarihselliğinin hareketiyle, tarihinin ya da onu belirleyenin farkına varır. Bu şekilde üzerinde çalışıp, kendi gidişatını değiştirebilir. Tarihsellik, kişiye değişim halindeki bir dünyayla bütünleşmesini kolaylaştıran yeni sosyal stratejiler veya yeni davranış ve tutumlar benimseme olanağı verir. Bununla birlikte, birey tarafından tarihin yeniden yorumlanması, onun psişik aygıtında bir takım sonuçlar doğurur. Böylece yaşanan, istenen ve maruz kalınan değişimler, bireyi ciddi psişik düzenlemelere iter. Bu düzenlemeler, geçmişten miras alınan kişisel tarih ve değişim halindeki bir toplumla bütünleşme sırasında yaşanan gerilimleri ifade eder.

Sosyal öğrenme yoluyla aktarım

Modelleme, gözlemlenen ve sağladığı üstünlüklere bağlı olarak öğrenilen bir dizinin (sequence) özümsenmesi, içselleştirilmesi ve yeniden üretilmesine dayalı bir aktarım kuramıdır. Gözlemlenen bir modele bağlı olarak bireyin bir davranışı, bir tutumu, vs. yeniden ürettiğini varsayar. Uygulamaların ve tutumların aktarımı ile ilgili çalışmalar, kuşaklar boyunca modelleme yoluyla temsili öğrenmenin oynadığı rolü kanıtlamaktadır. Bununla birlikte, tek başına modelleme uygulaması, bir kuşaktan diğerine gözlemlenen değişimleri açıklamaya olanak vermeyecektir. Böylece model değişikliği ya da karşıt-model geliştirme nosyonları (Lecomte, 2002) farkı bütünleştiren bir aktarım ilkesi olarak belirmektedir. Örneğin, babaların eğitim tarzının aktarımıyla ilgili Snarey'in incelemesi (1993), babanın eğitme çalışmasının, olumlu davranışların model alınması ile bizzat kendisinin yaşadığı ilişkilerin olumsuz boyutlarında model değiştiren bir kombinasyonun sonucu olduğunu göstermektedir.

Bu sonuçlar dışında, sosyal öğrenme kuramı, bazı davranışlar terk edilir ya da değiştirilirken, model alınan diğer bazılarının nasıl kuşaklar boyunca korunduğunu saptamaya olanak veren boylamsal incelemeler yapma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı tür davranışları sürdürmek için kuşaklar boyunca işleyen farklı öğrenme süreçlerini belirlemek amacıyla, boylamsal bir yöntemin önemi kendini göstermektedir.

Kötü muamelenin aktarımı

Kuşaklar arası aktarım, çocuğa kötü muameleye ayrılmış çalışmalarda uzun zamandan beri incelenen bir olgudur (Kempe *vd.*, 1962; Fontana, 1968).

İki büyük araştırma türü söz konusudur.

- Geriye dönük incelemeler: Bu incelemeler "kötü muamelede bulunan ebeveynlerin kendisi kötü muameleye mi maruz kalmıştır?" sorusuna cevap verirler. Bu çalışmalar toplu olarak aktarım olgusunu onaylar. Kötü muamelenin kuşaklar arası aktarımına ilişkin literatürün ayrıntılı bir incelemesinde, J. Lecomte (2002, s. 51-54), % 55 (Herrenkohl *vd.*, 1983) ila % 90 (Hunter *vd.*, 1978), hatta % 100 (Steele ve Pollock, 1963) civarında aktarım oranları veren bir geriye dönük çalışmalar bütününden bahsetmektedir.
- İleriye dönük incelemeler: Bu incelemeler "kötü muamele gören çocuklar kötü muamelede bulunan ebeveynler haline mi gelmektedir?" sorusuna cevap verir. Bu araştırmalar, kötü muamelenin aktarımı riskinin, kötü muameleye maruz kalmışlarda, bir kontrol grubundakilere kıyasla açık bir şekilde daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, aktarım oranı, ileriye dönük incelemelerde, geriye dönük incelemelerden çok daha düşüktür. Gözlemlenen değerler % 1,1'den (Widom, 1989) % 18'e (Hunter ve Kilstrom, 1979; Straus, 1979) çıkmaktadır. En yüksek değerler % 30'lara yaklaşmaktadır (Egeland, 1988, 1993, % 34 civarı oranlar nakletmektedir).

Böylece, ileriye dönük bir amaçla genellikle kötü muamele alanında sürdürülen boylamsal incelemeler, kuşaklar boyunca aktarım olgusuna ilişkin sonuçlar konusunda daha sakınımlı olmayı dayatmaktadır.

Psikodinamik aktarım

Psikanaliz alanında sürdürülmüş aktarımla ilgili çalışmalar çok sayıdadır (Ciccone, 1999; Duthoit, 1999; Tisseron vd., 1995; Kaës vd., 1993). İncelememiz için, araştırmaların bütününden çıkarılan üç sonuç ele alınmaktadır.

İlk olarak, psişik aktarım bir ilişki alanında kavranmıştır. Yalnızca intrapsişik katmanların etkileşimiyle yetinmez, bireylerin çocukluklarından itibaren sürdürdükleri sosyal ilişkilerin dikkate alınmasını gerektirir. İkinci olarak, aktarım olgusu bir içselleştirme çalışmasını içerir. Bu, aktarılanın yeniden formülleştirildiğini, hatta dönüştürüldüğünü varsayar. Ayrıca bu çalışma, aktarılan nesnenin bireyin psişizmine gerçekten içselleştirilmesini hedefler. Öte yandan, içselleştirme, rastlantısal bir süreç değildir. Yeni deneyimlerin birey tarafından ne zaman bütünleştirilmesi gerekse içselleştirme gerçekleşir. Üçüncü olarak, içselleştirme çalışması yerine getirildiğinde aktarım birey açısından olumlu şekilde gerçekleşir. Eğer bu çalışma, dikkate alınan olayın travmasal özelliğinden ötürü eksik veya imkânsızsa, psişik acı ortaya çıkar. Bu durumda, içselleştirme olumsuzdur.

Olumlu ve olumsuz aktarım arasındaki bu ayrım, E. Granjon'un (1989) önerdiği ve mevcut boylamsal araştırmanın gereksinimleri için bizim yeniden ele aldığımız farkla birleşir. Yazar kuşaklar arası aktarımla kuşaklar ötesi aktarımı birbirinden ayırır. İlki olumludur. Tümüyle tamamlanmış bir içselleştirme çalışmasına gönderme yapar. Ruhsal bir mirasın kişisel olarak benimsenmesi amacıyla dönüştürülmüş, hatta yeniden oluşturulmuş nesnelerin aktarımını betimler. Diğer yanda, kuşaklar ötesi aktarım vardır. Bu kavram, nesne bir düşünce yasağından etkilendiğinde, olumsuzun aktarımını tanımlar. Bu durumda miras, işlenilmeden, olduğu gibi bütünleştirilir. Bu durumda, aktarma birey açısından olası hiçbir dönüşüme ya da özümsemeye uğramadan gerçekleştiğinden aktarım yinelemeye çok daha yakındır. Kuşaklar ötesi olgusuna genellikle bir psişik acı eşlik eder.

Boylamsal incelemede aktarım

Literatürün ve kuramsal kavramların gözden geçirilmesi, farklı düşünce akımlarına göre aktarım olgusunu ele almaya olanak vermiştir. Bir kuşaktan diğer kuşağa neyin geçtiğinin incelenmesine ayrılmış çok sayıda çalışma vardır. Ulaşılan yanıtlar, böylesi bir konunun bütün karmaşıklığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, mevcut inceleme için, aktarımın hem fiziki hem psişik karakteristikler üzerinde gerçekleştiğini aklımızda tutacağız. Sosyolojik düzeyde, toplumsal yeniden üretim dinamiği, aktarım mekanizmalarına dayanmaktadır. Sosyal öğrenme ve örtük eğitim bu sürece katılmaktadır. Bununla birlikte, mirası alan aktör sadece edilgen bir eyleyen değildir. Miras aldığını dönüştürür. Klinik sahada yapılan araştırmalar, miras alınan nesnelerin dönüştürülmesi edimini kanıtlamaktadır. Ne var ki nesne, bu dönüştürme çalışmasına maruz kalmadan içselleştirilebilir. Son olarak, sosyoloji ve klinik kesiştiğinde, tarih ve özne, bireyin kendisine aktarılanın daha iyi farkına varabilmesi amacıyla güç birliği yapar. Araştırmaya kılavuzluk eden bu öğelerin bazıları ileriki sayfalarda mercek altına alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

"Bir konunun anlaşılmasını güçleştiren [...], onu anlamadan evvel özellikle karmaşık meselelere vakıf olunması gerekmesi değil, anlaşılması gereken ile insanlarının çoğunun görmek istedikleri arasındaki çelişkidir. Bu nedenle, en açık şeyler bile kavranması en güç şeyler haline gelebilir."

– L. Wittgenstein

GİRİŞ

Bu araştırma, Mons bölgesini temsil eden bir aile evreni üzerinde 1973'ten beri sürdürülen boylamsal incelemenin bir parçasıdır. Araştırmamızdan önce üç evre bulunmaktadır. Bu evrelerin her biri, bir yayına yol açmıştır. Bunları anımsayacak olursak:

- Birinci evre: "Anneler çocuklarını (5-6 yaş) nasıl eğitir?" (J.-P. Pourtois, Paris, PUF, 1979);
- İkinci evre: "Öğrenim düzeyini öngörmek, anlamak" (H. Desmet ve J.-P. Pourtois, Paris, PUF, 1993);

• Üçüncü evre: "Ailelerin sosyal bütünleşme mantıkları"(P. Nimal, W. Lahaye ve J.P. Pourtois, Brüksel, De Boeck, 2000).

Bu üç inceleme, aile yaşamının farklı evreleriyle ilgilenmiştir. Dolayısıyla farklı amaçlar gütmüşlerdir. İlk araştırma (Pourtois, 1979), çocukları beş yaşında olan ailelerle ilgilidir. Araştırmalar, ilkokulun ilk yılının sonuna kadar, yani çocuk yedi yaşına basıncaya kadar sürdürülmüştür. Bu ilk inceleme, temel olarak, ailenin sosyal, psikolojik ve eğitsel çevresinin beş yaşındaki çocuğun gelişimi ve yedi yaşında okula uyumu üzerindeki etkisini incelemektedir. Boylamsal incelemenin ikinci evresi (Desmet ve Pourtois, 1993), gençler yirmi yaşına gelince gerçekleştirilmiştir. Bu evre, psiko-sosyal belirlenimciliğin, çocukların öğrenim düzeyi üzerindeki etkisini açığa çıkarmaktadır. Bu araştırma, ilk çalışma sırasında toplanan bilgileri ele almakta, çocuk ve çevresi ile ilgili erken toplanmış bilgilerin, ergin yaştaki gençlerin izledikleri farklı öğrenim rotalarını birbirinden ayırmaya ne ölçüde olanak verdiğini incelemektedir. Son olarak, boylamsal incelemenin üçüncü evresi (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000), ailelerin içinde izlenen çocuklar yirmi altı yaşına vardığında ve çalışma hayatına atılmış olduklarında başlamıştır. Bu araştırmanın amacı, yetişkin gençlerin sosyo-profesyonel seyrini incelemektir. Bu yöntem, boylamsal inceleme sırasında bir araya getirilen aile tarihi tarafından belirlenmiş olan farklı sosyo-profesyonel bütünleşme mantıklarını tanımlamaya olanak vermektedir.

İlk incelemeyle bizimki arasında otuz yıl vardır. O zaman gözlemlenen çocuklar bugün yetişkin, hatta bazıları ebeveyn olmuştur. Bunların içinden birkaçı, ilk incelemenin aileleriyle aynı koşullar içinde bulunmaktadır: Çocukları ya da çocuklarından biri beş yaşındadır. Amacımız, bu yeni aileleri, otuz yıl önce ilk aile ortamında uygulanan gözlemleme mekanizmasına tâbi tutmaktır. Yapılan gözlemler, ebeveynlerle olduğu kadar, beş ve yedi yaşlarındaki çocuklarla da ilgilidir. Böylece bu yöntem, iki aile kuşağının –bir yanda yakın zamanlarda kurulmuş olan aileler, diğer yanda onlarla akraba olan ilk aileler- karşılaştırılmasına olanak vermektedir.

Aşağıda, boylamsal araştırmanın birbirini izleyen dört evresi amaçlarıyla birlikte toplu bir şekilde ele alınmaktadır.

Boylamsal incelemenin dört evresinin toplu tablosu

Evreler	Araştırmanın amaçları
1973	Aile çevresinin (beş yaşındaki) çocuğun gelişimi ve (yedi yaşında) okulda edinilenler üzerindeki etkisinin incelenmesi
1988	1973-1975'te ölçülen değişkenlerin, yirmi yaşındaki genç tarafından ulaşılan öğrenim düzeyi üzerindeki etkisinin incelenmesi
1993	Yirmi beş yaşındaki gençlerin ailevi, toplumsal ve mesleki bütünleşme seyirlerinin incelenmesi
2003	Otuz yıllık bir zaman aralığı içinde (1973-2003) iki aile kuşağının karşılaştırılması

Bu araştırmanın nasıl bir yapısı vardır? Hangi epistemik evreler etrafında kurulmaktadır? Hangi sorunsalı ortaya atmaktadır? İki aile kuşağını karşılaştırmak için hangi yöntemlerden, araçlardan ve çözümlemelerden yararlanmaktadır? Araştırma metodolojisine ayrılan bu bölümde ele alınacak olan sorulardır bunlar. Burada, araştırmacının, araştırmalarının seyrinde seçtiği dönüm noktaları konusunda okuyucuyu aydınlatmak söz konusudur (Pourtois, Desmet ve Lahaye, 2001). Bir araştırmanın evrelerinin her biri, o araştırmayı inşa edenin yaptığı bir seçimin meyvesidir. Böylece araştırmacı sorgulama alanının sınırını belirlemekte ve cevaplarını şekillendirmektedir. Aşağıda, araştırma alanı, farklı dönüm noktaları üzerinden sunulmaktadır.

SORUNSAL

Sorun

Bu araştırmada ele alınan sorunsal, aile bünyesindeki aktarım meselesine ilişkindir. Bir kuşaktan diğerine ne aktarılmaktadır? Aile içi eğitim alanında yapılan incelemeler, çocuğun yakın çevresinin, çocuğun gelişimi, öğrenim düzeyi ve daha ileri-

de mesleki ve sosyal bütünleşmesi üzerindeki etkisinin önemini ortaya koymaktadır. Çocuk yetişkin olup bir aile kurduğunda, ilk ortamında yaşadığı etki kendi yuvasında devam etmekte midir? Diğer bir ifadeyle, varoluş koşulları, olma, eyleme ve düşünme biçimleri bir kuşaktan diğerine aktarılmakta mıdır? Ne ölçüde bir süreklilik vardır?

Süreklilik olasıysa da, kopuş zorunlu bir olgudur. Gerçekten de, tarih geri döndürülemez. Bireyler, kuşaklar arasındaki tüm sürekliliğe rağmen, asla aynı durumları yaşamazlar. Ekonomik, sosyal, kültürel ve sembolik bağlamlar dönüşür. Yaşantılar farklıdır. Özetle, bireyler, bir kuşaktan diğerine geçişte olma, eyleme ve düşünme biçimlerini dönüştürmektedir. Bu durumda, kuşaklar arasında kopuş nesnesini neyin oluşturduğunu sorgulamak söz konusudur.

Böylece, kuşaklar geçerken, süreklilik ve kopuş olguları saptanabilir. Bu araştırma, ailenin ve çocuğun, kuşaklar arası geçişte devam eden ya da farklılaşan gerçekliklerini incelemek niyetindedir.

Sorular

Otuz yıl arayla iki aile kuşağı aynı deney koşullarında gözlemlenmiştir. Bu durum, ailevi göstergelerin kuşaklar arası karşılaştırmasını olanaklı kılmaktadır. Karşılaştırılan veriler, ailenin psiko-sosyal ve eğitsel çevresiyle ilgilidir. Ayrıca beş ve yedi yaşındaki çocuk üzerinde yapılan gözlemlerle de ilgilidir.

Üç ana soru, mevcut araştırmada gerçekleştirilen kuşaklar arası karşılaştırmayı yönlendirmektedir.

1. Bir kuşaktan diğerine aileler bünyesinde hangi süreklilik biçimleri gözlemlenebilir?
2. Bir kuşaktan diğerine ne tür kopuşlar saptanabilir?
3. Genç yetişkinler bir kuşaktan diğerine geçişin ardından nasıl bir yaşantı ifade ediyorlar?

Önem

Bir kuşaktan diğerine ebeveynlerin kişiliği aynı kalmakta mıdır? Ebeveynler, kendilerinin eğitildikleri şekilde mi eğitmekteler? Bugünün çocukları, önceki kuşağın çocuklarıyla aynı gelişme düzeyine ve okul başarısına mı sahipler? Bu birkaç soru, kuşaklar arası aktarım olgularıyla ilgili mevcut araştırmanın önemini ortaya koymaktadır.

Bu olguların incelenmesi, sosyal mutasyonları takip eden ailevi değişimleri açığa çıkarmayı denemektedir. İnceleme ayrıca, yaşanan dönüşümlerin ötesinde, aile çevresinde bir kuşaktan diğerine neyin aynı kaldığını tanımlamaya olanak vermektedir. Bu bilgiler, aile, yetişkin ve çocukla bağlantılı eğitim alanındaki profesyoneller ve karar alıcılar açısından büyük bir öneme sahiptir. Gerçekten de, mevcut araştırma, kuşaklar boyunca değişime direnen ve varlığını sürdüren alanları saptayarak, değişime duyarlı göstergelere daha fazla hâkim olmaya olanak vermektedir.

Özgünlük

Bu araştırma, 1973'te başlatılmış boylamsal bir incelemenin devamı niteliğindedir. Boylamsal incelemenin ilk evresi (Pourtois, 1979), diğer şeylerin yanı sıra, ailenin sosyal, psikolojik ve eğitsel çevresinin beş yaşındaki çocuğun gelişimi ve yedi yaşında okula uyumu üzerindeki etkisini incelemektedir.

İlk incelemeyle bu araştırma arasında otuz yıl vardır. O dönemde gözlemlenmiş olan çocuklar bugün yetişkin, hatta bazıları beş yaşında çocukları olan ebeveynler olmuşlardır. Bu yeni aileler, otuz yıl önce ilk aile ortamında uygulanan gözlem mekanizmasına tâbi tutulmuştur. Yapılan gözlemler, ebeveynler kadar beş ve yedi yaşındaki çocuklarla da ilgilidir. Böylece bu yöntem, iki aile kuşağının karşılaştırılmasına olanak vermektedir.

Birçok kuşağa odaklanan incelemelerin çoğu, mutlaka boylamsal tarzda gerçekleşmemektedir. Bazıları, aynı anda farklı

kuşakları incelemektedir. Diğer bazıları, daha önceki yaşantıların temsili ile ilgili olarak kişilere sorular sormaktadır: Bağlanma alanındaki çok sayıdaki çalışmada durum budur. Bu metodoloji türü, iki hatta üç kuşak üzerinde incelemeler yapılmasına olanak vermekte ama boylamsal araştırmanın zamandizinsel boyutunu ortadan kaldırmaktadır.

Buna karşılık, mevcut durumda, yöntem tam anlamıyla boylamsaldır. İki aile kuşağının (ya da üç nesil bireyin) karşılaştırılmasıyla son bulan otuz yıllık bir izleme söz konusudur: 1973 yılında gözlemlenen birinci kuşağın çocukları, kurdukları yeni ailede ebeveyn olmuşlardır. Ayrıca, yapılan kuşaklar arası karşılaştırma, nesnelleştirilebilir bir gözlemler bütününe dayanmaktadır. Aynı ölçme prosedürleri; ebeveynle çocuk arasında evde gerçekleşen etkileşimi gözlemlemek için 1973'de oluşturulan mekanizma kabul edilmiştir. Dolayısıyla otuz yıl arayla saptanan gerçekliklere dayanan bir karşılaştırma söz konusudur.

PARADİGMA

Bu araştırmada iki paradigmadan yararlanılmıştır. İlki betimleyici, ikincisi anlayıcıdır. Aşağıda, bu iki paradigmanın incelemede kullanılma biçimini açıklayacağız.

Betimleyici paradigma

Araştırmanın ana hedefi, ailenin iki kuşağında kendini gösteren kopuş ve süreklilik belirtilerini saptamaktır. Kuşaklar arası karşılaştırma, birçok gözleme dayanarak gerçekleştirilmektedir. Veriler, testler, anketler ve evde ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimli sahnelerin görüntülenmesi aracılığıyla toplanmıştır. Bu ölçümlerin otuz yıl arayla gerçekleştirildiğini hatırlatalım.

İki kuşağın karşılaştırılmasına hizmet eden bilgiler, hem ebeveynle hem de beş ve yedi yaşındaki çocukla ilgilidir. Bu bilgiler şunlardır:

- Ebeveynin kişiliği;
- Ebeveynin kişisel ve sosyal uyumu;
- Yetişkinin eğitsel tutumları;
- Ebeveynlerin eğitsel pratikleri;
- Çocuğun beş yaşındaki gelişimi;
- Çocuğun yedi yaşında okulda edindikleri.

Metodoloji ve bu karşılaştırma çerçevesinde yapılan çözümlemeler, bu bölümün devamındaki açıklamaların konusunu oluşturmaktadır.

Anlayıcı paradigma

Birinci kuşak ailelerin ebeveyn olmuş olan çocukları, kuşaklar arası geçişin ayrıcalıklı tanıklarıdır. Bu çocuklar, yeni bir yuva kurmak üzere ebeveynlerinden ayrılmışlardır. Bu iki evre arasında, gençler tarafından yaşanan aktarımı dokuyan kopuşlar ve süreklilikler kendini göstermektedir.

Anlayıcı hareket tarzında, gençlerin bir aile kuşağından diğerine geçerken ifade ettikleri aktarım yaşantısı daha iyi kavranmaya çalışılmaktadır. Bu hareket tarzının amacı, kuşaklar arası kopuş ve süreklilik olgularının genç ebeveynlerin psişizmi üzerinde yaptığı etkiyi ortaya koymaktır. Kullanılan yöntem daha sonra ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

HİPOTEZLER

Üç hipotez, bu araştırmanın farklı evrelerini yapılandırmaya olanak vermektedir. Bunların ikisi betimleyici paradigmaya ilişkindir; üçüncüsü anlayıcı paradigmanın altında yatmaktadır. Aşağıda, ilişkili oldukları paradigmalara bağlı olarak bu üç hipotez açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Betimleyici paradigmanın hipotezleri

İki hipotez, araştırmanın betimleyici yöntemini yönlendirmeye olanak vermektedir. İlki, bir kuşaktan diğerine gözlemlenen kopuşların incelenmesini sağlamakta; ikincisi, kuşaklar arası süreklilik olgularının çözümlenmesine olanak vermektedir.

Birinci hipotez (konjonktürel hipotez)

Konjonktürel durumlar bir kuşaktan diğerine farklıdır. Bu değişimler, bir kültürün geçirdiği mutasyonlarla bağlantılıdır. Bu değişimler yeni toplumsal ilişkileri, yeni değerleri, yeni pratikleri peşlerinden getirmektedir. Bu konjonktürel kopuşlar, işlemsel kavramlara ayrılmış kısımda betimlenmektedir.

Böylesi bir saptamaya dayanarak, kuşaklar arası kopuşların varlığı tarafımızca ileri sürülmektedir. Çalışmamızdaki iki kuşakta gözlemlenen göstergeleri göz önüne alarak, konjonktürel hipotezimizi şu şekilde ifade etmekteyiz: Kuşaklar birbirini takip etmekte ve farklılaşmaktadır. Bir kuşaktan diğerine, aileler, psiko-sosyal ve eğitsel karakteristiklerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Çocuğun gelişiminin ve okula uyumunun niteliği de bir kuşaktan diğerine değişmektedir. Bu değişimler, mutasyon geçiren bir toplumun gelişimini izlemektedir.

İkinci hipotez (yapısal hipotez)

Bir kuşaktan diğerine toplumsal yapılar aynı kalmaktadır. Aynı sosyokültürel ortamlardan gelen bireyler, sosyal alanda aynı konumları işgal etmektedir. Bu konumlanma, toplumun geçirdiği sosyokültürel mutasyonlara rağmen devam etmektedir. Bu yapısal süreklilik işlemsel kavramlara ayrılmış kısımda betimlenmektedir. Bu toplumsal istikrar türü, kuramsal kavramlara ve literatürün gözden geçirilmesine ilişkin bölümde, eyleyenin sosyokültürel aktarımı başlığı altında da yeniden tanımlanmıştır.

Toplumun dönüşümünün ötesinde kendini gösteren yapısal istikrar, kuşaklar arası sürekliliklerin mevcudiyetini doğrulayan göstergelerin varlığını ileri sürmemize olanak vermektedir. Bu postulat, şu hipotez şeklinde ifade edilebilir: Aynı kuşak içinde, aileler, sosyal alanda işgal ettikleri konuma göre birbirinden ayrılmaktadır. Aileleri birbirinden ayıran psiko-sosyal ve eğitsel farklar, bir kuşaktan diğerine aynı kalmaktadır. Çocukları farklılaştıran gelişme düzeyinin niteliği ve okul performansları da bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Bu istikrar, iki kuşaktaki ailelerin sosyal alandaki konumlanışındaki devamı ortaya koymaktadır.

Anlayıcı paradigmanın hipotezi

Genç ebeveynler, iki kuşak aile arasında gerçekleşen aktarımın ayrıcalıklı tanıklarıdır. Bu ebeveynler, kuşaklar arası kopuş ve süreklilik olguları arasında ortaya çıkan çelişkilerin kesişme noktasında bulunmaktadır. Böylece bu aktörler toplumsal çelişkiler yaşamaktadır.

Klinik sosyolojiye bağlı yaklaşımın ilkeleriyle uyum içinde, aktarımın kuşaklar arası çözümlemesinden doğan toplumsal çelişkilerin, saptanabilir psişik çatışmalara yol açtığını varsaymaktayız. Bu postulata dayanarak, anlayıcı paradigmanın hipotezini şu şekilde ifade etmekteyiz: Genç ebeveynler kuşaklar arası aktarıma ilişkin olgularda kendini gösteren kopuşlar ve süreklilikler arasında çelişkiler yaşamaktadır. Bu çelişkiler, bir kuşaktan diğerine geçişte yaşanan deneyimin anlatımı sırasında öznenin ele verdiği psişik çatışmalara yol açmaktadır.

Röportajların, klinik sosyolojinin kuramsal kavramlarının yönlendirdiği içerik çözümlemesi, bu hipotezin incelenmesine olanak verecektir.

İŞLEMSEL KAVRAMLAR

Bu araştırmada kullanılan işlemsel kavramlar, J.P. Pourtois'nın (1979) yürüttüğü ilk incelemede kullanılan araçlar ve kuramlardan kaynaklanmaktadır. Bu kavramlar aile ortamına ilişkin

betimlemelerin yanı sıra çocuğa dair karakteristiklere gönderme yapmaktadır. Sözgelimi ebeveynin kişiliği, eğitsel tutumları ya da çocuğun gelişimi söz konusudur. Bu farklı kavramlarla ilgili olarak, okuyucu, ilk incelemedeki göstergeler konusunda yapılan açıklamalara yöneltilmektedir (Pourtois, 1979).

Diğer kavramlar doğrudan mevcut çalışmayla ilişkilidir. Bunların arasından, yinelenerek kullanılan nosyonlar üzerindeki anlam belirsizliklerini önlemek amacıyla dört tanesini açıklamak gerekir. Bu dört kavram şunlardır: kuşak, aktarım, konjonktürel kopuş ve yapısal süreklilik. Bu farklı kavramların içerdiği referans tablosu açık bir şekilde ortaya konmaktadır.

Kuşak

Terimin genel anlamında, sözcük iki ya da daha çok bireyi birbirine bağlayan nesep derecesine gönderme yapmaktadır. Bu terim bir bireyi ya da grubu belirtebilir. Araştırmamızda, aileyi belirtmektedir. Dolayısıyla, belirttiği kendiliğe bağlı olarak "kuşak" teriminin iki kabulü mümkündür (ya birey, ya aile).

Mevcut araştırmayla ilgili olarak, "kuşak" sözcüğünün iki kabulü şu şekilde anlaşılabilir. Bireylere gönderme yapıldığında üç kuşak dikkate alınmaktadır: İlk ailenin ebeveyni, ilk ailenin kendisi de ebeveyn olan çocuğu ve son olarak onun çocuğu.

İkinci kabule göre, kuşak bir grubu belirtebilir. Bizim durumumuzda, grup aileyi göstermektedir. Sürdürdüğümüz boylamsal inceleme, iki kuşak üzerinden aynı soydan aileleri karşılaştırmaktadır. İlk kuşak, ebeveyn ve çocuğunu içeren ilk aileyi temsil etmektedir; ikinci kuşak, içinde ebeveynin ve çocuğun dikkate alındığı yeni aileden oluşmaktadır. Bu tabloda, birinci kuşağın çocuğu, bu çocuğun ikinci kuşak ailenin ebeveyni haline geldiğini göz önüne aldığımızda, iki aile kuşağı arasındaki halkayı oluşturmaktadır. Bu çalışmada "kuşak" kavramının bu kavranışı baskın gelmektedir. Dolayısıyla kuşak derken, onu oluşturan aileyi çağrıştıracağız.

Aktarım

Mevcut araştırmada ortaya atılan sorunsalın ana teması bir kuşaktan diğerine eğitimdir. Böylece bu sorunsal, aynı soydan iki kuşak aile arasında neyin aktarıldığı sorgulandığı ölçüde, aktarım kavramıyla doğrudan ilişkilidir.

"*Aktarım*" teriminin Latince kökenleri (*transmissio, transmitto*) yol, geçiş, geçme düşüncelerini çağrıştırmaktadır. Bu durumda, incelemenin sorunsalı, bir kuşaktan diğerine geçişte bir iz bırakarak kuşaklar boyunca neyin geçtiği meselesini ele almaktadır. Batı kültürü, farklı araştırma alanlarında uygulanan aktarım nosyonuna geniş bir yer vermektedir (Gire, 2003). Özellikle aşağıdaki disiplinlerde durum böyledir:

a) doğa bilimleri ve deneysel bilimler (mekanik, biyoloji, tıp, vs);
b) insan ve toplum bilimleri (tarih, antropoloji, siyaset, hukuk bilimleri, psikoloji ve eğitim bilimleri, vs);
c) iletişim bilimleri (enformasyon, argümanstasyon, retorik, vs);
d) askerî uygulamalar.

Farklı epistemolojik alanlara girdiği göz önüne alındığında, aktarım kavramı farklı yan anlamlara ya da yorumlara yol açabilir. Bununla birlikte, mevcut araştırma çerçevesinde, sadece kuşaklar arası pratiklerle ilgilenilmiştir. Bu belirleme, aktarım kavramının uygulama alanını insan ve toplum bilimleri alanıyla sınırlamaktadır. Bizim kaygılarımızın ilgi merkezi eğitim olduğundan, aktarım nosyonuna bağlı olarak araştırılan farklı disiplinler, eğitim sorunsalına özel bir dikkat verilerek ele alınacaktır.

Bundan dolayı, mevcut araştırmada kullanılan aktarım kavramı, üç örtük temele dayanmaktadır. İlk olarak, aktarım antropolojik bir edimdir; ikincisi, bu nosyon bir sürecin işlemesine denk düşmektedir; son olarak, aktarım süreci bilinçli ya da bilinçdışı olabilecek bir yönelimsellikle donanmıştır. Aşağıda,

aktarım nosyonunun özünde bulunan bu üç temel açık bir şekilde ortaya konmaktadır (Gire, 2003).

Antropolojik aktarım edimi

Her şeyden önce, aktarım bir insan eylemidir (Levi Strauss, 1971). Aktarım, bir insan doğduğu anda kendini gösterir. İnsan verili bir zaman-mekâna doğar ve bir uygarlık bağlamıyla tanımlanır. Bireye bilgileri, teknikleri, sembolik ilişkileri, kurumları, vs öğretmek için aktarım uygulaması gerçekleşir.

Aktarım, zamanın alıp götürme eğiliminde olduğu şeyi sürdürmeyi hedeflediği ölçüde, insanlığı devam ettirir. Kuşaklar boyunca giden, aktörlerinin mutlaka bilincinde olmadığı tarihle, değerlerle, örtük anlamlar ve pratiklerle, bilgilerle ve entrikalarla yüklü olduğundan bireyi aşan bir işlemdir aynı zamanda. Sonuç olarak, aktarım kişilerin bilgisi dahilinde ve haricinde antropolojik olarak gerçekleşir.

Aktarım süreci

Aktarım bir süreç olarak kavranmaktadır. Gerçekten de, etkileşim yoluyla birbirine bağlanan bir gönderici ve bir alıcı ortaya koymaktadır. Bu tabloda üç soru ortaya çıkmaktadır:

a) Aktarılabilir olan nedir?
b) Aktarım süreci nasıldır?
c) Aktarım sırasında nasıl bir etkileşim gerçekleşmektedir?

İlk soruya, tüm sosyal ve kültürel nesnelerin aktarılabilir olduğu yanıtını vereceğiz (Gire, 2003). Sosyal aktörler gerek dönüştürerek, gerek göründükleri şekilde onları yeniden üreterek nesneleri özümserler. Bu ikinci durumda, yinelemekten ya da yeniden üretimden bahsedeceğiz.

Aktarım sürecine ilişkin ikinci soruyla ilgili olarak, bu sürecin farklı biçimler alabileceği görülmektedir. Aktarımın varoluş biçimleri farklıdır. Örneğin inisiyasyon, öğrenme, tanıklık ya da refakat söz konusu olabilmektedir. Başka yollar da mevcuttur. Bunların hepsinin genellikle farklı amaçları vardır.

Aktarımda var olan etkileşim düzeyinde de farklı yollar olanaklıdır. Bazıları dolaysız hatta kendiliğindendir. Diğer bazıları yazıyla ya da medya gibi aracılarla geçmektedir. Bazıları örtüktür ya da ritüellerin gerçekleşmesini içermektedir. Etkileşimler sırasındaki duygusal boyut, aktarımın gerçekleşmesinde göz ardı edilemez.

Aktarımın anlam boyutu

Aktarım olgusu, yönelimsellikten yoksun değildir. Bu onun bilinçli olduğu anlamına değil ama daha çok aktarımın, bir anlamı olan insani bir bağlamda gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, nedensiz aktarım edimi olmayacaktır. Bilinçsiz ya da yarı bilinçli bir hareketle aktarımda bulunan aktör, anlamını bilmese de, bir kuşaktan diğerine geçiş hiçbir zaman tümüyle anlamsız kalmaz. Böylece P. Bourdieu'yle (1994) aynı düşünceyi paylaşarak, aktörlerin nedensiz edimlerde bulunmadıklarını düşünmekteyiz.

Konjonktürel kopuş

Mevcut inceleme, boylamsal bir yöntem benimsemiştir. Otuz yıl arayla iki kuşak üzerinden yapılan bir karşılaştırmaya olanak vermektedir. Otuz yıllık bir zaman zarfında kültürel çevre mutlaka değişmiştir. Yetmişli yılların ailelerinin kültürü, şu anki ebeveynlerin tanık olduğundan farklıdır. Yeni değerler ortaya çıkmıştır. Bunlar hiç şüphesiz yeni düşünme, olma ve aile içinde eğitme biçimlerine kılavuzluk etmektedir. Bu durumda, bir kuşaktan diğerine geçiş, aile ortamının kayıtsız kalamayacağı bir kültürel değişim bağlamında meydana gelmektedir. Kültürel değişim yeni düşünce ve eylem biçimlerini dayattığından, bu kültürel altüst oluşu bir konjonktür değişimiyle bir tutmaktayız. Dolayısıyla altüst olan, bireylerin olma biçimleri, ilişkileri, pratikleridir. Sosyal kodlar değişmiştir. Diğer bir ifadeyle,

toplum yeni bir konjonktürde kendini göstermektedir.

Bu değişimin doğasını belirlemek için, J. Clifford'un (1996) düşündüğü gibi kullanımı oldukça sıkıntılı bir nosyon söz konusu olsa da, kültür kavramı net olarak açıklanmalıdır. Kültür kavramı genellikle çıkarımları belirleyici olan başka soyut kavramlara gönderme yapmaktadır. N. Journet'ye referansla (2002), bir kültürün " daha çok, sembolik değerleri için düşünülmüş bir olgular bütününe ya da eyleme kılavuzluk eden, bir aktarımın konusunu oluşturan ve az çok tutarlı bir bütün meydana getiren ve bu nedenle sürmeye elverişli normlar bütününe ilişkin olduğunu" aklımızda tutmaktayız (s. 8).

Kültür süreklilik içinde devam ediyorsa da, onun tarihe ve tarihin dönüşümlerine duyarlı olduğunu eklememiz gerekir. Diğer bir ifadeyle, değişim düşüncesini içermektedir. Bu, bir kültürün, sürekli mutasyonlara uğrayan bir kimliğe sahip olduğu anlamına gelir. Deneyim, diğer şeylerin yanı sıra, kültürün bir kapalı sistem olmadığını göstermektedir. Kültür, temsilleri değiştiren ve uyuşmazlıklara, yeniliklere ya da diğer kültürlerden bir şeyler almaya neden olan yeni olaylara açıktır. Bu, sözgelimi göçmenlerin kültürel mantığının, kabul edildikleri toplumla temasta derin dönüşümlere maruz kalmasını açıklamaktadır. Tersinden, göçün arkasından ortaya çıkan karma birlikler, kabul eden kültürü hissedilir biçimde değiştirmektedir. Ayrıca kültür, bağımsız karakteristiklerin bir araya gelmesinden oluşmamıştır. Çok sayıda öğenin karşılıklı bağımlılık içinde olduğu sistemik bir dönüşüme tâbi olmuştur. Bundan, bir kültürel modifikasyonun diğer kültürel alanlarda başka değişimleri beraberinde getirdiği sonucu çıkmaktadır. Örneğin, çocukluktaki kötü muameleler ve özellikle Dutroux davası, yalnızca aileye ilişkin tehlike temsillerini değil, ayrıca çocuğun şahsının ve sözünün değerinin yanı sıra, hukuk sistemindeki rolünü de derinden dönüştürmüştür.

Son olarak, bireyin bizzat kendisi de kendi kültürünün oluşturulmasına ve dönüştürülmesine katılmaktadır. Yenilikçi davranışsal ve sembolik girişimlerin kaynağında bulunabilmektedir. Diğer bir kültürden gelen pratikleri aktaran, onları dönüştüren, gereksinimlerine göre ve grubun hoşgörü sınırlarına uygun olarak onları uyarlayan, bireydir.

Böylece bir kültür, bireylerin uygulamalarını düzenleyen bir sembolik kodlar bütünüyle tanımlanmaktadır. Bu kodlar, kültüre belirli bir yansızlık vermek amacıyla aktarılmakta ama kültür şokları göz önüne alındığında, ilişkisel ve bireysel dinamiklere uygun olarak tarihe göre değişmektedir de.

Bir kuşaktan diğerine kültür değişimleri ılımlı ya da önemli olabilir (Meyer, 2000). Son elli yıllık seyirde derin bir kültürel mutasyonun işaretlerini gören çok sayıda yazar vardır (Lyotard, 1995; Tourraine, 1993; Pourtois ve Desmet, 1997; Bajoit, 2003).

Yapısal süreklilik

Yapısal süreklilik nosyonu, P. Bourdieu tarafından ileri sürülmüş olan sosyokültürel yeniden üretim kuramına dayanmaktadır (1979, 1980, 1994). Bu kuram, literatürün gözden geçirilmesi sırasında daha geniş bir şekilde ele alınmıştır. Biz, yapısal sürekliliğin mevcut tanımı çerçevesinde, sosyokültürel yeniden üretim kuramından doğan birkaç kavramının kullanılmasıyla yetinmek niyetindeyiz. P. Bourdieu'nün sosyolojisinin, aktarımla ilgili bu incelemeyle bütünleştirilmiş bir kavranışı için, okuyucunun literatürle ilgili bölümü dikkate alması önerilmektedir.

Bu kurama göre, toplumun, her bireyin ilettiği sosyal, kültürel ve sembolik sermayeye dayanarak farklılaşan sınıflar olarak yapılandığını hatırlayalım. Bu sermaye somut olarak habituslardan oluşmuştur. Burada davranış alışkanlıkları ya da davranma yatkınlıkları söz konusudur. Bu habituslar, kişinin dışa vurduğu düşünceler ve edimlerle ilgilidir. Örneğin, aile ya da toplum içinde davranma biçimi; beslenme, giyinme, bir başkasına hitap etme biçimi. Özneler, sergiledikleri habituslara göre farklılaşmakta ve farklı sınıflarda gruplaşmaktadır.

Habitus kuramı, çözümlememiz açısından iki temel çıkarımda bulunmaktadır. İlk olarak, bir bireyin ya da bir grubun sos-

yal, kültürel ve sembolik pratikler sermayesi, belirli bir sosyal alana karşılık gelmektedir. İkinci olarak, habitus sermayesi, mirasçıların geleceğini etkileyen bir kalıt oluşturmaktadır. Aşağıda bu iki sonucu açık bir şekilde ortaya koyacağız.

Sosyal alan

Bourdieu, *La Distinction*'da (1979) habitus ifadesinin, bir sosyal alanın sınırlarını belirttiğini gösterir. Bireyleri birbirlerinden farklılaştıran olma ve düşünme biçimleri ve pratikleri, görece sınırları iyi çizilmiş yerlerde bulunmaktadır. Burada, içinde diğerlerinden çok belirli grupların hareket ettiği mekânlara karşılık gelen habituslar söz konusudur. Diğer bir deyişle, her sosyal alan belirli bir sosyal grubu çeker. Örneğin, müze, opera, sirk, tiyatro, kitle sineması ya da tematik sinema, fuar, restoran ya da bistro, habitusları farklı, hatta karşıt toplulukları kabul etmektedir.

Böylece, farklılaşan birey grupları, her birinin sosyal, kültürel ve sembolik sermayeleri gereğince aynı sosyal alanlarda bulunmamaktadır. Buradan, öznenin, habitus sermayesine karşılık gelen sosyal alanda bir konum işgal ettiği sonucu çıkmaktadır. Bu konumlanış belirli bir sosyo-profesyonel duruma (üst düzey kadro, öğretmen, kalifiye işçi) karşılık gelebilir; daha varlıklı ya da yoksul bir ortama bağlı eşsiz bir aile ekonomisinin yansıması olabilir. Ayrıca bir etnik grubun sosyal ve kültürel değerlerinin ifadesi olabilir. Bireylerin ya da grupların işgal edebileceği konuma bağlı olarak bir sosyal alan yapılanması ortaya çıkmaktadır. Toplumun yapısal boyutu dediğimiz şey budur.

Sosyokültürel miras

P. Bourdieu'ye (1980, 1994) göre, habituslar, birey tarafından gerçekleştirilen bir içselleştirme çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Bu süreç, aile, okul, şirket, vs gibi başlıca sosyalleşme kurumlarında gerçekleşmektedir. Bu kurumlar içinde

aile, habitusların içselleştirilmesini kolaylaştırdığı bilinen ayrıcalıklı bir sosyal gruptur. Orada çocukluktan itibaren, aile üyelerinin işgal ettiği sosyal alana karşılık gelen olma ve yapma biçimleri aşılanmaktadır. Diğer şeylerin yanı sıra, belirli bir tutumu ya da Bourdieu'nün bedensel heksis dediği şeyi belirleyen günlük davranışlar, beslenme alışkanlıkları, değerler söz konusudur.

Aile içinde gündelik olarak gerçekleştirilen içselleştirme, ebeveynlerden çocuklara doğru bir habitus aktarımına yol açmaktadır. Bir kuşaktan diğerine bir "toplumsal yeniden üretim mekanizması" işlemektedir (Bourdieu, 1994, s. 115). Bu olgu, genç kuşağın özümsediği habitusların devam etmesiyle açıklanmaktadır. Bu aktarım, kendisi de genç kuşağın işgal edeceği sosyal alanı belirleyen bir sosyokültürel mirası andırmaktadır. Gerçekten de, çocuklar ebeveynleri tarafından aktarılan habitusları devam ettiriyorsa, ebeveynlerinin işgal ettiğiyle aynı sosyal alanı işgal etme eğiliminde olacaktır. Böylece, bir kuşaktan diğerine işgal edilen sosyal alan aynı olduğu ölçüde bir toplumsal yeniden üretim gerçekleşmektedir. Bizim çalışmamızda, sosyal alana ilişkin bu miras tipine biz yapısal devamlılık demekteyiz. Diğer bir ifadeyle, burada, kuşaklar boyunca bireylerin sosyal alanda işgal ettiği konumlanışta bir süreklilik söz konusudur.

BELİRTİLER

Bu çalışmadaki belirti kaynaklarını ikiye ayırmak olanaklıdır. Birincisi, kuşaklar arası karşılaştırmaya ilişkindir. İkincisi, boylamsal incelemenin ara evrelerinde toplanan çok sayıda bilgiden gelmektedir. Bu iki belirti tipi aşağıda açıkça ortaya konmaktadır.

Araştırmamızın ana hedefi, otuz yıllık bir zaman zarfında bir kuşaktan diğerine neyin aktarıldığını gözlemlemektir. Bu amaçla, 1973'teki ilk araştırmada (Pourtois, 1979) kullanılmış olan aynı gözlem araçlarının yardımıyla her bir kuşaktaki ailevi

gerçeklikler karşılaştırılmaktadır. Sırası gelmişken, iki tür bilgi toplanmış olduğunu hatırlatalım. İlk olarak, ebeveynle çocuğun eğitsel bir amacı gerçekleştirmek için etkileştiği, filme alınmış sahneler aracılığıyla evde doğrudan bir gözlem yapılmıştır. Bu hareket tarzı, J.-P. Pourtois (1979) tarafından yürütülmüş incelemede bir deney mekanizmasının konusunu oluşturmuştur. Otuz yıl sonra, bu aynı aracı ikinci kuşak aileler üzerinde yine kullandık. Bu işlem, bir kuşaktan diğerine, uygulanan eğitim pratiklerini karşılaştırmamıza olanak vermektedir.

İkinci olarak, ebeveynler ve çocuklar hakkında başka bilgiler toplanmıştır; bir dizi teste ve ankete tâbi tutulmuşlardır. Ailenin psiko-sosyal çevresiyle ilgili bilgilerin yanı sıra, çocuğun gelişimi ve okula uyumu ile ilgili bilgiler de söz konusudur. Bu bilgi toplama, birinci kuşak ailelerde otuz yıl önce kullanılmış olan testler ve anketler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu farklı bilgi tipleri, kullanılan belirtiler, göstergeler ve araçlar düzeyinde boylamsal incelemenin ilk evresinin (Pourtois, 1979) dönüm noktalarında betimlenmektedir.

Öte yandan, araştırmamızda başka belirtiler de bulunmaktadır. Aynı evren üzerinde yapılan iki inceleme esnasında toplanan bilgiler söz konusudur. Bu iki inceleme, boylamsal incelemenin ilk evresindeki gençlerin öğrenim düzeyine ve sosyo-profesyonel seyrine dayanmaktadır. Bu araştırmalar şunlardır:

1. "Öğrenim düzeyini öngörmek, anlamak" (Desmet ve Pourtois, 1993); bu çalışma, ailevi gerçeklerin, yirmi yaşına geldiklerinde gençlerin öğrenim düzeyi üzerindeki etkisine dayanmaktadır.
2. "Ailelerin toplumsal bütünleşme seyirleri" (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000); bu çalışmada, gençlerin toplumsal ve mesleki bütünleşmeyi gerçekleştirme biçimleri incelenmektedir. Yaşanan aile içi eğitim, sosyo-profesyonel bütünleşme mantıklarında belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bu iki incelemeden, ilkokula başlamalarından ailevi ve mesleki kariyerlerine kadar gençlerin yaşamının seyrine dair bir takım bilgiler edinilmektedir. Bu araştırmalar, mevcut incelemenin farklı aşamalarında yararlandığımız değerli bir bilgi kaynağını oluşturmaktadır.

GÖSTERGELER

Gözlemlenen belirtiler içinden bir göstergeler bütününü alarak aktarımı incelemekteyiz. Göstergeler ikiye ayrılabilir. İlk kategori, kuşaklar arası karşılaştırmayı olanaklı kılan nicel veriler ortaya koymaktadır. Bu göstergeler, bir kuşaktan diğerine görülen kopuşları ve süreklilikleri açığa çıkaran betimleyici paradigmanın kullanılmasına olanak vermektedir.

İkinci kategori nitel değişkenlere yer vermektedir. Bu değişkenler, kuşaklar arası aktarıma ilişkin yaşantıları konusunda genç ebeveynlerin anlattıkları üzerinden ortaya konmuştur. Bu anlatıların çözümlenmesi, gençler tarafından yaşanmış psişik çatışmaların yorumlandığı anlayıcı paradigmanın konusunu oluşturmaktadır. Aşağıda, kullanıldıkları paradigmalara bağlı olarak çeşitli göstergeler tanımlanmaktadır.

Betimleyici paradigmanın göstergeleri

Kuşaklar arası karşılaştırma, bir yandan ebeveyne diğer yandan çocuğa özgü göstergelere dayanarak yapılmaktadır. Bunlar aşağıda sırayla betimlenmektedir.

Ebeveyne özgü göstergeler

Dikkate alınan ilk göstergeler, evde filme alınan etkileşimlerden gelmektedir. Bunlar, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan eğitim pratiklerinin betimlemesinin yapılmasına olanak vermektedir. Şu göstergeler söz konusudur:

- Sekiz davranış kategorisi, ebeveynin eğitim biçimini betimlemeye olanak vermektedir;

• İlk inceleme (Pourtois, 1979) sırasında tanımlanan on altı tutumdan on beşi seçilmiştir: bunlardan beşi çocuğun gelişimi ve/veya okulda edindikleri üzerinde olumsuz bir etkide bulunmaktadır. Bunlar olumsuz eğitim tarzını oluşturmaktadır (Pourtois ve diğ., 1984; Desmet ve Pourtois, 1993); buna karşılık, bu tutumlardan on tanesi çocuğun gelişimi ve/veya okulda edindikleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bunlar olumlu eğitim tarzını oluşturmaktadır. Tek bir tutum çocuk üzerinde ne olumlu ne de olumsuz etkiye sahiptir. Göstergeler arasına onu almadık.

Aile çevresini betimleyen başka bilgiler (Pourtois, 1979) de dikkate alınmıştır. Bunlar arasından ebeveyne ilişkin üç göstergeyi aldık:

• Ebeveynin kişilik özellikleri (altı faktör);
• Ebeveynin sosyal ve kişisel uyum etkenleri (dört faktör);
• Ebeveynin eğitsel tutumları (dört tane iki uçlu (bipolar) davranış).

Çocuğa özgü göstergeler

İlk inceleme, beş yaşındaki çocuğun gelişimini ve yedi yaşında okul performanslarını değerlendirmek amacıyla pek çok gösterge belirlemiştir. Çocuğun gelişiminin ve okulda edindiklerinin kuşaklar arası bir karşılaştırmasını gerçekleştirmek amacıyla aşağıdaki göstergeler seçilmiştir. Çocuğun gelişimine dair üç gösterge söz konusudur:

• Zihinsel gelişimin ölçüsü;
• Araçsal gelişimin ölçüsü;
• Kavram egemenliğinin değerlendirilmesi.

Çocuğun yedi yaşında okul performanslarını ölçmek amacıyla iki gösterge daha bunlara eklenmektedir:

• Okumadaki verimi;
• Aritmetikteki verimi.

Verilerin ve araçların sunumu esnasında, bu göstergelerin referans olarak içeriğinin ve değişkenlerin bir betimlemesi aşağıda yapılmaktadır.

Anlayıcı paradigmanın göstergeleri

Mevcut araştırmanın anlayıcı paradigmasının amacının, genç ebeveynlerin bir aile kuşağından diğerine geçerken yaşadıkları kopuş ve süreklilikleri takiben ortaya çıkan psişik çatışmaları saptamak olduğunu hatırlatalım. Bu paradigma çerçevesinde yararlanılan göstergeler, klinik sosyoloji kuramından gelmektedir. Bunlar, aile sisteminin bireylerin psişizmi üzerindeki etkisine gönderme yapmaktadır. Yararlanılan başlıca göstergeler şunlardır:

– Aile içi örgütsel psişik sistem, aile denen eşsiz bir kurum içinde bireyin psişik işleyişini belirtmektedir;
– Örgütsel ideal ego, aile sistemi içinde birey tarafından arzulanan ve razı olunan yatırıma gönderme yapmaktadır;
– Araçlaşmış örgütsel ego, öznenin aile sistemi içinde takındığı boyun eğme tavrını belirtmektedir.

Bu göstergelerin daha eksiksiz bir açıklaması, vaka çözümlemelerini ele alan bölümde bulunmaktadır.

METODOLOJİ VE VERİLERİN ÇÖZÜMLEMELERİ

Hem betimleyici paradigma hem anlayıcı paradigma düzeyinde, benimsenen metodoloji *a priori* belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, araştırmanın farklı evrelerinde benimsenen hareket tarzı, kuşaklar arası çalışmaların tipik kuramsal kavramlarının ve literatürün gözden geçirilmesine dayanarak ifade edilen bir hi-

potezler bütününü doğrulamayı amaçlamaktadır.

Bununla birlikte, bir paradigmadan diğerine, metodolojik evreler hissedilir biçimde farklıdır. Aşağıda, tasarlanan çözümleme tipini göstererek araştırmanın iki paradigmasını yapılandıran evreler kısaca yeniden ele alınmaktadır.

Kuşaklar arası karşılaştırmanın evreleri (betimleyici paradigma)

Karşılaştırmalı metodolojide ayrıcalıklı hareket tarzı, genelden özele giden bir yaklaşımla iki kuşağı incelemeyi amaçlamaktadır. Burada, gözlemlenen olaylara daha uzaktan bir bakıştan, daha yakından bir bakışa doğru ilerleyen bir yaklaşım benimsemek söz konusudur. Çıkış noktası, iki kuşağı karakterize eden başlıca özelliklerin genel bir karşılaştırmasıdır. Bu ilk betimlemenin ardından, aileleri birbirinden ayırabilecek göstergeler daha açık bir şekilde incelenmektedir. Son olarak, her bir değişkene odaklanan bir yaklaşım, özel olarak kuşaklar arası farklılıkların ve sürekliliklerin doğasını çözümlemeyi mümkün kılmaktadır. Aşağıda, her birinin tamamlanmasına olanak vermiş olan çözümlemeleri açıkça belirterek bu evreler tek tek gösterilmektedir.

İlk evre

Yararlanılan metodoloji, iki kuşağı karşılaştırabilmek amacıyla öncelikle her aile grubunun tipik özelliklerini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bu yöntem, değişkenlere dayalı bir yaklaşımın kullanılmasını gerektirmektedir. İki kuşağın, aynı değişkenler bütünüyle tanımlandığını hatırlayalım. Bu iki kuşağın her birinin önemli karakteristiklerini belirlemek amacıyla, temel bileşenler faktör analizinden yararlanılmıştır. Bu istatistik aracı, kayda değer bir değişkenler bütünü düzenleyen başlıca faktörleri tanımlamaya olanak vermektedir. Her aile grubu için tanımlanmış faktörlere dayanarak iki kuşağı karşılaştırmaktayız. Nicel verilere dayanarak bu karşılaştırmayı yaptıktan sonra, evlerde görüntülenen etkileşimleri referans alarak, bu karşılaştırmadaki boşlukları gidermekte ve daha anlaşılır kılmaktayız. Bu etolojik temele geri dönüş, istatistiksel çözümleme yardımıyla gerçekleştirilen ilk aile tablolarını tamamlamaya olanak vermektedir. Burada, otuz yıl arayla gerçekleştirilen kod çözme yardımıyla kuşaklar arası karşılaştırmayı güçlendirmek söz konusudur. Evde gerçekleştirilen eğitim deneylerinin karşılaştırılması böylece yapılmıştır.

İkinci evre

Değişkenlere dayanan bir yaklaşımın ardından, kuşaklar arası karşılaştırma ailelere odaklanarak sürdürülmektedir. Aileler bir kuşaktan diğerine ne ölçüde farklılaşmıştır? Bu soruyu tartışmak için, bir kuşaktan diğerine aileleri betimlemeye olanak veren göstergelere başvurulmaktadır. Her göstergenin, bir takım değişkeni bir araya getirdiğini hatırlatalım. Örneğin, eğitim tarzı sekiz davranışsal değişkenden oluşmaktadır; çocuğun öğrenimi okumadaki ve aritmetik performanslarından ibaret olan iki değişkeni içermektedir.

Belirli göstergelere dayanarak, kuşaklar arası farklılaşma incelenmektedir. Bu işlem için ayırma analizinden yararlanılmıştır. Bu yöntem iki aile kuşağının dikkate alınan göstergelere göre farklılaşıp farklılaşmadığını saptamamıza olanak vermektedir.

İlk iki evre, sosyokültürel mutasyonlar göz önüne alınarak, bir kuşaktan diğerine kendini gösteren farklara vurgu yapmayı amaçlayan konjonktürel hipotezi doğrulamaya olanak vermektedir. Buna karşılık, betimleyici paradigmanın üçüncü ve son evresi, kuşaklar arası sürekliliğin sosyal alanda bir istikrar biçiminde kendini gösterdiği yönündeki yapısal varsayımın sınanmasına ayrılmıştır. Aşağıda bunun metodolojisi açıkça ortaya konmaktadır.

Üçüncü evre

Aileler bir kuşaktan diğerine nasıl bir konum işgal etmektedir? Bu soruya cevap vermek amacıyla, her değişken için her bir ailede kaydedilen sonuçlara dayanarak bir inceleme yapılmaktadır. Sonuçlara göre aileler daha üst veya aşağı bir konum işgal etmektedir. Bu dağılıma bakarak, bu konumlanışın bir kuşaktan diğerine ne ölçüde sürdüğü incelenmiştir. Aynı konumlanışı sürdüren aile sayısının tesadüfe bağlı olup olmadığını test etmek için binominal test uygulanmıştır. Bu yöntem, aile konumlanışında kuşaklar arası süreklilikler görülmesinin anlamlı mı yoksa tesadüfi mi olduğunu saptamaya olanak vermektedir.

Aktarım yaşantısının analizinin evreleri (anlayıcı paradigma)

Anlayıcı paradigma durumunda da metodoloji *a priori* belirlenmiştir. İzlenen yöntem şudur: Karşılaştırmalı araştırmanın sonuçlarının sunumunun ardından yapılan bir görüşmede, genç ebeveynler kuşaklar arası geçişte yaşadıkları çelişkileri ifade etmektedir. Bu görüşmeler, genç yetişkinlerin kurduğu örgütsel aile sisteminde var olan psişik çatışmaları belirlemeyi amaçlayan tematik çözümlemenin konusunu oluşturmaktadır. Bu görüşmelerin çözümleme açısından anahtar öğesi, klinik sosyolojiden kaynaklanan kavramların yardımıyla *a priori* oluşturulmuştur.

Sonuçlar, aktarım uyuşmazlıklarının yol açtığı psişik çatışmaların ardından bireyin psişizminde harekete geçen mekanizmaların ortaya çıkarılmasına olanak vermektedir. Bu çatışmalar karşısında çıkmaza girme ya da çözüm bulma durumları incelenecektir.

Boylamsal incelemenin ilk evresine katılan ailelerin sayısı doksan birdir (J.-P. Pourtois, 1979). Otuz yıl sonra, bunların on sekiziyle bağlantıya geçtik. Küçük çocuklarının bizzat kendileri ebeveyn olmuş olan on sekiz aile söz konusudur. Dolayısıyla bu gençler, J.-P. Pourtois tarafından 1973'te yaratılmış olan deney mekanizmasının öngördüğü aynı koşullarda bulunan yeni bir ailenin kaynağıdır. Bu yeni ailede, anaokulun son sınıfına kayıtlı beş yaşında bir çocuk mevcuttur.

Genç ebeveynlerin içinden çıktığı aileler, ilk incelemenin örneklemini temsil etmekte midir? Bu soru, pek çok kriter dikkate alınarak doğrulanmıştır. Ailelerin bünyesinde ayırıcı bir etkide bulunduğu kabul edilen değişkenler belirlenmiştir. Şu karakteristikler söz konusudur: Ailenin sosyo-ekonomik ortamı, annenin zihinsel yeteneklerinin ve beş yaşındaki çocuğun zekâsının ölçüsü, çocuğun yedi yaşında okula uyumunun değerlendirilmesi. Bu dört değişkene dayanarak, aktarımla ilgili mevcut araştırmanın temelinde bulunan on sekiz ailenin ilk örneklemi temsil ettiği sonucuna varmak olanaklıdır. Aşağıda, şu anki örneklemin temsil ediciliğini denetlemek amacıyla yararlanılan yöntemler ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Araştırmanın üç örneklemi

Mevcut araştırmada önümüze koyduğumuz kuşaklar arası aktarımın incelemesi, bizi karşılıklı konumlanan üç örneklemi dikkate almaya itmiştir. Her şeyden önce bu üç örneklemi tanımlamak ve aralarındaki bağları açıklamak gerekir.

Yaptığımız çözümleme, Mons-Borinage bölgesini temsil eden bir evren üzerinde 1973'ten beri yürütülen boylamsal bir incelemenin (Pourtois, 1979) uzatılmasıdır. O dönemde, Quaregnon, bölgeyi açıklayıcı sosyo-ekonomik karakteristiklerinden ötürü seçilmişti. Bu yerleşim biriminde, okullar aracılığıyla 1968'de doğmuş, Belçika uyruklu ve anaokulu üçüncü sınıfa giden bir çocuğu olan tüm ailelerle temas kurulmuştur.

Bu kriterlere uyan yüz yirmi dört aileden doksan biri boylamsal incelemenin deneyine katılmayı kabul etmiştir. Birçok kriter, araştırmaya katılmaya *a priori* uygun yüz yirmi dört aileyle bu gönüllü grup arasında benzerlik kurmaya olanak vermiştir. Bu iki grup arasındaki benzerlik, şu altı karakteristik üzerinden kendini göstermiştir: babanın mesleği, annenin mesleği, ebeveynlerin öğrenim düzeyleri, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı ve çocuğun cinsiyeti.

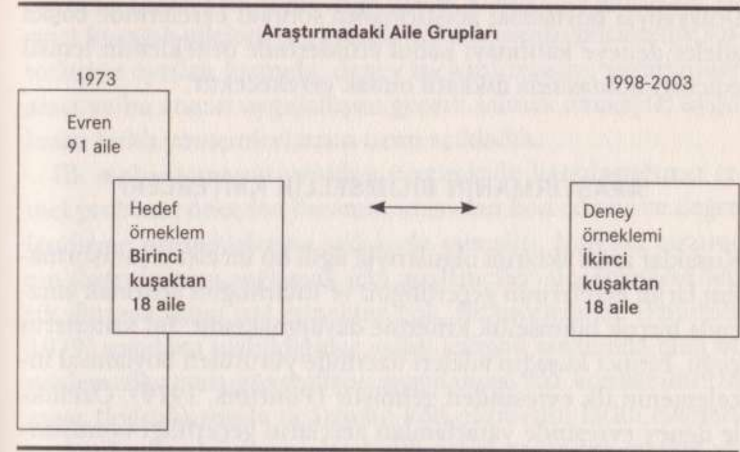
Boylamsal incelemenin dayandığı doksan bir ailelik grup bizim kendi araştırmamızın evrenini oluşturmaktadır. Kuşaklar arası bir karşılaştırma yapabilmek için, bu evrende, 1973'te gözlemlenen çocukları, bugün ebeveyn olmuş olan aileleri araştırdık. Bununla birlikte, bu yeni ebeveynlerin tümü dikkate alınamazdı. Boylamsal incelemenin ilk evresinde, 1973'te ailelerin uyduğu asgari deney koşulları genç ebeveynler için de gerçekleşmek durumundaydı. Burada, ilk incelemenin ailelerinin içinde bulunduğu aynı deney koşullarını benimseyerek kuşaklar arası karşılaştırmayı olabildiğince güvenilir kılmak söz konusudur.

Bu durumda, mevcut incelemenin gereklerine yanıt vermek için, genç ebeveynler en azından anaokulu üçüncü sınıfa gidecek yaşta bir çocuğa sahip olmalıdır. Altı yıllık araştırma sırasında (1998'den 2003'e), *a priori* belirlenmiş koşullarda bulunan yirmi iki genç ebeveynle temas kurduk. Bunların arasından on sekiz tanesi araştırmaya katılmayı kabul etti. Bu on sekiz genç ebeveyn, mevcut incelemenin ikinci kuşağının örneklemini oluşturan yeni ailelerin kaynağında bulunmaktadır.

Bu örneklem, ilk evreni oluşturan aileler bütününün maruz kaldığı aynı deney mekanizmasına tâbi tutulmuştur. Bu evren içinde, genç ebeveynlerin içinden çıktığı aileler birinci kuşağın örneklemini oluşturmaktadır. Bu örneklem, ikinci kuşağın aileleriyle doğrudan akrabadır. İki örneklem arasında var olan bu bağ, kuşaklar arası aktarımın incelenmesini gerçekleştirmeye olanak vermektedir.

Aşağıdaki şema, dikkate alınan üç aile grubunun (evren, birinci nesil grup ve ikinci nesil grup) toplu bir şekilde eklemlenmesini göstermektedir:

Hedef örneklemin temsil ediciliği

Boylamsal hareket tarzının tutarlığına uymak amacıyla, birinci kuşağın ailelerinden oluşan hedef örneklem ve evren arasındaki temsil edicilik denetlendi. Bu durumda, genç ebeveynlerin içinden çıktıkları ailelerin, ilk evreni temsil eden bir grup oluşturup oluşturmadıklarını denetlemek söz konusudur.

Bu sorunun yanıtını ararken dört kriter belirlenmiştir. Bunlar, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel ortamı, annenin zekâ ölçüsü, beş yaşındaki çocuğun zihinsel düzeyi ve yedi yaşındaki çocuğun okulda edindiklerinin düzeyi. Bu dört kriter, dikkate alınan boylamsal incelemenin ilk üç evresi (Pourtois, 1979; Desmet ve Pourtois, 1993; Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000), ailevi ve bireysel seyirler üzerinde ciddi bir etkiye sahip önemli göstergelerin söz konusu olduğunu gösterdiğinden seçilmiştir.

Bu dört kritere göre yapılan çözümlemelere (ki kare testi) dayanarak, hedef örneklem ile ilk evren arasında hiçbir anlamlı fark gözlemlenmemiştir. Bu, boylamsal incelemenin ilk evresinden gelen on sekiz aileden oluşan grubun, ilk evreni pekâlâ temsil ettiği anlamına gelmektedir. Hiç şüphesiz, küçük örneklemler durumunda, çıkarımın dayattığı sınırların farkındayız.

Dolayısıyla boylamsal araştırmanın sonraki evrelerinde başka aileler deneye katılmayı kabul ettiklerinde örneklemin temsil ediciliği noktasında dikkatli olmak gerekecektir.

ARAŞTIRMANIN BİLİMSELLİK KRİTERLERİ

Kuşaklar arası aktarım olgularıyla ilgili bu inceleme, araştırmanın farklı evrelerinin geçerliliğini ve tutarlılığını artırmak amacıyla birçok bilimsellik kriterine dayanmaktadır. Bu kriterlerin çoğu, birinci kuşağın aileleri üzerinde yürütülen boylamsal incelemenin ilk evresinden gelmiştir (Pourtois, 1979). Özellikle deney evresinde yararlanılan araçların geçerliliği konusunda durum böyledir.

Bu nedenle, bu kısımda tam anlamıyla deney çerçevesinin dışına çıkan bilimsellik kriterlerini saptamakla yetinilmektedir. Böylece, mevcut araştırmada ayrıcalık verilen epistemik eksenler üzerinde durulacaktır.

İlk incelemeden bugünkü incelemeye

İlk inceleme (Pourtois, 1979) sırasında kullanılan araçsal ve deneysel mekanizma, mevcut araştırmanın oluşturulmasında (birkaç araç haricinde) bütünlüğü içinde yeniden ele alınmıştır. Araştırma mekanizmasının yeniden üretilmesi, boylamsal bir perspektifte bir kuşaktan diğerine aktarılan aile gerçekliklerini incelemeye olanak vermektedir.

İlk incelemede, mevcut araştırmada olduğu gibi, aile bünyesinde kendini gösteren eğitim gerçeklerine vurgu yapılmıştır. Bu gerçeklikleri gözlemlemek için aile ocağı çerçevesinde bir gözlem durumu gerçekleştirilmiştir. Ebeveyne, çocuğunu eğitmesi önerilmiştir. Beş etkinliğin salık verildiğini hatırlatalım. Bu etkinlikler, aile içinde genel olarak gerçekleşen çeşitli öğrenme durumlarını çağrıştırmaktadır.

Etkinlikler filme alınmış, yazıya dökülmüş ve birinci kuşak ailelerle yapılan inceleme sırasında oluşturulan ve uygulanan

davranış gözlem formuna bağlı olarak kodları çözülmüştür. Birinci kuşağın aileleriyle yürütülen incelemenin bilimsellik kriterlerine ayrılan kısımda, deney mekanizmasını, yararlanılan aracı ve bu aracın uygulanışını geçerli kılmak amacıyla, uygulanan farklı yöntemleri uzun uzun açıkladık.

İlk mekanizmanın yeniden üretiminde karşılaştığımız temel problem, önceden benimsenmiş olan kod çözme ve değerlendirme prosedürlerine sadakatle uymaktı. Hareket tarzımızın doğruluğunu sağlamak için gözlemcileri üçgenlemeyi seçtik. Burada, aracı test etmekten çok, ilk incelemede (Pourtois, 1979) yapılana olabildiğince sadık kalmak amacında olan bir gözlemciler arası güvenilirlik uygulaması söz konusudur. Bu amaç doğrultusunda üç uzman kod çözmenin farklı evrelerine katılmaktadır. Kategorisel aidiyetleri açısından güçlük yaratan davranış birimleri, gözlemciler arası eleştiriye tâbi tutulmuştur. Birinci kuşağın aileleri ile oluşturulan kod çözme dosyaları incelenmiştir. Burada, tartışma konusu davranışın kategorisel aidiyetine karar vermek amacıyla benzer durumları saptamak söz konusudur.

Gözlemciler arası güvenilirlik açısından verilerin incelenmesi, araştırmanın başka yerlerinde de gerçekleştirilmiştir. Genç ebeveynlerle yapılan görüşmelerin çözümlenmesi için harekete geçirilen mekanizmada durum budur. Bu durumda, metinlerin kategorisel çözümlemesinin gereksinimleri için araştırma göstergelerine dönüşmüş olan kuramsal kavramların seçimi, gözlemciler arası eleştirinin konusunu oluşturmaktadır. Göstergelerle birlikte metinde saptanan tema bütününün uygunluğu da gözlemciler arası eleştiriye tâbi tutulmuştur.

Kuşaklar arası aktarımla ilgili incelemede, gözlemciler arası güvenilirliğe başvurmak dışında, başka bilimsellik kriterlerine de ayrıcalık verilmiştir. Birçok üçgenleme biçimi kullanılmıştır. Bunlar, kaynaklar, kuramlar, metodoloji ve zamansallığa ilişkindir. Anlamlı geçerlilik baskın bir rol oynamaktadır. Son olarak, araştırmamızda kendini dayatan ve parçası olduğu boylamsal boyuta özgü sınırları ortaya koyacağız.

Kaynakları üçgenleme

Kuşaklar arası aktarımla ilgili incelememizde birçok bilgi kaynağı bir araya gelmiştir. Yararlanılan araçların çeşitliliği dışında, boylamsal incelemenin önceki üç evresi (Pourtois, 1979; Desmet ve Pourtois, 1993; Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000) sırasında toplanmış çok sayıda bilgiye de başvurulmaktadır. Birinci ebeveyn kuşağından toplanan bilgiler kesinlikle incelememiz için çok önemlidir ama boylamsal incelemenin ikinci evresinin (Desmet ve Pourtois, 1993), özellikle gençlerin öğrenim düzeyleri ile ilgili olan verilerini ve sonuçlarını da temel almaktayız. Son olarak, genç ebeveynlerin parçası olduğu aile mantıklarına da başvurmaktayız (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000). Bu aile modelleri, gençlerin görüşmelerde bize aktardığı psişik çatışmaların kökenini daha iyi anlamamıza olanak vermektedir.

Kuramları üçgenleme

Farklı araçların altında yatan kuramların dışında, mevcut inceleme, kuşaklar boyunca aktarım olgularını ele alan dokuz kavramsal akıma dayanmaktadır. Bu çok sayıdaki kuramsal eksen, farklı varoluş biçimleri altında aktarılan gerçeklikleri ele almamıza olanak vermektedir. Gerçekten de kuşaktan kuşağa geçen, açık bir sosyal öğrenmenin konusunu oluşturabilir. Jenealojik bir zorunluluk ya da bir sosyal aidiyet yoluyla iletilen örtük bir ileti söz konusu olabilir. İçselleştirme süreçlerinden de bahsedilebilir. Bilinçaltı da aktarım olgularında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu farklı yaklaşımlar, araştırma sırasında yapılan yorumları ve tartışmaları beslemektedir.

Metodolojik üçgenleme

Yararlanılan araçların çeşitliliği, aile gerçekliklerinin çok sayıda ve karmaşık görünümleri altında anlaşılmasına olanak veren metodolojik bir çeşitliliğe gönderme yapmaktadır. Boylamsal incelemenin ilk evresinin (Pourtois, 1979) sunumunda bu

karakteristiğin altı daha evvel çizilmiştir. Daha özel olarak, aktarımla ilgili incelemede metodolojik üçgenleme, iki hareket tarzı arasından kendini göstermektedir. İlki, aynı verilere dayanan farklı çözümleme yöntemlerinin kullanılmasıdır. Gerçekten de, kuşaklar arası karşılaştırmaya ayrılan kısımda, üç tip veri çözümlemesinden yararlanılmıştır: Temel bileşenler analizi, ayırma analizi ve binominal test. Bu farklı yaklaşımlar, aynı referans tablosuna farklı yönlerden ışık tutmaktadır.

Mevcut araştırmanın metodolojik çeşitlemesinin ikinci yüzü, kullanılan iki paradigmanın arasından görünmektedir. Betimleyici paradigmada, benimsenen hareket tarzı, gerçeklikleri temelde nicel görünümleri altında ele almaktadır. Daha nitel bir boyuta kayma, betimleyici paradigmada, iki kuşak arasındaki eğitim uygulamalarındaki değişmelere ilişkin açıklamalar konusunda zaten mevcuttur. Daha nitel bilgilerin ele alınması, temelde anlayıcı paradigmada görülmektedir. Bu düzeyde, araştırma, genç ebeveynlerin aktarıma dair yaşam deneyimlerinin çözümlenmesine dayanmaktadır.

Zamansal üçgenleme

Araştırmanın bizzat konusu, açık bir şekilde zamansal üçgenlemeye dayanmaktadır. Gerçekten de, araştırma, boylamsal bir inceleme bağlamında değişim ve süreklilik faktörlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, zamanın, sonuçların seyri üzerindeki etkisini denetlemek söz konusudur. Bu sorgulama, yapılan araştırmaların merkezinde bulunmaktadır.

Zaman içindeki tüm değişimler, bir toplum hatta kültür değişimine karşılık gelmektedir. Zaman içinde insan ilişkilerinde neyin değiştiğini incelemek gerekir. Öte yandan, zamanın seyri her zaman köklü bir değişikliğe yol açmaz. Bazı görünümler değişimlere direnir ya da kültürel ve psiko-sosyal bir kimliği sürdürmek amacıyla değişmeden kalır. Böylece zamansal üçgenleme, zaman içinde kendini gösteren süreklilikleri ve kopuşları mercek altına almaktadır. Aktarımla ilgili mevcut araştırmanın dayanak noktasını oluşturmaktadır.

Anlamlı geçerlilik

Anlamlı geçerliliğin, araştırmanın farklı partnerlerinin –araştırmacı ve denekler- daha iyi anlaşmasına olanak vermeyi amaçladığını hatırlatalım. Bu yöntem, farklı ana karakterlere, farklı hareket tarzlarının amaçlarını aydınlığa kavuşturmak ya da daha somut olarak bir sözün ya da bir maddenin anlamı ile ilgili bir açıklama almak amacıyla birbirine karşılıklı soru sorma olanağı vermektedir. İki tarafın birbirini anlayamamasından doğabilecek problemleri önlemeye olanak veren bir süreç söz konusudur. Araştırmanın gelişiminde, örtük ya da gizli stratejileri ya da niyetleri önleyerek, iletişim ilişkisini sürdürmeye de olanak verir. Bu yaklaşım, bu çalışmanın sunumunda belirtmiş olduğumuz gibi, ilk incelemede (Pourtois, 1979) zaten mevcuttur.

Mevcut araştırmada, anlamlı geçerlilik yöntemi, araştırmaları uzatmaya olanak veren bir perspektifte kullanılmıştır. Gerçekten de, aktarımla ilgili incelemenin betimleme kısmının sonunda, sonuçlar ikinci kuşağın genç ebeveynlerine sentez şeklinde bildirilmiştir. Burada, yetişkin gençlere, süreklilikIerden ve kopuşlardan oluşan aktarım olgularına nüfuz eden çelişkileri göstermek söz konusudur. Niyetimiz, ilk olarak, araştırmanın deneklerinde, sonuçlar üzerinden elde edilen eğilimleri denetlemektir. Genç ebeveynlerin, onlara sunduğumuz sonuçlara bakışı, araştırmacının bakış açısını eleştiriye tâbi tutmaya olanak vermektedir. Sonuç olarak, bilgilerin karşılıklı oluşturulması isteğiyle araştırıcının hareket tarzını sürdürmek söz konusudur. Denekler, çözümlenen deneylerin başaktörleridir. Bir demokratik bilgi inşası ruhuyla, araştırmanın deneklerce denetlenmesi bize önemli görünmektedir. Önemli olan, sonuçların, araştırmanın başaktörleri açısından bir anlam ifade edip etmediğini saptamaktır.

Öte yandan, anlamlı geçerlilik yöntemi, bir anlayıcı görüşme yöntemiyle çalışmanın sürdürülmesine olanak vermektedir. Gerçekten de, aktöre geri dönme, her genç ebeveyn ile yapılan bir söyleşi için fırsattır. Denekler tarafından yaşanan aktarım deneyimleri anlatılmıştır. Bunlar, kuşaklar arası tarihten kaynaklanan kimi psişik çatışmaları açık bir şekilde ortaya koymaya olanak veren bir içerik analizinin konusunu oluşturmaktadır.

İNCELEMENİN SINIRLARI

Mevcut inceleme, belirli bir araştırma bağlamında bulunmaktadır. Boylamsal bir perspektifle yürütülen dört incelemelik bir dizinin parçasıdır. Dolayısıyla metodolojik düzlemde olduğu kadar evren ve epistemik ilkelerle ilgili olarak da bir geçmiş miras almaktadır. Bununla birlikte, boylamsal incelemenin kayda değer zenginliğinin bir bedeli vardır: Alınan yolun tarihi, olanakların geleceğini yönlendirmektedir. Miras alınan ve zorunlu bir kısıt çerçevesinde, araştırmacının karar verdiği yönelimler neredeyse sonsuzdur. Bu seçimler, araştırmacının özgürlüğünün izlerini taşır.

Bu özgürlük alanı karşısında, araştırmacı seçim yaptığı anda birçok sınır ortaya çıkmaktadır. İncelemenin sadece yapılan seçimleri değil ama ayrıca bunun sonucu olan sınırları da açıkça ortaya koyabilmesi gerekir. Mevcut boylamsal incelemenin dönüm noktalarına dair bu yolun sonunda yapmak niyetinde olduğumuz bir çalışmadır bu.

Mekanizmanın yinelenmesi

Otuz yıl sonra, ilk incelemede (Pourtois, 1979) oluşturulan ve kullanılan deney mekanizmasını yeniden kullanmaktayız. Aynı deney koşullarının ve araçların yinelenmesi, aynı gözlem kaynaklarını bir araya getirme kaygısıyla açıklanabilir. Bu yöntem, aynı bilgi toplama biçimlerine dayanarak iki kuşak aile arasında bir karşılaştırma yapmamıza olanak verecektir.

Bununla birlikte, bu yöntemin sınırları vardır. Otuz yıl içinde sosyal ve kültürel bağlam değişmiştir. Değerler ve temsiller, bir deney durumunun, bir kuşaktan diğerine yinelenen benzer yapısına rağmen aynı şekilde yaşanamayacağı kadar değişmiş-

tir. Ayrıca kimi araçlar sosyokültürel değişimlerin akışına bağlı olarak uyarlamalara tâbi olmuştur. Yeni araştırma kaygıları ile birlikte yeni araçlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla aynı mekanizmanın uygulanması, demode bir görünüm arz edebilir.

Bu eleştirilerin yerindeliğinin farkında olarak, toplumun ve insan bilimlerinin tarihinin tüm araştırmaya dayattığı sosyokültürel değişimlerin önemini dikkate almaktayız. Aynı nedenden ötürü yararlanılan araçların gözden geçirilmiş versiyonlarını kullanmaktayız. Aracın otuz yıl arayla toplanan verilerin bir karşılaştırmasına tâbi olabilmesi için de bu tedbire uyulmaktadır. Ayrıca sosyokültürel mutasyonların, aktarım olgularının kesin olarak bir parçası olduğunu düşünmekteyiz. Bir kuşaktan diğerine neyin geçtiğini incelemek, dünün aileleri ile bugünün ailelerini ayıran değişimleri dikkate almayı içermektedir. Bu nedenle, geçici hipotezlerden biri, kuşaklar arası değişimlerin incelenmesine odaklanmıştır.

Öte yandan, kesitsel (aynı anda iki kuşağın karşılaştırılması) değil de boylamsal şekilde yapılan bir kuşaklar arası karşılaştırma fırsatı son derece enderdir. İki aile kuşağı ile ilgili ev içinde yapılan gözlemleri karşılaştırabilme olanağı bir istisnadır. Bu karşılaştırmayı çok zıt metodolojik yaklaşımlar benimseyerek yapamazdık. Kesitsel incelemeler durumunda, karşılaştırılan nesiller aynı yaşam koşullarında bulunmadığı için karşılaştırmalar metodolojik farkları daha kolay tolere edebilmektedir: Bu incelemeler sözgelimi ebeveynler ile ebeveynlerin ebeveynlerini, çocuklarla ebeveynleri eşzamanlı olarak karşılaştırmaktadır.

İndirgemecilik boyutu

Aktarıma dayalı incelemenin amacı, iki kuşakla ilgili verileri karşılaştırmaktır. Bu yöntem, kuşaklar arası aktarım olgularını, tek başına aile içi öğrenme bağlamına atfetmekten ibaret olan, temel bir boyut içermektedir. Bu durumda araştırmacı, bireyin diğer sosyalleşme mekânlarının (okul, denklerle ilişkiler, eşle ilişkiler, mesleki yerler, vs) bütününe dayalı bir araştırma yapmaktan kaçınmaktadır. Kişinin yaşam seyrinde indirgeyici bir etki ortaya koymaktadır. Aile yaşamının dışındaki ara değişkenler için durum nedir? Aktarım eğitsel ve ailevi göstergelerden çok sosyo-ekonomik ve sosyo-profesyonel değişkenlere bağlı olamaz mı?

Boylamsal incelemelerin tekrar eden bir sakıncasını oluşturan indirgemecilik boyutuna ilişkin bu mesele tarafımızca göz ardı edilmemektedir (Rutter, 1998). Mevcut araştırmada, boylamsal incelemenin farklı evrelerinde toplanan, ailelere ilişkin çok sayıda bilgi kaynağına başvurarak bu tuzaktan korunmaya çalışmaktayız. Böylece birinci kuşağın ailelerinin sosyo-ekonomik kaynakları konusunda bilgi sahibi olunmakta; gençlerin yaşamlarındaki eğitimsel, sosyal ve mesleki seyirlerine ilişkin bilgiler incelenmektedir (Desmet ve Pourtois, 1993; Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000). Gençlerle, yaşamlarının pek çok anında, diğer şeylerin yanı sıra, eğlenceleri, sık gittikleri farklı yerler, vs konularında röportaj yapılmıştır. Bu veriler, mevcut araştırmaya dahil edilmiştir.

Aşırı özümlemeci boyut

Aşırı özümleme, yalnızca en beklenen sonuçları dikkate almaktan ibarettir. Burada, araştırmacının, öngörülen hakikatlere ters düşen bilgiler ve çözümlemeleri ihmal etmek pahasına, ortaya atılmış hipotezi hızla doğruladığı bir yaklaşım söz konusudur. Mevcut durumda, aşırı özümleme boyutu, bir kuşaktan diğerine aile gerçekliklerinin yeniden üretimine ayrıcalık vermekten ibaret olacaktır.

Bu incelemede, iki varsayım denk bir şekilde araştırıldığı ölçüde söz konusu yaklaşımdan kaçınılmıştır. İlk hipotez, kuşaklar arası kopuşlar yaklaşımına ayrıcalık vermektedir. Burada, konjonktürel hipotez söz konusudur. İki kuşağın ailelerini birbirinden ayıran sosyokültürel mutasyonlara vurgu yapmaktadır. İkinci hipotez, aktarıma eşlik eden toplumsal yeniden üretim olgusu üzerinde durmaktadır. Burada, yapısal hipotez söz konusudur. Böylece, yalnızca iki alternatif incelenmiş-

tir. Kopuş ile süreklilik arasında herhangi bir konuma bir ayrıcalık verilmemiştir.

Çocukların en az iki ebeveyni vardır

Boylamsal incelemenin başlangıcında, J.-P. Pourtois (1979), annelerin beş yaşındaki çocuklarını eğitme biçimini incelemektedir. Deney filmi tek bir ebeveyne dayanmaktadır. Oysa çocukların en az iki ebeveyni vardır. Dolayısıyla yalnızca annenin değil, babanın da etkisine maruz kalırlar. İki ebeveynin bizzat kendileri de eşsiz ve farklı bir aile tarihinin sonucudur. Dolayısıyla biri diğerine benzemez. Ayrıca, çocuğun içinde yaşadığı ilk aile, çocuk beş yaşına varmadan dönüşümler yaşayabilir. Çift ayrılabilir ve ayrılıktan sonra yeni bir aile kurulabilir ya da babanın sınırlı ya da sırayla bir gözetim üstlenmesine bağlı olarak, anne tek başına çocuğuyla yaşayabilir. Yeniden bir aile kurulması durumunda, çocuk üç ebeveynin etkisine tâbi olur. Öte yandan, bazı ailelerde, çocuğun eğitimi çocuk ilkokula başlayana kadar büyükanne-büyükbaba tarafından gerçekleştirilir. Ebeveynlerin ve ebeveynlerin ebeveynlerinin çocuğun kişiliği üzerindeki çeşitli etkilerini kanıtlayan bu çok sayıdaki duruma rağmen, boylamsal incelemelerin çoğu, temelde, ilişkilerin heterojen boyutundan çok, tek yanlı ilişkileri incelemektedir (Rutter, 1998; Cairns *vd.*, 1998).

Kuşaklar arası aktarımla ilgili yaptığımız araştırmada bu sorun ikiye ayrılmıştır. Gerçekten de aileler iki kuşak boyunca incelenmiştir. Diğer bir ifadeyle, peş peşe gelen iki aile bağlamında ebeveynin çocuk üzerindeki etkisi mercek altına alınmaktadır. Bu, birinci kuşağın çocuğunun pek çok ebeveynden gelen eğitsel etkilere maruz kalabilmesi halinde, ikinci kuşağın çocuğu için de aynı şeyin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Bir kuşaktan diğerine boşanma ve yeniden kurulan aile sayısı ciddi şekilde arttığında, aileler içindeki eğitsel bağlamların çeşitliliği genişlemektedir.

Ailenin çocuk üzerindeki etkisinin karmaşıklığını nasıl göz önünde tutmalı? İlk inceleme bağlamında (Pourtois, 1979),

araştırmacı, seçimini tek bir ebeveynden, deney yönteminin farklı anlarında babaların erişilemez olmasından ötürü anneden yana yapmıştır. Deney birkaç babayla da yürütülmüş ama adayların düşük sayısından ötürü bu girişimden vazgeçilmiştir. Ayrıca durumların çoğunda, eğitsel ilişkilerde babanın anneye kıyasla daha silik olduğu görülmüştür. Bundan dolayı, annenin kendisinden yana öncelikli bir seçim kendini dayatmıştır.

Aktarımla ilgili yaklaşımımız, etki biçimlerini daha da karmaşıklaştırmaktadır. Gerçekten de, genç yeniden kurulmuş bir ailede yaşadığında, kendisinin de boşandıktan sonra yeni bir aile kurduğu görülebilmektedir. Böyle bir durumda, genç, ebeveynlerinde karşılaştığı eğitsel bağlamın farklılaşmasının yanı sıra, kendi çift ilişkisinin tarihinde bu heterojenlik etkisini bizzat artırma eğiliminde olacaktır. Böylece, birinci kuşağın annesini ikinci kuşağın çocuğuna bağlayan bağ zayıflamakta ve aileler ile çiftlerin tarihinin koşullarının farklılığından ötürü, bu bağ bir entropi etkisine maruz kalmış görünmektedir.

Bu farklı nedenlerden dolayı, bir yinelenmenin sonucu olarak kabul edilen aktarım hipotezine ayrıcalık verilmemektedir. İleri sürülen ilk hipotezin, mutasyon geçirmekte olan bir sosyokültürel bağlamda, ailelerin karmaşıklığı ve değişimi gerçeklikleriyle karşılaştığını hatırlatalım. Öncelikle aktarımın kopuşlarını sorgulamak söz konusudur. Öte yandan, aktarımın asla yaşanmış deneyimin bir tekrarı olmadığı gerçeğini dikkate almaktayız. Aktarım kavramı konusunda literatürün gözden geçirilmesi, aktarılanın içselleştirilmesi ve dönüştürülmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Son olarak, ebeveynden aktarılanın, aile mantığına özgü bir öğretim modelinin meyvesi olduğu kadar, kişisel bir eğitim türü olduğunu da belirtmeliyiz. Gerçekten de, homogami ilkesi (Bourdieu, 1980) ve aile mantığı kavramı (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000), bir eğitim tarzının, eş(ler)in katıldığı aile ortamının ifadesi olduğu varsayımını desteklemektedir. Bu eğitim tarzının yalnızca bir kişide (ebeveynde) saptandığını ama bununla birlikte önceden alınan etkiler bütününü (ebeveynlerin ebeveynleri ve aile tarihi) taşıdığını da belirtmek gerekir. Bu nedenle, veri bir anda (evde

filme alınan deneysel öğretim durumu) bir aktörün (ebeveyn) ifade ettiği, aile ötesi bir eğitsel ve sosyal tarihin taşıyıcısı olduğu ölçüde, aile mantığı kavramına temel bir önem vermekteyiz.

Ebeveynin ve çocuğun cinsiyeti

Boylamsal araştırmanın ilk incelemesinde (Pourtois, 1979), deneye katılan ebeveynler annelerdir. Çocuklara gelince, bunların % 52'si kız (48 kişi), % 48'i (43 kişi) erkektir. Birinci kuşağın ailelerindeki çocuğun cinsiyetine göre, ikinci kuşak aileyle yapılan incelemeler ya bir anne ya bir babayla gerçekleştirilmektedir. Bu durumda, araştırmaya katılan on sekiz ebeveynden on dördü anne, dördü babadır. Çocukları ise şu şekilde dağılmaktadır: Yedisi erkek, on biri kız.

Bir kuşaktan diğerine ebeveynin ya da çocuğun cinsiyetinin değiştiği görülmektedir. Oysa araştırma, ebeveynin cinsiyetine göre ve çocuğun cinsiyetine bağlı olarak eğitsel uygulamaların ve tutumların farklı olduğunu göstermektedir (Le Camus, 1995; Bergonnier-Dupuy, 1995). Bu fark, aktarım olgularıyla ilgili yaptığımız araştırmada atlanmamıştır. Sözgelimi, ebeveynlerin sergilediği eğitsel tutumların, ebeveynlerin cinsiyetine bağlı olarak bir kuşaktan diğerine farklı olduğunu saptamaktayız. Diğer bir ifadeyle, baba olan erkek çocuklarının eğitsel tutumları, annelerinin otuz yıl önce kendilerine karşı sergilediği eğitsel tutumlardan kökten farklıdır (ebeveynin cinsiyetine bağlı olan bu fark yapısal analizde ortaya çıkmaktadır).

Bununla birlikte, mevcut incelemede, bireylerin cinsiyetine bağlı hiçbir hissedilir fark gözlemlenmemektedir. Kuşkusuz, babaların sınırlı sayısı (dört ebeveyn), bu konuda derhal sonuç çıkarmamıza olanak vermemektedir. Gözlemlerimizi doğrulamak için daha geniş bir örneklem gerekmektedir. Bu mesele gelecekte ele alınabilmelidir. Bu durumda, mevcut araştırmada sorgulamalarımızın alanına girmemektedir.

Bu meselenin daha ileriki bir incelemeye bırakılması şu şekilde açıklanabilir. Aktarımla ilgili incelemenin başlıca amaçlarından biri, eğitsel uygulamalarla ilgilidir. Bu nedenle, gözlemlenen eğitsel etkileşimlerin bir öğretim bağlamında ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Ebeveynlere verilen talimatların, öğrenme deneylerinin yanı sıra etkinlikleri de şekillendirdiği doğrudur. Esas olarak ebeveyn için çocuğa bir görevi tamamlamayı ya da bir kavramı sindirmeyi ya da bir yazı performansı ortaya koymayı öğretmek söz konusudur. Durum, eğitsel rollerin ve pratiklerin, ebeveynin ve çocuğun cinsiyetine bağlı olarak, hiç şüphesiz daha fazla farklılaştığı, hatta stereotipleştiği gündelik aile yaşantısı sahnelerini gözlemlemek amacıyla biçimlendirilmemiştir. Ev içinde önerilen etkinliklerin kodunu çözmeye yarayan anahtar, öğretim durumlarına uyarlanmıştır. Temelleri, okul öncesi ve okul bağlamında etkileşimlerin gözlemlenmesi vesilesiyle oluşturulan araçlardadır (Pourtois, 1979, s. 97-100). Bununla birlikte okula dair çerçeveyi geniş ölçüde aştığını ekleyelim. Kod çözmekte kullanılacak anahtar, araştırılan yaklaşık yüz elli çözümleme sistemine dayanan bir bileştirme çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Bu anahtarın uyarlanması, özel olarak bir aile bağlamında gerçekleşen ilişkiler için tasarlanmıştır. Son olarak, birinci kuşağın aileleri üzerinde gerçekleştirilen incelemede (Pourtois, 1979), cinsiyet farkları, eğitsel uygulamalar ve tutumlarla ilgili olarak, çocuğun cinsiyetine dayanan herhangi bir ayrım saptamaya olanak vermemiştir.

Kardeş grubu

Öznelerin cinsiyeti dışında, kardeşler arasında kaçıncı sırada oldukları da ailelerin eğitsel uygulamalarını etkileyen bir göstergedir. İlk olarak, kardeş grubu eğitme biçimlerini farklılaştırmaktadır. Çocuk, ilk doğan ya da son doğan olmasına bağlı olarak, ebeveynlerinden farklı bir ilgi görmektedir (Sulloway, 1999). Bu ayrım, yetişkinle etkileşen çocuk cephesinde yanıt ve gelişim stratejilerine yol açmaktadır. Gencin bu tepkisi, eğitimin, eğitsel etkileşimde yalnızca ebeveynin inisiyatifi önemliymiş gibi tek yönlü bir ilişki değil de, sistemik bir diyalektik olduğunu göstermektedir: Ebeveyn çocuğa etki ediyorsa, çocuk da ebeveynin davranış ve tutumları üzerinde ihmal edile-

mez bir etkide bulunmaktadır (Belsky, 1984; Ambert, 2001).

Ayrıca, kardeş grubu tam bir endosistem oluşturmaktadır. Bu, aynı ailedeki erkek ve kız kardeşlerin, içlerinden her birinin gelişimini yönlendiren özel ilişkiler geliştirdiği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, kardeş grubu, aile içi etkileşimleri besleyen gerek sinerjetik gerek çatışmacı kaynakların olduğu bir yerdir. Bu kaynaklar, kardeş grubu içinde birliklere, hatta gizli anlaşmalara ya da benzeşmelere yol açabileceği gibi ayrılıklara, hatta kopuşlara da yol açabilirler (Tilmans-Ostyn ve Meynckens-Fourez, 2004).

Kardeş grubu, bu boylamsal incelemede dikkate alınan bir boyuttur. J.P. Pourtois (1979) çözümleme yönteminin değişkenleri arasında çocuğun doğum sırasını da dahil etmektedir. Bununla birlikte, bu bilgi, elde edilen sonuçların farklı açıklanma düzeylerine hiçbir ek unsur sağlamamaktadır. Aktarımla ilgili incelemeye gelince, kardeş grubuyla ilgili iki soru vardır. İlk olarak, ebeveynlerin doğum sırasının eğitme tarzları üzerinde bir etkisi olup olmadığını incelemek söz konusudur; ikinci olarak, küçük çocukların doğum sırasının alınan eğitim üzerinde bir etkisi olup olmadığı incelenmektedir. Bu iki mesele, hiçbir kesin sonuç vermeyen bir araştırmanın (ayırma analizi) konusunu oluşturmuştur.

Kardeş grubunun yapısının, sürdürdüğümüz boylamsal incelemede hiçbir önemi olmadığı sonucunu mu çıkarmalıyız? Kuşkusuz hayır. İkinci kuşağın genç ebeveynlerinin kardeş grubu ile ilgili bir inceleme, aynı ailenin çocukları arasında var olan yöndeşme (aynı yöne yönelme) üzerinde durmaktadır (Vilain, 2000). Bu araştırma, aynı ebeveynlerin çocukları arasında genellikle benzer düzeyde bir okul öğrenimi gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca benzer saygınlığı olan mesleklere sahiptirler. Böylece, beş okul öğrenimi düzeyini içeren bir sınıflandırmada, bireylerin % 50'sinin tamamen aynı öğrenim düzeyine ulaşan bir erkek ya da kız kardeşi olduğu görülmektedir. Öğrenim düzeyinde belirli bir yakınlık göz önüne alınıyorsa, kardeş grubu içinde benzerlik oranı % 81'e ulaşmaktadır (Vilain, 2000, s. 65-66). Mesleki durumlarla ilgili olarak, statü-

ler kardeş grubu bünyesinde belirgin bir şekilde daha yakındır. Sekiz düzey içeren bir mesleki saygınlık ölçeğinde, erkek ve kız kardeşlerin % 34'ü aynı kategoriye giren bir işe sahiptir. Bu mesleki yakınlık yakın kategoriye ait işlere genişletilirse, kardeş grubu içinde mesleki benzerlik bireylerin % 62'sine yükselmektedir (Vilain, 2000, s. 67-68).

Bununla birlikte, kardeş grubu ile ilgili bu araştırma, kardeş grubu içinde bir takım öğretimsel ve mesleki farklar ortaya koymaktadır. Bu farklar anlamlı bir istatistiksel düzeye ulaşmasa da, kuşaklar arası hareketliliğin (mobilite) incelenmesinde ve hatta yılmazlık yaklaşımı perspektifinde temel bir öneme sahip olmayı sürdürmektedir. Gerçekten de araştırma, deneklerin düşük bir öğrenim düzeyine ve vasat bir işe sahip olduğu belirli homojen kardeş grupları arasında bir bireyin üniversite eğitimini tamamlayabileceğini ve/veya saygın bir mesleki seyir izleyebileceğini göstermektedir (örneklemin % 2,5'i öğrenim düzeyleri durumunda; örneklemin % 1'i mesleki düzeyle ilgili olarak). Kardeş grubunun homojen yapısının bu yılmazları, daha iyi bir gelişim için seyirde kopuşların varlığını kanıtlamaktadır. Bu deneklerin hiçbiri, aktarım olgularıyla ilgili çalışmamızda dikkate alınan örneklem içinde bulunmamaktadır. Hiçbiri şu anda beş yaşında bir çocuğun ebeveyni değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUŞAK PORTRELERİ

"Birey doğuştan gelen statünün, loncaların, kilisenin köhnemiş zincirinden prensipte kurtulduktan sonra, özgürleşmede, özerkleşmiş bireylerin birbirinden ayrılmasına da olanak verecek kadar ileri gidildi; artık genel olarak özgür bir birey değil, ama ikame edilemez belirli bir birey olmak söz konusudur."

– E. Simmel

GİRİŞ

Bu bölümün amacı, her aile kuşağının ana karakteristiklerinin bir karşılaştırmasını yapmaktır. Bu iş iki evrede gerçekleştirilecektir. İlk evrede, otuz yıl arayla toplanan çok sayıdaki bilginin, her kuşak için, bir sentezinin ortaya konması hedeflenmektedir. İkinci evrede, her iki grubun sentezleri karşılaştırılmaktadır. Bu hareket tarzı, bir aile kuşağından diğerine gerçekleşmiş olası değişimlerin genel hatlarını ortaya çıkarmaya olanak vermelidir.

İlk evrede temel bileşenler analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Bu araç, çok sayıda bilgiye dayanarak, bir değişkenler sis-

temini yönlendiren eğilimleri, sentez şeklinde ortaya koymaya olanak vermektedir. Diğer bir ifadeyle, bir veriler bütününü yoğunlaştırmak söz konusudur. Bu yoğunlaştırma yönteminden hareketle, her kuşak için bir aile tablosu hazırlanmıştır.

Ardından, kuşaklar arası karşılaştırma, iki aile tablosunun karşı karşıya getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmalı çözümleme, iki kuşaktan ailelerin ev içinde filme alınmış eğitsel etkileşimlerinin incelenmesiyle derinleştirilmiş, zenginleştirilmiştir.

TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİNİN DEĞİŞKENLERİ

Her kuşak, benzer bir takım değişkenlerle karakterize edilmiştir. Aşağıda bunları kısaca hatırlatalım.

1. Sekiz değişken, ebeveynlerin eğitsel davranışlarını betimlemektedir.
2. On değişken, ebeveynlerin ortaya koyduğu olumlu eğitim tarzıyla ilgilidir. Çocuğun gelişimi ve/veya okulda edindikleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip tutumlar söz konusudur. Temel bileşenler analizinin gereksinimlerinden ötürü, bu veriler tek bir değişkende yoğunlaştırılmıştır.
3. Beş değişken ebeveynin olumsuz eğitim tarzını tanımlamaktadır. Bu değişkenler, ebeveynlerin sergilediği, çocuğun gelişimi ve/veya okulda edindikleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip tutumlarla ilgilidir. Bu değişkenlerin verileri, temel bileşenler analizinin gereksinimlerinden ötürü tek bir göstergede yoğunlaştırılmıştır.
4. Dört değişken ebeveynlerin eğitsel tutumlarını tanımlamaktadır.
5. Dört değişken, ebeveynlerin kişisel ve sosyal uyum biçimini belirtmektedir.
6. Altı değişken, ebeveynlerin kişiliğini betimlemektedir.
7. Bir değişken, beş yaşındaki çocuğun zekâ düzeyini belirlemektedir.

8. Sekiz değişken, beş yaşındaki çocuğun gelişim düzeyini ölçmektedir.
9. İki değişken, yedi yaşındaki çocuğun okulda edindiklerinin düzeyini betimlemektedir.

Anılan otuz beş değişkene dayanarak iki temel bileşenler analizi yapılmıştır. Bunların her biri bir kuşağı betimlemeye yöneliktir. Birinci analiz, birinci kuşağın on sekiz ailesinin bir tablosunu oluşturmaya olanak vermektedir. İkinci analiz, ikinci kuşağın on sekiz ailesinin bir betimlemesini sağlamaktadır. Bu yöntemin özgünlüğü, otuz yıldan fazla bir zaman aralığında, aynı göstergeleri kullanarak iki kuşak için aile tabloları oluşturabilmesidir.

BİRİNCİ KUŞAĞIN TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ

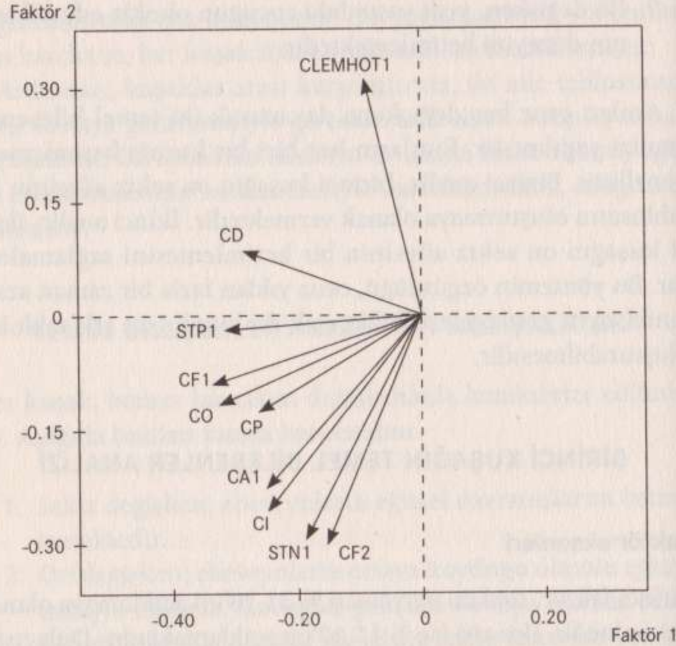
Faktör eksenleri

Birinci faktör, toplam varyansın % 21,28'ini açıklamaya olanak vermektedir. İkincisi ise % 15,60'ını açıklamaktadır. Dolayısıyla ilk iki faktör, toplam varyansın % 36,88'ini açıklamaktadır. Değişken sayısı (35) göz önüne alındığında, bu oranın oldukça yüksek olduğu düşünülebilir. Ayrıca, üçüncü faktörden itibaren, özgün değerler hissedilir şekilde düşmektedir. Bundan dolayı, birinci kuşak grubunun ana eğilimlerinin genel bir görünümünü vermek bakımından, ilk iki faktör yeterli kabul edilebilir.

Faktörlerin yorumlanması

Temel bileşenler analizi, faktör eksenlerinin, bağıntılı oldukları değişkenlerle birlikte bir grafik şeklinde sunulmasını sağlamaktadır. Aşağıdaki şekilde yalnızca, ilk iki faktörle en fazla bağıntılı (0.65'in üzerinde) olan değişkenler ele alınmıştır.

Birinci ve İkinci Faktörle Güçlü Bir Korelasyon İçindeki Değişkenler

Birinci faktör

Birinci faktörle en fazla bağıntılı değişkenler, negatif koordinat ekseninde bir araya gelmektedir. Aşağıda, değişkenler, faktörle aralarındaki korelasyon katsayıları ile birlikte belirtilmektedir:

- CF1: Olumlu pekiştirme davranışı (-0.90);
- CO: Örgütsel davranış (-0.88);
- STP1: Olumlu eğitim tarzı (-0.85);
- CD: Geliştirici davranış (-0.76);
- CP: Kişiselleştirmeci davranış (-0.71);
- CA1: Olumlu duygusal davranış (-0.67);
- CI: Dayatmacı davranış (-0.67).

Pozitif koordinat ekseninde bulunan değişkenler az sayıdadır. Ayrıca birinci faktörle düşük bir bağıntı içindedirler (en yüksek korelasyon=.40). Öte yandan, sonraki faktörlerle daha fazla bağıntılıdırlar.

Birinci faktör ekseni, esas olarak, ebeveynlerin uyguladığı belirli bir eğitim tipini karakterize eden değişkenler tarafından belirlenmiştir. İlk olarak, birinci kuşağın ebeveynlerini tanımlayan, olumlu pekiştirme davranışlarıdır. Bu eğitsel pratiklerle ebeveyn çocuğu eylemini sürdürmeye teşvik eder: "Aferin!", "Devam et, iyi gidiyorsun!". Diğer hiçbir davranışsal değişken, bir kuşaktan diğerine ana faktör eksenlerinden biri üzerinde böylesi bir korelasyon eşiğine ulaşamamaktadır. Ayrıca, bu değişkenin, öğretim pratikleriyle ilgili olarak en önemli kuşaklar arası farkı ortaya koyduğunu şimdiden belirtebiliriz. Gerçekten de, birinci kuşağın ebeveynleri, davranışlarının ortalama % 33,7'sinde olumlu pekiştirme sergilerken, genç ebeveynler ancak % 21,2'sinde olumlu pekiştirme ortaya koymaktadır.

Birinci kuşağın ebeveynlerinin öğretimi çocuğun kendini gerçekleştirmesine de daha elverişlidir. Gerçekten de, bu tabloda yetişkin tarafından daha sık kullanılan tutumlar olumlu bir eğitim tarzını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, bu tutumların, çocuğun gelişimine ve okulda edindiklerine yararlı olduğu görülmektedir. Sözgelimi, yetişkinin, bir edimin başarısının kesin kriterini gösterirken, çocuğun kapasitesini göz önünde bulundurduğu davranışlar söz konusudur: "Düz kesmeye çalış", "Bak, ince soyulmuş bir kabuk", "Güzelce soy tamam mı!" Ayrıca, bu öğretim biçiminde, yetişkin çocuğu olumlu pekiştirme davranışları yoluyla sebat etmeye teşvik etmektedir. Birinci kuşağın ebeveynleri pek çok kez çocuklarının üretimini "Bu güzel olmuş!", "İşte bu!", "Nasıl istersen!" şeklinde ifadelerle teşvik etmektedir.

Ebeveynler, geliştirici tutumlar sayesinde çocukla etkileşimi de teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Böylesi davranışlarda bulunma, özellikle şu gibi sorulara çocuktan yanıt istemeye olanak verir: "(Bunu) Yapmayı deneyecek misin?", "Bu sana ne düşündürüyor?", "Peki bir tane (iskambil kâğıdı) de şuraya koyarsak, nasıl olur?" Çocuğun etkinliklere dahil edilmesi, ebevey-

nin sergilediği kişiselleştirmeci tutumlarla da teşvik edilmektedir. Örneğin, yetişkinin çocuğun kişisel deneyimlerine göndermede bulunduğu müdahaleler söz konusudur: "Nasıl çalışılacağını biliyorsun", "Okulda daha evvel kareler yapmış mıydın?", "Daha evvel [kareleri] görmüştün." Bir tehlike karşısında uyarıda bulunmak da kişiselleştirmeci edimler içinde bulunmaktadır. "Parmaklarına dikkat et!" buna örnektir.

Çocuğa verilen duygusal destek, yetişkinlerin eğitsel stratejilerinde de bulunabilir. Burada, olumlu duygusal davranışlar söz konusudur. Bu duygusal destekler, bir hareket (başı okşama, çocuğa gülümseme) ya da "Boş ver, önemli değil" gibi bir ifadeyle kendini gösterebilir.

Bununla birlikte, etkileşimci hareket tarzlarında, ebeveynler öğretimlerini düzenli ve yönlendirici bir şekilde sürdürmeyi ihmal etmemektedir. Ebeveynlerin dışa vurduğu düzenleme alametleri, diğerlerinin yanı sıra etkinliğe hazırlık edimlerinde de kendini göstermektedir (bir tahta ve bir bıçak hazırlamak; iskambil kâğıtlarını düzenlemek; çizmek için bir lata almak). Bu aynı davranış türü, şu örneklerde görüldüğü gibi, sözlü olarak da ifade edilebilir: "Şimdi sana bir patatesi dilimlemeyi öğreteceğim", "Tamam, önce sana göstereceğim". Son olarak, birinci kuşağın ebeveynleri, örneklerde görüleceği gibi, etkinlikler sırasında dayatmacı davranışlar sergileyerek açık bir şekilde yönlendiricilik içindedir: "Kâğıtları ver", "Bir şato yap", "Acele etmeden yap."

Özetle, birinci faktör, ebeveynlerin eğitsel pratiklerini karakterize eden yedi göstergeyi bir araya getirmektedir. Bu faktörün içinde topladığı yedi değişken, performansın, etkileşimliliğin, desteğin ve hedef doğrultusunda refakatin anahtar kelimeleri olduğu bir eğitim biçimini belirtmektedir. Burada, çocukla uygun bir etkileşim gerçekleştirmek için ebeveynlerin kullandığı ve etkinliği başarıyla sonuçlandırabilecek temel pedagojik enerji kaynakları söz konusudur. Dolayısıyla, temel bileşenler analizinin ilk ekseni, çocukla ebeveyn arasındaki etkileşimleri uyarıcı bir faktör gibi bir etkide bulunmaktadır. Bu nedenle, eğitsel sinerji ekseni olarak adlandırılabilir.

İkinci faktör

Pozitif koordinat ekseninde, tek bir değişken, ikinci faktörle güçlü bir korelasyon (0.65'ın üzerinde) içindedir. Yedi yaşındaki çocuğun okulda edindiklerinin ölçme biçimlerinden biri olan aritmetik sınavı (0.72) söz konusudur.

Negatif koordinat ekseninde, iki değişken ikinci faktörle güçlü bir korelasyon (-0.65'in üzerinde) içindedir. Bu değişkenler, ebeveynlerin öğretme karakteristikleriyle ilişkilidir. Söz konusu olan, aşağıdaki göstergelerdir:

- CF2: Olumsuz pekiştirme davranışı (-0.69);
- STN1: Olumsuz eğitim tarzı (-0.67).

İkinci faktörün, temelde, düzeltici (olumsuz pekiştirme davranışları), hatta ket vurucu (olumsuz eğitim tarzı) bir öğretim biçimini belirleyen değişkenler tarafından oluşturulduğunu aklımızda tutmaktayız. Ebeveynlerin kullandığı olumsuz pekiştirme davranışları, çocuğun edimlerini, tutumlarını ya da önerilerini reddetmeyi, hatta eleştirmeyi amaçlamaktadır. "Hayır öyle değil", "Bu olmamış", "Ellerini çek" şeklinde müdahaleler söz konusudur. Olumsuz eğitim tarzına gelince, bu tarz, çocuğun gelişimi ve/veya okulda edindikleri üzerinde olumsuz bir etkide bulunan davranışları bir araya toplamaktadır. Bu davranışlar, tehlike ya da başarısızlık karşısında bir kaygı duygusu sergilemek şeklindeki ebeveyn davranışlarına gönderme yapmaktadır. Buna örnek durumlar şunlardır: "Parmaklarına dikkat et!", "Ben bu alanda pek yetenekli değilim", "Her şeyi düşürme!"

İkinci faktör çevresinde bir araya gelen bu eğitim tipinin olumsuz karakteri, çocuğun kendini gerçekleştirmesine ilişkin göstergeler düzeyinde yol açtığı sonuçlarda açığa çıkmaktadır. Gerçekten de, temel bileşenler analizinin ikinci ekseni, düzeltici uygulamaların (olumsuz pekiştirme davranışları) yanı sıra ket vurucu edimler (olumsuz eğitim tarzı) ile çocuğun gerçekleştirdiği kimi performansları karşı karşıya getirmektedir. Özellikle aritmetik sınavı söz konusudur (0.72). Çocu-

ğun performanslarıyla ilgili diğer değişkenler de, eksenin pozitif korelasyonlara ayrılmış kısmında yer almaktadır. Bununla birlikte bunlar, ikinci faktörle daha zayıf bir korelasyon içindedir. Diğer şeylerin yanı sıra, çocuğun zekâ katsayısı (IQ) (0.61) ve Predic dil becerisi ölçme testi (0.61) söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, düzeltici ve ket vurucu bir öğretimin geliştirilmesi, çocuğun performanslarında, özellikle de aritmetik sınavıyla ilgili olarak bir düşüşe (0.72) eşlik etmektedir.

Kısacası, ikinci faktör, çocuğun kendini gerçekleştirmesinin niteliğini pek önemsemeyen, sınırlı bir ekonominin egemen olduğu eğitsel etkileşimi açıklamaktadır. Birinci faktörde betimlenen performatif öğretime zıt düşen bir eğitim tablosu söz konusudur. Eğer birinci faktör ekseni eğitsel sinerjileri bir araya getiriyorsa, ikincisi baskıcı bir öğretim biçimini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla ikinci faktöre eğitsel sınırlamalar ekseni diyeceğiz.

Sentez

Birinci kuşağın ailelerinin başlıca karakteristikleri, ebeveynlerin ifade ettikleri eğitsel yaklaşımlara ilişkin iki eksen çevresinde birbirine bağlanmaktadır. Bu iki eksen, iki öğretim türünü ayırmaktadır. İlki eğitsel açılım ortamında ortaya çıkmaktadır: Ebeveyn, eğitim ediminin uygun bir şekilde tamamlanması perspektifi içinde çocukla etkileşimi teşvik etmektedir. İkincisi, eğitsel sınırlama ortamında yer almaktadır: Ebeveynlerin edimleri baskıcıdır ve çocuğun performanslarını engellemektedir.

Birinci kuşağın ailelerinin baskın özellikleri arasında, ebeveynlerin sosyal uyumu karakteristiği ile kişiliği karakteristiği bulunmamaktadır. Çocuk da bu belirleyici kriterler içinde pek yer almamaktadır. Kısacası, grubun kimliği, temel olarak ebeveyne ve özellikle onun sergilediği eğitsel karakteristiklere dayanmaktadır. Ebeveyn figürü, gerçekleştirilen edimler yoluyla birinci kuşağın ailelerinin portresine bir anlamda egemen olmaktadır.

İKİNCİ KUŞAĞIN TEMEL BİLEŞENLER ANALİZİ

Faktör eksenleri

Birinci faktör toplam varyansın % 22,5'ini, ikincisi ise % 16,81'ini açıklamaya olanak vermektedir. Kısacası ilk iki faktör, toplam varyansın % 39,31'ini açıklamaya olanak vermektedir. Bu oran, birinci kuşak için gerçekleştirilen temel bileşenler analizindekinden (% 36,88) biraz daha yüksektir. Dolayısıyla, analiz koşullarının birinci kuşak için belirlenmiş koşullarla aynı olduğu (aynı sayıda denek ve değişken) göz önüne alındığında, elde edilen oran yeterli kabul edilebilir. Öte yandan, üçüncü faktörden itibaren, özgün değerlerin önemli ölçüde gerilediği tespit edilmektedir. Dolayısıyla ikinci kuşağın temel bileşenler analizinin yorumu, ilk iki faktöre dayanarak yapılacaktır.

Faktörlerin yorumlanması

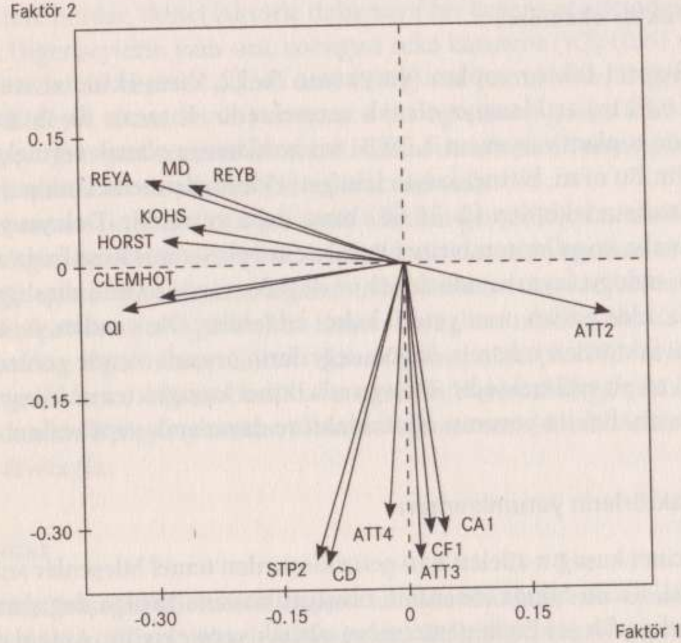
İkinci kuşağın aileleri için gerçekleştirilen temel bileşenler analizi, ilk iki faktör ekseninin oluşturulmasına katılan değişkenleri grafik şeklinde göstermeye olanak vermektedir. Aşağıdaki grafikte, yalnızca ilk iki faktörle yeterince güçlü bir korelasyon (0.65'in ötesinde) içindeki değişkenler ele alınmıştır.

Birinci faktör

Negatif koordinat ekseni, birinci faktörle en fazla bağıntılı (-0.65'in ötesinde) değişkenleri bir araya toplamaktadır. Aşağıda, bu değişkenler, faktörle korelasyon katsayıları ile birlikte sunulmaktadır:

- QI: Zekâ katsayısı (-0.96);
- ReyA: Karmaşık bir şeklin aynısının çizilmesi (-0.87);
- Clemhot: Aritmetik sınavı (-0.84);
- Horst: Horst harfleri (-0.82);
- MD: Rresim hafızası (-0.77);

Birinci ve İkinci Faktörle Güçlü Bir Korelasyon İçindeki Değişkenler

- Kohs: Kohs küpleri (-0.73);
- ReyB: Karmaşık bir şeklin hafızada kalan şekliyle aynısının çizilmesi (-0.73).

Buna karşılık, pozitif koordinat ekseninde, birinci faktörle yeterince bağıntılı tek bir değişken bulunmaktadır. Bu, ebeveynin adanma tutumudur (0.70). Diğer değişkenler birinci faktörle son derece düşük bir ilişki içindedir (0.45'in altında).

Çocuğun performanslarını betimlemeye olanak veren değişkenlerin büyük bir çoğunluğu, analizin birinci ekseni çevresinde yoğunlaşmaktadır. Kısacası, genci karakterize eden on bir değişkenden yedisi birinci faktörle güçlü bir korelasyon içindedir. Esas olarak, çocuğun zekâ katsayısı, beş yaşındaki çocuğun gelişimini ölçen sekiz değişkenden beşi ve ilkokulun birinci senesinin sonunda yedi yaşındaki çocuğun tâbi tutulduğu aritmetik sınavı söz konusudur.

Dolayısıyla birinci faktör ekseni, açık bir şekilde, çocuğu karakterize eden bir takım değişkenlerle tanımlanmaktadır. Bu durumda, temel bileşenler analizinin birinci faktörü, çocuğun performansları ekseni olarak tanımlanabilir.

Çocuğun performanslarının niteliği, ebeveynin çocuk karşısında sergilediği adanmaya taban tabana zıttır. Burada, yetişkinin çocuğa çabucak müdahale etmeye hazır olduğunu ifade ettiği bir tutum söz konusudur. Şu düşünüş örnekleri adanmış ebeveyne uygun düşmektedir: "Ebeveynler çocuğun yüz yüze geldiği küçük zorlukları çözmelidir", "Çocukla daima ilgilenmek gerekir." Adanma, ebeveyne, kendiyle çocuk arasına bir mesafe koymasına olanak veren kopma tutumunun zıddıdır. Şu önermeler bu kopma tutumunu açığa vurmaktadır: "Çocuk umursamadan kirlenebilir", "Ödevini yapmak için çocuğun her zaman anne ya da babasına ihtiyacı yoktur."

İkinci kuşağın ailelerine ilişkin temel bileşenler analizinde, ebeveynlerin adanma tutumu ne kadar düşükse çocuğun performanslarının o kadar yüksek olduğu ve bunun tersinin de geçerli olduğu saptanmaktadır. Bu durumda, adanma tutumu çocuğun performanslarının niteliğini pek teşvik edici olmayacaktır. Bu, mevcut boylamsal incelemenin birinci evresinin (Pourtois, 1979, s. 201 ve 202) sonuçları tarafından daha önce onaylanmış olan bir bilgidir. Nedensel yol analizinde, J.P. Pourtois, daha fazla sayıda adanma işareti sergilenmesinin, çocuk üzerinde olumsuz bir etki yaptığını göstermektedir: Ebeveyni daha fazla adandığında, çocuk daha zayıf bir gelişme ve okul performansı düzeyi göstermektedir. Buna karşılık, kopma tutumu, çocuğun gerek gelişme düzleminde gerek okul alanında kendini gerçekleştirmesini teşvik etmektedir.

İkinci faktör

Pozitif koordinat eksenindeki hiçbir değişken, ikinci faktörle yeterince bağıntılı değildir (en yüksek korelasyon 0.50'dir). Yalnızca negatif koordinat ekseninde yer alan değişkenler, kabul edilebilir bir korelasyon eşiğine (-0.65'in ötesine) ulaşmaktadır. Bu değişkenler altı tanedir. Şu göstergeler söz konusudur:

- CD: Geliştirici davranış (-0.83);
- STP: Olumlu eğitim tarzı (-0.82);
- ATT 3: Güven tutumu (-0.82);
- CA1: Olumlu duygusallık davranışı (-0.75);
- CF1: Olumlu pekiştirme davranışı (-0.74);
- ATT.4: Kabul edici tutum (-0.70).

İkinci faktör ekseni, ikinci kuşağın ailelerinin ayrıcalık verdiği bir eğitim biçiminin karakteristiklerini bir araya getirmektedir. Her şeyden evvel çocuğun birey olma halinin dikkate alınmasına vurgu yapan bir öğretim biçimi söz konusudur. Saptanan altı değişkenden dördü, bu eğilimi açığa vurmaktadır. Bunlar, geliştirici davranış, olumlu duygusallık davranışı kategorisi, güven tutumu ve kabul edici tutumdur. Bu göstergeleri daha anlaşılır kılmak için, aşağıda birkaç örnek yardımıyla bunlar açıklanmaktadır.

İkinci kuşağın aileleri içinde, ebeveynler öncelikle geliştirici davranışlar gösterme kaygısı içindedir. Bu pratik yoluyla, yetişkinler, önerilen görevlere etkin katılım göstermeye teşvik ederek, çocuk üzerinde dolaylı bir etkide bulunmaktadır. Şu örneklerde bu yaklaşım görülmektedir: "Klavyeyi nasıl boyayacaksın?"; "Babanın isminin nasıl yazıldığını öğrenmek ister misin?". Bu davranışlarda, çocuk, düşük bir doğrudan baskı düzeyiyle katılım sağlamaya davet edilmektedir.

Geliştirici edimlerin dışında, ebeveynlerin çocuğun birey olma haline gösterdikleri ilgi ve verdikleri değeri gösteren olumlu duygusallık tutumu fazlasıyla mevcuttur. Çocuğun bu şekilde dikkate alınışı, genellikle hareketlerle (bir gülümseme, bir öpücük) ya da sevgi dolu sözlerle ("canım", "aşkım") kendini göstermektedir. Bununla birlikte, olumlu duygusallığın varlığı, "Uzun kolların olduğunu biliyorsun", "Gerçekten harikasın" gibi çocuğu öven ifadelerde de mevcuttur.

İki başka değişken de çocuğun birey olma haline vurgu yapmaktadır. Bu iki değişken, güven ve kabul edici tutumlardır. Güven, çocuğun özerkliğine ya da yeteneklerine inanma eğilimini yansıtmaktadır. Bu tutum tipi, şu tür düşünüş örnekleriyle açıklanabilir: "Beş yaşında olsa da, çocuk güçlüklerle bir şekilde başa çıkabilir", "Sofrada, ebeveynler çocuğun kendi başının çaresine bakmasına izin verir." Kabul etme, ebeveynin, çocuğa zaman ayırarak ya da ona kişisel ve özerk organizasyon hakkı vererek, çocuğun varlığını ve mevcudiyetini kabul etmeye hazır olduğunu göstermektedir. Kabul edici tutuma örnek olarak şu ifadeleri gösterebiliriz: "Evde, çocuk kendi köşesini kendisi düzenler", "Ebeveyn her zaman çocuğuyla oynama fırsatı bulur."

İkinci kuşakta gerçekleştirilen öğretim, çocuğun birey olma haline özel bir önem atfediyorsa da, ebeveynler yine de olumlu sonuçlar ortaya konmasına vurgu yapmayı ihmal etmemektedir. Gerçekten de, ikinci faktör eğitsel performans kaygısını karakterize eden iki değişkenle güçlü bir korelasyon içindedir. Bunlar, olumlu pekiştirme davranışı ve olumlu eğitim tarzıdır. Bu iki göstergenin ilkinin, çocuğun üretimini olumlu şekilde değerlendirmeyi, hatta edimlerinin yetkinleşmesini teşvik etmeyi amaçladığını hatırlatalım. Söz konusu amaçları şu örneklerde bulmak mümkündür: "Güzel!", "Ama satır başından başlamayı denemelisin." Son olarak, olumlu eğitim tarzı, okulda edindiklerinin yanı sıra çocuğun gelişimini de teşvik eden yönelimleri bir araya getirmektedir. Ebeveynin çocuğa etkinlikte öncülük rolü verdiği tutumlar, bu eğitim tarzında bulunmaktadır. Bunlar, şu örnek ifadelerde somutlaşmaktadır: "İstersen başka bir şey yapabiliriz", "Oynamaya devam etmek istiyor musun?", "Bu konuda ne düşünüyorsun?"

Böylece ikinci faktör, çocuğun birey olma halini dikkate alma ve ona saygı gösterme amacı olan bir öğretim tipine doğ-

ru yönelen bir göstergeler bütününü içinde barındırmaktadır. Aktörün birey olma boyutu baskın bir rol oynadığından, ikinci faktörü kendini gerçekleştirme ekseni olarak tanımlamaktayız. Bununla birlikte, bu eğitim biçimini uygulayan ebeveynlerin, edimlerinin çocuğun performansları üzerinde yaptıkları olumlu etkiye de dikkat ettiklerini belirtmek gerekir.

Sentez

İki eksen, ikinci kuşağın aile grubunu harekete geçiren açık eğilimleri ortaya koymaya olanak vermektedir. Birinci eksen, çocuğun daha yüksek ya da daha düşük olabilecek performanslarını belirginleştirmektedir. İkincisi, çocuğun birey olma halini baş ilgi odağı olarak gören bir eğitim biçimini karakterize etmektedir.

Böylece, ikinci kuşağın baskın özellikleri, gerek performansları ile gerek eğitsel etkileşimlerde uyandırdığı ilgi ile çocuğun birey olma hali etrafında şekillenmektedir. Diğer bir ifadeyle, temel bileşenler analizinden hareketle oluşturulan aile tablosu, çocuğun karakteristiklerini gözler önüne sermektedir. İkinci kuşağın aileleri, kimliklerini çocuğa dayanarak oluşturmaktadır.

BİRİNCİ KUŞAKTAN İKİNCİ KUŞAĞA

Yapılan temel bileşenler analizleri, iki kuşakta kökten farklı aile portreleri ortaya koymaktadır. Bu farklar, ilk olarak, aile içi rollerin önceliğinde bir değişimi dışa vurmaktadır. Birinci kuşağın ailelerinin kimliği ebeveyn tarafından belirlenirken, ikinci kuşağın simgesel figürünü oluşturan, çocuktur. Diğer bir ifadeyle, dünün başaktörleri ebeveynlerken, bugünün başaktörleri çocuklardır. Bir kuşaktan diğerine ebeveynler yerlerini çocuklara bırakmış gibi görünmektedir.

Bu farklar, eğitsel pratiklerde bir dönüşüme de gönderme yapmaktadır: bir kuşaktan diğerine eğitim ilişkileri değişmiştir

çünkü, diğer şeylerin yanı sıra, eğitsel sürecin ereği hissedilir şekilde değişmiştir. Birinci kuşağın ailelerinde, görevin yerine getirilmesi esastır. Hedefe ulaşma (olumlu pekiştirme davranışları), çevreye ya da nesneye egemen olma (örgütsel davranışlar), ebeveynlerle çocuklar arasındaki öğrenme etkileşimlerinin etrafında döndüğü başlıca devindirici güçlerdir. Görev karşısında farklı hareket etme biçimleri ortaya konmuştur. Yapılan çözümleme, iki eylemden tasarruf etme biçimini gözler önüne sermektedir. İlki, çocukların daha iyi performanslar gerçekleştirmesine olanak veren eğitsel sinerjiler üzerinde durmaktadır. İkincisi daha olumsuzdur ve çocuğun performanslarının niteliğini tehlikeye düşürmektedir.

Buna karşılık, ikinci kuşağın ailelerinde, ayrıcalık verilen öğretim biçimi, geliştirici davranışlar vasıtasıyla çocuğun birey olma hali üzerinde durmaktadır. Burada çocuk, eğitim ilişkisinde, özne ya da kişi olarak, hem bilişsel düzlemde hem de duygusal ve sosyal düzlemlerde önem kazanmaktadır. Bilişsel boyutla ilgili olarak, yapılan çözümlemeler, çocuğun performanslarının ikinci kuşağın ailelerinin ayrıcalıklı kriterlerini oluşturduğunu göstermektedir. Gerçekten de ana faktör eksenini tanımlayan, küçük çocuğun performanslarına ilişkin kriterlerdir. Duygusal ve sosyal düzeyde, ebeveynlerin eğitsel ilişkilerinde çocuğun kendini gerçekleştirmesi için benimsedikleri hareket tarzı, küçük çocuğa arkadaşça bir yakınlık konusunda güven vermektedir. Bu yakınlık, yetişkinin sergilediği saygı (kabul etme) ve dikkate alma (güven) tutumlarıyla daha da güçlenmektedir.

Bir kuşaktan diğerine, pedagojik etkileşimlerin amacı, görevin gerçekleşmesinden kişinin kendini gerçekleştirmesine ya da bir başka şekilde söyleyecek olursak, nesneden özneye kaymıştır. Gerçekten de artık önemli olan ulaşılacak amaç değil, çocuğun kendini gerçekleştirmesidir.

Böylece, bir kuşaktan diğerine geçiş, aile bağlamında kendini gösteren değişimler ortaya koymaktadır. Birinci kuşaktan ikinci kuşağa, sosyo-eğitsel kutupların önceliğinde bir terse dönme söz konusudur: Eğitimci sahnedeki ön planı eğitilene bırak-

makta ve nesneye hâkimiyet, öznenin kendini göstermesi lehine geriye çekilmektedir.

Kuşaklar arası dönüşümlerin, mutasyon geçirmekte olan bir toplumun belirtilerini oluşturduğunu düşünmekteyiz. Bu unsurlar, özellikle eğiten ile eğitilen, nesneyle özne arasında ortaya çıkmakta olan Kopernikvari bir devrimin aynı sayıdaki işaretleridir.

Gözlemlenen kuşaklar arası değişimler üzerinden toplumun halihazırdaki bu seyrini daha açık bir şekilde aydınlatmak amacıyla, ev içinde kaydedilen sahnelere başvurulmaktadır. İki kuşağın ailelerinin aynı deney mekanizmasına tâbi tutulduğunu hatırlatalım. Bu mekanizmanın ana evrelerinden biri, ebeveyn ile çocuk arasındaki eğitsel etkileşimleri görüntülemeyi öngörmektedir. Çekilen, yazıya dökülen ve kodları çözülen filmler, kuşaklar arası dönüşümlere dayanak oluşturacak önemli bir deneysel (ampirik) gözlem kaynağı oluşturmaktadır.

Aşağıda, filme alınan bölümlerin yazıya dökülmüş hallerini ele alarak, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan değişimlerin belirtilerini saptayacak ve açıklayacağız. Bu yöntem, temel bileşenler analizinden elde edilen sonuçlarla desteklenmektedir. Amaç, karşılıklı kuşaklar arası farkları daha somut bir şekilde ve eğitsel etkileşimler bağlamına referansla belirleyerek, faktör analizlerinin ardından ortaya çıkan aile tablolarını geliştirmek ve kavramsallaştırmaktır.

KUŞAKLAR ARASI DEĞİŞİMİ AÇIKLAYAN ON KAVRAM

Ailenin tam kalbindeki saptanabilir mutasyonlar, bir kuşaktan diğerine dönüşen düşünme, olma ve eyleme biçimleriyle karakterize edilmektedir. Aşağıda bu değişimlerin tamamının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu değişimler, sorular şeklinde ifade edilen dört eksen çevresinde düzenleyerek sunulmaktadır.

Birinci soru, kişinin ya da öznenin aile içindeki statüsüne

ilişkindir: Ebeveynin ve çocuğun aile içindeki yeri nedir? İkinci soru, aile birimi tarafından öncelik verilen öğrenme biçimini mercek altına almaktadır: Aile içinde eğitim nasıl yapılır? Üçüncü soru, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişki biçimini araştırmaktadır: Ebeveyn/çocuk etkileşimlerine hangi kurallar yön vermektedir? Dördüncü soru, aile bünyesindeki, çocuğun özgürleşmesine ilişkin öncelikli yaklaşımı irdelemektedir: Ebeveyn çocuğun gelişmesi için hangi araçları uygulamaya sokmaktadır?

Kuşaklar arası farklar, bu dört soruya göre dağılmaktadır. Aşağıda, kısa ve özlü bir şekilde bu değişim belirtileri sunulmaktadır. İlk soru, ailedeki aktörlerin statüsünü incelemektedir. Ebeveyn birinci kuşakta ailenin baskın figürüydüyse de, ikinci kuşakta aile sahnesinin ön planında çocuk bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dünün aile alanı öncelikle ebeveyne ilişkin karakteristiklerle tanımlanıyordu, bugün ise ilk olarak çocuğun yeterlilikleriyle kendini ortaya koymaktadır.

İkinci soru, eğitsel boyutu ele almaktadır. Birinci aile kuşağı, bir çevreye hâkimiyeti amaçlayan bir ussal öğrenme uygulamaktadır. Bu perspektifte yapılan eğitimler temelde işlemseldir: Çocuğu, belirlenen amaca en uygun şekilde ulaşması için bir dizi işlemi gerçekleştirmeye davet eder. Burada, görevin yerine getirilmesi, öğrenmenin başarısının teminatıdır. Buna karşılık ikinci kuşakta, öğrenme her şeyden önce, ebeveynle çocuk arasında nitelikli bir ilişkinin kurulmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede, çocuğun yaşamış olduğu deneyimin kişisel yankısı üzerinde duran duygusal eğitimlerden yana bir tercih kendini göstermektedir. Eğitsel ilişkinin başarısı birinci sıradadır, görevin gerçekleştirilmesi ise ondan sonra gelmektedir.

Üçüncü soru, aile içinde geçerli olan normları mercek altına almaktadır. Burada, ebeveynle çocuk arasındaki ilişkileri koşullandıran kurallar söz konusudur. Her kuşakta görülen farklı eğitim ve öğrenme biçimlerine bağlı olarak, ebeveyn/çocuk ilişkileri, ait olunan kuşak grubuna göre farklı normlar izlemektedir. Birinci kuşakta, ebeveynlerle çocuklar arasındaki farklar daha belirgindir. Ebeveyn, çocuğa izleyeceği yolu gösteren bir

eğitim rehberi olarak belirmektedir. Bilen (ebeveyn) ile bir şeyler öğrenmeye çalışan (çocuk) arasında bir mesafe kendini dayatmaktadır. Bu tabloda, yetişkinin otoritesi, genel olarak çocuğa karşı bir güç ilişkisinde kendini göstermektedir. Ebeveyn, iyi niyetli bir otorite figürüdür. Buna karşılık, ikinci kuşağın ailelerinde, ebeveynleri çocuklardan ayıran farklar çok daha azalmıştır. Ebeveyn, eğitsel etkinlikler sırasında çocuğa sorular yöneltme yöntemini izlemeye daha eğilimlidir: Ebeveyn, eğitsel destek rolü oynamaktadır. Ebeveyn, eğitsel etkinlikler sırasında çocukla kendini eşit kılarak, bir yakınlık durumu içine girmektedir. Otorite ilişkisi, bir gücün dayatılmasından çok, çoğunlukla ikna yoluyla kendini göstermektedir.

Dördüncü soru, çocuğun aile bünyesinde kendini gerçekleştirme yaklaşımı ile ilişkilidir. Çocuk nasıl özgürleşmektedir? Birinci kuşakta, çocuğun gelişimi eylemle gerçekleşmektedir. Somut edime ve dolayısıyla dünyayla nesnel ilişkiye, çocuğun özgürleşmesini teşvik etmek için özel bir yer verilmiştir. Çocuğun kendini gerçekleştirmesi kolektif ya da bütüncü bir yöntem gerektirmektedir. Çocuğun özgürleşmesinin belirtisi olan optimal çevre hâkimiyetine olanak veren, çocuk ve ebeveyn tarafından ortaklaşa yönetilen etkinliklerdir. İkinci aile kuşağı için, çocuğun özgürleşmesi, yetişkinle ilişkinin niteliğine bağlıdır. İlişki etkisi, öğrenmenin yararlarının aşılanmasını ya da içselleştirilmesini teşvik etmektedir. Bu etki, doğrudan çocuğun kişisel yaşantısına yönelmektedir. Diğer bir ifadeyle, özgürleşme süreci, temelde dünyayla öznel bir ilişkiden destek almaktadır. Bu durumda, kolektif değil de daha çok bireysel bir deneyim söz konusudur. Dolayısıyla ikinci kuşakta, kendini gerçekleştirme, bütüncüden çok bireyci bir değere bağlıdır.

Toplu bir şekilde bakarsak, on karakteristik iki kuşağın ailelerini birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. Aşağıdaki tabloda, iki aile kuşağı, karşıt özellikleri verilerek sunulmuştur.

Tabloda belirtilen kuşaklar arası farklar, açıklanması gereken kavramlara gönderme yapmaktadır. Araştırmanın bu kısmının devamında, bu kavramların her biri, bir kuşaktan diğerine meydana gelen değişimleri belirleme biçimlerini sapta-

İki Aile Kuşağının Karakteristikleri

Birinci Kuşak	İkinci Kuşak
Ebeveynin egemenliği	Çocuğun egemenliği
Ussal öğrenme	İlişkisel öğrenme
İşlemsel pedagoji	Duygusal pedagoji
Amaç olarak görev	Araç olarak görev
Ebeveynin rehberlik rolü	Ebeveynin destek rolü
Zorunlu mesafe	Zorunlu yakınlık
Güç ilişkisi	İkna ilişkisi
Eylemle özgürleşme	İlişkiyle özgürleşme
Dünyayla nesnel ilişki	Dünyayla öznel ilişki
Bütüncülük	Bireycilik

maya olanak veren bir çözümlemenin konusunu oluşturmaktadır. Ortaya çıkan on kavramın, her kuşağın ailelerinin evinde filme çekilen sahnelerin içerik analizinden ileri geldiğini hatırlatalım.

Ebeveynin egemenliği/çocuğun egemenliği

Birinci kuşaktan ikinci kuşağa, aileleri karakterize eden temel belirtiler değişmiştir. Ebeveynlerin eğitimi birinci kuşağın ailelerini daha iyi bir şekilde ayırt etmeye olanak verirken, ikinci kuşakta, aileler arasındaki farkları gösteren, çocuğun performanslarıdır. Diğer bir ifadeyle, ailelerin ayırt edici başlıca özellikleri, ebeveynlerden çocuklara doğru kaymıştır. Dün aile grupları öncelikle ebeveynlerin eğitsel karakteristikleriyle tanınırken, bugün temelde çocuklarının kendilerini gerçekleştirmesinin niteliğiyle tanınmaktadır.

Aileler arasındaki farklar, temel zenginlik haline gelen çocuğa göre değerlendirilmekte gibi görünmektedir. Çocuk, niteliklerine bağlı olarak ailevi kimliği açığa çıkarmaktadır. Aileleri kendi aralarında ayıran mesafeleri tek başına çocuğun kendisi belirlemektedir. Önceki kuşakta, aynı mesafeler, ebeveynin aile içindeki rolüne bağlı olarak belirlenmekteydi. Bir kuşaktan diğerine, aile içi aktörlerin üstünlüğünün ebeveynden çocuğa kayması, literatürde açıkça görülmektedir (de Singly,

1993; Pourtois ve Desmet, 1997). Ailenin başaktörlerindeki bu rol değişiminin, *L'enfant, chef de famille (Ailenin Şefi Çocuk)* başlıklı yapıtında (2003) D. Marcelli tarafından altı çizilmiştir. Potansiyellerini geliştirmek gerektiği düşüncesiyle çocuk, ailenin merkezine yerleştirilmiştir. Yetişkinin ilgi merkezindeki çocuk, ailenin kimlik cevahirini oluşturmaktadır. O derece ki ailenin varlık nedeni ya da otoritesi haline gelmiştir. Yazar, 1980'li yıllardan önce, "bir annenin ya da bir babanın, çocuğuna 'Beni seviyor musun?' diye sorması hayal bile edilemezdi. Bugün ise soru âdet haline gelmiştir" demektedir (akt. Truong, 2003, s. 32). Diğer bir deyişle, ailenin kimliği ve/veya otoritesi artık geçmişe ya da yetişkinlerin deneyimine dayanmamakta, gelecekte, yani çocuğun şahsında şekillenmektedir.

Ailenin aktörlerinin statüsünün baskınlığındaki değişme, ebeveynlerle çocuklar arasındaki etkileşimlerde de fark edilebilir. Etkinliklerin gözlemlenmesi, bu dönüşümü gözler önüne sermektedir. Gerçekten de, birinci kuşakta, görüntülenen öğretim sahnelerinin başaktörü temelde ebeveynken, ikinci kuşağın ailelerinde, kurulan ilişkilerde çocuk daha belirgin bir konuma sahiptir.

Birinci kuşağın ailelerinde, yetişkin, öğretim davranışları olarak kendini gösteren bir takım eğitsel stratejilerle öğretmekte, etkinliklerin seyrini yönlendirmekte ve yönetmektedir. Çocuğun eylemi, yetişkinin isteklerine bağlıdır.

Bir kuşaktan diğerine, çocuk aktör olarak daha fazla öne çıkmakta, hatta ailelere önerilen eğitsel etkinliklerin yaratıcısı olarak kendini göstermektedir. Gerçekten de, ikinci kuşak aileler içinde, görüntülenen sahnelerde çocuğun etkinliğin inisiyatifini ele alması sık karşılaşılan bir durumdur. Hatta çocuk ebeveyne "ders" vererek etkinliği kontrol edebilmektedir. Bu durumda, çocuk artık sadece etkileşimin bir aracı ya da basit bir aktörü değildir, onun bizzat yaratıcısı haline gelmektedir: Daha genç olan, yetişkine ders vermektedir.

Ussal öğrenme/ilişkisel öğrenme

Her bir aile grubunu karakterize eden öğrenme biçimi hangisidir? İki kuşak arasında, çocuğun eğitimi ciddi ölçüde değişmiştir. Ev içinde çocukla yetişkin arasındaki etkileşimler aynı temele dayanmamaktadır. Birinci kuşağın ayrıcalık verdiği yöntem temelde ussaldır. Öğrenme, nesneye ya da çevreye daha iyi bir şekilde hâkim olma yoluyla çocuğun gelişimini sağlayacak şekilde gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık, ikinci kuşağın aileleri ilişkisel bir öğrenme uygulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, bu aileler, etkileşimlerin duygusal boyutuna öncelik vererek ilk olarak çocukla ilişki kurmayı amaçlamaktadır.

Eğitsel bir perspektifte, bu temel bir farktır. Her kuşağın farklı öğrenme modellerini temel aldığını göstermektedir. Bir kuşaktan diğerine, çocuğun eğitimi yeni temel ilkeler kazanmaktadır. Bugünün ebeveynleri, artık çocuklarını önceki kuşakların ilkelerine göre eğitmemektedir. İki kuşak arasında, eğitsel deneyimin anlamı değişmiştir. Her aile kuşağının eğitsel deneyim anlayışını birbirinden ayırmak amacıyla, öğrenmenin deneysel boyutuna geniş bir yer veren başlıca düşünce akımlarına başvurulmaktadır (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 123-127). Ussal öğrenmeden yana olan birinci kuşağın ebeveynleri, eğitime, davranışçı ve yapılandırmacı bir çerçeveden bakarken, ikinci kuşağın aileleri, öğrenmeyle ilgili hümanist ve etolojik düşünce akımlarında temellerini bulan ilişkisel bir öğrenmeden yanadır. Her iki kuşağın öğrenme yaklaşımlarının dayandığı bu farklı düşünce akımları aşağıda sunulmaktadır.

Davranışçılık ve yapılandırmacılık, birinci kuşağın ailelerinin eğitsel ilişkilerinde fazlasıyla kendini göstermektedir. Davranışçılıkta öğrenme, birey tarafından yaşanan deneyimin ardından davranış değişimine yol açan bir süreç olarak kabul edilmektedir. Davranışçıların betimlediği farklı öğrenme tipleri arasından iki tanesi daha önemlidir. Biri, edimsel davranışların öğrenilmesidir. Birey, burada, gereksinimlerini karşılamak ya da tehlikeli durumlardan kaçınmak amacıyla çevreyle etkileşmeye yönelmektedir. Deneme yanılma yoluyla öğren-

me, bu tür etkileşimlere örnektir. İkinci önemli öğrenme tipi ise, gözleme dayalı öğrenmedir. Burada iki durum da olanaklıdır: Ya öğrenilen davranışın anlamı özümlenmeksizin öykünmeci bir süreç söz konusudur ya da öğrenen, yol açtığı sonuca bağlı olarak bir davranışta bulunduğu ölçüde bir özümlemeyi içeren bir temsili öğrenme söz konusudur.

Davranışçı boyut, birinci kuşağın ailelerinin ayrıcalık verdiği eğitim biçiminin başlıca bileşenlerinden biridir. Ebeveynler, çocuğa bir eylem ve deneyleme çerçevesi vermek amacıyla etkinlikler düzenlemekte (örgütsel davranış); öğrenmeyi yönlendirmek amacıyla izlenecek yolu göstermektedir (dayatmacı davranış). Bu iki davranış türü, çocuğun çevreyle optimal şekilde etkileşime girmesine olanak verme yönelimindedir. Çocuğun yaptığı denemeye kılavuzluk etmeye olanak veren, ebeveynin sergilediği pekiştirme davranışları bu yönteme eşlik etmektedir.

Birinci kuşağın ebeveynlerinin eğitsel yönteminde mevcut olan ikinci düşünce akımı, yapılandırmacılıktır. Kişinin gelişimine yapılandırmacı bir yaklaşım, etkileşime dayanmaktadır. Birey, çevreyle kurduğu etkileşimin ardından gelişmektedir. Öğrenmede, iki tamamlayıcı süreç işlemektedir: Birincisi, birey özümleme yoluyla öğrenmeyi gerçekleştirmektedir. Bu durumda, nesne, kişide zaten mevcut olan idrak yapılarıyla kavranmaktadır. İkincisi, birey, bir alışma sürecini harekete geçirir. Burada, kişinin idrak yapıları, çevrede karşılaşılan yeni düzene alışmak üzere dönüşür. Öğrenme, özümleme ile alışma süreçleri arasında çok sayıda gelgiti içerir. Öğrenmenin bu iki temel boyutu zihinsel işlemler olduğundan, öyle görünüyor ki sadece öğrenen bunları harekete geçirmeye karar verebilir. Bu perspektifte, öznenin etkinliği yeni unsurların edinilmesinde baskın bir rol oynamaktadır. Bu durumda, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında, kişinin somut deneyimler yaşamaya davet edilmesinin yanı sıra, eğitimci de öğrenen özneye görevler hazırlamak ve ona hazırlanmış cevaplar vermektense, onun kişisel eylemini ve buluşunu teşvik etmeye yönelmiştir.

Yapılandırmacılık, birinci kuşağın ebeveynlerinin kullandığı eğitim biçimini derinden etkilemiştir. Gerçekten de, öğrenme etkinlikleri sırasında, ebeveynler çocuğun birey olma halinin rolü üzerine vurgu yapmaktadır. Sergiledikleri kişiselleştirici ve geliştirici davranışlarla, ebeveynler, çocuğa sorular sormakta, deneyimine gönderme yapmakta ve öğrenme yöntemine dahil oluşunu desteklemek amacıyla kendi yeterliliklerini harekete geçirmeye itmektedir.

Toplu bir şekilde bakacak olursak, birinci kuşağın ebeveynlerinin yararlandığı eğitsel profillerin açığa çıkardığı öğretim biçimi, davranışçı ve yapılandırmacı bir öğrenmeye dayanmaktadır. Her şeyden önce, öğrenen öznenin etkinliğini, deneylemesini ve keşif yapmasını teşvik etmek amacıyla çevreyle etkileşime girmesini sağlamak söz konusudur. Bir çevre hâkimiyetini optimize etmek amacıyla öncelikle bir öğretim sahnesi düzenlemek önemli olduğundan, böylesi bir yöntem temelde ussaldır. Bu durumda süreç pekâlâ lojiko-rasyoneldir.

Buna karşılık, ikinci kuşağın ebeveynlerinin ayrıcalık verdiği eğitim biçimi özellikle ilişkiseldir. Genç ebeveynler için, çevreye hâkimiyeti teşvik etmekten çok kişiler arası etkileşimi teşvik etmek söz konusudur. Bu öğretim tipi çerçevesinde, sahicilik, anlam, öz yönlendirme terimleri öğrenme sahnelerine egemen olmaktadır. İnsan bilimlerindeki iki düşünce akımı, bu eğitim biçimine temel oluşturmaktadır. Bunlar, etolojik yönelim ve hümanist akımdır.

Etologlar, diğer şeylerin yanı sıra, önce hayvandaki, ardından insandaki araştırıcı davranışları incelemişlerdir. Pek çok deneyle, çocuğun araştırma eylemleri ile bağlanma davranışları arasındaki açık ilişkiyi gözler önüne sermişlerdir. Diğer bir ifadeyle, birey tarafından yeni bir ortamın araştırılması, ancak bağlanma figürünün temsil ettiği bir güvenlik temeline dayanıyorsa olanaklıdır. Genellikle bu bağlanma figürü bir ebeveyndir.

İkinci aile kuşağında, çocuğun, ortamını araştırmak için gereksinim duyduğu güvenli çevreye ebeveynler çok dikkat etmektedir. Ebeveynlerin eğitsel pratik ve tutumlarını karakterize eden belirgin özellikler arasında, bu eğilimin göstergeleri mevcuttur. İkinci kuşağın aileleri, çocuklarını eğittikleri sıra-

da özellikle olumlu duygusallık ifadesiyle karakterize olmaktadır. Bu davranış türü, yetişkinin çocuğa, kendisinin ona duygusal olarak bağlı olduğunu ve girişilen etkinlikte ona karşı olumlu duygular içinde olduğunu göstermesine olanak verir. Bu ayrıcalıklı ilişki, ebeveyn ile çocuk arasındaki bağlanma ilişkisini güçlendirir. Keza çocuğun yaptığı deneme sırasında hissettiği güvenlik duygusunu da artırır.

Eğitsel etkileşimler sırasında, yetişkin, çocuk karşısında çok sayıda olumlu duygusallık belirtisi gösterir. Bu belirtilerin çoğu, ebeveynin çocuğa karşı sergilediği genellikle sözsüz davranışlardır. Örneğin çocuğun yanağının, başının ya da omuzlarının okşanması gibi duygusal hareketler söz konusudur. Kimi zamanlar, edimlerini sürdürmesinde çocuğa güven veren bir gülümseme söz konusudur. Olumlu duygusallık belirtileri sözlü davranışlar şeklinde de kendini gösterebilir. Bunlar "aşkım", "şekerim" ya da "canım" gibi duygusal sözcüklerdir. Bazen olumlu duygusallık ifadeleri, temelde çocuğun şahsını övmeyi hedeflemektedir. Patates doğrama etkinliğinin sonunda bir anne çocuğunu kutlamaktadır: "Sen iyi bir aşçısın!"; aynı etkinliğin sonunda, bir başka anne, patates dilimlerini küçük küpler halinde doğramak üzere görevini sürdürmek isteyen çocuğunu övmektedir: "Bunu daha ileride, evin baş açısı olup annene çeşit çeşit yemekler hazırlarken yapacaksın". Ebeveynin bu ifadesi birçok işleve sahiptir: Öncelikle çocuğun işinin niteliğini övmektedir; ikinci olarak, çocukla anne arasındaki nesep bağlarını güçlendirmektedir; son olarak, ebeveyne, çocuğa ulaşılan eşiğin gereksinimleri fazlasıyla karşıladığını göstererek etkinliği olumlu bir şekilde sonlandırma olanağı vermektedir. Etkinliği sürdürmek, çocuğun daha şimdiden gösterdiği bir ustalığı kanıtlamak olacaktır.

İkinci kuşağın ebeveynlerinin kurduğu ilişkisel yapıya ilişkin bir diğer karakteristik de, ebeveynin bağlanma ile ilgili kaygısı üzerinde durmaktadır. Burada, ikinci kuşağın ailelerinde temel bir referans noktası olan güven tutumu söz konusudur. Güvenin, temelde çocuğun özerkliğini teşvik etmeyi amaçlayan fikir beyanlarıyla kendini gösterdiğini hatırlatalım. Şu önermeler bu tip bir tutumu örneklemektedir: "Çocuk daha

beş yaşındayken iyi kötü pek çok güçlüğün üstesinden gelebilir", "Evde ebeveyn çocuğunun giysilerini kendisinin seçmesine izin verir." Burada yetişkin, çocuğun kapasitesine güvendiğini göstermektedir. Bu durumda ebeveyn, güvenlik ilkelerinin edinildiğini ve çocuğun yetişkinden tamamen bağımsız olarak hareket edebileceğini ortaya koymaktadır.

İkinci kuşağın ailelerinin tipik eğitsel ilişkisini harekete geçiren ikinci düşünce akımı pedagojik hümanizmdir. Hümanist yaklaşımda, deneyim sırasında ayrıcalık verilecek boyut, duygular ya da heyecandır. Deneyime bağlı duygusal yaşantı, bilgilerin daha iyi özümlenmesine ve içselleştirilmesine olanak vermektedir. Burada deneyimin anlamının araştırılması teşvik edilmiştir. Çocuğun rolü ve önemi de öğrenmede belirleyicidir. Asıl olan, çocuğu, yaşanmış deneyimlerine dayanarak şeyleri kendi kendine keşfetmeye dolaylı olarak yöneltmektir.

Ebeveynlerin eğitsel evreninin iki karakteristiği, ikinci kuşağın ailelerinin hümanist kaygılarını gözler önüne sermektedir. Bir yanda geliştirici davranışlar, diğer yanda eğitsel kabul edici tutumlar söz konusudur. Bunlar, ikinci kuşağın ailelerini diğerlerinden ayıran iki ayrıcalıklı göstergedir.

Temel bileşenler analizinin sonuçlarının gösterdiği gibi, geliştirici davranışlar, ikinci kuşağın ebeveynlerinin eğitsel pratiklerindeki ayrıcalıklı eksenlerden birini oluşturmaktadır. Yetişkinlerin, sayesinde sorgulayıcı ve dolaylı bir öğrenmeyi tetiklediği davranışlar söz konusudur. Çocuk, ebeveynin sorgulamaları ve teşvikleri vasıtasıyla deneyimi kendi başına yaşamaya itilmektedir.

Öğrenme, aynı zamanda bir kabul ortamında gerçekleşmektedir. Bu tutum, ikinci kuşağın ailelerinin ayırt edici özelliklerinden biridir. Çocuk burada sahnenin ön planına yerleştirilmektedir. Yetişkin, eğitsel ilişkide belirleyici bir rol ve yer vererek, çocuğa değerli olduğunu göstermenin önemli olduğunu düşünmektedir. Öğrenmenin aktörlerinin bu varoluşsal kabulü, hümanist akımın temel öğesidir.

Böylece ikinci kuşağın aileleri, etolojik ve hümanist temellere dayanan bir öğrenme biçiminin uygulanmasıyla karakteri-

ze edilmektedir. Deneyimin yankısı üzerinde durarak öncelikle ilişkisel boyuta ayrıcalık verilmesi söz konusudur: tüm eğitim, ebeveynle çocuk arasındaki bir bağlanma temeli üzerine oturmaktadır. Ayrıca deneyim, öğreneni eğitsel eylemin aktörü, hatta yaratıcısı olarak konumlandırarak, onun şahsının değerli olduğunu göstermelidir.

Özetle, iki aile kuşağının, uyguladıkları öğrenme biçimine göre birbirinden ayrıldığı söylenebilir. Birinci aile kuşağı, davranışçı ve yapılandırmacı bir yönteme sahiptir. Bu durumda, eğitsel deneyim, çevreye hâkimiyetin evrelerini yapılandıran ussal bir organizasyon süreci olarak tasarlanmaktadır. Buna karşılık, ikinci kuşağın aileleri, öğrenmeleri etolojik ve hümanist bir yöntem etrafında örgütlemektedir. Burada ilişkisel boyut, ussal yaklaşıma baskın çıkmaktadır. Yaşanan deneyimin olumlu yankısını teşvik ederek öncelikle öğrenenin şahsı üzerine odaklanmak söz konusudur.

İşlemsel pedagojiler/duygusal pedagojiler

Her ebeveyn kuşağı farklı öğretim biçimleri uygulamaktadır. Bu öğretim biçimlerinin farklı düşünce akımlarına dayandığını gördük. Böylelikle, bir kuşaktan diğerine, aile içindeki öğretim deneyimleri, aile içi pedagoji ile ilgili eğilimlerdeki değişimi ortaya koymaktadır.

Birinci kuşakta, yapılandırmacı ve davranışçı bir yaklaşım içindeki ebeveynler, asıl olarak iki pedagojik akıma dayanan eğitsel uygulamalar gerçekleştirmektedir: Bu akımların biri aktif eğitim, diğeri davranışçı eğitimdir. Aktif eğitim, yapılandırmacı yaklaşım çerçevesinde bulunmaktadır (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 253-260). Çocuğun gerçekle yüzleşmesini ve etkinliğin öğrenenin bizzat kendisi tarafından üstlenilmesini amaçlamaktadır. Nesnelerin yoklanması, edim üzerine öğrenmeye olanak veren bir düşünmeye eşlik etmektedir. C. Freinet'nin betimlediği sorgulayıcı yöntem, bu eğitim tipi içinde yer almaktadır. Bu eğitim tipi, öğrenme deneyimleri vesilesiyle çocuğun yaptığı deneme-yanılmaların sonucudur. Sorgulayıcı yöntem, birinci kuşağın ailelerinin öğretim uygulamalarında fazlasıyla mevcuttur. Çok değişkenli davranışlar bütünü vasıtasıyla etkinlik alanını şekillendiren ebeveynin gözetiminde, çocuk denemeler yapmaktadır: Ebeveynlerin eğitsel uygulamalarını betimlemeye olanak veren on göstergeden yedisinin, birinci kuşağın ailelerinin başlıca özelliklerinden olduğunu hatırlatalım.

Davranışçı eğitim de birinci kuşağın ebeveynlerinin pratiklerinde fazlasıyla kendini göstermektedir. Bu eğitim, deneysel davranışçı yaklaşımdan doğmaktadır (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 261-269). Bu eğitim tipinin ana ilkesi, öğrenme sürecinde pekiştirmelerin varlığı üzerinde durmasıdır. Gerçekten de bu perspektifte, birey tarafından karşılık olarak alınan pekiştirmenin olumlu ya da olumsuz karakterine bağlı olarak tutum sürmekte ya da belirsizleşmektedir. "Gündelik deneyimlerde, bazı cevaplar etkiliyken diğer bazıları ya etkisizdir ya da cezalandırıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu farklı pekiştirme süreci vasıtasıyla etkili davranış biçimleri sürmekte, etkisiz biçimler elimine olmaktadır" (Bandura, 1980, s. 24). Pekiştirme ilkesi dışında, hedef nosyonu da davranışçı akımda önemli bir boyuttur. Öğretim, öğrenen tarafından gerçekleştirilecek bir takım evreler olarak tasarlanmaktadır. Bu farklı evrelerin her biri, ulaşılacak belirli, somut, gözlemlenebilir ve ölçülebilir bir hedefe karşılık gelmektedir. Bir öğretim dizisi, birbirini izleyen bir hedefler zinciri öngörmektedir. Ulaşılan ilk hedef, ikinci hedefe ulaşılmasını teşvik eden bir pekiştirmeye yol açmakta ve bu böyle peş peşe devam etmektedir.

Gerek aktif eğitimler gerek davranışçı eğitimler işlemsel öğretim biçimleri olarak kabul edilebilir. Her ikisi de hem öğrenci, hem de eğitimci tarafından yapılandırılan, peş peşe işlemlerin uygulanmasına gönderme yapmaktadır. Aktif eğitimlerde, yetişkin, öğrenmeleri denetimli bir şekilde sürdürmek amacıyla kolaylaştırıcı yöntemler kullanmaya yönelmektedir (Astolfi, 1993). Çocuk ise, deneysel ve zihinsel etkinliklerinden hareketle bilgisini yapılandırmakta ve oluşturmaktadır. Çocuk öğrenirken art arda gelen bilişsel yeniden örgütleme işlemlerine tâbi ol-

maktadır. Davranışçı eğitimler düzleminde, işlemsel etkinliklerin varlığı, öğrenmenin peş peşe evreler halinde sistematik olarak örgütlenmesiyle kendini göstermektedir. Bu evreler, ulaşılacak hedefler aracılığıyla belirlenmektedir. Bunlar, çocuğun üstesinden geldiği kabul edilen işlem dizilerini oluşturmaktadır. Çocuk tarafından elde edilen pekiştirme, izlenecek hedeflerin art ardalığı dinamiğine katkıda bulunan bir unsurdur.

İkinci aile kuşağının çocuklarını ve ebeveynlerini birbirine bağlayan eğitsel ilişkilere, etolojik ve hümanist düşünce akımları güçlü bir şekilde nüfuz etmiştir. Etolojik akım, olumlu deneyimler pedagojisinin temelinde bulunmaktadır. İnsancıl düşünceye, Rogersçı pedagoji karşılık gelmektedir. Bu iki pedagoji, tipik olarak, ikinci kuşağın ailelerinin eğitsel pratiklerini aydınlatmaktadır.

Olumlu deneyimler eğitimi temelde bağlanma kavramıyla ilişkilidir (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 212-222). Burada, eğitsel etkileşimleri, duygusal olarak olumlu kabul edilen ve çocuğun çevresiyle olan bağlarını güçlendiren deneyim arayışlarına odaklamak söz konusudur. Bağlanma ile öğrenme arasındaki dinamik bugün gayet iyi bilinmektedir (Snyders, 1991). Çocuğun aldığı duygusal besinler, geliştirici rehberlerin peşinden gitmesine olanak vermektedir (Cyrulnik, 2001). Olumlu deneyimler eğitimi, duygusal ile bilişsel arasında bir uzlaşma hedeflemektedir. Bu noktada, Howard Gardner'ın (1997) geliştirdiği zekâların çeşitliliği ilkesiyle benzeşmektedir. Bu yazara göre, zekâ yalnızca bilişsel boyutla sınırlanmaz, duygusal alan ya da sosyal alan gibi başka alanlarda da gelişir. Psikanaliz de, eğitsel baskıların ket vurabileceği öğrenmede haz ilkesinin korunması üzerinde durmaktadır. Hiç kuşkusuz, bir sosyalleşme sürecinde, itkileri yüceltmek ya da "içgüdüleri uygarlaştırmak" söz konusudur. Çocuk böylece haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçer. Ne var ki bu geçiş, yalnızca, haz ilkesini ertelemek gerçeğini ifade eder (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 216).

İkinci kuşağın ailelerinin, çocuklarında tetikledikleri bağlanma süreçleriyle karakterize olduğunu daha önce belirtmiştik. Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri güven tutumlarıyla da ayırt edildiklerini hatırlatalım. Ayrıca, evde görüntülenen etkinliklerin gözlemlenmesiyle, yetişkinin, kendisi ile çocuğu arasında duygusal bir ilişki kurmak için elinden gelen her şeyi yaptığı görülmektedir. Bu isteğin gerçekleşmesi için ebeveynler sıklıkla eğitsel etkinlikler sırasında çocuğun arzusuna, özgürlüğüne ve hazzına uymayı seçmektedir. Böylece görev tamamlansa bile, ebeveyn eğer istiyorsa çocuğun etkinliği sürdürmesine ses çıkarmamaktadır.

İkinci aile kuşağı, ebeveynlerle çocuklar arasında gelişen ilişkilerde uyguladığı Rogersçı pedagojiyle de karakterize olmaktadır. İnsancıl düşünce akımına odaklanan bu pedagoji tipi (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 223-232) kişiliğin kabul edilmesine vurgu yapmaktadır. Öğrenme, her başoyuncunun kendini ve ötekini olduğu gibi kabul etmesi halinde iyi şartlarda gerçekleşmektedir. Diğer bir deyişle, kabul öncelikle kendini anlamaya (kendisiyle uyumlu olma hali), yani uygunluk edimine bağlıdır; kabul aynı zamanda ötekinin anlaşılmasına (kendini ötekinin yerine koyabilme gerçeği), yani empati edimine bağlıdır. Rogersçı yaklaşımda, güvenen bir çevre de bir gerekliliktir. Öğrenme, öğrenene yönelik tüm tehditlerden ayıklanmış olmalıdır.

Rogersçı pedagojinin iki ana ilkesi bu düşüncelerden çıkarılabilir. Birincisi, öğrenme bireyde bir yankı uyandırmaktadır. Biricikliği içinde kişilikte iz bırakan duygusal bir yaşantıya karşılık gelir. İkincisi, birey bir zorlama olmadan kendisi için anlamlı olanı öğrenir. Dolayısıyla öğrenme insanın kendisinin belirleyiciliğinde olmalıdır. Rogersçı pedagoji, zorlayıcı olmayan, kontrolün kişinin kendisinde olduğu öğretime geniş bir yer vermektedir.

İkinci aile kuşağının ebeveynleri ve çocukları arasındaki eğitsel ilişkileri karakterize eden temel özelliklerin kökleri, Rogersçı pedagojinin ana ilkelerine uzanmaktadır. Gerçekten de bu aileler çocukları karşısında sergiledikleri güven ve kabul edici tutumlarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Geliştirici davranış, yine bu aileler içinde ebeveynlerin öğretiminin ana özelliklerinden birini oluşturmaktadır. Çocuğun öz yönlendiricili-

ğini teşvik eden ve deneyimin onun şahsı üzerindeki yankısını güvenceye alan, geliştirici davranışlardır.

Olumlu deneyimler pedagojisi ve Rogersçı hümanist pratiğin ortak noktası, deneyimin kişide yarattığı heyecanı öğrenmenin temeli olarak almasıdır. İnsanın gelişiminin devindirici gücü, hissedilen heyecanın yankısındadır. Olumlu deneyimlere ilişkin duygular, çocuğun kendisini eğiten yetişkine duyduğu bağlanmayı güçlendirir. Bu güvenli bağlanma, çocuğun kaygısızca dış çevreyi araştırmasının altında yatan ilişki örgüsünün ilk ilmiklerini oluşturmaktadır (Cyrulnik, 2001, s. 56). Rogersçı hümanist perspektifte, duygusallık, bireysel öğrenme deneyiminin yaslandığı arka planı oluşturmaktadır. Bir deneyim bilgisinin benimsenmesi, bir öğrenme vesilesiyle kişisel olarak yaşanan heyecanla koşullandırılmıştır. Bu iki pedagojide, yetişkin, çocuğun öz belirleyiciliğini teşvik eden ve güven ilişkisini kolaylaştıran bir bağlanma figürü olarak belirmektedir.

Erek olarak görev/araç olarak görev

Her kuşak farklı pedagojilere öncelik vermektedir. Dünün ebeveynleri işlemsel uygulamalara vurgu yaparken, bugünün ebeveynleri çok daha duygusal bir yöntemi teşvik etmektedir. Pedagojik pratiklerde böyle bir fark, ebeveyn ile çocuk arasındaki etkileşimlerde izlenen amaç üzerinde mutlaka bir etkide bulunmaktadır.

Birinci kuşak için, edim kendi başına bir erektir; oysa ikinci kuşak için eylem yalnızca ilişkinin aracıdır. Kısacası iki kuşak arasında değişen, görevin statüsüdür. Görevin statüsüne ilişkin bu fark, her kuşağın çocuklarında öngördüğü öğrenme biçimini kestirmeye olanak vermektedir. Bir kuşaktan diğerine, görevin yerine getirilmesi, bir başka deyişle "yapma ya da eyleme" artık aileler bünyesindeki eğitimin temel kaygısı değildir. Bu değişim, aile içi eğitim alanında ileri yönelimdeki değişimin belirtisidir.

İleri yönelim kavramının, bir kişinin ya da kişi grubunun, gündelik etkinlikleri gerçekleştirdiği şu andan geleceği hazırlama halini belirttiğini hatırlatalım. Diğer bir deyişle, bilinçli bir hesap yapılmaksızın geleceği yönlendiren ve tüm ailenin ilettiği stratejiler, tutumlar, temsiller, davranışlar, dilsel süreçler söz konusudur (Bourdieu, 1994, s. 54). Birinci kuşağın ailelerinin eğitsel pratikleri üzerinden ilettikleri ileri yönelim, bir ürün hedefine dayanmaktadır. Bu eğitsel ileri yönelim, ikinci kuşağın aileleri bünyesinde ilişkisel boyuta ayrıcalık verilmesi eğilimi içindedir.

Diğer bir deyişle, öyle görünmektedir ki, görevin, diğer bir tabirle eylemin tamamlanması, dünün ailelerinin öğretiminin ereğini oluşturmaktadır. Oysa bu üretken erek, bugünün aileleri için daha ilişkisel ve duygusal bir başka ereğin aracından başka bir şey değildir artık.

Bu ayrım, ev içinde görüntülenen sahneler vesilesiyle ebeveynler ile çocuklar arasında gerçekleşen etkileşimlerde saptanabilir. Böylece birinci kuşağın aileleri her şeyden önce görevin tamamlanması üzerinde durmaktadır. Verilen görev mutlaka yerine getirilmelidir. Görevin yerine getirilmesi öğrenmenin de temelidir.

İkinci kuşağın aileleri, bu göreve odaklanışın aksine, öncelikle ilişkinin bizzat kendisinin başarısına önem vermektedir. Görevin yerine getirilmesi burada tali görülmektedir: İlişkisel boyutun ardına, ikinci plana itilmiştir. Gerçekten de çocuk etkinliğin gerçekleşmesinde hemen işbirliği yapmak istemezse, ebeveyn çocuğu etkinliğe katılmaya ikna etmek ya da onu dayatmak yerine deneyimi farklılaştırmayı tercih etmektedir.

Ebeveynin kılavuzluğu/ebeveynin desteği

Bir kuşaktan diğerine, ussal öğrenmeden ilişkisel öğrenmeye ebeveynin rolü oldukça değişmiştir. Mevcut bölümün başında sunulan temel bileşenler analizinde elde edilen sonuçlar bu değişimi ortaya koymaktadır. Bir kuşaktan diğerine, ebeveynler aile sahnesine çok daha az egemendir. Gerçekten de birinci kuşakta, ebeveyn her şeyden önce bir kılavuz gibi hareket etmektedir. Ebeveynler, çeşitli eğitsel pratiklerden yararlanarak,

çocuklarıyla girdikleri etkileşimleri gerçekten düzenlemektedir. Daha özel olarak, örgütsel ve dayatmacı davranışlarla izlenecek yolu göstermekte ve olumlu ve olumsuz pekiştirici davranışlardan oldukça yararlanarak yargılarda bulunmaktadırlar. Bu durumda, ebeveynler temelde çocuk karşısında bir eğitsel kılavuzluk rolü sergilemektedir. Öncellik hakları vardır ve veri öğretimi şekillendiren ilişkiler biçimini yönlendirmektedirler.

Buna karşılık, ikinci kuşak, sergilediği eğitsel tutumlar ve pratiklerde bir refakatçi ya da destek görünümüne sahiptir. Eğitsel etkileşimlerde, ebeveynler, geliştirici davranışlardan belirgin bir şekilde yararlanma yoluyla sorgulayıcı yönteme öncelik tanıyarak inisiyatifi çocuğa vermekteler. Olumlu duygulanım davranışlarıyla çocuk karşısında daha içten bir empati göstermekteler. İkinci kuşağın ebeveynlerini karakterize eden eğitsel tutumlar, bu ebeveynlerin çocuklara karşı sergiledikleri destek rolünü de ortaya koymaktadır. Çocuğa karşı sergiledikleri güven ve özerklik kaygılarıyla, ebeveynler, çocuğu hareket etmekte daha serbest bırakarak, gözeten bir refakate ayrıcalık verdiklerini göstermektedirler.

Ebeveynin rolünde böylesi bir değişim, ev içinde görüntülenen eğitsel etkileşimler vesilesiyle yaşanan görüş alışverişi sırasında kurulan dengede kendini göstermektedir. Birinci kuşağın ailelerinde ebeveynin kılavuzluğu açıkça görülmektedir. Yetişkin, çocuğu hâkim olmadığı bir pratiğe alıştırmaktadır. Burada ebeveyn öğrenmenin evrelerini belirlemekte, yöntemi göstermekte ve uyarmaktadır.

Büyüklerinin oynadığı rolün aksine, ikinci kuşağın ebeveynleri, küçük çocuğun deneyimlerini öngören kılavuzlardan ziyade, çocuğun eylemlerini ve karar almalarını kolaylaştıran refakatçiler olarak belirmektedir.

Zorunlu mesafe/zorunlu yakınlık

Eğitsel ilişkilerde çocukları yetişkinlerden ayıran mesafe, bir kuşaktan diğerine daralmıştır. Birinci kuşağın ebeveyninin eğitsel kılavuz olarak konumlanışı, öğrenme etkileşiminin aktörleri arasında daha büyük bir mesafeye yol açmaktadır. Ebeveyn, deneyimin iyi bir şekilde gelişmesi için izlenecek yolu bilmektedir. Bir bilgi aktarıcısı gibi davranmaktadır. Görevin tamamlanmasına kadar çocuğa kılavuzluk etmektedir. Böylesi bir bağlamda, eğitimcinin rolü ile eğitilenin rolü oldukça farklıdır. Farklar açıkça görülmektedir. Bu durumda, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiler, her ikisinin de rollerine etki eden bir eşitsizlik ortamında yaşanmaktadır.

İkinci kuşakta, bilgiyle ilişki, birinci kuşakta olduğu gibi artık kişiler arası ilişkilerin doğasını belirlememektedir. Tersine ebeveynler öncelikle çocuklarıyla bir eşitlik ilişkisi geliştirmeye özen göstermektedir. Ebeveynler çocuklarına yönelik bir güven ve kabul ortamı kurma kaygısı içindedir. İlişkinin niteliği birinci sırada gelirken, bilgiyle ilişki ikinci sıradadır. Diğer bir ifadeyle, önemli olan bilgi değil, çocukla, iki tarafın karşılıklı olarak birbirine saygı gösterdiği, dayanıştığı ve işbirliği içinde olduğu eşitlikçi bir eğitim ilişkisi kurmaktır. Burada aktörlerin yakınlığı etkileşimin başarısının koşuludur.

Eğitimcinin konumlanışı birinci kuşaktan ikinci kuşağa dönüşmüştür: Artık bir kılavuz değil, bir refakatçi, bir destektir. Eğitim ilişkisinde ebeveyn, ona bilmesi gerekeni göstermek ya da izlenecek yolu işaret etmek için çocuğun yanında değildir. Çocukla eşit bir konumlanış içindedir. Eğitimci ve çocuk, bilinen bir gerçeği oluşturmak ya da paylaşmak amacıyla etkileşime girmektedir. Üç kuşak üzerinde yakın zamanlarda yapılmış olan bir anketin sonuçları, eğitsel modellerin daha eşitlikçi bir hal aldığını ortaya koymaktadır (Attias-Donfut, Lapierre ve Segalen, 2002, s. 30). Ebeveyn bir yakınlık ilişkisi içinde çocuğuna eşlik etmekte ve onu desteklemektedir. Bilgi artık hem çocuğun hem ebeveynin rolünü ve statüsünü belirleyen baş otorite değildir.

Ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkilerin dengesindeki bu fark, her iki kuşağın ailelerinde görüntülenmiş olan öğretim sahnelerinde kendini göstermektedir. Otuz yıl arayla gözlemlenen etkileşimler hem birinci kuşağın eğitim ilişkilerini belirleyen zorunlu mesafeyi hem de ikinci kuşağın öğretim pratikle-

rinde gelişen zorunlu yakınlığı gözler önüne sermektedir.

Birinci kuşakta, ebeveyn öğrenmede çocuğu deneyime ve bilgiye götüren aracı kılavuzdur. Çocuk ise, yetişkin ve bilgi ile arasındaki mesafeyi kapatabilmesi için, ebeveynin kendisine sunduğu çok sayıdaki uyarana cevap verendir. Böylesi bir tabloda, uç öğrenme durumları, çocuk tarafından kabul edilen bir bilgi aktarımıyla sınırlanabilir.

Birinci kuşağın ailelerinde meydana gelen etkileşimlerin aksine, genç ebeveynler çocuklarını bir bilinen gerçeğin paylaşımına dayalı eğitsel pratiklere teşvik etmektedir. Bu eşitlikçi durumda, rollerin değiştiği de görülür: Çocuk ebeveyni düzeltebilir, eksiklerini, hatalarını ya da budalalıklarını hatırlatabilir.

Güç ilişkisi/ikna ilişkisi

Bir kuşaktan diğerine aile içi ilişkiler değişmiştir. Dün ebeveynler, çocuklar karşısındaki farklarını gösteriyorlardı: otoritelerini bildiriyorlardı. Birinci kuşağın ebeveynlerinin eğitim ilişkisinde kılavuzlar olarak konumlanarak otorite kullanma biçimlerini daha önce belirtmiştik. Bu yolla ebeveynler daha iyi bir çevre hâkimiyetine ulaşmak için izlenecek basamakları işaret etmektedirler. Ayrıca, birinci kuşağın ailelerinde, ebeveyn ile çocuk arasında bir mesafe kendini dayatmaktadır. Bu mesafe, yetişkinin sahip olduğu bilgiyle kurulan ayrıcalıklı ilişkiyle açıklanmaktadır: Eğitim ilişkisinde, ebeveyn, çocuğa yöneltilen soruları, eğitimcinin hâkim olduğu ve çocuğa öğretmek istediği yanıtlara göre hazırlamaktadır.

Bu durumun aksine, ikinci kuşağın ebeveynleri otoritelerini daha kapalı bir şekilde göstermektedir: İnisiyatif önceliğini çocuğa bırakarak öğretim etkinliklerinde destekleyici bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca bu ikinci aile kuşağı içinde, ebeveynler daha eşitlikçi bir bilgiyle ilişki sistemini teşvik etmektedir: Ebeveyn ve çocuğun aynı sorulara muhatap oldukları, sırayla birbirlerini sorguladıkları, öğreten ve öğrenen rollerini değiştirdikleri eğitsel etkinliklerin katılımcıları arasında bir yakınlık ilişkisi kurulmaktadır. Burada bilgi yetişkinin ayrıcalığı de-

ğildir. Her ikisi de diğerine soru sorup, ona öğretebilir. Etkileşimin temeli artık yanıt değil, sorudur.

Aktörlerin eğitsel durumundaki bu fark, ebeveynin otorite uygulamasını bir kuşaktan diğerine yeniden tanımlamaktadır. Çağdaş ailenin değişimleriyle ilgili incelemelerin çoğunda, kendini gösteren bir otoritenin, tüm aile üyelerinin ve özellikle de çocuğun daha geniş bir özerkliği lehine geri çekilmesinin altı çizilmiştir (de Singly, 2000; Roussel, 2002; Dortier, 2002; Meulders-Klein, 1996; Attias-Donfut *vd.*, 2002).

Mevcut incelemede, ebeveynin otoritesindeki değişim de açıktır. Özellikle evde görüntülenen eğitim etkileşimlerinde kendini göstermektedir. Birinci kuşağın ailelerinde gerçekleşen etkileşim sahneleri, çocuk ile ebeveyn arasındaki görüş alışverişinin bir güç ilişkisi ilkesini izlediğini göstermektedir. Gerçekten de uygulanan ussal öğrenme ve işlemsel eğitim ebeveyne önemli bir rol vermektedir. Ussal öğrenmenin her şeyden önce, öğrenmenin nesnesini oluşturan çevreye hâkimiyeti teşvik etmek amacıyla görüş alışverişini düzenlemeyi, teşvik etmeyi ve sağlamlaştırmayı hedeflediğini hatırlatalım. Ayrıca işlemsel pedagoji, öğretimi art arda bir evreler dizisi şeklinde yapılandırmaya olanak veren, uygulanan stratejiler bütünüdür. Gerek ussal öğrenme gerek işlemsel pedagoji, öğretim organizasyonunun büyük ölçüde yetişkin tarafından üstlenilmesini gerektirmektedir. Ebeveyn, gerçekleştirdiği yönetim yoluyla otoritesini dayatmaktadır. Ebeveyn, çocukla birlikte yapılan etkinlikleri düzenlemekte, dayatmakta, güçlendirmekte ve kişiselleştirmektedir. Öğrenimi birkaç evre halinde yapılandırmakta ve etkileşimin başı ile sonunu dayatmaktadır.

Ebeveyn ile çocuk arasındaki görüş alışverişini düzenleyen güç ilişkisinin anlamı, yetişkinlerin eğitsel etkileşimlerde yararlandıkları argümantasyonda yatmaktadır. İki temel özellik argümantasyonun başını çekmektedir. İlk olarak, soruların ve yanıtların daima açık olduğu bir tartışma söz konusudur. İkincisi, argümantatif tartışmanın sonucunda alternatife yer yoktur. Diğer bir deyişle, tek bir yanıt olanaklıdır (Reboul, 1991; Meyer, 1997). Kısacası, argümantasyon, konuşmacının otorite-

sini kanıtladığı bir tartışma sürecidir: bir sorular ve yanıtlar bütünüyle, benimsenecek çözümü ortaya koymakta, yaklaşımının yerindeliğini açıklamakta ve izlenecek yolu göstermektedir. Argümantasyon taraflar arasındaki eşitsizliği artırmaktadır çünkü içlerinden yalnızca birinin haklı olabileceği ön varsayımına dayanmaktadır.

Birinci kuşağın ebeveynleri, çocuklarıyla birlikte gerçekleştirdikleri eğitsel etkinliklerde temelde kanıta dayalı bir yöntem izlemektedir. Örgütsel ve dayatmacı davranışlarıyla öğretimlerini ussallaştırmakta ve işlemsel kılmaktadırlar. Olumlu ya da olumsuz pekiştirmelerle çocuk tarafından tamamlanan evreleri yönlendirmekte ve kanıtlamak için tartışmaktadırlar.

Birinci kuşağın aileleri bir güç ilişkisine ayrıcalık verirken, ikinci kuşakta durum başkadır. Gerçekten de aile içi ilişkiler bir kuşaktan diğerine dönüşmekte ve güç ilişkilerindense ikna ilişkilerine yer vermektedir. İkinci kuşağın ailelerinin ilişkisel bir öğrenmeyi ve duygusal eğitimi teşvik ettiğini hatırlatalım. Öğrenmenin ilişkisel boyutu, şeylerden çok kişiler üzerinde durur: Nesneye hâkimiyeti örgütlemekten çok, öncelikle etkileşimi, karşılıklı ilişkiyi teşvik etmek söz konusudur. Duygusal eğitim, deneyimin, öğrenenin şahsı üzerindeki yankısına öncelik vermektedir.

Bu yeni bağlamda, yetişkin, öğrenme ediminde çocuğun empati kuran ve kendisiyle eşit desteği olarak vazgeçilmezdir. Bununla birlikte, öğretimin ana ekseni öznenin birey olma halinin dikkate alınmasıdır, yani etkileşim halindeki kişilerin birbirine karşı gösterdiği saygı, kabul ve dikkate almadır. Bu perspektifte, ebeveynin otoritesi kesin olarak kendini gösteremez. Yetişkin, bir çözümü dayatmaktansa genellikle çocukla fikir alışverişinde bulunmaya yönelmiştir. Dolayısıyla ebeveynle çocuğu arasında genellikle iknaya dayalı bir ilişki kurulmaktadır.

Yetişkin açısından, çocuğa bir özgürlük marjı bırakarak, örtük ya da dolaylı bir şekilde çocuğu mümkün olan en iyi yola yöneltmek söz konusudur. Evde görüntülenen eğitsel etkileşimlerde, bu yöntem, ikinci kuşağın ebeveynlerinin öğretiminin başlıca özelliklerinden birini oluşturan geliştirici davranışların sık kullanılması biçimine bürünmektedir. Bu davranışlar vasıtasıyla, yetişkin, genellikle sorular yöneltenrek (örneğin: "İskambil kâğıtlarından şatoyu nasıl yapacaksın?" ya da "[Akrobatlar] Numaralarını havada mı yerde mi yaparlar?) çocuğun düşünmesini teşvik etmektedir. Burada, beklenen ya da beklenmeyen yanıtlar vererek görüş alışverişine katılma özgürlüğünü çocuğa bırakan, dolaylı bir öğretim biçimi söz konusudur.

Ebeveynle çocuk arasında kurulan ikna ilişkisi, artık argümantatif değil retorik bir tartışma mantığı üzerinde şekillenmektedir. Burada, iki ilkeye bağlı olarak birbirinden ayrılan iki tartışma biçimi söz konusudur. Argümantasyon soru ve yanıtları daima açık kılarken, retorik onları genellikle örtük bırakır. Ayrıca, retorikte, alternatif her zaman düşünülebilir: Tek bir iyi çözüm ya da tek bir olası seçenek yoktur. Bu durumda müzakere zorunludur.

Kısacası, retorik tartışma ilkeleri, taraflara argümantatif yönteme kıyasla daha büyük bir özgürlük payı bırakmaktadır. Gerçekten de, retorikte sorular ve yanıtlar kendini dayatmamakta, müzakere edilmektedirler. Ayrıca bir müzakere sürecine giren taraflar, hiçbir otorite argümanı ileri sürülemeyeceğinden, eşit konumda bulunmaktadır.

Eylem yoluyla özgürleşme/ilişki yoluyla özgürleşme

Özgürleşme kavramı, kişisel gelişim kavramına benzetilebilir. Bireyin dönüştüğü, başkalaştığı, alışkanlıklarını değiştirdiği, yeni bilgiler ürettiği ve bütünleştirdiği bir süreç söz konusudur. Bu kavramın kullanımı, J. Habermas'ın (1973, 1987) çalışmalarına gönderme yapmaktadır. Kişinin özgürleşmesi iletişime dayanmaktadır. Bireyin özgürleşmesine olanak veren, dilselleştirme ya da dilbilgiselleştirmedir (yani deneyimden gelen kavramları kurallaştırmadır). Bu iletişimsel işlem yoluyla, birey kendi üzerinde bir düşünümsellik ilişkisi gerçekleştirir: J. Habermas'ın düşündüğü gibi "benden" "bana" bir diyalog (1987, s.127).

J.-C. Kaufmann özgürleşme sürecini tarif etmek için düşünümsellik terimini kullanmaktadır. Düşünümsellik, birey çelişki içinde olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, içselleştirilmiş alışkanlıklar, kişinin artık kendini dayatan problemi ya da farkına vardığı çelişkileri çözmesine olanak vermemektedir (Kaufmann, 2001, s. 208-211). J.-C. Kaufmann'a göre düşünümsellik işlemi, başarısız olduğu görülen ilk alışkanlıkları dönüştürmek, iyileştirmek ya da karşılaşılan duruma daha uygun düşecek yenilerini edinmek üzere gözden geçirmeye olanak verir.

Özgürleşme ya da düşünümsellik, kendi maddi ya da zihinsel koşullanmalarından kurtulduğu ölçüde kişiye daha büyük bir özerklik olanağı vermektedir. Gerçekten de böylesi bir süreçle birey karşısına çıkan nesnel güçlükleri çözmek amacıyla eylemini değiştirmektedir. Öğrenmelerin çoğu bu tür bir ereğe yönelmektedir: Çocukta yürümede ve yetişkinde bir araç kullanmada aynı şey geçerlidir. Düşünümsellik bireyin kendi temsiller evrenini gözden geçirmesine de olanak verir: Çocuk yeni bir kavramı (örneğin, kare) öğrenirken bu şekilde davranır, yetişkin bir olayın (örneğin, boşanma) akabinde ebeveynlik rolünü yeniden gözden geçirebilir. Böylece, bir özgürleşme çalışmasıyla, kişi kendisinin dünya temsilini genişletmekte ya da daha uygunlarını edinmek üzere eski temsillerinden kurtulmaktadır.

Özgürleşme ya da düşünümsellik, mükemmelleşebilirlik ilkesine dayanmaktadır. Burada, bireyin, kendisine yöneltilen her yapıdaki pedagojik edimin etkisiyle değişebilir olduğunu göz önüne almak söz konusudur. Özerklik kapasitesi ve kendini aşma yeteneği, ister çocuk ister yetişkin olsun, tüm bireylerdeki değişiminin devindirici güçleridir. Bu nedenle, aile, kuşaklar arası alışverişlerin korunması mantığıyla kopuş yaşamasa da, bir patoloji söz konusu olmadığında, üyelerinin özgürleşmesini gerçekleştirmeye eğilimli bir sistem oluşturmaktadır (Pourtois, Desmet ve Lahaye, 2004; de Singly, 2002). Müdahale alanında, aile uzun zamandan beri bireylerin özgürleşmesinin devindirici gücü olarak görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları eğitsel ilişkiler bu özgürleşme hedefine katkıda bulunmaktadır. Bu ilişkiler hem çocuğa hem yetişkine düşünümsellik potansiyellerini gerçekleştirme olanağı verir.

Mevcut boylamsal incelemede, iki kuşağın aileleri peş peşe aynı deney koşullarında bulunmuştur. Ebeveynler çocuklarıyla beş eğitsel etkinlikte bulunmaya yöneltilmiştir. Bu halleriyle bu durumlar özgüleştirici bir amaç güden pedagoji senaryoları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, her kuşak, bireylerin özgürleşmesini teşvik etmek için aynı referans tablosuna dayanmamaktadır.

Birinci kuşağın aileleri, gerçekleşen eylemlere dayanan düşünümselliği teşvik etmektedir. Bireyi özgürleştiren edimdir. Eyleyiş bir dönüşüme ve daha büyük bir çevre hâkimiyetine yol açmaktadır. Kısacası, insan eyleyerek öğrenmektedir. Böylesi bir özgürleşme kavrayışı, eylemi insanın anlamıyla ilişkilendiren varoluş ilkelerine yakındır. Evde düzenlenen eğitsel etkinliklerin anlamı, gerçekleştirilen eylemde yatmaktadır.

Buna karşılık, ikinci kuşağın ailelerinde kişileri geliştiren ilişkidir. Düşünümsellik, tarafların teşvik ettiği ilişkisel nitelikten ve karşılaşmadan doğmaktadır. Kısacası insan etkileşerek öğrenmektedir. Amaç, karşılıklı bir öğrenme gerçekleştirmektir: İki tarafın da birbirinden öğreneceği bir şey vardır. Dolayısıyla bu tip bir ilişkinin geliştirilmesine en uygun biçimleri kurmak gerekir. Güvenen, kabul eden, hoş gören, ikna eden ve ötekinin gelişimine önem veren olmak önemlidir. Bu özgürleşme süreci, insanın ne yaptığından çok, ne olduğuna vurgu yapan özcülerin yaklaşımlarına yakındır.

Özgürleşme arayışında iki kuşak arasındaki bu temel fark, ebeveynlerle çocuklar arasındaki etkileşimlerde kendini göstermektedir. Birinci kuşağın ailelerinde, ev içinde düzenlenen eğitsel etkinliklerin anlamı, ortaya konan eylemde yatmaktadır. Düşünümsellik ancak eylemde ve nesneleri kurcalama sırasında gerçekle yüz yüze gelince ortaya çıkabilirmiş gibi bir görüntü vardır. Buna karşılık, ikinci kuşağın aileleri denemenin sonucuna daha az odaklanmaktadır. Daha çok ebeveynle çocuk arasında ortaya çıkan etkileşimin doğası üzerinde durmak-

tadır. Bu durumda, her şeyden önce, bireylerin karşılıklı saygı içinde fikir alışverişinde bulunduğu daha demokratik bir ilişki biçimini tetikleyerek, bireylerin özgürleşmesini teşvik etmek söz konusudur.

Nesnel ilişki/öznel ilişki

Bu kısımda, "dünyayla ilişki" kavramını açıklamak amacıyla J. Habermas'ın (1987, T.1 ve T.2) eserine başvurulmaktadır. Bu açıklama, mevcut incelemenin iki aile kuşağını birbirinden ayırt etmemize olanak verecektir.

Anılan yazara göre, dünya ile ilişki, bireylerin kendi aralarında etkileşirken çevrelerine göndermede bulunma biçimlerini belirlemektedir. Bu gönderme, dünyayla üç ilişki biçimine göre kendini gösterebilir: Nesnel, sosyal ve öznel. Bunlar aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

1. *Dünyayla nesnel ilişki*, bireyin olgu olarak göndermede bulunduğu olaylar, konular ya da deneyimler bütününü oluşturmaktadır. Birey burada başkalarına ilettiği bilgileri ve pratik bilgileri ifade etmektedir. Ev içinde filme alınan ebeveynle çocuk arasındaki etkileşimlerde, dünyayla nesnel ilişki şu tür ifadelerle belirtilmektedir: "Karenin dört kenarı vardır", "Sana kâğıttan şatonun ne olduğunu göstereceğim", "Küçükken hep ağlıyordun". Konuşan kişi, bu tip cümlelerle, nesnelleştirilebilir bir olgular dünyasında eylemi teşvik etmektedir. Bu durumda, bir hedefin gerçekleştirilmesi amacıyla olguları organize etmek söz konusudur. J. Habermas'ın "stratejik eylem" yani somut bir amaca dönük davranma dediği şey budur, örneğin: Kareyi tanımlamak, bir kâğıttan şato modeli oluşturmak, çocuğa bebekken yaşadığı ve ebeveyni etkilemiş olan olayları anlatmak.
2. *Dünyayla sosyal ilişki*, sosyal kurallarla düzenlenen ilişkiler bütününü tanımlamaktadır. Bu durumda birey, normlar ve değerlere dayanan bir yaklaşımı savunmakta ve muhatabına iletmektedir. Filme alınmış sahnelerde, çocuklarıyla eğitsel etkinlikler gerçekleştiren ebeveynler, "İkimiz birlikte çalıştık, o halde birlikte toplayacağız". "Başarmak istiyorsan sebat etmen gerekir", "Beni dinliyorsun, değil mi" gibi cümlelerle dünyayla sosyal ilişkilerini ifade ederler. Konuşan kişi, bu tür ifadelerle, bir sosyal düzene göndermede bulunan bazı kuralları izleyerek eylemi yönlendirmeyi amaçlar. J. Habermas'a göre, bu etkileşim biçimi "normatif eylemi"i belirlemektedir. Bu davranış tipi, tarafları, normların rehberlik ettiği bir eylem sürecinin parçası yapmaktadır. Yukarıda anılan örnekleri ele alırsak, bu normlar şunlar olabilir: Görevlerin paylaşımında işbirliği, sebat etmenin öğrenilmesi, ebeveynin otoritesinin tanınması.
3. *Dünyayla öznel ilişki*, bireyin ayrıcalıklı erişime sahip olduğu yaşanmış deneyimleri anımsatmaktadır. Kişi duygularına, görüşlerine göndermede bulunmaktadır. Olaylar arasından, kendisinde iyi ya da kötü bir duygu uyandırmış durumları seçmektedir. Her iki kuşak aileyle de evde yaşanan deneyimlerde, ebeveynler "Ah! Kâğıttan şato yapmak. Bunu çok seveceksin", "Sana ne anlatmamı istersin?", "Ne istersin, bu yaptığımıza devam mı edelim yoksa başka bir şey mi yapalım?" gibi ifadelerle dünyayla bu tür bir ilişkiyi teşvik etmektedir. Ebeveynler, kendilerini bu şekilde ifade ederek, içten ve sahici bir eyleme ayrıcalık vermeyi tercih etmektedir. Bu etkileşim türü, J. Habermas'ın "dramatürjik eylem" dediği şeye yol açmaktadır. Öznenin, yaşantısı bir takım öznel yan anlamlar barındıran kişisel deneyimleri bildirerek sergilediği bir eylem biçimi söz konusudur. Yukarıda anılan ifadelerle ilgili olarak, bu öznel yan anlamlar şunlar olabilir: Bir etkinlik için duyulan coşku, bir çocukluk anısının yaratabileceği haz, bir etkinliği sürdürme ya da kesme isteği.

J. Habermas, dünyayla bu farklı ilişkilerin, tıpkı onlara karşılık gelen eylem biçimleri gibi sınır belirten durumlar olduğunu belirtmektedir (1987, T.2, s. 133). Genelde her etkileşim üç dünya ilişkisine de göndermede bulunmaktadır. Bir ifa-

de nesnel bir olaya gönderme yapar, bir norm iletir ve bir kişinin duygusunu gösterir. Bununla birlikte, bağlama göre, üç eksenden biri öncelikli hale gelebilir. Söylemin bu yönelimi, bu durumda, kişiler arasındaki ilişkilerde en istenen eylem biçimini yansıtır.

Her kuşağın dünyayla ilişkisi ve eyleme biçimi hissedilir ölçüde farklıdır. Birinci kuşak vurguyu esas olarak nesnel ilişkiye yapmakta ve stratejik eylemi teşvik etmektedir. İkinci kuşağın aileleri ise dünyayla öznel bir ilişkiyi teşvik etmekte ve dramatürjik eyleme ayrıcalık vermektedir. Bu ayrım, evde görüntülenen öğretim etkinlikleri vesilesiyle gerçekleşen ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimlerde özellikle hissedilmektedir. Gerçekten de, bu seanslar sırasında, birinci kuşağın ebeveynleri gerçekleştirilecek göreve yoğunlaşarak etkinliğin amacına ayrıcalık verme yönünde açık bir eğilim göstermektedir. Her şeyden önce, çocuğa, istenen hedefe ulaşmak amacıyla gerekli bilgiler ve nesnelerden yaralanmasına olanak verecek bir pratik bilgiler bütününü aktararak dış dünyaya egemen olmak söz konusudur. Bu anlamda, stratejik eylem, birinci kuşağın ebeveynleri ile çocukları arasındaki etkileşimlerin merkezinde bulunmaktadır. Buna karşılık, ikinci kuşağın ebeveynleri öznel boyuta vurgu yapmaktadır. Eğitsel etkinliklerde ilişkisel ve kişisel perspektifleri teşvik etmektedir. İlişkinin niteliği, etkinliğin başarısını değerlendirmeye olanak vermektedir. Ayrıca çocuğun kendini gerçekleştirmesi, etkileşimlerin ilk hedefidir. Bu durumda, ebeveynler genellikle girişimciliklerini teşvik ederek çocuklarını öne çıkarma eğilimindedir. Burada dramatürjik eylem geniş ölçüde mevcuttur.

Özetle, bir kuşaktan diğerine, nesnel boyut yerini öznel boyuta bırakmıştır. Dünyayla ilişkilerin dengesinin daha yoğun bir şekilde kendini gösteren dramatürjik eyleme doğru kayması, S. Tisseron (2002) tarafından özellikle saptanmıştır. Yazar, içinde bulunulan çağın "dışsallaştırılmış mahremiyet"ini [*extimité*] benimsediğini göstermektedir. Bu kavram, yeni kuşakların mahremiyetinin dışa açılmasını belirtmektedir. Mahremin dışsallaştırılması, bir bireysel varoluş özelliği olarak görülmektedir. Her iki kavram da bir bireysel öne çıkma kaynağı olarak kişinin öznel yaşantısının dışa vurulmasına vurgu yaptığı ölçüde, mahremiyetin dışsallaştırılması kavramı, dramatürjik eylem kavramıyla kesişmektedir. Her iki kuşaktan seçilen etkileşim görüntüleri bu farkı gözler önüne sermektedir.

Bütüncülük/bireycilik

"Bütüncülük/bireycilik" karşıtlığı, sosyolojide (Dubar, 1997, s. 19 ve 62) ve klinik sosyolojide (de Gaulejac, 1987) tarif edilen farklı sosyalleşme biçimlerine göndermede bulunmaktadır. Bireyin sosyal evrenle bütünleşmesi, bütüncü bir perspektifte gerçekleşebilir. Toplumu, bireyler arasında bir hiyerarşiyi içeren değerlerin düzenlediği ve belirlediği bir bütün gibi düşünmek söz konusudur. Bu toplum kavrayışı, işlevsel istikrar ve kişilerin tamamlayıcılığı üzerinde durmaktadır. Burada, herkes toplumda belirli bir rol oynamakta, temel bir işlevi yerine getirmektedir. Farklı roller birbirini tamamlamakta ve bir sosyal sistem olarak örgütlenmektedir: Karşılıklı bağımlılık, bu sosyalleşme biçiminin ana ilkesidir.

Bunun aksine, toplumsal gerçekleşmede bireyci yaklaşım bireysel yaratıma değer vermektedir. Toplum, tekil bireylerin bir araya gelmesi olarak görülmektedir. Sosyal hareketliliği teşvik etmek amacıyla özgürlüğü ve eşitliği gerçekleştirmek söz konusudur: Bireylere verilen değişme olanağı, toplumun devam etmesini mümkün kılmaktadır. Bu perspektifte, birey kendine toplumsal açıdan kabul edilen bir işlev, bir rol biçmektedir. Dolayısıyla birey, bireyci sosyalleşmede var olmak için yenilik yapmaya yönelmektedir. Bağımsızlık, bu toplum yaklaşımının devindirici gücüdür.

Bu iki bütünleşme biçimi, sosyalleşmenin iki uç durumudur. Sosyolojinin ve klinik sosyolojinin halihazırdaki yaklaşımlarının, sosyalleşme sürecini, bütüncü ve bireyci yaklaşımların bir eklemlenmesi olarak tasarladıkları doğrudur (Dubar, 1997; de Gaulejac, 1999; Bajoit, 2003; Lahire, 1998, 2000). Sosyalleşmede, miras alınan ve verilen rollerle (bütüncü boyut) hedeflenen

ve arzulanan işlevler (bireyci boyut) arasında bir gerilim yaşanmaktadır. Bununla birlikte, bu iki toplum anlayışı, iki kuşağın her birinde gözlemlenen etkileşim süreçleri konusunda bizi aydınlatabilir.

Aile, çocuğun sosyalleşmesinin ayrıcalıklı bir mekânını oluşturmaktadır. Bu perspektifte, ebeveynler, varoluşlarının ilk gününden itibaren çocukların gündelik olarak işlendiği sosyalleşme süreçlerini harekete geçirmektedir. J.-P. Pourtois ve H. Desmet bu sosyalleşme biçimini "örtük eğitim" olarak adlandırmaktadır (Pourtois ve Desmet, 2004). Bu örtük eğitim, bir tutum, bir temsil ya da bir dünya görüşü biçimine bürünebilir. Bu eğitim, aile içinde davranış alışkanlıklarıyla iletilir. Bu bakımdan, ebeveynleri çocuklarıyla etkileşime sokmaya olanak vermiş olan öğretim sahneleri, bir örtük eğitim ya da bir örtük sosyalleşme biçimi içermektedir.

Her aile kuşağı farklı bir sosyalleşme biçimine gönderme yapmaktadır. Birinci kuşağın ebeveynlerinin geliştirdiği öğretim bütüncü bir toplum anlayışına dayanırken, ikinci kuşağın aileleri eğitsel uygulamalarında bireyci bir sosyalleşme süreci uygulamaktadır. Birinci kuşağın aileleri tarafından gerçekleştirilen eğitsel sahnelerde, mevcut aktörler birbirini tamamlayıcı bir şekilde ve karşılıklı bağımlılık içinde iş görmektedir. Gerçekten de temel bileşenler analizinin sonuçlarının ardından, ebeveynlerin, yapılandırılmış ve ilerlemeci öğrenmeyi kolaylaştıran bir işlemsel pedagojiyle etkinlikleri yönettikleri bilinmektedir. Bu yöntem, ebeveyne, eğitsel etkinliklerin düzenleyicisi ve yöneticisi olarak bir başrol vermektedir. Yetişkin, öğretmen olarak kendini göstermektedir. Çocuk ise, eğitici ebeveynin düzenlemesine uyan, öğrenen konumundadır. Dolayısıyla aktörlerin her birinin belirli bir rolü vardır ve diğerinin işlevine göre etkide ya da tepkide bulunmaktadır: öğrenen çocuk, öğreten ebeveynin yöntemine uyum sağlamaktadır. Etkileşim tamamlayıcıdır.

Büyüklerinin aksine, ikinci kuşağın aileleri daha bireyci bir sosyalleşmeyi teşvik etmektedir. Bu ailelerle ilgili olarak, temel bileşenler analizinin sonuçları, ebeveynlerin çocuklarıyla

aralarındaki etkileşimlerde ilişkisel bir pedagojik yöntem benimsediklerini göstermiştir. Bu yöntem, yerine getirdiği edimlerde özerkliğini teşvik etmek amacıyla çocuğa yöneltilen duygusal desteğe odaklanmaktadır. Bu perspektifte çocuk merkezi bir role sahipken, yetişkin çocuğun bağımsızlığını kolaylaştırmak için pedagojik çabalar harcamaktadır. Bireysel öznenin gelişimi temel bir değerdir. Önemli olan artık aktörlerin tamamlayıcılığı değil, bireysel kendini gerçekleştirmedir. İkinci kuşağın ebeveynlerinin eğitsel etkinliklerini özellikle karakterize eden geliştirici davranışlar, bireysel angajmanı teşvik etmektedir. Bu davranışlar "Kendin mi deniyorsun?" "Bir kare yapmayı deneyecek misin?", "Tek başına yapabilecek misin?" gibi soru veya ifadelerle kendini göstermektedir. Bunun üzerine çocuklar etkinlikler sırasında pek çok kez inisiyatif almaktadır. Çocuğun bu davranış tipi, ebeveyn tarafından salık verilmeksizin, bir alışkanlık, hatta neredeyse karşı konulmaz bir istek söz konusuymuşçasına ortaya çıkabilir.

SENTEZ

En azından on karakteristik, mevcut incelemenin iki kuşağını birbirinden ayırmamıza olanak vermektedir. Bunlar, temel bileşenler analizi aracılığıyla oluşturulan aile tablolarını tamamlamaktadır. Her bir kuşağın düşünme, olma ve davranma biçimleri hakkında bize bilgi veren dört soru etrafında birbirlerine eklemlenmekteler. Aşağıdaki tablo bu eklemlenmeyi gözler önüne sermektedir: ele alınan sorulara bağlı olarak kuşaklar arası farkları bir araya getirmektedir.

Tablo, farkları şekillendiren dört ekseni göz önüne alarak, iki kuşağın ailelerini birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. Aşağıda, tabloda önerilen düzenlemeye göre kuşaklar arası farklar genel hatlarıyla yeniden ele alınmaktadır.

Bir kuşaktan diğerine aile üyelerinin statüsü tersine dönmüş görünmektedir: Yetişkin, başrolü, aile grubunun kimliğinin kurucu ana kişiliği haline gelen çocuğa bırakmaktadır. Ai-

Kuşaklar Arası Farkların Dört Ekseni

Sorular	Birinci kuşak	İkinci kuşak
Kişinin statüsü nedir?	- Ebeveynin egemenliği	- Çocuğun egemenliği
Çocuk nasıl eğitilir?	- Ussal öğrenme - İşlemsel pedagoji - Erek olarak görev	- İlişkisel öğrenme - Duygusal pedagoji - Araç olarak görev
Ebeveynle çocuk arasındaki ilişkinin kuralları nelerdir?	- Ebeveynin kılavuzluk rolü - Zorunlu mesafe - Güç ilişkisi	- Ebeveynin destek rolü - Zorunlu yakınlık - İkna ilişkisi
Çocuk nasıl özgürleşir?	- Eylem yoluyla özgürleşme - Dünyayla nesnel ilişki - Bütüncülük	- İlişki yoluyla özgürleşme - Dünyayla öznel ilişki - Bireycilik

lenin simgesel figürü, ebeveynden çocuğun şahsına geçmiş gibi bir görüntü vardır.

Uygulanan eğitim biçimi ile ilgili olarak, birinci kuşağın aileleri ussal olarak yapılandırılmış bir öğretime vurgu yapmaktadır. Öğrenmek, çevreye hâkim olmaktır. Bu perspektifte, eğitimci, öğretim sahnelerini, deneme ve keşif süreçlerini teşvik etmek amacıyla düzenlemektedir. Bu öğrenme biçimini destekleyen eğitimler işlemseldir: Bu eğitimler, çocuğa adım adım dönüşme olanağı veren zincirleme işlemler bağını sağlamlaşturmayı hedeflemektedir. Eğitsel ilişkinin ereği, nesneye ya da çevreye hâkim olmaktır. Dolayısıyla görevin gerçekleşmesi, öğrenmenin başarısını denetlemenin en iyi yoludur.

Buna karşılık, ikinci kuşağın ebeveynleri öğrenmede ilişkisel boyuta vurgu yapmaktadır. Önemli olan, çocuğa, dünyaya açılmasına olanak vermek için, duygusal düzlemde güvenli bir çevrede dönüşme imkânı sunmaktır. Ebeveynle kurduğu ilişki yoluyla kendini güvende hissettikten sonra, çocuk, deneyimi içinde yaşayabilir: Öğrenmeyi tetikleyen, deneyimin kişisel yankısıdır. İkinci kuşağın ailelerinde mevcut olan bu eğitim felsefesi, duygu alanına ayrıcalık verme eğiliminde olan pedagojik akımlar çevresinde birbirine eklemlenmektedir: Yetişkin, eğitsel deneyimde duygunun ortaya çıkmasını kolaylaştıran bir bağlanma figürünü temsil etmektedir. Bu öğrenme yaklaşımında, her şeyden önce ilişkiyi kurmak önemlidir. Bu ilk kriter, her tür eğitimin başarısını koşullamaktadır. Dolayısıyla görevin gerçekleşmesi bu ilk koşula bağlıdır.

İki kuşağın aileleri, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkileri düzenleyen normlarla da birbirinden ayrılmaktadır. Birinci kuşakta, öğrenen çocuk ile öğreten yetişkin arasında bir mesafe kendini dayatmaktadır. Bu mesafe, bilgiyle ilişkilerinde çocuğu ebeveynden ayıran farka gönderme yapmaktadır: Daha yaşlı olan, daha genç olanın denetimi altına almayı öğrenmekte olduğu şeye hâkim durumdadır. Bu nedenle ebeveyn izlenecek yolu göstererek çocuğa kılavuzluk yapmaktadır. Bu durumda, ebeveynin otoritesi, ebeveynle çocuk arasındaki ilkesel eşitsizliği destekleyen bir güç ilişkisi olarak kendini göstermektedir.

Tersine, ikinci kuşağın ebeveynleri çocuklarına karşı daha eşitlikçi bir etik izlemektedir. Bilgiyle ilişki önceden belirlenmemiştir: öğrenme ve keşif, bilgi hâkimiyetinin alanından çok ortak sorgulamanın alanına girmektedir. Burada, ilkesel eşitlik aktörlerin yakınlığını güçlendirmektedir: Ebeveyn, yönlendirici bir kılavuz olmaktan çok, öncelikle bir destektir. Otoritesini oturtmak için ebeveyn, her dayatma, eğitsel alışverişin ilişkisel niteliğini etkileyeceğinden, öncelikle ikna emelidir.

Son olarak, çocuğun özgürleşmesi her iki kuşakta farklı algılanmaktadır. Birinci kuşakta, çocuk gelişmek için temelde gerçekle yüzleşmelidir. Özgürleşme, çevre üzerindeki eylemin sonucudur. Bu nedenle ebeveynler, öğretimlerinde olgular dünyasıyla ilişkiye ayrıcalık vermektedir. Özgürleşme, yetişkinle birlikte organize edilen bir inşanın sonucudur: Ebeveyn, çocuğun özgürleşme projesinde temel bir ortaktır. Bu etkileşimli ortaklık, gelişme projesinin, iki ortağı koşulsuz olarak birbirine bağladığı bütüncü bir sosyalleşmenin meyvesidir.

İkinci kuşağın ailelerinin çocukları daha bireyci bir sosyalleşme gereksinimi yaşamaktadır: Gençler, bireysel varoluşlarının bir özelliğiymişçesine kişisel fikirlerini ve isteklerini dile getirmeye teşvik edilirler. Bu durumda özgürleşme salt ilişkiseldir. Varoluş, öznenin (bu durumda çocuğun) toplum içindeki her tür üretimine de önem veren ötekinin (bu durumda

ebeveynin) yaklaşımının sonucudur. Buna göre, özgürleşme, öznenin, sayesinde bireyselliğini ortaya koyduğu derin bir öznelliğin ifadesi olarak görülmektedir.

SONUÇLARIN TARTIŞILMASI

Kuşakların kültürel mutasyonu

İki kuşak arasındaki dikkat çekici farklar, G. Bajoit'nın kültürel mutasyon dediği şeyi ifade etmektedir (2003, s. 76). Bu mutasyon, ilerleme ve akıl kavramlarına odaklanmış bir endüstriyel modelden, bireysel değerlere ve kişisel kendini gerçekleştirmeye odaklanmış daha kimliksel bir modele geçişi belirtmektedir. J.-F. Lyotard (1995) gibi, J.-P. Pourtois ve H. Desmet (1997, s. 36; 2004, s. 34) de bu kültürel dönüşümü, modern bir toplumdan postmodern bir topluma geçiş olarak tanımlamaktadır.

Böylesi bir mutasyonun ideolojik, kültürel ve psiko-sosyal karakteristikleri daha sonra tartışılacaktır. Bu çözümleme, araştırmamızın sonunda, literatürden çıkan veriler ve kuramlarla sonuçların tümünü karşılaştırırken yapılacaktır. Bununla birlikte, bu sosyal ve kültürel değişimin aile bünyesinde de etkileri olduğunun şimdiden altını çizmek gerekir. Kısacası ailenin işleyişi, kendini toplum içinde gösteren sosyokültürel değişimleri içermektedir. Bu bakımdan, çözümlenen iki aile kuşağı, halihazırdaki sosyal mutasyonun yol açtığı derin altüst oluşlar ortaya koymaktadır.

Her aile kuşağı, özel bir sosyokültürel modele karşılık gelmektedir. Mevcut tartışmada, bu aidiyetin açığa çıkarılması ve yorumlanması hedeflenmektedir. Diğer bir ifadeyle, birinci kuşağın modern işleyişinin ve ikinci kuşağın postmodern karakterinin açık bir şekilde gözler önüne serilmesi istenmektedir. Bu perspektifle, moderniteden postmoderniteye geçişi karakterize eden başlıca değişimler saptanmaktadır (Bajoit, 2003, s. 63-77; Pourtois ve Desmet, 1997, s. 25-38 ve s. 34-53). Ardından kuşaklar arası değişimler ile sosyokültürel mutasyonlar arasında var olan bağların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu yöntemin hedefi, kuşaklar arası farkların toplumdaki altüst oluşları ne ölçüde yansıttığını göstermektir.

Bu karşılaştırmanın sonuçları, iki kuşakta ortaya çıkan sosyal mutasyonları ve ailevi dönüşümleri birbirine eklemlememize olanak vermiştir. Aşağıdaki tabloda, iki değişim tipi arasındaki uyum toplu bir şekilde ortaya konmaktadır.

Kuşaklar Arası Değişimler ve Sosyokültürel Mutasyonlar

Kuşaklar arası değişimler	Sosyokültürel mutasyonlar
Kişinin statüsü	Ussallaştırmadan öznelleştirmeye
Eğitim biçimi	İlerlemeden hazcılığa
İlişki kuralları	Evrensel açıklamadan bireysel sorumluluğa
Çocuğun özgürleşmesi	Genel iradeden bireysel referans noktalarına

Kişinin statüsü

Bir kuşaktan diğerine, kişilerin statüsü değişmektedir. Çocuklar bugün aile ortamında baskın bir role sahipken, önceki kuşakta ailenin başaktörleri ebeveynlerdi. Aile içindeki kişilerin statüsündeki bu değişim, öznenin daha açık bir şekilde kendini göstermesini teşvik eden bir toplumsal değişime karşılık gelmektedir. Böylece toplum, yetişkin aklın üstünlüğünden öznelliğin gerçekleşmesine geçmektedir. Kendini gerçekleştirme ve bireysel özerklik, öznenin oluşumu için esastır. Bireylerin en küçük yaşlardan itibaren kendilerini gerçekleştirebilmeleri önemlidir. Dolayısıyla öznelleştirme ayrıcalığı, ebeveynlerinin kendilerini vakfettiği çocuklara verilmiştir.

Eğitim biçimi

Bir kuşaktan diğerine ebeveynler çocuklarını aynı şekilde eğitmemektedir. Modern ailelerin işlemsel ve ussal pedagojisi yerini postmodern kuşağın ilişkisel ve duygusal eğitimine bırakmıştır. Öğrenme süreçlerindeki bu dönüşüm değerlerde bir mutasyonu ifade etmektedir. Modern toplumun hedefi, çocu-

ğu, toplumsal ilerlemeye katılabilecek bir yetişkin olacak şekilde eğitmektir. Gençlere, insanın refahını artırmak amacıyla her şeyden önce çevre hâkimiyetini geliştirmeyi öğretmek söz konusudur. Bu bağlamda, eğitim, amacı bir hedef yönetimini somutlaştırmak olan araçsal ve stratejik bir yöntem izlemektedir. Buna karşılık, postmodernite bireysel mutluluğu amaçlamaktadır. Kişisel haz arayışı, her tür öğrenmenin temel devindirici gücüdür. Bundan böyle önemli olan, ne üretildiğinden çok, eğitsel edim sırasında ne hissedildiğidir.

İlişki kuralları

Aile içi ilişkilerdeki değişimler, halihazırdaki toplumsal mutasyonları da yansıtmaktadır. Gerçekten de, bir kuşaktan diğerine, aile içindeki güç ilişkileri ikna ilişkilerine dönüşmektedir. Modernite, mantıklı yetişkinin otoritesinin tartışmasız olduğu, hiyerarşik bir aile modelini savunmaktadır. Bilgi, akıl yetişkindedir. Nasıl ilerleneceğini, neyin iyi ve güzel olduğunu bildiğinden, çocuklarına izlenecek yolu o gösterir. Aile içinde bir şekilde evrensel açıklama ilkesinin cisimleşmesidir. İkinci kuşağın aileleri ilişkilerde eşitlikçi bir tarzdan yanadır. Ebeveyn ile çocuk arasında bir yakınlığı, hatta ortak bir yönelimi teşvik eder. Ebeveynler öncelikle çocuklarının ifade özgürlüğünü sağlamalıdır. Bu çerçevede, kurallar kendini dayatmaz, ortak bir özgürlük adına tartışılırlar. Böylece postmodernitenin zorunluluklarından biriyle karşı karşıya gelinmektedir: Her biri, ister ebeveyn ister çocuk olsun, bir bireysel sorumluluk payına sahiptir. Bu sorumluluğa sahip çıkmak, öznelerin, ötekinin saygı göstereceği özerkliğine olanak vermektir.

Çocuğun özgürleşmesi

Birinci kuşağın aileleri bir bütün oluşturmaktadır. Bu aileler, karşılıklı bağımlılık içindeki üyelerden meydana gelmektedir. İlk hedefi, çocuğun gelişimini sağlamak ve toplumla bütünleşmesine katkıda bulunmak olan bir kurum oluşturmaktadırlar.

Bu bakımdan, toplumsal ilerlemeyi geliştirme hedefi doğrultusunda toplumsallaşmayı düzenleyen modern toplumun genel iradesine yanıt vermektedir. Buna karşılık, ikinci kuşakta, çocuğun özgürleşmesi meselesi bireyselleşmiş bir yanıt almaktadır. Burada, topluma katkısını düşünmeden önce kişinin kendisini gerçekleştirmesini güvence altına almak söz konusudur. Duygusal ve ilişkisel yaşam, toplumsallaşma dinamiğine baskın gelmektedir. Bununla birlikte topluluk için yarar ortadan kalkmamaktadır. Postmodern toplumla bütünleşme mantığı, modern dönemde ortaya konandan farklı bir yol izlemektedir. Dün, birey, topluluğun talep ettiği toplumsallaşma gereklerine yanıt vererek varoluşunu gerçekleştiriyordu.. Bugün ise kişinin kendini gerçekleştirmesi, bireyin toplumla bütünleşme niteliğini güvence altına almaktadır. Bir toplumdan diğerine ya da bir kuşaktan diğerine, kişinin kendini gerçekleştirmesi anlayışındaki fark budur.

Böylece, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan değişimler, kültürel alanımızda gerçekleşen sosyal mutasyonlara eşlik etmektedir. Söz konusu değişimler, gerek yeni bir özne yaklaşımını, gerek eğitsel değerlerin yeniden düzenlenişini, gerek kişiler arası ilişkilerin yeniden tarifini ve son olarak da toplumsallaşma ilkelerindeki bir dönüşümü açığa çıkarmaktadırlar. Bu sosyokültürel değişimleri daha fazla aydınlatmak için, aşağıda bunlar tek tek ele alınmaktadır. Bu yöntem, bu dönüşümlerin –her iki kuşakta kendini gösterdiği biçimiyle- aile yaşamı üzerindeki etkisini daha net bir şekilde ortaya koymamıza olanak verecektir.

Ussallaştırmadan öznelleştirmeye

Modernite, ussallaştırmaya verilen ayrıcalığa dayanmaktadır. Akıl, kişisel ve ortak yaşamın düzenleyici ilkesidir. Aklın zaferi, çalışma, iktisat, hukuk ve sosyal yaşam gibi toplumun tüm alanlarında kendini göstermektedir. Sosyalleşme, bireyleri akılcılaştırmaya olanak vermektedir. Kişileri, sosyal grupla uyum içinde hareket ettirmeyi hedeflemektedir. Modernite, insanları, sosyalleşmiş ve mantıklı insanlar haline getirmek istemektedir.

Aile bu hedefin gerçekleşmesine geniş çapta katkıda bulunmuştur. Gerçekten de aile içinde, çocuk, ebeveynlerine benzer şekilde sosyalleşmektedir. Ebeveynler, çocukların akılcı bir şekilde özdeşleştiği referans noktaları gibi bir işleve sahiptir. Aile her şeyden önce yetişkinler oluşturmak için vardır. Ebeveynlerin rolü, toplum içinde en akılcı davranma biçimini göstermektir. Bu bağlamda, çocuğun öznelliğinin pek önemi yoktur (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 39), yalnızca en gençlerin sosyal yaşamın normlarıyla bütünleşmesi önem taşımaktadır.

Modernist düşünüşün aksine, postmodernite öznelleştirmeye büyük bir önem vermektedir. Diğer bir deyişle, postmodernite, öznenin ön plana çıkmasını teşvik etmektedir. Bu, ussallığın düzenleyici ilke olarak tamamen dışlandığı anlamına da gelmemektedir. Ne var ki bundan böyle ortak yaşamın ussal yapılarının, kişiliğin, duyguların, bireysel özgürlüklerin ve bireysel yaratıcılığın dışavurumuna olanak vermesi gerektiğini göz önüne almak gerekir. Bu postmodern talepler özellikle çocuğun birey olma hali çevresinde belirginleşmektedir. Pedagogların (özellikle A. S. Neill, O.Decroly, C. Freinet, C. Rogers) ve psikologların (özellikle F. Dolto) teşvikiyle, çocuk tek başına bir birey haline gelmektedir. Çocuk, öznelleştirmenin salık verdiği kendini gerçekleştirme değerinin önderidir.

Bu karakteristik, ailenin işleyişinde açıktır. Yetmişli yıllardan itibaren, işlevselci aile modeli dönüşmektedir. Rollerin bölüşümü ve baba egemenliği, aile yaşamında gitgide daha fazla vazgeçilen ilkelerdir. Karşılıklı görüş alışverişi, iletişim, özerklik, demokratik ve hoşgörülü eğitim eski değerlerin yerini almaktadır. Çocuğun kendini göstermesi için aile içinde her şey yapılmaktadır. Bu bağlamda, çocuk, kişisel kendini gerçekleştirmeye odaklanmış aile uygulamalarının görünen yüzü haline gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, aile içinde öznelleştirmenin belirtilerini taşıyan çocuktur çünkü öznenin kendini gösterme projesi onun birey olma hali üzerine yoğunlaşmaktadır.

Ussallaştırmadan öznelleştirmeye geçiş, bir kuşaktan diğerine gözlemlenen değişimlerde kendini göstermektedir. Oluşturduğumuz aile tabloları, bir kuşaktan diğerine kişilerin statüsünün değiştiğini göstermektedir. Dün ebeveynler ailenin en önemli kişileriydi. Bugün ise başrolü üstlenenler çocuklardır. Birinci kuşak içinde, ebeveynler ailenin öne çıkan kişileridir. Öğretimi düzenler ve yönetirler. Çocuğun ussal eğitimi ve sosyalleşmesi, aile yaşamındaki ilk hedefleridir. Buna karşılık, çocuğun birey olma hali, ikinci kuşağın aile temsillerinin merkezinde bulunmaktadır. Genç özneler öne çıkmakta ve ailevi işleyişin yararını billurlaştırmaktadır. Artık hedeflenen çocuğun sosyalleşmesi değil, onun kendini gerçekleştirmesidir; artık ailenin enerjisi, onun yetişkin olmasına değil, özerkleşmesi ve hazzına kanalize olmasınadır. Böylece toplum ussallaştırmadan öznelleştirmenin yükselişine geçmektedir. Aile bünyesinde çocuğun birey olma halinin öneminin ortaya çıkması bu dönüşümü açıklamaktadır. Modernist aile bünyesinde, dün yerine getirdikleri ussallaştırma rolünde ebeveynler egemendi. Çocuğun bugünün ailelerinde sahip olduğu önem, postmodern toplumda öznenin işlevinin ön plana çıkışını yansıtmaktadır.

İlerlemeden hazcılığa

Modernist toplumun ereği, beşeri ilerlemedir. Farklı alanlarda kendini gösteren bir ilerleme söz konusudur. Maddi yaşam koşullarının iyileşmesi bileşenlerden biridir. Çevreye daha iyi bir şekilde hâkim olmaya katkıda bulunan teknik ve bilişsel bilgiler de bir diğer bileşendir. Toplumsal ilerleme hiç şüphesiz modernizmin temel değeridir. Çok sayıda değişim, keşif, bilgi birikimi ve sosyokültürel dönüşüm toplumsal ilerlemeye hizmet etmelidir. Gerçekten de ilerleme, zenginliklerin daha geniş çapta bir paylaşımına olanak vermekte, bireylerin varoluşlarını kolaylaştırmakta ve kamusal yaşama daha aktif bir katılıma olanak vererek, özgürleşmelerini teşvik etmektedir. Diğer bir ifadeyle, ilerleme, bireylerin mevcut toplumsal sistemle bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır.

Ailenin kendisi de ilerlemenin işlevini meşrulaştırmaya katkıda bulunmaktadır. Aile, çocuk karşısında, her şeyden önce uygun bir eğitimin koşullarını güvence altına almaya hizmet

etmektedir. Bu eğitimin amacı çocuğu ilerleme yoluna sokmaktır. Çocuğu sosyalleşmeye, bir başka deyişle, onu ilk aile ortamı karşısında özerk ve özgürleşmiş kılarak toplumla bütünleşmeye hazırlamak söz konusudur.

Postmodern düşünceyle birlikte, ilerleme arayışı yavaş yavaş yerini hazcılığın peşine düşülmesine bırakmaktadır. Bu değer "kişisel haz, refah ve tatmin düzeyini artırmayı hedeflemektedir" (Pourtois ve Desmet, 1997, s. 45). Modernist ilerleme, toplumsal bütünleşme yoluyla kolektif mutluluğun gerçekleşmesine yönelmekteydi; hazcılık ise, kişisel hazzın erişmeye olanak verdiği bireysel mutluluğun peşindedir. Öznenin amacı bundan böyle hayatı daha güzelleştirmektir. Kişisel ve kişiler arası boyutlar, toplumsal ilişkilerde öncelikli hale gelmektedir. Kolektif etkileşimlerde kendi öznelliğinin yanı sıra ötekilerin öznelliğini de görmek söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, deneyimle saptama, ilişkilerin meselesi haline gelmektedir. Oysa modernite, toplumsal ilişkileri kolektivite içinde bütünleşme ve ussallaştırma atmosferine yerleştirmekteydi. Bugün, duygusal ilişkiler kurma ve ilişkisel tatmin arayışı, kişinin kendini gerçekleştirmesi için temel değerler haline gelmiştir (Eid, 1997).

Postmodern ailenin işleyişi, bireysel hazcılığı güvence altına almaktadır. Bugün, "kozaya çekilme" ilkesine göre, aile grubu, üyelerinin hazzını gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmektedir. Duygusal ilişki, ebeveyn ile çocuk arasında ayrıcalık verilecek boyuttur. Bu ilişki, çocukların kendini gerçekleştirmesi açısından temel bir koşul olarak görülmektedir: Eğer aile ortamı duygusal açıdan güvenli bir çevre sağlıyorsa, çocuğun uygun bir şekilde kendini gerçekleştirme şansı vardır.

Moderniteye özgü ilerleme ideali ve postmodernitenin haz kaygısı, mevcut incelemede gözlemlenen iki aile kuşağının işleyişini birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. İlerleme ve hazcılık nosyonları arasındaki bu fark, daha özelde ailelerin gerçekleştirdiği eğitim uygulamalarında kendini göstermektedir. İki kuşakta, aileler eğitsel ilişkilerini farklı biçimlerde kurmaktadır. Birinci kuşağın ebeveynleri, öğretim süreçlerini ilerleme yöntemine göre düzenlemektedir. Öğrenmek, çevreye daha iyi hâkim olmak için bilgi ve teknikleri biriktirmektir. Özerkleşebilmesi amacıyla, çocuğu öncelikle olabildiğince çeşitli öğrenme pratikleri edinmeye alıştırmak söz konusudur. İkinci kuşağın aileleri pedagojik etkinliklerinde bir başka erek benimsemektedir. Kişiler arası ilişkilere ve çocuğun bundan sağlayabileceği hazza ayrıcalık vermektedirler. Gerçekten de, genç ebeveynler daha çok öğrenme ilişkisinden doğan duygu üzerinde durmaktadır. Yalnızca telkin edici duygusal ilişki, bir öğretimin başarısını garanti edebilir. Diğer bir ifadeyle, heyecan, çocuğun gelişimini ve kendini gerçekleştirmesini teşvik etmektedir. Böylece, bir kuşaktan diğerine, aileler ussal ve modernist bir pedagojiden duygusal ve postmodern bir öğrenme biçimine geçmektedir. Kısacası, eğitimin dayandığı ana ilke değişmektedir: Dün ilerlemenin aklına yaslanırken bugün kişisel hazza yaslanmaktadır.

Evrensel açıklamadan bireysel sorumluluğa

Dünyayı global bir şekilde açıklama isteği, moderniteye kılavuzluk etmiştir. Bu kapsayıcı felsefe kuramları modernist dönemde çoğalmıştır. Kantçı, Hegelci ve Marksist felsefeler, dünyayla, ötekiyle ve bizzat kendisiyle ilişkilerinde insanın genel bir açıklamasını yapmayı hedefleyen düşünüş örnekleridir. Daha yakın bir zamana ilişkin olarak, Heidegger ve Sartre gibi felsefeciler anılacaktır. Modernitenin büyük kuramları, genel özgürleşmeyi hedefleyen evrenselci bir bilgi peşindedir. Bu noktada, toplumsal ilerlemeyi teşvik etmek amacıyla şeffaflık ve tutarlık hedeflenmektedir. Angaje olan aktörler, bu işe katılması için toplum tarafından seçilmektedir (Bajoit, 2003, s. 60). Bilgiyi (entelektüeller) ya da iktidarı (politikacılar) yönetirler (Meyer, 1995). Hedefleri, ilerlemeyi düşünmek ve gerçekleştirmektir.

Aile içinde başaktörler ve karar vericiler ebeveynlerdir. Parsonscu işlevselci model, modern dönemde ortaya çıkan ailenin arketipidir (de Singly, 2002). Bu model, aile bünyesinde titiz bir rol paylaşımını salık vermektedir. Örneğin, görevlerin cin-

siyete göre dağılımı, modelde, aile grubunun iyi bir şekilde işlemesinin temeli olarak görülmüştür. T. Parsons'a göre, aile, modernist toplumun ussallaştırma hedefine uygun olarak, çocuğun sosyalleşmesini ve kişiliğinin istikrarlılaşmasını sağlamalıdır. Ebeveynler, bu işlevleri üstlenen aile içi karar alıcılardır. Diğer bir ifadeyle, topluluğun beklentilerini sağlayacak bir normalleştirme rolüne sahiptirler.

Postmodernite daha çok bölgeci bir bilgi fikrini savunmaktadır. Evrensel açıklamanın yerini, tekil yaklaşım almaktadır. Bakış açılarının çeşitliliği, zenginliği ve karmaşıklığı dikkate alınmaktadır. Bilgi hem zamanda (Popper'e göre bilgiler çürütülebilirdir) hem mekânda (kültürel sınırlar bilgileri bölgeselleştirmektedir) göreli bir hal almaktadır. Gerçekliğin güç anlaşılırlığı ve heterojenliği bugün kabul edilen ilkelerdir (Ardoino ve de Peretti, 1998). Diğer bir ifadeyle, bilgiler sınırlıdır: Gerçekliğin ancak bir kısmını verirler, yalnızca yaklaşımların bir karşılaştırması gerçeklik temsilimizi genişletmeye olanak verir. Bu bağlamda, iki nosyon esastır. Bunlar, uzmanlık ve sorumluluktur. Durumların karmaşıklığı ve tekilliği, karar eylemlerinde uzmanların desteğini gerektirmektedir. Bilgiler bölgeci hale geldiğinden, toplumsal aktörlerin, seyirlerinin yerindeliği konusunda aydınlatılmaları önemlidir. Ayrıca, postmodernite için, ilerleme bir gerçeklik değildir. Halihazırdaki ekolojik kaygılar, teknolojik gelişme adına alınan kararların (örneğin, nükleer enerji kullanımı, aşırı fosil enerji tüketimi, tüketim toplumunun gelişmesi) tartışma konusu olduğunu yeterince göstermektedir. Bu nedenledir ki bireyler bugün kararlarından sorumlu tutulmaktadır. Her karar, olası sonuçlarına göre değerlendirilmektedir. Dün, ussallaştırma kuralına göre, iyi bir karar topluma yararlı olan karardı. Bugün iyi bir karar, her şeyden önce sonuçlarından sorumlu olmalıdır. Her kişi, üzerinde düşünülmüş bir görüş ifade etmelidir. Bu perspektif, bireysel yaklaşımları ya da farkları karşılıklı konuşmaya yöneltmektedir. Böylece farklara saygı ve diyalog dönemine girilmektedir.

Aile içinde, bu yaklaşım, ebeveynlerle çocuklar arasındaki ilişkilerin daha fazla demokratikleşmesi görünümüne bürünmektedir. Ebeveynlerin ussal ve tartışılmaz otoritesine dayanan işlevselci model, karşılıklı görüş alışverişini ve iletişimi teşvik eden ve sorumlulaştıran bir tarza yerini bırakmaktadır. Ebeveynler her şeyden önce, özgürlük ve yapı ilkelerinin zorunlu bir arada varoluşunu ustalıkla düzenleyen arabuluculardır. Gerçekten de, ebeveynler pratiklerinde çocuğun özerkliğini ve çocuğu dinlemeyi, kurulu otoriteyi sorgulamayı ve ortak kararları teşvik etmektedir. Diğer yandan, yetişkinler, çocuğun sorumlulaştırılmasını ve öz belirlenimciliğini üstlenmekle birlikte yapılara ve kurallara riayeti de teşvik etmektedir. Ailenin teşkil ettiği ortak yaşam alanında hiçbir şey dayatılamaz. Çocuk birey olarak kendisi karar verir. Edimlerini, inançlarını ve yaşam kurallarını özgürce seçme hakkı vardır. Buna karşılık, seçimlerinin sorumluluğunu almalıdır. Ebeveynin güçlüğü, çocuğun özgürlüğü ile onu sorumlulaştırma arasında bir orta nokta bulabilmektir.

Aile tablolarında yapılan kuşaklar arası karşılaştırma, evrensel açıklama ile bireysel sorumluluk arasındaki ortaya konmuş farkı aydınlığa kavuşturmaktadır. Birinci kuşağın aileleri modernist kurallar benimsemektedir. Ebeveynler işlevsel bir role sahiptir. Çocuğa göre daha üst bir konumu işgal etmektedir. Ebeveynler, çocuğa, izlenecek yolu, onu kendine ve çevreye daha iyi bir şekilde hâkim olmaya doğru evriltecek yolu göstermektedir. Burada yetişkin, bir güç konumundadır. Kendisine en doğru gelen norma göre çocuğu sosyalleştirmektedir. Söylemi, evrensel açıklamaya yakındır. Bir bilgiye, bir hakikate ya da gerçekliği kabul edilen bir otoriteye sahiptir. Yol gösterici (ebeveyn) ile kendisine yol gösterilen (çocuk) arasında mesafe zorunludur çünkü rolleri farklıdır. Buna karşılık, ikinci kuşağın ailelerine kılavuzluk eden değerler postmoderndir. Gerçekten de, aile içi ilişkiler, her kişinin bireysel sorumluluğunun göz önüne alındığı bir müzakere ortamında bulunmaktadır. Hiçbir şey dayatılmamakta, her şey tartışılmaktadır. Ötekine, onun fikrine, onun özerkliğine saygı ağır basmaktadır. Ebeveynler ve çocuklar birbirlerine koydukları kuralları karşılıklı olarak sorgulamaktadır. Öte yandan bu kurallar, esnek ve

koşullara göre değişebilirdir. Yakınlık içinde görüş alışverişi ve dinleme, çocukla kurulan yeni ilişkilerin temel ilkeleridir. Zorlamadan ikna yöntemi "iyi ebeveyn"in temel bir niteliği haline gelmektedir.

Genel iradeden bireysel referans noktalarına

Modern dönem, grubun taşıdığı genel ilerleme iradesi çevresinde organize olmaktadır. Bireysel varoluşun nedeni, gruptur. Moderniteyle birlikte kişisel yaşamın kurumsallaşmasına tanık olunmaktadır. Bireyle devlet arasındaki uğrak noktaları çoğalmaktadır. Bürokratikleşme gerçekleşmektedir. Bu kurumsal eklemlenme, devletin yönettiği genel ilerleme iradesinin ussal uygulamasına olanak vermektedir. Bu perspektifte, grup ilk sıradadır ve bireyi harekete geçirmektedir. Bireylerin sosyalleşmesini gerektiren, grubun varlığıdır. Topluluğa aidiyet belirleyicidir. Diğer bir ifadeyle, birey her şeyden önce genel irade ya da grup içinde vardır. (Sartre gibi) Filozofların ya da (Bourdieu ve Dubar gibi) sosyologların öteki için kimlik dedikleri şey budur: öteki (grup) bireysel varoluşa anlam vermektedir. Öteki için kimliğin dışavurumunu, aktörlerin, salt ötekilerin kendilerine ve eylemlerine bakışı üzerinden kendilerini tanımladıkları, J.-P. Sartre'ın *Huis Clos*'unda buluruz. Örneğin, P. Bourdieu'nün sosyolojisi, bireyin grupla bütünleşip, ona tâbi olması ilkesini izler. Modernite, grubun taşıdığı ussal genel ilerleme iradesini güçlendirir. Toplum bir bütün oluşturur ve her birey ilerlemeye kısmen katıldığı ölçüde grupla benzeşir ya da sosyalleşir.

Ailede, genel irade grubun bağlılığıyla kendini gösterir. Aile üyeleri karşılıklı bağımlılık içindedir. Görevlerin cinsiyete göre bölüşümü, bu ilişki tipini göstermektedir. Erkek evin gelirinin peşinde koşarken, kadın aile içindeki refahın koşullarını yaratır (de Singly, 2002). Çocuklar, bu görev bölüşümüne, ebeveynlerinin kendilerini tâbi kıldıkları sosyalleşme etkinliklerine dahil olarak yanıt verirler. Böyle bir bağlamda, çocuğun özgürleşmesi, genci akılcı yetişkin evresine geçiren bir süreç boyunca kaydedilen bir ilerleme olarak ortaya çıkmaktadır.

Kurumsal ve politik hiyerarşilendirmeye sırt çeviren postmodern toplum, iktidara daha yakın olmayı gerektirmektedir. 1996 yılında Brüksel'de yapılmış olan "Beyaz Yürüyüş", böyle bir talebi ortaya koyan bir gösteri örneğidir. Bireyler siyasi sözü geri kazanmayı arzulamaktadır. Postmodernitenin politik sınıfın ortadan kalkmasını istemediğinin altını çizmek gerekir. Daha çok bir yurttaş denetiminin uygulanması üzerinde durmaktadır. Böylelikle, diğer şeylerin yanı sıra, politikacıların davranışlarını açıklamasına olanak veren parlamenter komisyonların gelişimine tanık olunmaktadır. Tüm iktidar düzeylerinde, karar alıcılar sınıfını sivil topluma eklemlemeye olanak veren konseylerin ve başka danışma komisyonlarının oluştuğu görülmektedir. Hedef, fikrini paylaşabilen ve karar sürecine katılabilen bireyi sorumlu hale getirmektir. Bu birey ve yurttaş boyutunun önceliği, sosyolojik ve felsefi alanlarda da kendini göstermektedir. Kuşkusuz topluluk daima ilk sırada düşünülmelidir ama rolü, bireyin kendini ifade etmesi için gerekli mekanizmaları yerleştirmektir. Sosyalleşme artık bir grubun normlarının kabul edilmesi gibi değil, kendini gerçekleştirebilmesi amacıyla bireye sunulan araçların geliştirilmesi olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyselleştirmeyi teşvik etmek söz konusudur. Kimlik süreci artık öteki için değil, kendi için tanımlanmaktadır. Bu durumda, varoluşunun anlamını oluşturan, bireyin bizzat kendisidir. F. De Singly (2003) gibi sosyologlarda, L. Ferry (1996) gibi hümanist filozoflarda ve A. Comte-Sponville (2000) gibi materyalist düşünürlerde bu yaklaşıma rastlanmaktadır.

Kurumsuzlaştırma süreci ve bireysel kendini gerçekleştirme şeklindeki kimliksel formül aile grubunu da etkilemektedir. Gerçekten de, postmodernite, temellerini ussal, kurumsal ve teknik bir mantıkta bulan geleneksel aileyi yadsımaktadır. Üyeleri arasında hiyerarşik ilişkilere ayrıcalık veren bu modernist ailenin yerini, eşitlikçi, ilişkisel ve duygusal bir model almaktadır (Dortier, 2002). Postmodern aile, üyelerinin bağımsızlığına ve özerkliğine vurgu yapmaktadır (de Singly, 2002, s. 105). Herkes bireysel olarak kendi mutluluk arayışını dışa vur-

maktadır. Aile alanı bu özgürlüğü garanti altına almak zorundadır. Aksi durumda, aile çözülür. Ailenin varlık nedeni artık kurumsal değildir. Burada, aile bireyin kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunmaktadır. Ebeveynlerle çocuklar arasındaki etkileşimlerde aranan, sahici ilişkilerdir. Aile ilişkisel bir hal almaktadır. Sahiciliği ve duygusallığı kural alan görüş alışverişlerini dinamikleştirmektedir: Aile bağını kuran, kurumsal rasyonalite, sosyalleşme ve nesnel ilerlemeden çok, duygular, aşk yaşantısı ve öznel sahicilik mantıklarıdır.

Genel iradeye odaklanan modernist model, bireysel referans noktalarına dayanan postmodern modele zıttır. Bu kültürel fark, aile tabloları ile ilgili çözümlememizde de görülmektedir. Gerçekten de, bir kuşaktan diğerine, çocuğun kendini gerçekleştirmesini kavrama şekli değişmektedir. Genel iradenin belirleştirmesini kavrama şekli değişmektedir. Genel iradenin belirlediği bir özgürleşmeden, bireysel referans noktalarına dayalı bir kendini gerçekleştirmeye geçilmektedir. Birinci kuşağın aileleri, aile içi ilişkilere dair bütüncü bir yaklaşım geliştirmektedir: Aile bir bütündür ve üyeleri karşılıklı bir bağımlılık içindedir. Ebeveynlerin eğitsel amacı, çocukları sosyalleştirmektir. Ebeveynler, çocuklarının çevrelerine hâkim olmalarını ve böylece yetişkin haline gelmelerini sağlayacak nosyon ve teknikleri kazanabilmeleri amacıyla öğrenmelerinde onlara kılavuzluk ederler. Kişinin özgürleşmesine dair bu yaklaşım, çocuğun sosyalleşmesinin temelinde bulunan, ilerlemeye yönelmiş genel iradeye karşılık gelmektedir. Modern yaklaşımda, ailenin, çocuğu, toplumsal ilerlemeye katılabilecek, akılcı ve istikrarlı bir yetişkin yapma rolü olduğunu hatırlatalım. Dolayısıyla çocuğun özgürleşmesi, toplumu ilerletmek amacıyla dünyada gerçekleştirebileceği hâkimiyet nitelikleriyle tanımlanmaktadır. Buna karşılık, bireysel referans noktaları, ikinci kuşağın ailelerinde çocuğun özgürleşmesini şekillendirmektedir. Her şeyden önce sahici ilişkiler evreninde daha genç olanların özgürleşmesini teşvik etmek söz konusudur. Sahicilik etiği, çocuğu, kendinden daha emin ve özerk kılmaya olanak vermektedir. Çocuğun birey olma halinin duygusal temellerini güçlendirdikten sonra, çocuk kişisel olarak kendini gerçekleştirebilir, yani kendini oluşturabilir (öz gerçekleştirme) ve içinde yaşadığı topluma kimliğiyle damga vurabilir.

Sentez

Moderniteden postmoderniteye aileler kendilerini de etkileyen sosyokültürel mutasyonlar yaşarlar. Bir kuşaktan diğerine bu mutasyonlar, aile alanında kayda değer değişimlere yol açmıştır. Yeni değerler ortaya çıkmıştır. Bu değerler bireye, öznelliğine ve sahiciliğine vurgu yapmaktadır. Öznenin değer kazanması, özellikle çocuğun şahsına, aile bünyesindeki yerine, ona bir yapı verme biçimine, eğitimini ve özgürleşmesini tasarlama şekline dair yeni referans noktaları dayatmaktadır. Bunlar, iki kuşağı ve ayrıca iki toplumu ayıran derin farklar ortaya koyan dönüşümlerdir.

Bununla birlikte yanlış anlamaları önlemek için sözlerimizi biraz daha açmamız gerekmektedir. Farklı olarak betimlenen sosyokültürel evrenler aynı dünyaya, yani aynı batı kültürüne aittir. Modernite endüstriyel dönemle aynı zamana denk gelmektedir. Postmodernite bu dönemi takip etmektedir. Gözlemlenen mutasyonlar, hâlâ süren değişimler hakkında bize bilgi vermektedir. Bu noktada, postmodernite modern dönemden bir kopuş yaratmaktadır ama aynı zamanda onu sürdürmektedir. Böylece postmodern toplumun kurumsuzlaşması, kurumsal sürecin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Kişisel problemlerin görüşülmesinde hukuka başvuru bugün artmaktadır. Ayrılıklar, komşuluk güçlükleri, işte taciz, postmodern sorunsalların hukuki ve dolayısıyla kurumsal hacimlenme örnekleridir. Öte yandan, postmodernitenin kötülediği, modern döneme özgü işlevsel aile henüz yerini başka aile örgütlenmelerine bırakmanın uzağındadır. Avrupa'da aile topluluğu ile ilgili halihazırdaki incelemeler, görevlerin cinsiyete bağlı ve stereotipleşmiş paylaşımının hâlâ geçerli olduğunu göstermektedir. Bu örnekler, modernite ile postmodernite arasında, içinde bulunduğumuz bir geçiş dönemini gözler önüne sermektedir. G.Bajoit, bugün, "ırmak geçidinin ortasındayız" demektedir

(2003, s. 77). Hâlâ mevcut olmakla birlikte daha güçsüz olan eski modelle, gitgide daha fazla kendini gösteren yeni model arasında bulunmaktayız. Bu iki model, bizi, üst üste konan tablolar gibi, hâlâ bir arada var olan iki aile tipinin ikisine de göndermektedir. Yeninin dümen suyunda eskinin birkaç izini bırakan tarihselliğin hareketine uygun olarak, birincisinin diğeri lehine silikleştiği iki aile tablosu söz konusudur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KONJONKTÜREL KOPUŞTAN YAPISAL SÜREKLİLİĞE

Bağdaşmaz gibi görünen iki görüşün her biri hakikatin bir yüzünü temsil ediyor olabilir [...]. Tersinden, hiçbir zaman doğrudan zıt düşmeyecek olguları temsil etmeye hizmet edebilirler de."

– L.V. de Broglie

GİRİŞ

Önceki bölümde, otuz yıl arayla iki ailenin gerçekliğini ve bir kuşaktan diğerine seyrini mercek altına aldık. Araştırmanın bu evresinde, yapılan temel bileşenler analizi, her kuşağın öne çıkan genel özelliklerini saptamamıza olanak verdi. Ev içinde filme alınan etkileşim sahneleri, iki aile grubunun her birine tekabül eden karakteristikleri açığa çıkardı. Bu yöntemle her iki kuşağın da betimleyici tablosu oluşturulabilmiştir.

Tabloların karşılaştırılması, aileleri etkileyen seyri ortaya koymaktadır. Bir kuşaktan diğerine aile ve üyeleri, aile ortamına nüfuz eden sosyal ve kültürel mutasyonları gösteren farklı karakteristiklere sahiptir. Oluşturulan portreler, gözlemlenen aileleri, pratikleri, kuralları, kişiler düzeyinde yatırımla-

rı ve özgürleşme biçimleri gibi farklı açılardan algılamaya olanak vermektedir.

Bu ilk araştırma evresinin ardından şimdi, gözlemlenen çok sayıdaki karakteristik içinden kendini gösteren kuşaklar arası farkların şiddeti incelenecektir. Bu farklar bütün ailelerde görülmekte midir, yoksa yapılan gözlemleri ve analizlerin sonuçlarını etkileyen birkaç istisnai vakaya mı bağlıdırlar? Bir kuşaktan diğerine en ayırıcı göstergeler hangileridir? *A contrario*, en az ayırıcı olanlar hangileridir?

Bu son soru bizi kuşaklar arası kopuştan çok, süreklilik gösteren belirtiler üzerinde düşünmeye de itmektedir. Bu durumda, farkların şiddetini ya da gücünü belirledikten sonra, her iki kuşakta da tekrar etme eğilimindeki olaylara bir bakacağız.

Bir kuşaktan diğerine sadece farklar mı olacaktır? Kopuşlar, benzerliğin tüm izlerini silecek midir? Büyük olasılıkla hayır. Kuşakların tarihine, ailelere damgasını vuran çok sayıda sosyal mutasyon eşlik ediyorsa da, biz yine de bu köklü değişikliklerin kuşakları kendi içlerinde birbirine bağlayan bir aktarım yapısı imkânına olanak verdiği görüşündeyiz. Bu perspektifte, belirli bir kuşaklar arası sürekliliği kanıtlayan belirtileri incelemek gerekir.

Bu bölümde, aile kuşaklarını birbirinden ayıran şeylerin şiddetini ölçeceğiz. Burada, benzerlik alanlarını ortaya çıkarmaya dikkat ederek, kuşaklar arası farkların gücünü daha iyi gözlemlemek söz konusudur. Hedefler, bir kuşaktan diğerine kopuşları derinleştiren göstergelerin bilançosunu yapmak ve kuşaklar arası süreklilikleri mümkün kılan varoluş biçimlerini saptamaktır.

KONJONKTÜREL KOPUŞUN ŞİDDETİ

Kuşaklar arası farkların şiddetini incelemek için, dikkatimizi öncelikle ailelerde gözlemlenen karakteristiklerin ayırma kapasitesine yöneltmek niyetindeyiz. Gerçekten de aile tablolarının karşılaştırılması, bizi, tümüyle farklı kuşaklarla karşı karşıya getirmektedir. Şimdi bu farkların gücünü daha açık bir şekilde belirleyeceğiz.

Toplanan verilerin ayırma gücünün analizi bize iki tür bilgi sağlamaktadır. Birincisi, kuşaklar arası farkların ailelerinin tümünde görülüp görülmediğini, bunların münferit aile birimlerine özgü olgular olup olmadığını belirlemektedir. Gerçekten de, iki kuşağın model portreleri arasındaki farkların global yapısı, ailelerin çok belirgin bir şekilde birbirinden ayrılan daha küçük bir bölümünün sonucu olabilir. Bizim hipotezimiz, bunun aksine, ailelerin çoğunun kuşaklar arası farklara katıldığı yönündedir. İkincisi, iki aile grubunun ayırma analizi, kuşaklar arası değişimin en bariz göstergelerini (ya da değişkenlerini) saptamamıza da olanak vermektedir. Diğer bir ifadeyle, aşağıdaki inceleme, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan mutasyonlara en duyarlı olacak belirtileri açığa çıkaracaktır.

Ayırma analizi yöntemi

İki kuşak ailenin birbirinden ne ölçüde farklılaştığını incelemek amacıyla ayırma analizi yönteminden yararlanılmaktadır (Lebart, Morineau ve Piron, 1991). Bu teknik, bir değişkenler bütününün *a priori* oluşmuş birey gruplarını birbirinden ayırıp ayırmadığını saptamaya olanak vermektedir.

Bu analizin ilkesi, ilk değişkenlerden hareketle yeni nicel değişkenler oluşturmaktır. Bu yeni değişkenler, başlangıçtaki değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarıdır. Yeni değişkenler aynı gruptan özneler için yakın değerler alırken, farklı gruplara mensup özneler için birbirine uzak değerler almaktadır. Yaratılan bu yeni değişkenlere, ayırma fonksiyonu denmiştir.

Ayırma fonksiyonu, çok sayıda özne üzerinde yürütülmüş gözlemlerin, bu özneleri, önceden belirlenmiş tasnif gruplarında sınıflandırmaya ne ölçüde olanak verdiğini denetlemektedir. Belirlenmiş değişkenlerin ayırma fonksiyonu, bir kestirim gücüne benzemektedir. Gerçekten de değişkenler özne gruplarını anlamlı bir şekilde birbirinden ayırdığında, bu öznelerin ilgili sınıflara aidiyetlerine dair iyi bir kestirimde bulunmaya olanak vermektedir.

Fark, Wilks' Lambda'da elde edilen değerle kestirilebilir. Lambda, grup içi değerlerin karelerinin toplamı ile karelerin genel toplamı arasındaki orandır. Bu değer 0 ile 1 arasındadır. Lambda değeri 1'e yakın olduğunda bu, belirlenen gruplar için gözlemlenen değişkenlerin ortalama değerlerinin neredeyse benzer olduğu anlamına gelmektedir. Buna karşılık, Lambda değeri 0'a yakınsa, grup içi değişkenliğin, genel değişkenliğe kıyasla düşük olduğu kabul edilmektedir. Bu durumda, toplam değişkenlik, belirlenmiş her grubun ortalamaları arasında gözlemlenen farklara atfedilebilir. Dolayısıyla daha yüksek bir Wilks' Lambda değeri, çok farklı olmayan gruplara denk düşerken, düşük bir değerin grupların birbirinden farklılaştığını kanıtladığı ortaya çıkmaktadır. Lambda değeri için hesaplanan önemlilik eşiği, gözlemlenen farkın önemli olup olmadığını belirlemeye olanak vermektedir.

Ayırma analizi, iki farklı yol izlenerek kullanılabilir. Birinci durumda analiz, göstergeler bütününün ilgili özne gruplarını birbirinden ayırmaya muktedir olup olmadığını mercek altına almak amacıyla belirlenmiş değişkenleri eşanlı olarak içine alır. Bir ikinci yol da mümkündür. Burada, birbirinden ayırmayı istediğimiz birey gruplarının en ayırıcı değişkenini her evrede saptamak üzere adım adım hareket etmek söz konusudur. Analiz her adımda ayırma gücüne bağlı olarak bir diğer değişkeni seçmektedir.

Mevcut araştırmanın ihtiyaçları açısından, her iki ayırma analizi biçiminden de yararlanılacaktır. Bunlar, oldukça farklı soruları yanıtlamayı olanaklı kılacaktır.

Ayırma analizinin hedefleri

Ayırma analizi, belirlediğimiz değişkenlerin ayırma gücünü denetlemeye olanak vermektedir. Gerçekten de bizim incelememizde her kuşağın aileleri benzer değişkenlere göre nitelenmiştir. Ayırma analizinin kullanılması, bu değişkenlerin, ailelerin birinci kuşağa mı yoksa ikinci kuşağa mı ait olduğunu önceden söylemeye olanak verip vermediğini incelemeyi olanaklı kılacaktır. Şayet böyle bir şeye olanak veriyorsa, gözlemlenen iki aile kuşağının seçilen değişkenlere dayanarak farklılaştığını düşünebiliriz. Ayırma tekniğine başvurulmasının birinci hedefi budur.

İkinci bir hedef, araştırmada saptanan göstergeler arasından en ayırıcı değişkenleri belirlemekten ibarettir. Bu işlem, aile tablolarının gözler önüne serdiği kuşaklar arası farkta daha etkin bir rol oynayan gözlemlenen değişkenleri belirlemeye imkân verecektir. Bunu gerçekleştirmek için, ayırma analizi, en ayırıcı görünen değişkeni her evrede saptamak üzere adım adım uygulanacaktır.

Son olarak, ayırma analizi ailelerin bir sınıflandırmasını yapmaya olanak vermektedir. Bu sınıflandırma, oluşturulmuş olan ayırma fonksiyonuna dayanarak analiz yoluyla kestirimci bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu kestirim, aileleri o veya bu kuşağa dahil etmeye olanak vermektedir. Bazen bu kestirim gerçekliğe uygundur ve aileler gerçekten de ait oldukları kuşak grubuna girmektedir. Bazense kestirim hatalıdır ve aileler gerçekte kendi aidiyet grubu olmayan bir kuşak bünyesinde sınıflandırılmaktadır. Uygun bir şekilde sınıflandırılan ailelerin oranı, bize ayırma analizinin niteliği hakkında bilgi verir. Sınıflandırma performansı, kuşaklar arası değişime katılan aile sayısını da gösterir.

Belirlenmiş değişkenler

Ayırma analizinin, *a priori* belirlenmiş gruplara bağlı olarak öznelerin aidiyetlerini önceden söylemeye olanak verdiğini hatırlatalım. Bu durumda, dikkate alınan özneler, ailelerin bütününe tekabül etmekte ve aidiyet grupları, iki kuşağın her biri tarafından temsil edilmektedir. Toplamda 36 aile dikkate alınmıştır ve iki kuşak olan iki aidiyet grubu önceden belirlenmiştir. Aileler *a priori* iki kuşaktan birinde sınıflandırılmıştır. Bu iki grup, ayırma analizi tarafından hedef olarak alınan bağımlı değişkenleri oluşturmaktadır.

Öte yandan, bu ailelerin her biri ile ilgili bir takım gözlemlerde bulunulmuştur. Ayırma analizinin temelindeki bu gözlem-

ler, aile tablolarının oluşturulmasına olanak vermiş olan temel bileşenler analizi durumunda kullanılan değişkenlerle aynıdır. Ayırma analizinin hedefi, ailelerin her birinde gözlemlenen değişkenlerin, *a priori* belirlenmiş iki kuşağı birbirinden ayırmaya ne ölçüde olanak verdiğini denetlemektir. Diğer bir ifadeyle, ayırma analizi, belirlenmiş değişkenlerin, aileleri, gerçekte içinde bulundukları kuşaklara göre birbirinden ayırmayı olanaklı kılıp kılmadığını saptamaya imkân vermektedir.

Değişkenler bütününe dayanan ayırma analizleri

Öncelikle analiz, aileler üzerinde yapılan ölçümlerin tümünü dikkate almaktadır. Aileler üzerinde yapılan gözlemlerin, araştırmanın konusunu oluşturan iki kuşağı ne ölçüde farklılaştırmaya olanak verdiğini değerlendirmek söz konusudur.

Önceki bölümde, iki aile kuşağının her birinin betimlemesinin yapıldığını hatırlatalım. Bu betimleme, aynı gözlemlenen göstergelere dayanmaktadır. Bununla birlikte bu göstergeler, ailelere göre farklı değerler almakta ve her kuşak için karakteristik özellikler vermektedir. Bu ayırt edici özellikler, bir kuşaktan diğerine farklı aile tablolarına yol açmaktadır. Bu durumda ayırma analizi, aile portrelerinin oluşturulmasına olanak vermiş olan gözlemlere göre iki kuşağın açıkça farklılaştığını doğrulamamıza imkân sağlamıştır. Aşağıdaki tabloda, belirtilmiş hedefe göre yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar toplu bir şekilde sunulmuştur.

Aile Tabloları Üzerinde Yapılan Ayırma Analizlerinin Sentezi

Ayırma fonksiyonu endeksi	Önemlilik eşiği	En ayırıcı değişkenler	Doğru sınıflandırılmış ailelerin oranı (%)
.005	.000	- Temel kavramlara hâkimiyet - Olumlu pekiştirme davranışı - Güven tutumu - Artikülasyon testi	100

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, benzer göstergelere dayanarak oluşturulan aile tablolarının anlamlı bir şekilde ayrıldığı görülmektedir. Tüm aileler, yapılan sınıflandırma öngörüsüne uygundur. Bu, aile tablolarında belirlenmiş değişkenlerin, iki kuşağı en iyi şekilde ayırmaya olanak verdiği anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, yapılan gözlemler, ailenin ait olduğu kuşak grubunu en küçük bir hata olmaksızın önceden söylemeye olanak vermektedir.

Analizde kullanılan değişken sayısı, örneklem göz önüne alındığında görece yüksek olduğundan, sonuçlarda böylesi bir performansın beklendiğini belirtelim. Bununla birlikte, bu yaklaşımda dikkate alınan göstergeler bütünü üzerinden, dört değişkene dayanarak bir ayırma fonksiyonu oluşturulabilir. Bu dört değişkenin en ayırıcı değişkenler olduğu düşünülebilir. Bunların ikisi çocuğun 5 yaşında ölçülen performanslarına ilişkindir (temel kavramlara hâkimiyet; artikülasyon testi); diğer ikisi ise, ebeveynlerin eğitim evrenine ilişkindir (olumlu pekiştirme davranışı; güven tutumu). Bu dört değişken, ailelerin ilgili kuşağa aidiyetleri ile ilgili olarak azami bir öngörü düzeyine erişmeye olanak vermektedir. Böylece ayırma gücü, sınırlı sayıda seçilmiş değişkenle de, tüm verilere dayanarak gerçekleştirilen ayırma analizi durumundaki kadar başarılı sonuçlar vermektedir.

Elde edilen sonuçlar, ailelerin asıl gruplarında en iyi şekilde sınıflandırılmasına katkıda bulunan başlıca göstergeleri saptamamıza olanak vermektedir. İki aile kuşağını en iyi şekilde ayıran değişken, çocuğun gelişiminin ölçülmesine ilişkin bir göstergedir. Söz konusu gösterge, temel kavramlara hâkimiyettir. İkinci kuşağın çocukları, önceki kuşağın gençlerine nazaran daha iyi performanslara sahiptir. Bunun ardından, ebeveynlere ilişkin iki gösterge gelmektedir. İlki, olumlu pekiştirme davranışıdır. Bu davranış tipi, birinci kuşağın ebeveynlerinde, ikinci kuşağın ailelerindekine kıyasla daha önemlidir. İkincisi, büyüklerine kıyasla genç ebeveynlerde daha çok kendini gösteren güven tutumudur. Oldukça ayırıcı bu iki kriter, kuşaklar arasında önceden altı çizilmiş olan farka gönderme yapmaktadır. Bir yanda, daha genç aileler, çocuk karşısında daha fazla güven göste-

rilmesini gerektiren duygusal bir pedagojiye ve ilişkisel bir kendini gerçekleştirmeye vurgu yapmaktadır. Diğer yanda büyükler, olumlu pekiştirme edimlerinin büyük önem taşıdığı, eylem odaklı bir kendini gerçekleştirme biçimi ve işlemsel öğretim geliştirmeyi tercih etmektedir. En ayırıcı değişkenlere katılan dördüncü ve son gösterge, artikülasyon testi sonucudur. Çocuğun gelişiminin ölçülmesine dayanan bu testte, birinci kuşağın çocukları, ikinci kuşağın çocuklarına kıyasla daha başarılıdır.

Son olarak, analizin bu evresinde, kuşaklar arası farkın temelde, ebeveynlerin eğitsel pratiklerine ve tutumlarına ilişkin göstergelere dayandığını saptamak gerekir. Çocuğun daha küçük yaşta (5 yaş) gösterdiği performanslar da, kuşaklar arası farkın açık belirtileri arasında bulunmaktadır.

Kuşaklar arası ayrımın eksenleri

Analizler, az önce doğrulanmış olan kuşaklar arası farka en duyarlı değişken gruplarını incelemeye de olanak vermektedir. Ayırma analizleri, oluşturulmuş her değişken grubuna uygulanmıştır. Bunları kısaca hatırlayalım:

1. eğitsel davranışlar (sekiz değişken);
2. eğitim biçimleri (iki değişken);
3. olumlu eğitsel tavırlar (on değişken);
4. olumsuz eğitsel tavırlar (beş değişken);
5. eğitsel tutumlar (dört değişken);
6. kişilik özellikleri (altı değişken);
7. kişisel ve sosyal adaptasyon faktörleri (dört değişken);
8. çocuğun gelişiminin ölçülmesi (dokuz değişken);
9. çocuğun öğrenim düzeyi (iki değişken).

Her değişken grubunda kullanılan yöntem benzerdir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar benzer bir yapı izlemektedir. Bununla birlikte, her grup bünyesindeki değişken sayısı aynı değildir. Dolayısıyla kaydedilen sonuçlar, kelimenin dar anlamında karşılaştırılamaz. Yine de, bilgi için, sentez olarak sonuçla-

rın bir hiyerarşisi ortaya konulmaktadır. Aşağıdaki tabloda, her değişken grubunun ayırma fonksiyonunun endeksinde ulaşılan değerleri hesaba katan analiz sonuçları sunulmaktadır. Dolayısıyla sunulan ilk grup, en yüksek ayrımı ifade eden en düşük endekse sahip olan gruptur (endeks sıfıra yaklaştıkça, gözlemlenen fark büyümektedir). Son grup, en düşük kuşaklar arası farkı dışa vuran en yüksek endekse sahiptir.

Değişken Grupları Üzerindeki Ayırma Analizlerinin Toplu Sunumu

Değişken grubu	Ayırma fonksiyonu endeksi	Önemlilik eşiği	En ayırıcı değişkenler	Doğru sınıflandırılmış ailelerin oranı (%)
Eğitsel davranışlar	.226	.000	- Olumlu pekiştirme - Dayatma - Gelişim	94,4
Olumlu eğitsel tavırlar	.304	.000	- Olumlu pekiştirme - Cevabı yönlendirme ya da verme - Çocuğu düşünmeye teşvik - Açıklama ya da kanıtlama üzerinde yoğunlaşma	94,4
Çocuğun gelişimi	.343	.000	- Temel kavramlara hâkimiyet - Artikülasyon testi	94,4
Eğitsel tutumlar	.618	.004	- Güven/güvensizlik - Adanma/ilgisizlik	80,6
Kişilik özellikleri	.655	.041	- Ego gücü - Soğukkanlı güven/kaygılı güvensizlik	86,1
Olumsuz eğitsel tavırlar	.716	.062	- Çocuğa ve eylemine itiraz - Bilgi ve kontrol üzerine yoğunlaşma	72,2
Okulda öğrenilen bilgiler	.753	.009	- Cebir testi	75
Kişisel ve toplumsal adaptasyon	.861	.309		63,9
Olumlu ve olumsuz eğitim tarzları	.997	.687		55,6

Yukarıdaki tablo, değişken gruplarının çoğunun, karşı karşıya gelen iki aile kuşağını ayırmaya olanak verdiğini göstermektedir. Bu, eğitsel pratiklerden ebeveynin kişiliğine kadar, çocuğun okulda öğrendiği bilgiler de dahil, ailelerde gözlemlenen bölümlerin büyük bir kısmı, bir kuşaktan diğerine meydana gelen dönüşümlere katılmaktadır. Yalnızca iki gösterge tipi, ayırma mekanizmasından yakasını sıyırmaktadır. Bir yanda, kişisel ve sosyal adaptasyon (dört değişken) ve diğer yanda eğitim tarzları (iki değişken) söz konusudur. Bu iki değişken grubu, iki kuşağın ailelerini ayırmaya olanak vermemektedir. Böylece analizlerin bu kısmında dikkate alınan 50 değişkenlik bir toplam üzerinden sadece altısı kuşaklar arası ayırım olgusuna katılmamaktadır. Bu da, değişkenlerin tamamında % 12'lik bir kusuru temsil etmektedir.

Diğer gösterge grupları için, ayırma gücünün önemli olduğunu düşünebiliriz. Gerçekten de bu grupların her birinde, sınıflandırma, en az % 72,2'lik doğru sınıflandırılmış aile performansına (olumsuz tavırlar) ve en iyi durumda % 94,4'lük doğru sınıflandırılmış özneler sonucuna (örneğin: çocuğun gelişimi, davranışlar) ulaşmaktadır. Ortalama olarak, bu yedi değişken kategorisi için uygun şekilde sınıflandırılmış ailelerin oranı, % 85,3'e ulaşmaktadır. Sınıflandırmanın ortalama performansına biçilen bu değer, belirlenmiş değişken kategorilerinin ayırma gücünün niteliğini kanıtlamaktadır. Son olarak, aileleri ayırmaya olanak veren, yedi kategoride belirlenmiş değişken sayısı (44 gösterge) dikkate alındığında, gözlemlenen değişkenlerin % 88'inin bir kuşaktan diğerine meydana gelen değişimlere katıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki tabloda sunulan değişken kategorilerinin hiyerarşisi, bunların bazılarının daha ayırıcı fonksiyonlar yaratmaya olanak verdiğini göstermektedir. Şu üç kategoriyle ilgili olarak durum budur: Davranışlar, olumlu tavırlar ve çocuğun gelişimi. Bu üç değişken grubu, ulaşılan katsayının sistematik olarak 0.350 değerinin altında (1'den çok 0'a yakın bir değer) olduğu göz önüne alındığında, ayırma gücü önemli olan bir fonksiyon elde etmeye olanak vermektedir. Bu kategoriler bir yandan ebeveynlerin eğitsel pratiklerini ve diğer yandan, 5 yaşındaki çocuğun performanslarını belirtmektedir. Kuşakların portreleri oluşturulurken yerindeliklerini göstermiş olan göstergeler söz konusudur burada (Üçüncü Bölüm). Bu ilk betimleme vesilesiyle, eğitsel pratikler ve çocuğun performansları, kuşaklar arası farka duyarlı gözlemler olarak ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, ilk bakışta düşük bir ayırma gücü uygular görünen bazı değişken kategorilerini göz ardı etmemek gerekir. Çocuğun 7 yaşında okulda edindiklerinin ölçümü buna örnektir. Gerçekten de, ayırma fonksiyonu endeksi, oldukça zayıf bir kuşaklar arası farkı (0.753) dışa vurmaktadır. Bununla birlikte, düşük olduğu düşünülse de bu fark oldukça önemlidir (p=.009). Bu durumda, düşük bir fark çok duyarlı bir ayırma gücünü yine de gizleyebilir.

Son olarak, gösterge kategorileri üzerinde yapılan ayırma analizleri, her kategori bünyesinde iki aile kuşağını en iyi ayıran değişkenleri belirlemeye olanak vermiştir. Bu değişkenler, ayırma güçlerine göre kendi içlerinde hiyerarşik sıraya dizilmiştir. Böylece her kuşak için en tipik değişkenleri belirlemek mümkündür. Aşağıda, gerçekleşen ortalama performanslara bağlı olarak her aile grubunu diğerinden ayıran göstergeler toplu bir şekilde ele alınmaktadır.

Sentez tabloda bir araya getirilen sonuçlar, her kuşağı diğerinden ayıran karakteristikleri saptamaya olanak vermektedir. Mesela öğretim davranışları ile ilgili olarak, iki kuşak öncelikle olumlu pekiştirme kullanımıyla birbirinden ayrılmaktadır: Bu davranış, birinci kuşağın ebeveynleri tarafından daha genç yetişkinlere kıyasla açık bir şekilde daha fazla sergilenmektedir. Tersine, ikinci kuşağın aileleri, daha fazla geliştirici davranışlar göstermeleriyle birinci kuşağın ailelerinden ayrılmaktadır.

Karşı karşıya gelen iki kuşağın ayırıcı karakteristikleri, temel bileşenler analizinin ardından aile tablolarında elde edilen ilk sonuçları desteklemektedir. Gerçekten de birinci kuşağın aileleri, ebeveynlerin beş eğitsel pratiğiyle ayırt edilmektedir. Bu ailelerde ebeveynler daha fazla olumlu pekiştirme ve dayat-

İki Kuşağın Ayırıcı Göstergeleri		
Değişken grubu	Birinci kuşakta daha yüksek olan performanslar	İkinci kuşakta daha yüksek olan performanslar
Eğitsel davranışlar	- Olumlu pekiştirme (1) - Dayatma (2)	- Gelişme (3)
Olumlu eğitsel tavırlar	- Olumlu bir şekilde destekleme (1) - Çocuğun düşünmesini teşvik etme (3)	- Cevabı etkilemek ya da verme (2) - Açıklama ya da doğrulama üzerine yoğunlaşma
Çocuğun gelişimi	- Artikülasyon testi (2)	- Temel kavramlara hâkimiyet (1)
Eğitsel tutumlar		- Güven (1) - Adanma (2)
Kişilik özellikleri	- Ego gücü (1)	- Sakin güven (2)
Okulda öğrenilenler		- Cebir testi (1)
Olumsuz eğitsel tavırlar	- Bilgi ve kontrol üzerine odaklanma (2)	- Çocuğa ve eylemine bir itiraz ifade etme

ma davranışı göstermektedir. Bu ebeveynler daha fazla sergiledikleri iki olumlu tavırla da diğerlerinden ayrılmaktadır: Çocuğu olumlu yönde desteklerler ve düşünmesini teşvik ederler. Son olarak, öğretimlerinde bilgi ve kontrol üzerine genç ebeveynlerden daha sık odaklanırlar. Burada, çocuğun gelişimi ve okulda edindikleri üzerinde olumsuz etkiler yaratan bir tavır söz konusudur.

Belirtmiş olduğumuz eğitsel karakteristikler, özellikle birinci kuşağın ailelerinin öncelik verdiği eğitim biçimini ve ilişki kurallarını göstermektedir. Bu aile grubunda ebeveynler, temelde rasyonel ve işlemsel bir tutum benimseyerek görevin yerine getirilmesine odaklanan bir eğitimden yanadır. Ortaya konan davranış ve tavırlar, bu eğitsel görev çerçevesinde yer almaktadır: Pekiştirme, dayatma, uyarma, bilgi ve denetim edimleri, çocuğu, görevin yerine getirilmesinin güvencesini oluşturduğu çevreye hâkimiyete doğru yönlendirmeyi hedeflemektedir. Dayatma ve kontrolde, ebeveyn ile çocuk arasındaki mesafeye ve yetişkinin çocuk üzerinde uyguladığı güce dayanan ilişki kurallarının temelleri de bulunur.

Eğitsel pratikler dışında iki gösterge birinci kuşağın ailelerini karakterize etmektedir. Ailelerin gösterdiği Ego gücünün kişinin kendi yeterlilikleri karşısında açığa vurduğu kendine güveni belirttiğini hatırlatalım. Bu kendine güven, ebeveynin çocuğu karşısında oynadığı rehberlik rolüyle bağdaşmakta ve ebeveyn figürünün aile bünyesindeki baskınlığını desteklemektedir. Artikülasyon testi ile ilgili olarak, bu testin sonuçlarının ayırma gücünün tali olduğunu hatırlatalım. Artikülasyon testi, ailelerin sınıflandırılmasını bir kademe iyileştirerek, temelde temel kavramlara hâkimiyet testinin sonuçlarına dayanan ayırma fonksiyonunu tamamlamaktadır.

Ayırma analizleri, ikinci kuşağın ailelerinin başlıca karakteristiklerini belirlemeye de olanak vermektedir. Bu farklı göstergelerin incelenmesi, bir kuşaktan diğerine görülen değişim eksenlerini teyit etmeyi olanaklı kılmaktadır. Sergilenen eğitsel tutumlar ve pratikler, çocuk açısından benimsenen yeni özgürleşme biçimini desteklerken, 5 ve 7 yaşlarında gerçekleştirilen bazı performanslar, aile ortamında çocuğun birey olma halinin baskınlığı fikrini desteklemektedir.

Genç ebeveynler öğretim faaliyetleri sırasında geliştirici davranışlar göstermektedir. Yanıtı yönlendirme ya da yanıt vermenin yanı sıra nedeni açıklama ve sorma uygulaması olumlu tavırları göstermektedir. Olumsuz tavırlar ise, çocuğa ve eylemine karşı bir itiraz ifadesiyle kendini göstermektedir. Bu farklı pratikler bir ilişki dinamiğine dayanmaktadır. Ortak noktaları, çocuğun birey olma halinin dikkate alınmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bu pratikler, bireysel ilişkiler geliştirme yoluyla çocuğun özgürleşmesini hedeflemektedir. Öncelikle etkileşimi hâkim olunacak çevreye değil, kurulacak ilişkiye odaklamak söz konusudur: Geliştirici davranışlarda ya da yönlendirici ya da açıklayıcı tavırlardaki sorgulama pratiği bu yöntemi desteklemektedir. Böylesi pratiklerin amacı, açıklamaya dayalı karşılıklı uygulamalarda yetişkinlerle çocuk arasındaki etkileşimlerin gösterdiği gibi, taraf tutmalar yoluyla katılımını tetikleyerek çocuğun bireyliğini açığa çıkarmayı teşvik etmektir. Bu ilişki dinamiğinde, duygusallık ifadesi yok değildir: bu duygusallık ifadesi, ebeveyn

tarafından çocuğa ya da eylemine karşı bir itirazda bulunulması durumunda olduğu gibi olumsuz özellikler alabilir.

Ebeveynlerin benimsediği eğitsel tutumlar, aynı anda hem ilişkisel hem de bireysel boyutlara dayalı bir özgürleşmenin muğlaklığının altını çizmektedir. Bir yandan ebeveynler çocuklarına fazlasıyla güvenen bir görünüm arz etmektedir: Böylece bireysel özerklik almasını teşvik etmektedirler. Öte yandan, yetişkinlerin gençle kurdukları yakınlık ve destek ilişkisi, ikinci kuşağın ebeveynlerini karakterize eden adanma tutumu içinden kendini göstermektedir. Böylece genç ebeveynler, bireysel özgürleşmeyi salık veren bir eğitim paradoksuyla karşı karşıya gelir: Çocuğun özgürleşmesi için, yetişkinin yakınlık müdahaleleriyle onu destekleyerek özerk kılması söz konusudur. Bu özellik, çelişkilerin her zaman mevcut olduğu, hatta beslendiği eğitim alanında istisnai değildir (Pourtois ve Desmet, 1993; Houssaye, 1992).

Çocuğun performanslarıyla ilgili olarak, iki gösterge ikinci kuşağın ailelerinin ayrıcalıklı özellikleri olarak belirmektedir. Bir yanda, 5 yaşında çocukların temel kavram hâkimiyeti ile ilgili yüksek puanları ve diğer yanda, 7 yaşında aritmetik testlerinde gösterdikleri yüksek performanslar. Bu kriterler öncelikle, çocuğun performans kalitesinin nesiller boyunca iyileşme eğiliminde olduğunu göstermektedir (Baudelot ve Establet, 1989; Flynn, 1987). Ayrıca bu dikkat çekici karakteristikler, çocuğun bugün aile ortamında işgal ettiği baskın yeri de gözler önüne sermektedir. Çocuk, kendini gerçekleştirmesini teşvik eden pek çok yatırımın konusunu oluşturmakla kalmayıp, ailenin simgesi haline de gelmiştir. Ailenin dışa dönük kalite işaretlerini oluşturmaktadır. Çocuğun performansları, ailenin iyi işleyişinin kanıtıdır.

YAPISAL SÜREKLİLİĞİN ŞİDDETİ

Ayırma analizleri, bir kuşaktan diğerine meydana gelen değişimi ölçmeye olanak vermiştir. Bu yöntemler, konjonktürel dediğimiz hipotezi açıkça sınamayı hedeflemekteydi. Bu hipoteze göre, arka arkaya gelen iki kuşak farklılaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ailelerin psiko-sosyal ve eğitsel karakteristikleri bir kuşaktan diğerine birbirinden ayrılmaktadır. Yapılan ayırma analizleri bu dönüşümleri doğrulamaktadır. Özellikle de konjonktürel değişimlerin ailelerin büyük bir kısmında kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu bölümde, bu kez tümüyle farklı bir perspektifle kuşaklar arası mukayese hedefi izlenmektedir. Konjonktürel hipotez bir yana bırakılmaktadır. İki kuşak arasında yapılan mukayesede, farklı bir epistemik yaklaşım benimsenmektedir. Gerçekten de artık bir kuşaktan diğerine kaydedilen sonuçların ya da performansların seyrini izlemek değil, test sonuçlarından bağımsız olarak aynı soy çizgisini takip eden ailelerin işgal ettikleri konumu incelemek söz konusudur. Diğer bir ifadeyle benimsenen hareket tarzı, bir ailenin bir grup bünyesindeki konumlanışının, bir kuşaktan diğerine aynı kalıp kalmadığını incelemeyi hedeflemektedir. Bu epistemik yaklaşım, yapısal addedilmektedir. Ailelerin aynı kuşak bünyesinde işgal ettikleri konumlarının düzenlenişini gösterdiğinden ötürü yapı kavramı kullanılmaktadır.

Yapısal analiz, ailelerin her birinin bir kuşaktan diğerine işgal ettiği konumu karşılaştırmaya olanak vermektedir. İzlenen hedef, ailelerin bir kuşaktan diğerine aidiyet gruplarında aynı yeri işgal edip etmediğini incelemektir. Gerçekten de her kuşakta, aileler kaydettikleri sonuçlara bağlı olarak birbirlerine göre bir konum alırlar. Bu şekilde grubun tamamının bir konumsal dengesini belirlerler. Bu konumlar iki kuşakta da benzer midir? Diğer bir ifadeyle, grubun yapısı bir kuşaktan diğerine geçildiğinde aynı mıdır?

Daha önce yapılmış olan konjonktürel analizin aksine, artık bir kuşaktan diğerine aile performanslarının seyrini gözlemlemek söz konusu değildir. Bir aile grubunun dengesinin bir kuşaktan diğerine kendini yineleyip yinelemediğini incelemek söz konusudur. Konjonktürel perspektifte, vurgu zaman boyutuna yapılmaktadır: Bir kuşaktan diğerine sonuçların seyri mercek altına alınmaktadır. Yapısal analizde, uzamsal boyut

üzerinde durulmaktadır: Burada, bir kuşaktan diğerine ailelerin işgal ettiği konum incelenmektedir.

Analiz aracı ve yöntem

Kullanılan analiz aracını ve yöntemi kısaca hatırlatalım. İstenilen incelemeyi tamamlamak için iki evre gereklidir. İlki bir sınıflandırma işleminden ibarettir ve ikincisi, yapılan sınıflandırma yoluyla elde edilen sonuçlara dayanarak binominal test uygulamasına olanak vermektedir.

İlk olarak, her kuşak bünyesinde ailelerin bir sınıflandırması yapılmaktadır. Burada, daha düşük ya da daha yüksek olarak görülen performanslarına göre aileleri birbirinden ayırmak söz konusudur. Bu sınıflandırma, mevcut incelemede dikkate alınan her değişken için yapılmıştır.

En iyi ve en mütevazı sonuçları ayırmak amacıyla, her değişkende elde edilen sonuçların medyanı, bölüm çizgisi görevi görmektedir. Medyan seçimi, homojen alt gruplar, yani bölüm çizgisinin altında ve üstünde eşit sayıda alt grup elde etme isteğiyle açıklanmaktadır. Her kuşaktaki düşük mevcut göz önüne alındığında, örneğin ortalama olarak bir başka bölüm çizgisinin seçilmesi, bu şekilde oluşan alt gruplar arasında bazı güçlü aykırılık durumlarına yol açmıştır.

Ardından, her değişken için, kuşaklar arası bağlarına göre eşleşen ailelerin işgal ettikleri konum mukayese edilmektedir. Olası durumlar arasından iki durum dikkate alınmaktadır: Ya eşleşen aileler her kuşakta medyanın üzerinde bir konum işgal etmektedir; ya da her ikisi de medyanın altında bir durumda bulunmaktadır. Kısacası, sadece benzer konumlanışları dikkate almak söz konusudur. Eşleşen aileler medyanın aynı tarafında bulunduğunda, kuşaklar arası süreklilik olgusu sonucuna varılmaktadır. Diğer durumlarda hiçbir sonuç çıkarılmamaktadır.

Yanıtını aradığımız soru, kuşaklar arası süreklilik olgusunu dışa vuran ailelerin sayısının tesadüfi olup olmadığıdır. Bu soruya cevap vermek için binominal test uygulanmaktadır (D'Hainaut, 1975, s. 274). Uygulanan yöntem şudur: Her değişken düzeyinde, eşleşen tüm aileler kuşaklar arası süreklilik durumunda *a priori* bulunabilir ya da bulunmayabilir. Bu durumun, her değişkenin incelenmesi sırasında gerçekleşme şansının yüzde elli olduğu düşünülmüştür.

Bu koşullar göz önüne alındığında, binominal test, kuşaklar arası süreklilik gösteren ailelerin sayısının bu olguyu anlamlı bir şekilde ortaya koyup koymadığını test etmeye olanak vermektedir. Anlamlı olmak için, tek sonuçlu bir test durumunda ve belirlenmiş binominal yasaya göre ($p=1/2$), kuşaklar arası süreklilik olgusu 18 aileden en azından 13'üne ulaşmalıdır ($p=.0481$). Diğer bir ifadeyle, bu koşullarda ancak beş istisnai durum hoş görülmektedir. Dışlanacak eşleşmiş aile sayısı, on sekizde altı durumuna yükselirse, kuşaklar arası süreklilik olgusu anlamlı olarak kabul edilemez. Bu durumda, olasılık düzeyi $p=.1189$'dur.

Yapısal analizin sonuçları

Yapısal analizin sonuçları, ailelerin bir kuşaktan diğerine aynı konumu işgal edip etmediğini test etmeye olanak vermektedir. Bu konum, her değişken düzeyinde belirmektedir. Mevcut durumda, 50 değişken dikkate alınmıştır. Kuşaklar arası mukayeseyi olanaklı kılmış çok sayıda analizde kullanılmış göstergeler söz konusudur. Bu değişkenler, her aile kuşağının ebeveynlerini ve çocuklarını betimlemeye olanak vermektedir. Bunların her biri için, bir kuşaktan diğerine ya aynı konumu ya da farklı konumu alan aileleri belirleyebildik.

Bu ailelerin sayısı önemlilik eşiğine ulaştığında, kuşaklar arası sürekliliğin varlığına hükmedilmektedir. Tersi durumda, gözlemlenen olgu rastlantısal kabul edilmektedir: Bir kuşaktan diğerine aileler, kuşaklar arası süreklilik mi yoksa farklılık lehine mi olduğuna karar vermeye olanak vermeyen konumlar işgal etmektedir.

Sonuç olarak iki konumlanış tipi söz konusudur: İlki kuşaklar arası süreklik gösteren bir konumlanış, ikincisi rastlantı-

sal bir konumlanış olarak belirmektedir. Aşağıda, olanaklı iki konumlanış biçimine göre yapısal analizin sonuçlarının tümü toplu bir şekilde ele alınmaktadır.

Değişkenlerin tümü üzerinden 36 tanesi (% 72'si) kuşaklar arası süreklilik mekanizmasını kanıtlamaktadır. Böylece göstergelerin büyük çoğunluğu için, aileler bir kuşaktan diğerine aynı yerleri işgal etmektedir. Bu saptama süreklilik olgusunun şiddetini göstermektedir: Sadece 14 değişken (% 28) bu yapısal tekrarın dışında kalmaktadır.

Bu olgu, bazı değişken gruplarında diğerlerine nazaran daha fazla kendini göstermektedir. Gözlemlerin bir kısmının, iki kuşağın ebeveynlerini betimlemeye yöneldiğini hatırlatalım. Bu kısım, değişkenlerin daha büyük bir oranını (% 78) temsil etmektedir. Gözlemlerin diğer kısmı, 5-7 yaş çocuklarına ayrılmıştır. Bu kısım ise, dikkate alınan değişkenlerin daha küçük bir bölümünü (% 22) kapsamaktadır.

Yapısal analiz, çocuğa ilişkin tüm göstergelerin, kuşaklar arası süreklilik olgusuna katıldığını göstermektedir. Böylece 5 ve 7 yaşındaki çocuklarda yapılan tüm gözlemler, aynı ailelerin çocuklarının bir kuşaktan diğerine aynı konumu muhafaza ettiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir kuşaktan diğerine 5 yaşında çocuklar aynı zihinsel, kavramsal ve araçsal gelişim düzeyini korumaktadır. Aynı çocuklar bir gruptan diğerine denk öğrenim düzeylerine de sahiptir. Yani kuşaklar arası sürekliliğin etkisi açık bir şekilde daha genç yaş diliminde büyüktür.

O halde, kuşaklar arası süreklilik olgusunun dışında kalan değişkenlerin, ebeveynlere ilişkin karakteristikler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar içinden, ebeveynin eğitsel boyutunu ölçen göstergeler ile ebeveynin kişisel ve sosyal boyutuna ilişkin değişkenler ayırılmaktadır. Bir kişilik faktörü (Üstben gücü) haricinde, bu ikinci değişkenler bütünü yapısal analiz düzeyinde sistematik bir şekilde anlamlı değerler ortaya koymaktadır. Bu, incelenen kişilik özelliklerinin çoğunun (Cattell anketi) yanı sıra kişisel ve sosyal adaptasyon faktörlerinin (Bell anketi) bir kuşaktan diğerine devam ettiği anlamına gelmektedir.

Ailelerin İki Kuşak Üzerinden Yapısal Konumlanması

Süreklilik konumu	Rastlantısal konum
Davranışlar: - Dayatma - Geliştirme - Kişileştirme - Olumlu pekiştirme - Olumlu duygusallık	Davranışlar: - Organizasyon - Olumsuz pekiştirme - Olumsuz duygusallık
Eğitim biçimleri: - Olumsuz eğitim biçimi	Eğitim biçimleri: - Olumlu eğitim biçimi
Olumlu tavırlar: - Çocuğun kapasitelerini dikkate alır - Çocuğun düşünmesini teşvik eder - Olumlu bir şekilde destekler - Çocuğun yanıtını ya da kendisine saygısını önemser - Açıklamaya ve kanıtlamaya odaklanır	Olumlu tavırlar: - Cevabı verir ya da yönlendirir - Çocuğun deneyimini dikkate alır - Durum karşısında olumsuz duygusallık ifade eder - Başrolü çocuğa verir - Performans standartları verir
Olumsuz tavırlar - Yetersizliğini yüzüne vurur ve anksiyete gösterir - Bilgi ve kontrole dayanır - Düzeltici pekiştirmeler yapar - Çocuğun kapasitelerini dikkate almaz	Olumsuz tavırlar: - Çocuğa itirazda bulunur
Eğitsel tutumlar: - Güven/güvensizlik	Eğitsel tutumlar: - Kısıtlama/hoşgörü - Adanma/kopma - Kabul/ret
Kişilik özellikleri: - Ego gücü (dengelilik/duygusallık) (C fak.) - Hâkimiyet/boyun eğme (E fak.) - Dışadönüklük/içedönüklük (F fak) - Sebat/sebatsızlık (G fak.) - Ergetik gerilim (sinirlilik/soğukkanlılık) (Q4 fak.)	Kişilik özellikleri: - Üstben gücü (sebat/sebatsızlık) (G fak.)
Kişisel ve sosyal adaptasyon: - Ailevi adaptasyon (A fak.) - Sağlık adaptasyonu (B fak.) - Sosyal adaptasyon (C fak.) - Duygusal adaptasyon (D fak.)	

Ailelerin İki Kuşak Üzerinden Yapısal Konumlanmaları

Süreklilik konumu	Rastlantısal konum
Çocuğun gelişimi (5 yaş): – Zekâ katsayısı – Temel kavramlara hâkimiyet – Karmaşık bir figürün çizimi – Karmaşık bir figürün hafızadan çizimi – Çöpadam çizimi – Horst harfleri – Kohs küplerinin bir araya getirilmesi – Artikülasyon – Resim hafızası	
Çocuğun okulda öğrendikleri (7 yaş) – Okuma alanındaki başarı – Cebirdeki başarı	

Eğitsel değişkenler (davranışlar, tavırlar ve tutumlar), süreklilik olgusundan sapmaları kendisinde toplamaktadır. Bu aşamada, edimlerin, bir kuşaktan diğerine temsillerden yani tutumlardan daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Gerçekten de yalnızca tek bir tutum kuşaklar arası sürekliliğe katılmaktadır (güven/güvensizlik). Buna karşılık, eğitsel pratiklerle ilgili olarak (davranışlar, tarzlar ve tavırlar), süreklilik olgusu büyük oranda kendini göstermektedir. Ebeveynlerin eğitsel yaklaşım şekillerinin % 60'ını ilgilendirmektedir.

EDİMLERDE AKTARIM

Yapısal süreklilik olgusunun sentetik açıklamasını yapmak amacıyla, ele alınan farklı göstergeleri kapsamamıza olanak veren beş kavramdan yararlanmayı önermekteyiz: Üç nosyon ebeveynlere, iki tanesi ise çocuklara ilişkindir. İlk olarak, Varlık kavramı altında ebeveynin birey olma halinin özüne ilişkin karakteristikler bir araya getirilmektedir. Bu durumda altı kişilik özelliği ve dört kişisel ve sosyal adaptasyon faktörü söz konusudur. Ardından Eyleme gelmektedir. Bu kavram, ebeveynlerin gerçekleştirdiği eğitsel edimleri ele alan göstergeleri, yani sekiz davranışı ve on beş tavrı belirtmektedir. Yetişkinlere ilişkin üçüncü kavram Temsildir. Ebeveynlerin sergilediği tutumlar, eyleme eğilimlerini yansıtmaktadır. Yetişkinlerin somut durumlara göre çocukla kurmak istedikleri eğitsel ilişkilerin bir vizyonunu ya da temsilini verirler.

İki kavram çocuğun durumunu betimlemektedir. İlki olgunlaşma kavramıdır. Bu nosyon altında, çocuğun zihinsel, kavramsal ve araçsal gelişimi gibi farklı gelişim ölçüleri ele alınmaktadır. İkincisi, okul performansı kavramı altında, okulda edinilenlerle ilişkin farklı ölçümler ele alınmaktadır.

Bu beş kavramdan hareketle, aşağıdaki şemalar vasıtasıyla yapısal süreklilik olgusu açıklanmaktadır:

Yapısal süreklilik alanlarının bu sunumu, B. Cyrulnik'in (2000, s. 106-108) tasarladığı şekliyle, soğan metaforu modeline gönderme yapmaktadır. Bu metafor, insanı psiko-sosyal ve tarihsel seyri içinde düşünmeye olanak vermektedir. Gelişimi sırasında insan, en temeldeki ve merkezdeki çekirdeğe en yakın olandan, daha yüzeysel ve merkeze en uzak tabakalara doğru peş peşe farklı tabakalar yoluyla kimliğini oluşturur.

Ebeveynlere ilişkin şema, üç eşmerkezli (konsantrik) bölgeden yararlanarak oluşturulmuştur. B. Cyrulnik'in metaforuna

dayanarak, şemanın merkezine ebeveynlerin Varlık'ını koyduk. Bireyin en derinlerinde biriktirdiği, özel deneyimlere gönderme yapan bir boyut söz konusudur. Bu karakteristikler, birey olma halinin özüne ilişkin veçheden meydana gelmiştir. Adeta bireyin hiç şüphesiz daha az dövülgen olan sert çekirdeğini oluştururlar. Bu Varlık bölgesi, genellikle konumları bir kuşaktan diğerine kendini yineleyen göstergeler bütününü ele almaktadır.

Şemanın en dış halkası ebeveynlerin temsilleri ile ilgilidir. Bizim örneğimizde, burada, üçünün en hareketli düzeyi söz konusudur. Gerçekten de temsiller, aidiyet grubunun değerlerindeki dalgalanmalara boyun eğmektedir. Genellikle anlaşmanın ama ayrıca kişinin arzu ve ideallerinin ürünüdür. Dolayısıyla kişinin kimliğinin hiç şüphesiz dönüşüme daha açık, yüzeysel bir bölgesini oluştururlar. Yaptığımız yapısal analiz, bu kısmın, kuşaklar arası süreklilik aleyhine daha fazla sonuç veren kısım olduğunu göstermektedir.

Varlık ve Temsil arasında yer alan ortadaki halka, Eyleme halkasıdır. Bu halka içinde, yetişkinin gerçekleştirdiği edimler bulunmaktadır. Bizim deney çerçevesi durumumuzda, bu edimler genellikle rutinler, yani neredeyse otomatik bir şekilde düşünmeden gerçekleşen alışkanlıklardır. Kimi zaman eylemler, bir başka ifadeyle alışkanlıkları desteklemeyi ve haklı göstermeyi ya da bunları tartışmaya açmayı hedefleyen düşünsel etkinlikler söz konusu olabilir. Bu rutinlerin ve eylemlerin çoğu bir kuşaktan diğerine açıkça tekrar etmektedir. Yapısal analizin bizi yönelttiği tespit budur.

Böylece iki ebeveyn kuşağı boyunca, temsiller evreni rastlantısal bir kuşaklar arası ilişkiye daha fazla boyun eğdiğinden, süreklilik daha etkili bir şekilde Eyleme ve Varlık düzeylerinde gerçekleşmektedir. Mevcut araştırmada tanımlandıkları şekliyle Varlık ve Eyleme, aynı aileler bünyesindeki kuşaklar arası tekrarın kaynaklarını belirtmektedir. Ebeveyn yapılarının, söz konusu yapıların kişinin kurucu sert çekirdeğine daha yakın veya uzak bölgelere ait olmasına bağlı olarak aktarıldığını göstermekteler. Kuşkusuz bu çekirdeğin merkezi, tasarruf yapılamayacak bir genetik bagajdan oluşmaktadır. Ama incelemeler

(Cyrulnik, 2000; Plomin *vd.*, 1999; Putallaz *vd.*, 1998) biyolojik boyutun bireyin çok sayıdaki veçhesini, bunlar kişilik özelliklerinde olduğu gibi çekirdeğin merkezine yakın bölgelere ait olsalar dahi açıklayamayacağını göstermiştir.

Çocukla ilgili olarak iki kavram ele alınmıştır: Bir yanda 5 yaşındaki çocuğun farklı gelişme biçimlerine gönderme yapan olgunlaşma boyutu ve diğer yanda, 7 yaşında çocuk tarafından gerçekleştirilen okul performansları söz konusudur. Bu iki kavram, kişinin sosyobilişsel varoluş biçimlerini ya da diğer bir ifadeyle, çocuğun içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel standartlarını içselleştirme becerilerini belirtmektedir. Gerçekten de bu iki boyut esas olarak kişisel deneyimlerin (Varlık bölgesi) ötesinde bulunmaktadır. Genellikle çocuktan başarı standartlarına uyması (okuma, kod çözme, hesaplama, seçip bulma, toplama, aynısını yapma, vs) istenen bir performansa gönderme yaparlar genellikle.

Çocuğun olgunlaşması ve okul performansları üzerinde yapılan yapısal analiz, bu iki boyutun bir kuşaktan diğerine gerçekleşen süreklilik olgusunu artırdığını göstermektedir. Mevcut araştırmada ele alınan diğer düzeylerden daha çok, çocukla ilgili incelenen bu bölüm, kuşaklar arası yeniden üretim olgusunun kendini göstermesini ve etkisini dışa vurmaktadır. Gerçekten de bu tür sonuçların ifadesinde, aileleri ve çocuklarını geçmişlerine bağlı olarak yönlendiren yinelenen bir döngünün teyidi bulunmaktadır. Olgunlaşma düzeylerinin ve okul sonuçlarının yinelenmesi, aynı farkların bir gruptan diğerine yeniden ortaya çıktığını göstermektedir.

Sosyal hayatın ilk koşulları aynı soy çizgisi boyunca devam ediyormuş gibi bir görüntü vardır. Aynı ayrımlar tekrar ettiğinden tarih tekerrürden ibaretmiş gibi bir görüntü oluşur: Bir kuşaktan diğerine iyi öğrenciler yine daha iyi öğrenciler olarak kalmakta ve daha zayıf olanlar daha zayıf bir düzeyi muhafaza etmektedir. Diğer bir ifadeyle, okul, otuz yıl önce kendi ebeveyninin elde ettiğine denk bir puan vererek öğrencinin üzerinde ilerlediği kuşaklar arası izi tasdik etmektedir.

Yapısal analizin vardığı sonuçlar tümüyle yöndeştir. Yapısal

boyutuyla ele alındığında, kuşaklar arası süreklilik olgusunun dikkat çekici olduğunu göstermektedir. Ailelerin birbirleri karşısında konumlanma şekli, bir kuşaktan diğerine aynı kalmaktadır. Dikkate alınan pek çok göstergede bu tespite varılmaktadır. Varılan sonuçlar, kuşaklar arası aktarıma ilişkin farklı kuramsal eksenleri pekiştirmekte ve kuşaklar arası geçişin gerçekleşme şeklinin bir kavranış biçimini bize sunmaktadır. Aşağıda, açığa çıkardığımız kuşaklar arası süreklilik olgularını aydınlatmamıza olanak veren bazı kuramsal kavramlar yeniden ele alınmaktadır. P. Bourdieu'nün (1994, s. 140-143) tasarladığı şekliyle, ailenin sosyolojik kavranışı bu kuramlar bütünü içinde yer almaktadır. Sosyologa göre "aile gerçekten de sosyal düzenin sürdürülmesinde, sadece biyolojik değil aynı zamanda toplumsal da olan yeniden üretimde, yani toplumsal ilişkilerin ve toplumsal alanın yapısının yeniden üretilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır" (*a.g.e.*, s. 141). Yaptığımız yapısal analizin sonuçları, toplumsal alanın ailelere pek az oynaklık bıraktığını göstermektedir. Aileler, bir kuşaktan diğerine farklı biçimler altında aktardıkları sermayenin birikim yerleri gibi işlemektedir. Bourdieu, bu birikim ve aktarım süreçlerinin aile açısından kendi birliğini korunması olduğunu söylemektedir (*a.g.e.*, s. 141).

Böylece mevcut boylamsal incelemede incelenen değişkenler, ailelerin bir kuşaktan diğerine yeniden kendini gösteren sosyal, pedagojik, kültürel ve sembolik sermayesinin aynı sayıdaki belirtisidir. Sermaye aktarımı mekanizması, Bourdieu'ye göre, ailenin habituslarının kendisini oluşturan tüm üyelerce içselleştirilmesi çalışması yoluyla açıklanmaktadır. Aile grubunun gündelik yaşamı, habitusların en uygun zerk edilme biçimidir. Gündelik ritüellerin tekrarlanması (yemekler, sohbetler, ev işleri, vs), eğlenceler, okumalar, iç dekorasyonun düzenlenişi (düzen, mobilyalar, dekoratif nesnelerin seçimi) bir ailenin tüm üyelerinin içselleştirdiği ve Bourdieu'nün habitus olarak adlandırdığı şeyi oluşturan uygulamalardır. Zihinsel yapı olarak, habitus bireyi belirli bir şekilde düşünmeye, eylemeye ya da tepki göstermeye, bazı nesneleri, bazı edimleri ya da bazı düşünceleri beğenmeye ya da beğenmemeye yöneltmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyin meydana gelen ya da gelecek olan olayları kavrama şeklini yönlendirmektedir. Çünkü habitus zihni öngörüde bulunup ona göre davranmaya alıştırır. Habitusun biçimlendirdiği bu öngörüde bulunup davranma durumuna P. Bourdieu "ileri yönelim" demektedir. Bazı düşünüş biçimlerine göre içinde bulunulan anı ya da az sonra gelecek olanı ele alma olgusu söz konusudur.

Aile sermayesinin aktarımına, aileye ilişkin ileri yönelimin kuşaklar arası aktarımı eşlik eder. Ebeveyne ilişkin aynı Varlık'ın ve aynı Eyleme'nin yinelenmesi, ama ayrıca çocuğun okul performanslarının ve olgunlaşmasının kuşaklar arası yeniden üretimi, ileri yönelimin, ailenin ve üyelerinin düşünme biçimiyle ne ölçüde bütünleştiğini göstermektedir. Sonuç olarak kafa yapıları; okul başarıları bakımından toplumda kendilerine ayrılan yeri çocuklarına aşılarken ebeveynlerin gündelik olarak uyguladıkları Varlık ve Eyleme biçimlerinin gidişine göre şekillenmektedir. Bourdieu'nün betimlediği bu aşılama süreçleri, rutinlere (Barbier, 2000), alışkanlıklara (Kaufmann, 2001) ve temsili öğrenmelere özgü işleyiş biçimlerini birleştirmektedir.

Psikanaliz bize, aktarımın sürekliliğini sağlayanın, habitus ve ileri yönelim durumunda kendini gösterdiği şekliyle bu aynı yinelenen aşılama süreci olduğunu da öğretmektedir. Freud aktarımın gerçekleşmesi açısından yinelemenin işlevinin önemi üzerinde durur. Yinelenmenin etkisiyle, yaşanmış deneyimlerin (Eyleme) ya da psişik durumların (Varlık) izi bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır. Sonraki kuşaklar, önceki kuşakların bireylerinin egosu tarafından yaşanmış olayları bu şekilde içselleştirmektedir. Freud'a göre (akt. Ciccone, 1999, s. 69) bir kuşak tarafından yaşanan deneyimler "sonraki kuşakların psişik yaşamının organik parçası"na dönüşmektedir. Bu yaşantıları içselleştirdikten sonra, yeni kuşakların özneleri "daha eski ego figürlerini" diriltmektedir. Böylece psikanaliz, aktarım olgusunun, önceki kuşağın bireylerinin egosu tarafından yaşanmış ve yinelenmiş deneyimlerin özümsenmesi sürecine dayandığını göstermektedir.

Bu içselleştirme ya da aşılama kavramı, Boszormenyi-Nagy ve Spark (1973) tarafından betimlenen aileye sadakat meka-

nizmasının temelinde de karşımıza çıkmaktadır. Yazarlara göre, "sadakat taahhütleri, ilişkisel davranışların karmaşık parçalarını bir arada tutan görünmez ama sağlam lifler gibidir" (*a.g.e.*, s. 39). Bu son alıntının gösterdiği gibi, sadakat kavramı açık bir yasanın çerçevesini aşmaktadır. Bu durumda, aile grubu, aynı çizgide oldukları varsayılan üyelerine dair bir dizi beklentiyi üstü kapalı bir şekilde dışa vurur. Bu zımni beklentiler, paylaşılacak etik kurallar, benimsenecek davranışlar, geliştirilecek kişilikler ve iletilecek sembolik referans noktaları bakımından gereklilikleri tanımlayan bir psiko-sosyal kod biçimine bürünmektedir. Kuşkusuz grubun gerekliliklerine, sadakat kusuru gösteren üyeler için yaptırım ifadeleri eşlik etmektedir ama bireyin sorumlu adanmasının ancak aile bünyesinde paylaşılan bir güven ortamında mümkün olduğunun altını çizmek gerekir.

Ailenin sadık bir üyesi olmak, kodu ve özellikle de kodun ruhunu içselleştirmiş olmayı gerektirir. Dolayısıyla grupla tamamen özdeşleşmek için kesin emirleri içselleştirmek gerekir. Bu şekilde birey, kendi önüne koyduğu gerekliliklerin yanı sıra grubun dayattığı kurallara da yanıt verir. Bu mekanizma, P. Bourdieu (1994, s. 135-145) tarafından betimlenen "aile ruhu"nun içselleştirilmesine de denk düşmektedir. Bireyin gruba sadakatinin tanınmasına karşılık olarak, grubun tutumlarının, davranışlarının, değerlerinin özümsenmesi söz konusudur. Sonuç olarak, bireyin aileye sadakat taahhüdü, kişiyi, içinden geldiği ortamın Eyleme ve Varlık biçimlerine uymaya itmektedir.

Dolayısıyla sadakat kavramı iki boyutun sınırında yer almaktadır. Bir yanda bireyin psikolojik karakteristikleri, yani özellikle aidiyet grubunun kurallarının özünün içselleştirilmesi ve adanma mekanizmasındaki psişik yapısı söz konusudur. Diğer yanda ise, çok kişili, hatta sosyal bir boyut kendini göstermektedir çünkü sadakatin kesin gereklilikleri, grubun yanı sıra onun sosyal ve kültürel tarihi tarafından belirlenmiştir. Bu gerekliliklerin ifadesi yoluyla grup, istikrarlı ilişkilerin sürmesine olanak vermektedir. Kısacası kuşaklar arası sürekliliğini kolaylaştırmaktadır.

Böylece birey, aileye sadakat taahhüdünü yerine getirdiğinde, diğer şeylerin yanı sıra bir sosyal düzenin, yani ait olduğu

aile grubunun düzeninin aktarımı gerekliliğine de yanıt vermektedir. P. Legendre'ın (1985) tezini ele alan V. de Gaulejac, bu sosyal düzeni aktarma gerekliliğine "jenealojik buyruk" (1999, s. 99) adını vermektedir. Jenealojik buyruğu ve işlevini anlamak için, içinde bulunduğu diyalektik hareketi açıklamak gerekir. "Birey öznesi haline gelmeye çalıştığı bir tarihin ürünüdür" (*a.g.e.* s. 92). Bir yandan, birey var olduğunu belirtmek ve özgürlüğünü kullanmak istemektedir. Bu şekilde her tür baskıdan bağımsız olarak kendini yaratma arzusundadır. Diğer yandan, dünyaya tek başına çıkmaz. Bir soy içinde yer alır, borçlu olduğu atalarının mirasçısıdır.

Bu aile mirasını kabulde, aktarma edimi, sosyal düzenin temellerinden birini oluşturan bir jenealojik buyruk olarak kendini dayatmaktadır. Jenealoji, genel kabul görmüş, istikrarlı kurallara göre kimin kim olduğunu belirlemeye yarar. Her bireyi, atalar ve torunlardan oluşan soyun içine yerleştirmeye olanak verir. İki ilke jenealojiye öncülük etmektedir (*a.g.e.*, s. 93): İlki sınıflandırma ilkesidir. Mesela baba, anne, çocuklar, koca, karı ve büyükanne-büyükbaba bağlarını tanımlayan akrabalığa dayalı süreç söz konusudur. İkincisi ise, her bireye isim ve soyadı vermeye olanak veren adlandırma ilkesidir. Bu iki ilke, dünyaya geldiği anda bireye yerini gösteren jenealojik düzeni saptamaktadır. Jenealoji, bireyin miras aldığı belirlenmiş yapıyı –bireyin kendisinin de yeniden üretmeye itildiği yapıyı– vermektedir. Jeneaolojik buyruk "özneye, kendi kendisinin yaratıcısı olduğu hayalinden vazgeçmesi gerektiğini belirtir" (*a.g.e.*, s. 93). Birey kendi kendine doğmaz, "bir tarihin ürünüdür." Jenealojinin derin anlamı, herkese sınırlar ve bir kimlik saptamaktır: "Nerede doğduğu, kimden doğduğu, hangi nesebe dahil olduğu" (*a.g.e.*, s. 94). Jenealojinin, kişilerin kimliğini güvenceye almak amacıyla yeniden üretmek üzere tek tek tüm bireylere verdiği bir düzen söz konusudur.

Son olarak, jenealoji aktarım olgusunun yapısını açıklar gibi görünse de, jenealojinin aynı zamanda değişimin bir koşulu olduğunu da hatırlatmak gerekir. Gerçekten de, jenealoji sosyal ve sembolik düzenin gereklerini andırır. Akrabalık sınıflan-

dırması toplumun referans noktalarını oluşturan kurallara benzer. Adlandırma (bu durumda kişilere bir isim verme olgusu) bir temsiller evreni oluşturmaya olanak veren sembolik boyuta gönderme yapar. Bu yapısıyla jenealoji, farklar ve dolayısıyla değişimler dayatan zorlayıcı bir düzenleyici ilke olarak kendini gösterir. Bu nedenle jenealoji, akıp giden ve asla kendini yinelemeyen zamanın geri döndürülemez boyutunu içerir. Ebeveynler çocuklardan farklıdır: Çocuklar ebeveynlerinin önüne geçemez. Bu yapılandırmacı düzen karşısında, özne bireysel arzularını mesela narsist bir yanılsama, yani eşsiz olma ve kendini birebir yeniden üretme arzusu olarak öne sürmektedir.

Jenealoji ve aktarım düzeni, bireylere bu tip mutlak ve tekbenci (solipsist) arzulardan vazgeçmeyi dayatmaktadır. Dolayısıyla jenealojik buyruklarla bireysel arzuların karşılaşması bir gerilim doğurmaktadır. Söz konusu gerilim, aktarımın mirası ile kendi geleceğinin yaratımı arasında bulunan bireysel varoluş diyalektiğini andırmaktadır. Bahsi geçen gerilim öznenin gerçekleşme potasını oluşturmaktadır. Birey, narsist bir bireyciliğe batmak tehlikesini göze alarak kendi göndergesi olamaz. Varoluş bir nesep, bir sosyal, sembolik ve tarihsel bağlam tarafından belirlenmiştir. Jenealojik düzen öznelere aktarım görevi verir. Ama tıpatıp bir yeniden üretim mekanizmasının söz konusu olmadığının altını çizmek gerekir. Jenealoji, ham hayal olan arzuların zamansallığın geri döndürülebilir olduğuna inandırdığı noktada geri döndürülemez zaman olan kronolojiyi benimser. Dolayısıyla bir mirasın aktarımı, bir kuşaktan diğerine kendini gösteren konjonktürel değişimlere ilişkin analizlerde betimlediğimiz şekliyle sosyal mutasyonlara yol açanlara benzer çok sayıda olası değişim imkânını göz önünde bulundurarak gerçekleşmektedir.

Böylece kuşaklar arası süreklilik süreci, bir toplumun mutasyonlarının sunduğu bir dizi olanaklı değişimler penceresine açılmaktadır. Bu dinamik, sembolik ve sosyal düzenle, sosyal değişimlerin içinden kendini gösteren bireysel arzuların eklemlenmesinde mevcuttur. Birey, jenealojik sahnede işgal ettiği yeri bileceği için, kendini tanıma ve tercihlerini yönlendirme olanağına sahip olacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

NİTEL ÇÖZÜMLEME: AKTARIMIN KESİŞME NOKTASINDAKİ ÖZNE

"Gözlerimiz bağlı olarak şu anın içinden geçiyoruz. Yaşamakta olduğumuz şeyi olsa olsa sezebilir ya da kestirebiliriz. Ancak daha sonra, gözümüzdeki bant çözülüp de geçmişimizi mercek altına tutunca yaşadığımız şeyin farkına varıyor ve anlamını kavrıyoruz."

– M. Kundera

GİRİŞ

Bu bölümde metodolojik yaklaşım daha önce benimsenmiş olan hareket tarzından farklıdır. İki aile kuşağı üzerinde çok sayıda analiz yapılmıştır. Bu perspektifte, grup boyutuna ayrıcalık verilmiştir. Yararlanılan veriler nicel alana ilişkindir. Bunlar kuşaklar arası mukayeseye temel teşkil eden çok sayıdaki göstergeyi oluşturmaktadır.

Şimdi dikkatimizi öznelere çevirmek niyetindeyiz. Bu durumda birey boyutuna ayrıcalık verilecektir. Öncelikle kuşaklar arası aktarımın kesişme noktasında bulunan kişilerin, yani ikinci kuşağın genç ebeveynlerinin bakış açısını dikkate almak

söz konusudur. Çözümlemelerimize temel oluşturan veriler nitel yapıdadır. Veriler, genç ebeveynlerle yapılan görüşmeler sırasında yapılmış yorumlara dayanmaktadır. Bu durumda artık göstergelere dayalı bir kuşaklar arası mukayese değil, bireylerin kuşaklar arasında kendini gösteren aktarım olgusunu yaşama biçimlerini saptamak söz konusudur.

Kuşaklar arası mukayese çerçevesinde yapılmış çözümlemeler, bir paradoksu dışa vuran sonuçlar vermiştir. Bir yandan aileler bir kuşaktan diğerine farklılaşmaktadır. Gerçekleşen değişimler sosyal mutasyonları doğrulamaktadır. Aileler modernist bir toplumdan, postmodern olarak nitelenen yeni bir varoluş biçimine geçmektedir. Diğer yandan, aynı kuşak grubu bünyesinde aileler arasında gözlemlenen farklar bir kuşaktan diğerine varlığını sürdürmektedir. Diğer bir deyişle, bir kuşaktan diğerine aileler diğer ailelere göre aynı konumları işgal etmektedir. Bu durumda aktarılan, hem farklılıklardan hem de süreklilikerden oluşmaktadır. Farklılıklar konjonktürelken, sosyokültürel dönüşümlere bağlıyken, süreklilikler yapısaldır, toplumsal sınıflar alanında ailelere damga vuran konumlara gönderme yapmaktadır. Bununla birlikte aktarımın bu iki yüzü eşanlı olarak kendini göstermekte ve bir paradoks ortaya koymaktadır.

Bireyler bu paradoksu nasıl yaşamaktadırlar? Değişim ile sürekliliği ne ölçüde eklemlemektedirler? Bu bölümde peşinden gideceğimiz sorular bunlardır. Bu soruları ele alırken, genç yetişkinlerle, açıklama mülakatları (Vermersch, 1996) yapıldı. Görüşme sırasında genç yetişkinler aktarım olgularını yaşayış biçimleri ile ilgili görüşlerini bize açıkladılar. Bu aktarım yaşantısının çözümlemesi, bu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

HİPOTEZ

Açıklama mülakatlarının ardından gerçekleştirilen vaka çözümlemelerini yönlendiren geçici hipotezi hatırlatalım. Kuşaklar arası mukayese, toplumsal nitelikte bir paradoksu ya da çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır: Bir kuşaktan diğerine aileler bir yapısal sürekliliği korumakla birlikte konjonktürel değişimler yaşamaktadır. Gerçekten de kopuş bir toplumdan diğerine geçişi açıklamaktadır. Kopuş incelenen iki kuşağı ayırırken, bir kuşaktan diğerine kendini yeniden üreten, ailelerin kendi aralarındaki konumlanıştaki istikrar eklemlenmeyi sağlamaktadır. Ailelerin sergilediği konumsal istikrar ile toplumsal yer değiştirme arasında bir toplumsal çelişki belirmektedir.

Klinik sosyolojinin bakış açısını takip ederek (de Gaulejac, 1987; Aubert ve de Gaulejac, 1991; Enriquez, 1987; Kaes, 1993), toplumsal gerilimlerin psişik çatışmalarla sıkı sıkıya bağlı olduğu düşüncesindeyiz. Diğer bir ifadeyle, toplumsal çelişkiler bireysel varoluşta ve kişinin psişik dengesinde etkilerini göstermektedir.

Bu durumda, aktarımın kuşaklar arası çözümlemesinde ortaya çıkan toplumsal çelişkilerin, genç yetişkinlerle yapılan mülakatlarda saptanabilen psişik çatışmalara yol açtığını varsaymaktayız. Klinik sosyolojinin kuramsal kavramlarının yönlendirdiği mülakatların içerik analizi, bu varsayımın incelenmesine olanak verecektir.

YÖNTEM

Kullanılan yöntemin nitel veriler toplanmasını hedeflediğini hatırlatalım. Genç yetişkinlerle, aktarım yaşantılarını açıklayacakları bir mülakat yapmak söz konusudur. Kullanılan araç, veri bir durum karşısında özneye taraf tutma imkânı sunan açıklama mülakatı (Vermersch, 1996) aracıdır.

Mevcut durumda her birey, nicel veriler üzerinde yapılan çözümlemelerden elde edilen sonuçların global senteziyle karşı karşıya gelmektedir. Bu sentez, bir kuşaktan diğerine ailelerin aynı anda yaşadığı konjonktürel değişimi ve yapısal sürekliliği sunmaktadır. Bu sentez karşısında özneler taraf tutmaktadır. Yaşantılarına dayanarak sonuçların o veya bu yüzünü doğrulamakta ya da doğru olmadığını belirmektedir.

Mülakatların içeriği daha sonra, *a priori* belirlenmiş ve klinik sosyoloji akımına (de Gaulejac, 1987; Aubert ve de Gaulejac, 1991) ait kuramsal kavramlardan hareketle gerçekleştirilen bir tematik içerik analizine konu olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, önceden belirlenmiş bir kuramın yardımıyla, mülakat sırasında alınan yanıtların yorumlanması söz konusudur. Aşağıda kullanılan kuramsal kavramların içeriği ve önemi hatırlatılmaktadır.

Yapılan mülakatlar dışında, boylamsal incelemenin önceki üç evresinde toplanmış olan bilgiler de elimizdedir. Yapılacak olan vaka analizleri çerçevesinde, genç yetişkinin ailevi tarihini betimlemek amacıyla bu bilgilerden yararlanacağız. Öncelikle gencin, ebeveynlerinin ve büyükanne-büyükbabasının sosyo-profesyonel seyrini saptamak söz konusudur. Gencin aile yaşamının ve okul yaşamının evreleri de anlatılmaktadır.

Son olarak, her aile için, farklı kuşaklar arası mukayeseler yapmamıza olanak vermiş olan, iki kuşağa dair toplanmış nicel veriler toplu bir şekilde hatırlatılmaktadır. Veriler, gençlerin mülakatlar sırasında bize verdikleri nitel bilgilerle karşılaştırılacaktır.

İÇERİK ANALİZİNİN KURAMSAL KAVRAMLARI

Klinik sosyolojinin düşünce biçimi, içerik analizlerinin üzerine yaslandığı kuramsal dayanak noktasını oluşturmaktadır. Seçilen kavramlar, daha evvel literatürün gözden geçirilmesinin ve bu incelemenin kuramsal eksenlerinin sunumu esnasında açık bir şekilde belirtilmişti. Aşağıda, mülakatların çözümlenmesinde anahtar öğe olarak kullanılacak ilkeleri ve kavramları kısaca hatırlatacağız.

Klinik sosyoloji, bireylerle örgütler arasına bir psişik sistemin varlığını temel ilke olarak koymaktadır. Bu sistem, çok sayıda kurumun (şirket, okul, aile, vs) kişi üzerinde yaptığı etkinin betimlenmesine olanak vermektedir. İçerik analizinin ihtiyaçları açısından aile örgütü, öncelikli psişik sistemi oluşturmaktadır. Bu sistem içinde bireyler bir takım çelişkilerle karşı

karşıya gelmektedir. Aktarımın ortaya çıkardığı değişim ya da süreklilik olguları bu çelişkilerin ana öğeleridir. Toplumsal ya da varoluşsal gerilimlerin daima psişik çatışmalara gönderme yaptığı (Aubert ve de Gaulejac, 1991, s. 141) göz önüne alındığında, bu tür çatışmaların hiç şüphesiz kişinin psişik yaşantısı üzerinde bir yansıması vardır.

Bu kuramsal kısmın devamında, aile örgütü psişik sisteminin oluşumuna katılan farklı katmanlar hatırlatılmaktadır. Bunların eklemlenmeleri ve sonuç olarak ortaya çıkabilecek çatışmalar belirtilmektedir. Ardından gelen vaka analizleri, incelenen ailelerde karşılaşılan farklı psişik çatışma durumlarını açıklamaya olanak verecektir.

Aile örgütü psişik sistemi

Aile ve üyeleri, bir örgütsel psişik sistem oluşturmaktadır. Bu sistemin, aile örgütünün işleyişi ile kişinin psişik işleyişi arasındaki etkileşimin sonucu olduğunu hatırlatalım (Aubert ve de Gaulejac, 1991, s. 254-256). Diğer bir ifadeyle, bireylerin aile gibi kodlanmış bir ilişki alanı çerçevesinde hareket etme biçimleri söz konusudur.

Bu sistemde pek çok katman kesişmektedir. Aşağıda bunlar kısaca hatırlatılmaktadır.

Örgütsel model

Daha önce belirttiğimiz gibi, aile örgütü bir işleyiş modeli dayatma eğilimi içindedir. Bu model, aile üyelerinin yöneldiği bir düzenleyici merkezi temsil ettiği ölçüde bir örgütsel ideal şeklinde kendini göstermektedir.

Mevcut araştırmada bu ideal, iki kuşağın ailelerinin dahil olduğu beş aile mantığından birinin biçimine bürünmektedir. Bu mantıkların her biri, karşı karşıya gelen kuşakların uyduğu bir işleyiş idealini oluşturmaktadır. Beş mantık tipi şunlardır: Aileci, işlevselci, mirasçı, sözleşmeci ve protezci (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000). Aşağıda bunları kısaca hatırlayalım:

- Aileciler temel olarak ailevi mikro-sosyo-ekonomiye yatırım yaparlar. Bir aile konutuna sahip olmak, onu yenilemek, çocuklarla meşgul olmak bu grupta öne çıkarılan projelerdir. Mevcut incelemede altı aile, aileci bir mantık izlemektedir.
- İşlevselciler temelde sosyo-profesyonel bütünleşmeye dayanan bir yaşam projesine sahiptir. İş, toplumsal bütünleşmenin öncelikli yolu olarak görülmektedir. Kendini faydalı kılmak ve uzmanlıklarına göre toplum içinde bir yere sahip olmak söz konusudur. Araştırma örnekleminde iki aile grubu işlevselcidir.
- Mirasçılar, toplumsal bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla aile kaynaklarını harekete geçirmektedir. Ya aile şirketine katılırlar, ya da kendi işlerini kurmak üzere ebeveynlerinin yardım ve yatırımlarından yararlanırlar. Bu incelemede mirasçı ailelerin sayısı üçtür.
- Sözleşmeciler, maddi başarıdan ziyade kendini gerçekleştirmeyi hedeflerler. Katılımları akdîdir. Toplumsal ya da insancıl yapıdaki işleri vasıtasıyla toplumla bütünleşirler ama karşılık olarak toplumsal kabul beklerler. Bu incelemede dört sözleşmeci aile belirlenmiştir.
- Protezciler, üst düzey bir eğitim almak için ailenin maddi, kültürel ve sembolik çok sayıdaki kaynağından destek alırlar. Bu onların toplumsal bütünleşmesini güvence altına alır. Araştırma örneklemi üç protezci aile içermektedir.

Farklı ailelerin, kendilerini nitelendiren aile mantığıyla birlikte ek 3'te sunulduğunu hatırlatalım.

Bireysel katmanlar

İd, ego ve süperego, örgütsel psişik sistemin bileşiminde kendini gösteren üç temel bireysel katmandır. Örgütsel ideal (burada, aile modeli) tarafından farklı varoluş biçimlerine göre bu katmanların uyarıldığını hatırlatalım. Bu kışkırtmalar ya da bu gereklikler, bireyin aile örgütü bünyesindeki etkinliğini

yansıtan bir örgütsel egoya yol açar. Aşağıda örgütsel egonun rolü daha detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

Örgütsel ego

Birey, bütünleştiği aile sisteminin beklentilerine cevap verdiğinde bir örgütsel ego oluşturur. Egonun, örgütün salık verdiği modeli içselleştiren kısmı söz konusudur (Aubert ve de Gaulejac, 1991, s. 194). Bu katman, örgütsel düzey (aile sistemi) ile bireysel düzey (kişinin psişik katmanları) arasındaki eklemlenme yerini temsil etmektedir. Örgütün (aile) birey (kişinin psişik işleyişi) üzerindeki etkisi üzerinde de durmaktadır. Gerçekten de örgütsel ego, bireyin ayrıcalık verdiği katmanlardan birini oluşturmaktadır. İnsanların yaşamı genel kural olarak birey ile toplumsal kurumların karşılaşmasıyla cereyan eder. Toplumsal tanınma, kişisel bir idealin gerçekleştirilmesi, bütünleşmenin ardından gelen doyum, bireyin içselleştirdiği ve korunmasına çalışarak geliştirdiği bir örgütte öz-tatmin bu düzeyde ortaya çıkar. Oysa örgüt, bütünleşmesini güvence altına almak için bireyin önüne bir dizi zorunluluk koyar. Tam da bu noktada örgütsel sistem psişik yönetimlerinde kişilere etki eder.

Örgütün kişiye iki gereklik türü ifade edebileceğini hatırlatalım. İlki bir idealizasyonu hedeflerken, ikincisi yaptırım endişesine yol açmaktadır. İlk durumda, bireyden beklentiler onun ego idealini yaratmaktadır. Birey, ego idealine tekabül eden bir takım narsistik doyumlar teklif ettiği ölçüde, örgüt modelini içselleştirmektedir. Aileci bir aile için bu doyumlar, tüm aile üyelerinin kendini gerçekleştirdiği yer olarak evin satın alınması ya da düzenlenmesi biçimini alabilir. Protezci bir aile örneğinde, doyumlar, öğrenim hayatındaki başarılara ve sosyo-profesyonel bütünleşme performanslarına dönüşmektedir. Bu ayırıcı kendini gerçekleştirme nitelikleri, bireylerin ideal vasıtasıyla dahil olduğu aile sistemini öne çıkarmaktadır. Böylece ideal bileşeninde kişinin örgütsel egosunu güçlendirmektedir. Aile örgütünün bireyin ego idealine yöne-

lik taleplerine yanıt veren bu örgütsel ego tipine örgütsel ideal ego denmektedir. Gerçekten de kişiyi, örgütsel modelle bağdaşan ve özlemlerine denk düşen bir role sokmaktadır. Diğer bir ifadeyle, birey hedeflenen ideale uygun düşen belli bir aile modeline katılmaktadır.

Öte yandan, örgütsel gereklikler otoriter bir buyruk içerebilmektedir. Bu durumda uyum gereklikleri söz konusudur. Birey, istenilen örgütsel modele bağlılığını kaybetmek pahasına norma katılmaya çağrılır. Burada örgütün mesajı daha çok kişinin süperegosunu kışkırtmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bireyin örgütsel modele boyun eğmesine yönelik bir çağrı söz konusudur. Bu boyun eğiş farklı görünümler alabilir. Ailecilerde, normatiflik gerekliği, aşk ilişkilerini devam ettirmek isteyen çocuklara, ebeveynleri tarafından dayatılan bir evlilik biçimini alabilir. Öte yandan evlenme edimi, aileci bir örgüt modelinin gerçekleşmesi için zorunlu bir koşul olarak görülmektedir. Protezcilerde, normatiflik, gerçek bir minnettarlık çerçevesinde ebeveyne saygı biçiminde kendini gösterebilir. Aile örgütü modeli tarafından kişinin süperegosunun kışkırtılması, örgütsel egoya bir başka dayanıklılık kazandırmaktadır. Bu durumda örgütsel ego, araçlaşmış ego şeklinde kendini göstermektedir. Bu ifade, ötekinin iradesiyle davranan kişinin boyun eğme halini ifade etmektedir. Birey burada bir örgütsel modelin aktörlerinden ya da yaratıcılarından biri olmaktan çok onun bir aracıdır.

Toparlarsak örgütsel ego, örgüt modeli -yani burada aile sistemi- tarafından kişiye yöneltilen kışkırtma ya da gereklik tipi göz önüne alınarak, iki farklı biçimde kendini göstermektedir. Ya kışkırtma ego idealini, doyum vaadiyle kendini aşmayı teşvik eder. Bu durumda örgüt ile birey arasındaki eklemlenme, örgütsel ideal ego tarafından üstlenilir. Buna karşılık, aile sistemine bağlı gereklik, itaati ya da boyun eğmeyi salık verdiğinde, artık ego ideali değil, kişinin süperegosu uyarılmaktadır. Bu durumda birey ile örgütün birleşmesi, araçlaşmış ego tarafından gerçekleşmektedir.

Örgütsel egonun çatışmaları

İki örgütsel ego biçimi, kökten farklı dinamiklere dayanmaktadır. Örgütsel ideal ego, adeta ego idealinin narsizminin mirasçısıdır. Şeyler üzerinde iktidar ve yetkinlik yanılsamasını sürdürür. Değişime, kendini aşmaya ya da yer değiştirmeye iter. Buna karşılık, araçlaşmış ego, süper egonun taleplerine yanıt verir. Oedipus kompleksinin mirasçısıdır. Yasanın yasağına uyar ve gerçekliğe uymanın yolunu arar. Bireyi uymaya, hatta boyun eğmeye sürükler. Sürekliliği ya da yer değiştirmenin zıttı olarak yerleşmeyi teşvik eden bir katman söz konusudur. Böylece örgütsel ideal ego ve araçlaşmış ego özü itibariyle birbirine zıt düşen katmanlardır: Biri değişimi hedefler, diğeri birebir yeniden üretime iter. Bu iki örgütsel ego katmanı arasında, örneğin birey kâh ego ideali tarafından itilerek kâh süper egosu tarafından harekete geçirilerek çelişkili gerekliklere cevap vermeye itildiğinde psişik çatışmalar ortaya çıkabilir.

Bu psişik çatışmaların temelleri, aile örgütü modelinin içinden geçtiği ve bu araştırmada aydınlığa kavuşturmuş olduğumuz aktarım mekanizmalarında bulunmaktadır. Gerçekten de konjonktürel düzeyde aile modeli dönüşmeye itilmektedir. Aile, eğitim biçimi, ilişki kuralları ve özgürleşme ilkeleri bir kuşaktan diğerine değişmektedir. Toplum değiştikçe aile de değişmektedir. Buna karşılık yapısal düzeyde, aile örgütü süreklilik içinde kalmaktadır. Diğer ailelerle arasındaki aynı mesafeyi, aynı konumu korumaktadır. Diğer bir ifadeyle, miras aldığı konumu yeniden üretmektedir.

Ailevi dönüşümler, bireyin psişizminde örgütsel ideal egosu yönünde yansımasını bulmaktadır. Bu mutasyonlar, aile üyelerini harekete geçiren yeni postmodern aile örgütü ideolojilerine gönderme yapmaktadır. Bunlar, bireyleri, yeni ideallere doğru kendini aşmaya teşvik etmektedir. Tersine, yapısal süreklilik, aile aktörlerinin araçlaşmış egosunu güçlendirmektedir. Bireyleri, oluşmuş farkları korumaya itmekte ve kuşaklar boyunca aktarılan, her ortama özgü aile mantıklarından ibaret olan önceki modellerin yeniden üretimini hedeflemektedir.

İkinci kuşağın aileleri, açıklama mülakatı vesilesiyle, araştırmamızın konjonktürel ve yapısal sonuçlarıyla karşı karşıya geldiğinde, psişik çatışmalar örgütsel ego bünyesinde yeniden ortaya çıkmıştır. Bu çatışmalar, aktarım olgusu karşısında konumlanan bireysel belleğin içinden kendini göstermektedir. Gerçekten de sonuçların ebeveynlere sunulması, yaşanmış olan tarihi deşmektedir. Yetişkinler bize hayatlarından kesitler vermektedir. Bir kuşaktan diğerine gerçekleşmiş olan aktarımın işlevleri üzerine eleştirel bir yaklaşım sergilemelerine yol açan bir düşünümsellik içine girmektedirler.

Bireysel bellek, aktarımın konjonktürel ve yapısal mekanizmasına karşı benimsenen farklı tavırlara erişmemize olanak vermektedir. Açıklama mülakatları sonucunda üç durum ortaya çıkmıştır. İlk durumda, örgütsel ideal ego ile araçlaşmış ego arasındaki çatışma sonuçlanmamıştır. Örgütsel egosunun araçlaşmış ve ideal gereklikleri arasındaki açığı kapatamayan bireyde acı varlığını sürdürmektedir. Diğer durumlarda, psişik çatışma miras alınan örgütsel model aleyhine sonuçlanmaktadır. Birey, aile örgütü biçimini değiştirme kararı almaktadır: Bazı gerekliklere diğerlerine göre öncelik vermektedir. Üçüncü durum, uzlaşma durumudur. Psişik çatışmalar, örgütsel egonun iki katmanı arasındaki mesafenin azalması lehine uzlaşmayla son bulabilir. Diğer bir ifadeyle, farklı gereklikler uzlaştırılabilir, değişim ve süreklilik aynı yaşam planı içinde bir araya gelebilir.

Aşağıda sunduğumuz vaka analizleri, aktarım tarihinin kişilerin örgütsel egolarında yol açtığı çatışmaları açık bir şekilde göstermektedir. Bu vaka analizlerinde, psişik çatışmalar karşısında karşılaşılan üç tepkinin her birinden bahsedilmektedir.

SONUÇLANMAMIŞ ÇATIŞMALAR

Örgütsel egonun iki merkezi arasındaki çatışmalar sonuçlanmadığında, iki durum ortaya çıkmaktadır. İlki, örgütsel ideal egoya gereğinden fazla yatırım yapılmasından doğmaktadır.

Kişi bir yer değiştirme sendromu yaşamaktadır. İkincisi, araçlaşmış egonun aşırı gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, insan bir yerleşme sendromu yaşamaktadır. Bu sendrom tipinin karakteristiği, bu veya şu fazla yatırımda unutulmuş olan örgütsel egonun diğer merkezini tatmin edememiş olmanın acısını bellek yoluyla deşmektir.

Yer değiştirme sendromu

Yer değiştirme sendromuna en uygun örgüt modeli, protezci mantıktır. Bu aile mantığı, genç yetişkinlerin ego idealini, kendi yaşam koşullarını aşmaya doğru teşvik etmektedir. Toplumsal yükselme varılacak hedeftir. Bunu başarmak için tüm aile enerjisi seferber edilir. Ebeveynler, öğrenim ve meslek hayatlarında çocukları izler ve destekler. Böylece aile, gençleri toplumsal başarı yollarında ilerleterek başarılarını teşvik eden bir araç ya da protez gibi görülmektedir. Bununla birlikte bu toplumsal yükselmeye, birey açısından psişik çatışmalar eşlik edebilir. O halde, yaşanan yer değiştirme, ailevi kökünü kaybetme endişesi duyan kişide bir kaygı kaynağıdır.

Christelle'in toplumsal seyri

Christelle tek kızdır. Toplumsal yükselme içindeki bir ailevi seyir içinde bulunur. Büyükanne ve büyükbabaları işçidir. Babasının babası metalürji endüstrisinde işçidir, annesinin babası ise küçük bir zanaatçıdır. Babasının annesi evden çalışan bir terzidir ve annesinin annesi çocuklarıyla ilgilenen bir ev kadınıdır. Christelle'in babası, lisenin fen bölümünü bitirmiştir. İpotek bölümünde devlet memurudur. Christelle'in annesi ortaokul mezunudur. Önce yirmi yıl kadar bir sigorta şirketinde çalışır. Sigorta bürosunun kapanmasından sonra, büyük bir süpermarkette iş bulur.

Christelle, orta öğreniminin ardından ekonomi bilimleri bölümünde üniversite eğitimi alır. Öğretmenlik yapabilmek ümidiyle agregasyon sınavını geçer. Üniversite eğitimi bittiğinde,

meslek hayatının ilk iki yılında vekil öğretmenlik yapar. Ardından öğretmenliği bırakıp özel bir sigorta şirketinde işe başlar. Bir yıl bu işte çalışır. Maaşından memnun olmadığından, babasının desteğiyle, babasının atanmış olduğu iş sektörüne geçmeye karar verir. Devlet memuru olarak 1994'de ipoteklerin korunmasına geçer. Birçok sınavdan geçtikten sonra bugün kalifiye ve istikrarlı bir işte çalışmaktadır. 1995'te ilk oğlu doğar. Bu inceleme onu kapsamaktadır. İkinci oğul ise üç yıl sonra, 1998'de dünyaya gelir.

Christelle ve eşi Patrick üniversite eğitimlerini birlikte tamamlar. Patrick de ekonomi bilimlerinden mezundur. Belirli süreler ile vekil öğretmenlik yaptıktan sonra Patrick, Brüksel Bölgesi'nin personel bölümünde veri merkezinde çalışır.

Aktarım yaşantısı

Christelle'in örneği protezci başarı örneğidir. Gerek öğrenimi sırasında gerek mesleki katılım yöntemlerinde ebeveynlerinin desteğinden yararlanmaktadır. Böylece Christelle'in öğrenim seyri ebeveynleri için bir gurur kaynağıdır: "Kızları okuduğu için gururluydular." Öte yandan, kamu idaresine ve babasıyla aynı iş sektörüne babasının yardımıyla girer.

Christelle'in örgütsel ideal egosu, yaşadığı ve kendi aile yaşamında övdüğü aile modeliyle tam bir uyum içindedir. Protezci mantıkta ebeveynler gerçek birer gelişme vasisi oluşturmaktadır. Aile çocuğuyla, onun en iyi şartlarda doğacağı, yetişeceği ve özellikle de teşvik edileceği bir ilişki niteliği gerçekleştirmek zorundadır. Böyle bir nitelik kaygısı, Christelle'in de altını çizdiği gibi, ebeveynlerin mesleki yatırımıyla bağdaşmaz değildir: "Johan [ilk çocuk], onu istedim, arzuladım ve küçükken onunla çok vakit geçirdim. Dolayısıyla emekleme dönemlerinde ona eşlik etme isteği, bende hep vardı. Hatta belki biraz obsesyona varan bir şekilde... işten dönerken, onu [Johan] kreşten alıyor, eve giriyor ve onunla birlikte halıya oturuyordum ve onunla bir sürü şey yapıyordum, küpler, bebek oyunları." Christelle'in annesi çocuğun gelişiminde de ona yardım etmektedir: "[Annem] Johan'la bol vakit geçirdi, boya yaptılar. Saatlerce boya yaptılar. Oğlum boya yapmaya bayılıyor zaten. Resim yapmaya bayılıyor."

Christelle'in üstlendiği örgütsel modelin sürekliliğine rağmen, ebeveynleri ile ilgili duyduğu bir utanç genç anneyi ele geçirmektedir. Gerçekten de Christelle sosyo-profesyonel yükselme olarak beliren bir ailevi seyir içindedir. Bu yükselmenin başarılması Christelle'in egosunu okşamakta ve ego idealinin yaratıcı gücüne güven vermektedir. Kamu sektöründe geçirdiği sınavlar zor anlardır ama bunların kendisini değerli kıldığını düşünmektedir: "İpotek'e girdim, diplomamın bir değeri yoktu. İki yılda bir sınavlara girdim. Bir yandan çalışıp bir yandan çocuk sahibiyken girdim bu sınavlara. Kolay olmadı ama başardım." Bu kendini gerçekleştirme gücü duygusu, Christelle'in pasif ve saf olarak gördüğü annesi karşısında dışa vurduğu, ebeveynleri ile ilgili duyulan bir utanç duygusuna yol açmaktadır: "Her şeyi başkalarından bekleyen, işi tembelliğe vurmuş bir kadın [annem]. Sadece ehliyet sınavını veriyor şimdi. Çok iyi ama bunu çok önce yapmalıydı." Christelle annesini anlatırken, böylesi bir kişiliğin karşıtı olarak kendisini anlatmaktadır: "O uyuşuktur, ben dinamiğim. Sanırım ağırkanlı bir kadın, sportif değil, ben sportifimdir; o ağırkanlı, ben dinamiğim... Ondaki bu saflık, ama benim açımdan önemli olan, işin iç yüzünü görmektir."

Ego idealinin kendisine verdiği kendi kendini yaratma ve aşma potansiyeline güvenen Christelle, annesini saf ve bağımlı kadın rolünü bırakmaya teşvik etmektedir: "Gözlerini açmıyordu, gözlerini açmasını sağlamak bana düştü. Başaramıyordu. Saftı, hiçbir şeyin farkında değildi ya da bu durumda olmaktan hoşlanıyordu. Bundan kurtulmak için epey uğraşması gerekti."

Bugün Christelle'in ebeveynleri ayrı. Christelle büyük bir suçluluk duyuyor ve bu boşanmayı, annesinin kafasındaki kendisinin kışkırttığı sorgulamalara bağlıyor: "Ebeveynlerimin ayrılmasından sonra gelen çok güç dönemden çıkmak üzereyim... Büyük olasılıkla, temelde, duyduğum suçluluk duygusu... iyice düşündükten sonra, belki de bu durumun artık canına tak

etmiş olabileceğini kendime söylüyorum... ta ki bana her şeyin suçlusunun ben olmadığım söyleninceye kadar yıllar boyunca kendimi suçlu hissettim. Zordu."

İdeallerinin (ego ideali) yaratıcı yanılsamasına kapıldığını düşünüyor. Mesleki yatırımını sorguluyor. Örgütsel ideal egosu, annesinin sevgisini geri kazanmayı ve güvence altına almayı deneyerek Christelle'in yeniden yatırım yaptığı bir araçlaşmış ego adına bölünmektedir. Ama örgütsel egonun iki kutbu arasındaki mesafe açılmıştır: Christelle kendi seyrinin, onu annesinden uzaklaştırmış olduğunu bilmektedir. Bu epey uzaklaşmış iki kutup arasında Christelle imkânsız olduğunu bildiği bir uzlaşma aramaktadır: "Aslında şimdi anlıyorum ki o 56 yaşında ve yalnız kalmış olmak ona zor geliyor. Ve benden başka kimsesi olmadığı için her şey bana bakıyor, yalnızlıktan yakınıyor ve ailede tek ben varım. Tek kızı var, o da benim. İşte bu nedenle gerek aileme gerek çocuklarıma çok önem veriyorum ve belki şimdi iş hayatıma daha az önem veriyorum." Refahındaki bölünmeyi ve çelişkiyi yansıtan şu sözcüklerle sözlerini bitiriyor: "Aslında bugün çok iyiyim; ama bir yerde, onunla [annemle] iyi değilim."

Toparlarsak, Christelle yer değiştirme sendromu denilen durumu ortaya koymaktadır. Zıt mesajlar arasında bölünmüştür. Bir yandan, aile örgütü modelinin istek ve beklentileriyle uyumlu olan ego idealinin taleplerine cevap vermektedir. Diğer yandan, süperegonun buyruklarına sadık bir uyma ruhuyla yeniden buluşma arayışındadır. Christelle'in örgütsel ideal egosu onu artık tatmin etmiyor ama öte yandan daha araçlaşmış bir tavır alışın, annesinin sevgisini tümüyle geri kazanmasına olanak vermeyeceğini biliyor. Böylece yer değiştirme tamamlandıktan sonra Christelle suçluluk duygusuna teslim olmuştur.

Yerleşme sendromu

Aileci mantık hiç şüphesiz bir yerleşme sendromuna en sık meyleden örgütsel modeldir. Gerçekten de bu örgütsel model, aile çevresinin birliğini korumak ve sürdürmek amacıyla tüm aile üyelerinin enerjisini harekete geçirmektedir. Birey açısından ailevi mikro-sosyo-ekonominin gelişimine katkıda bulunmak söz konusudur. Evi çekip çevirmek, çocukları büyütmek, ev işleriyle ilgilenmek ve ailenin istikrarını güvence altına almak aileci modelin temel erekleridir. Bu koşullarda, birey ego idealinden çok süperegonun gerekliklerine boyun eğmektedir. Bizzat kendilerinin yaşadıkları aile yapısını sürdürürler: İçinden çıktıkları modele dayanan bir aile kurmak üzere bir aileyi terk ederler. Yaşam planlarında bu aileyi bir buyruk haline getirirler. Çocukların ebeveynlerin izinden yürüdüğü ebeveyn buyruğuna ("Bizim gibi ol") cevap verirler. Bu yeniden üretim mekanizması, her tür yer değiştirmenin yol açtığı bunalıyı azaltmaya olanak vermektedir. Değişim, aileci yapının kendini sakındığı bir dengesizliği tetikler.

Tamara'nın durumu, bir aktarım bağlamında aileci mantıkta kendini gösteren yerleşme sendromunun açıklanmasına olanak vermektedir.

Tamara'nın ailesinin sosyal seyri

Tamara işçi bir aileden gelmektedir. İki çocuklu bir ailenin büyük çocuğudur. Annesinin ve babasının babalarının her ikisi de maden işçisidir. İki büyükanne ise ev kadınıdır. Babası, lehimcilik meslek eğitiminin ardından Mons-Borinage bölgesinin metalürji endüstrisinde kaynak işçisi olarak kariyerine başlar. Fabrika kapanınca baba erken emekliği tercih eder. Tamara'nın annesi vasıfsızdır. Mons-Borinage bölgesinin iki şirketinde peş peşe depolama işinde birkaç yıl çalışmıştır. 30 yaşından itibaren işsizdir. Tamara 18 yaşından beri erkek arkadaşıyla birlikte yaşamaktadır. Eşi de işçi bir aileden gelmektedir. Çıraklık sözleşmesi ile mesleki eğitim almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Mons-Borinage bölgesindeki bir metalürji fabrikasında çalışır. İşine paralel olarak akşam okuluna devam eder: Önce duvarcılık ardından kurşunculuk formasyonu alır. Fabrika 1998'de kapanır. O zamandan beri Tamara'nın eşi işsizdir.

Tamara 18 yaşında okulu bırakır. O sırada bir meslek lisesinin beşinci sınıfına kayıtlıdır. Okulu bırakmasını, hamile olma-

sı ve evlenme gerekliliğiyle açıklar: "[Öğretim yılını] Tamamlayamadım çünkü hamile kaldım, dolayısıyla evlendim ve her şeyi bıraktım." 19 yaşında, ilk çocuğunu dünyaya getirir. Adı Maxime'dir. İkinci çocuk yedi yıl sonra gelecektir. Bu araştırmaya dahil edilen Flora söz konusudur. Okulun ardından Tamara on yıl boyunca bir çalışır bir işsiz kalır. Bazen bir elektrikli aletlerin montaj şirketinde depolama işinde çalışır. Bazen özel bir şirkette temizlikçilik söz konusudur. Yaklaşık 8 yıldır aynı şirkette tam zamanlı temizlikçi olarak çalışmaktadır.

Aktarım yaşantısı

Tamara, içinde bulunduğu aile mantığına sadık kalan bir kişidir. Aileyi her zaman, bireylerin harcadığı enerjilerin önemli bir kısmını kendine çeken temel yapı olarak görür. Sadece aile, ebeveynler, çocuklar önemlidir. Bu bakımdan annesiyle bir süreklilik içinde olduğu görüşündedir. Şöyle demektedir: "Aslında [annem], kız erkek karışık dokuz kardeş olduklarından, bir birine bir diğerine üzülüyor. Hep biri için dertleniyor... Bana gelince, ben de aileme çok düşkünüm ama benim tek bir erkek kardeşim var ve onu çok seviyorum." Mülakat sırasında ekliyor: "Büyük çocuklarım olduğu ve genç bir anne olduğum için memnunum."

Araştırmanın sonuçları önüne konunca Tamara öncelikle süreklilik kavramı konusunda kendini ifade ediyor. Annesiyle aynı eğitsel yaklaşım içinde olduğunu düşünüyor: "Belki aynı şeyi yapıyorum. Çok korumacıyım, [çocuklar] nereye gidiyorlar, kimle gidiyorlar, ne yapıyorlar dikkat ederim. O [annem] da sanırım böyleydi... Doğru, belki aynı şekilde yetiştiriyorum çocuklarımı, aslında o hâlâ hassas, hâlâ koruyucu, çocuklarıma benim kadar dikkat ediyor."

Bahsedilen değişimlere gelince, Tamara konjonktürel dönüşümlerin kendisine iyi gelmediği görüşünde. Eğitsel açıdan değişim onun aleyhine dönmüş. Belirttiği ve anlattığı sarsıntılar, çocukların ebeveynleri karşısındaki tavır ve tutumlarına ilişkin. Annesi ile kendisisinin eğitme tarzı arasında bir değişiklik

yoksa değişimlere yol açan ve ilişkileri zayıflatan çocuklardır: "Annem ve babamla yine de iyi geçiniyordum, onlara daha fazla saygı duyuyordum. Çocuklarım hiç takmıyorlar gibi geliyor bana. Ben öyle hissediyorum."

Tamara gördüğü eğitim tipini sürdürdüğü inancındayken o halde neden Tamara'nın çocukları daha az saygılılar? Bu kopuklukla yüz yüze gelen Tamara kendi geçmişini ve ayrıcalık verdiği aileci örgüt modelini sorguluyor. Bir anda hayatıyla ilgili seçimlerinde yeterince özgür olmadığını düşünüyor. 18 yaşında müstakbel kocasıyla tanışıyor. Hamile kalıyor ve kendisini evlenmeye zorlayan ebeveynlerinin baskılarına maruz kalıyor. Boyun eğiyor ama ebeveynlerinin buyruklarını yerine getirerek hayatını harcadığını düşünüyor. Sonuç olarak yaşadığı aktarım kopukluğunu, ebeveynlerinin ahlaki baskılarıyla genç yaşta yapmış olduğu evliliğe bağlıyor: "Hamile kaldım. Birlikte yaşayabilirdik ama annem babam olmaz dedi, evlenmek gerekiyordu... On sekiz buçuk yaşımda evlendim. Maxime doğdu. Bu durumda olmamda bütün bunların payı vardır. İşte benim kısa hikâyem."

Tamara, boyunduruk vurulmuşçasına tâbi olduğu bir örgütsel modelde yaşar. Evlilik hayatının en başından itibaren örgütsel egosu temel olarak ebeveynlerinin emirleriyle yönetilmiştir. Tamara, ebeveynlerine ve onların temsil ettiği aile modeline bağlı, genç bir annedir ("Anne ve babam eşsizdir"; "Anne ve babama çok saygı duyuyorum"). Süperegonun buyruklarına uyar. Bununla birlikte bu uyma onu bugün bunaltır. Ebeveynlerinin varlığı ve yakınlığı, bir özgürlük kısıtlaması gibi yaşanmaktadır: "Mesela bazen babam geçiyor ve arabayı görmüyor. Bana diyor ki: "Oradan geçtim, araba yoktu" Bunu anneme söylüyor ve bu beni sıkıyor, sanki her şeyi onlara söylemeye mecburum." Ardından ekliyor: "Annem ve babamın beni biraz rahat bırakmasını, her yaptığımı artık bana sormamalarını istiyorum. 35 yaşıma basacağım yakında, artık biraz ne istersem onu yapma hakkım var sanırım, öyle değil mi?"

Örgütsel egosu, ego idealini bir yana bırakarak süperegosu tarafından istila edilmiş gibi bir görüntü vardır Tamara'da. Ar-

zuları, hevesleri, çok güçlü bir süperegonun emirlerine cevap veren bir örgütsel model tarafından boğulmuştur. Böylece ebeveynlerini aşırı baskılarından ötürü eleştirmektedir: "İsterdim ki [ebeveynlerim] onunla [kocamla] ilgili olarak beni özgür bıraksınlar, bildiğim gibi yapayım. Ama önemsizdi. Duymak istemiyorlardı. Yapacak bir şey yoktu." Ardından ekliyor: "Çünkü her şey çok hızlı oldu ve bundan ötürü onlara [ebeveynlerime] yine de biraz kızıyorum."

Çok baskın bir süperegonun gereklikleri, Tamara'nın ego idealini boğmaktadır. Hayatının seyrine hayıflanmaktadır. Ebeveyn vicdanının dayattığı evlilik, Tamara'ya, ümit vaat edici olduğunu düşündüğü okulu bıraktırmıştır: "Sanat bölümünde beşinci sınıfa başlamıştım, resmi seviyordum. Dönemi bile tamamlayamadım çünkü hamile kaldım ve hemen arkasından evlendim. Sonra her şeyi bırakmak zorunda kaldım. Bence okula devam etmeliydim." Ego idealinin hevesi, okulun bırakılmasıyla birlikte uzaklaşmaktadır.

Bugün Tamara, yaşama sevincini kaybetmesine yol açan bir araçlaşmış egoya hapsolduğu hissi içindedir: "Öncesinde [evlenmeden önce], başka türlü biriydim, neşeliydim, mutluydum. Burada [evde], önceden yaptığım gibi gülebileceğim, saçmalayabileceğim zamanım yok gibi." Böylece Tamara'nın kendini verdiği örgütsel model bir kapana dönüşmüştür. Tamara ebeveyn baskısıyla aileci modeli kabul etmektedir. Tamara'nın kendisinde inşa ettiği araçlaşmış ego, onda, hayatına etki etmekten çok ona boyun eğdiği hissini doğurmaktadır. Son olarak kendinden utandığını, çok hızlı bir şekilde boyun eğmiş olmanın ve ego ideali yoluyla peşinden gittiği hedefleri bırakmanın verdiği bir utancı ifade etmektedir: "Tabii bazı zamanlar işler yolunda gitmiyor. O zaman yine de pişman oluyorum! Kendime diyorum ki... bazen diyorum ki hayatımı harcadım."

Toparlarsak, Tamara, özellikle bir aile örgütü modelini miras alıp benimseyen kişilerin gösterebileceği yerleşme sendromunu açıklamaktadır. Genç yaşta yapılan bir evliliğin ardından Tamara, kendisini araçlaşmış egoya hapseden süperego buyruklarına boyun eğer. Hayatına katlanır ve kendi örgütsel modelinin yönetiminde kendini dayatan ebeveyn boyunduruğundan kurtulmak ister. Yine de aileci planından hoşnuttur: Anne ve çocuk sahibi olmak, bir aile onu mutlu eder. Tamara bugün itaat ettiği, aileci bir yaşamın sürekliliğini güvence altına alan araçlaşmış uyum mesajı ile ego idealinden, hareket özgürlüğünden ve kendini gerçekleştirmekten vazgeçmiş olmanın verdiği utanç arasında bölünmüştür.

SONUÇLANMAMIŞ ÇATIŞMALARDAN ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMLENMESİNE

Yer değiştirme sendromu ve yerleşme sendromu, kendi aktarım tarihleriyle yüzleşen bireylerin karşı karşıya geldiği uç psişik çatışmalar durumlarını yansıtmaktadır. Çatışmanın sonuçlanmadığı iki durum söz konusudur. Yer değiştirme sendromunda örgütsel egonun kişiyi değişime ittiğini hatırlayalım. Dönüşüm idealinde yaşadıktan sonra birey, ebeveyn modelinin reddinin ardından bir suçluluk geliştirmektedir. Buna karşılık, yerleşme sendromu örgütsel egoyu, geçmişin araçlaşmış devamlılığında dondurmaktadır: Birey, ebeveyn buyruklarına boyun eğerek yaşadığı aile modelini yeniden üretme eğilimindedir. Bu durumda, bu boyun eğmenin utancı bireyi sarmaktadır. Boyun eğdiği bir hayatın olaylarının üstesinden gelecek yetenekte olmadığını düşünmektedir.

Bu iki iç durum arasında başka durumlar ortaya çıkabilir. Bunların içinden iki eğilimi ayırmaktayız: Çatışmaların yönetimi ya da bunların nakli. Yönetim, yer değiştirme ile yerleşme arasındaki gerilimleri azaltmayı hedeflemektedir. Bir başka deyişle, gerek (yerleşmeye iten) süperego gerek (yer değiştirmeye iten) ego ideali kaynaklı isteklerinde, örgütsel ego bünyesindeki çatışma kaynaklarını azaltmak söz konusudur. Yerleşme sendromu ile yer değiştirme sendromundan ibaret iki çatışmalı durum arasındaki ikinci eğilim, psişik çatışmayı örgütsel model düzeyine taşımaktır. Diğer bir ifadeyle, problemi kişinin dışına kaydırmaktır. Bu durumda, bireyin içsel psişik çatışmala-

rını dışarı atmasına olanak vermek amacıyla bir mutasyon geçirecek olan, örgütsel modeldir. Sonuç olarak birey, miras alınan modelde yaşanan çatışmaları çözmek amacıyla örgütsel modeli değiştirmektedir.

Örgütsel sistemin psişik çatışmalarının yönetimi birçok biçim alabilir. Bununla birlikte değişmez bir eğilim onları birleştirir: Miras alınan örgütsel modeli sürdürmeye olanak verirler. Buna karşılık, çatışmanın nakli, yaşanan örgüt modelinin derin bir şekilde sorgulanmasına yol açar. Aşağıdaki vaka analizlerinde, çatışmaların nakli mekanizmalarının incelenmesine ayrıcalık verilmektedir. Bunlar, kuşaklar içindeki değişime göz atmamızı olanaklı kılıyor. Buna karşılık, çeşitli çatışma yönetimi biçimlerini daha toplu bir biçimde ele alacağız. Bu çatışma yönetimleri, yapısal aktarım açısından daha evvel ele almış olduğumuz kuşaklar arası süreklilik mekanizmalarının güçlenmesine yol açmaktadır. Aşağıda çatışmalarını nakleden vaka analizleriyle devam edilmektedir. Ardından çatışmaların yönetimine ayrıcalık veren farklı örgüt modelleri sentez şeklinde geliştirilecektir.

Çatışmaların nakli

Çatışmaların nakli, genç ebeveynler tarafından yaşanmış örgüt modelinin zayıflamış olduğu gerekçesiyle reddinden ibarettir: Özneler tarafından önemli olduğu düşünülen eksiklikler saptanmıştır. Sonuç olarak gencin beklentilerine daha iyi uyan bir başka örgüt modeli benimsemek söz konusudur. Miras alınan modelde kabul edilen buyruklar şimdi reddedilmektedir ve genç yetişkin kendine yeni özlemlere ayrıcalık veren bir örgüt sistemi oluşturmaktadır. Naklin temel devindirici güçlerinden biri, karşıt-model üretmedir. Öncelikle ilk örgüt modelinin hatalarını tekrar etmeyi önlemek söz konusudur. Reddedilen, genç ebeveynin ilk ailesinde yaşamış olduğu geçmişin artı ve eksileridir.

Bir kuşaktan diğerine ailevi kusurları giderme isteğini açıklamak için Carole'un durumuna başvurulmaktadır. Özne, işlevselci tabir edilen bir aile mantığında yer almaktadır. İşlevselcilerin yaşam planlarının, mesleki bakımdan toplumla bütünleşmek olduğunu hatırlatalım. Mesleki etkinlik, hayatın önemli bir aşaması olarak görülmektedir: Topluluğa aidiyeti koşullamaktadır. İş, toplumsal bütünleşmesini başarmak için bireyin gerçekleştirmesi gereken temel işlevdir. İşi olmadığında, dışlanma bireyin yolunu gözlemektedir. Böylece meslek gerçek bir bütünleşme normunu temsil etmektedir.

Toplumun işlevselci kavranışının, bir görev paylaşımına, rol paylaşımına, yetkinin hiyerarşilendirilmesine ve farklı yaşam yerlerinin ayrılmasına (mesela aile, iş yeri) gönderme yaptığını hatırlatalım. İşlevselci mantıkta standart yaşam normlarını izlemek gerekir. Örneğin, bir aile kurmak için bir işe sahip olmak ya da evlenmeden önce öğrenimini tamamlamak gerekir (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000, s. 104-113). Bu buyruklar, birey tarafından içselleştirildikten sonra, bireyi toplumun işlevselci kavranışının kurallarına ve adetlerine uymaya teşvik eden süperego katmanını güçlendirirler. O halde bu normlar çerçevesinde, birey mesleki yatırım yoluyla ego idealini ifade edebilir. İşlevselci için mesleki etkinlikte kendini gerçekleştirmek ve "toplumun basamaklarını tırmanmak" (*a.g.e.*, s. 106) söz konusudur.

Carole'un durumunda, işlevselci normlar başka değerler adına, özellikle de Carole için çocuklarına göstermek istediği bağlılık ve desteğe özen gösteren, iyi bir anne olmaktan ibaret olan değer adına sorgulanacaktır. Kendisi, annesiyle ilişkisinde bunların eksikliğini duymuştur.

Carole'un sosyal seyri

Carole'un ailesi işçi kökenlidir. Babasının babası (Belçika Milli Demiryolu Şirketi) SNCB'de işçidir. Annesinin babası maden işçisidir. İki büyükannesi de ev kadınıdır. Meslek lisesinin elektrik bölümünü bitiren babası muhasebe bölümünde post formasyon almıştır. Bu formasyon, bir karşılıklı sigorta şirketinde muhasebede çalışmasına olanak verir. Annesi düz lise

mezunudur. İlkokul öğretmenliği öğrenimine başlar ama bitiremez. Okulu bırakıp, kocasının girmiş olduğu aynı sigorta şirketinde çalışmaya başlar. Dolayısıyla her ikisi de aynı şirkette kariyerlerine devam eder.

Carole, ailenin üç çocuğundan ikincisidir. Meslek lisesinin çocuk bakımı bölümünü bitirdikten sonra bir yıl da uygulamalı eğitim görür. Okulunu bitirmeden bir sene önce, 18 yaşındayken ilk çocuğu Melodie'yi dünyaya getirir. Okulu bitirdikten sonra önce iki yıl boyunca yaşlı kimselerin yanında bakıcı yardımcı olarak çalışır. Ardından bir anaokulunda yarı zamanlı çocuk bakımı işinde çalışır. 1997'den itibaren bir kreşte çocuk bakıcısı olarak çalışmaktadır. Mélodie'nin ardından üç erkek çocuk dünyaya gelecektir: 1990'da doğan Thierry; 1993'de doğan Ludovic ve 2001'de doğan Mathias. Bu araştırmanın örneklemine katılacak olan, üçüncü çocuktur.

Aktarım yaşantısı

Carole, değerlerini üstlendiği ve kendi mesleki ve toplumsal bütünleşmesinde sürdürdüğü işlevselci bir mantık içinde bulunmaktadır. Ebeveynleri her zaman işi, toplumsal bütünleşmenin başarılmasının temel koşulu olarak görmüşlerdir. Mesleki anlamda kendilerine büyük yatırım yapmışlardır. Baba, bu yatırımı, çalıştığı şirketteki karşılıklılık düşüncesine yakın bir ideolojisi olan politik bir katılımla tamamlamıştır. Bu politik federasyonun birçok gösterisine aktif bir katılım göstermektedir: "Annem de, babam da işlerinde, mesleklerinde çok aranan kimselerdi. Babam politikaya da yöneldi. Dolayısıyla toplantıdan toplantıya koştu." Carole annesinin de çok aktif biri olduğunu düşünüyor. Mesleği dışında düzenli bir şekilde sanat formasyonları alır: "[Annem] Her zaman tam vakitli çalıştı. Anlaşılır gibi değil. Daima bir koşturma... sanatçı olmak istiyordu, zaten memur olarak çalışıyor ama Jemappes'de okula gidiyor. Resim yapıyor. Ta genç yaşlardan beri..."

Mesleki yatırım, Carole'a ebeveynleri tarafından aktarılmış bir değerdir. Babası tıpkı annesi gibi bu yatırımı gerçek anlamda formasyonun ötesinde, temel bir erek olarak görmektedir: "Ben çocuk bakıcısı oldum, anneme göre, öğretmen ya da mimar ya da fırıncı olsam da fark etmez. Yeter ki çalışayım! Babama göre çalışıyorum, hayatımı kazanıyorum. Bazılarına bakıldığında bu bile yeterli!"

Carole iş değerini benimsemesine rağmen, ailevi yatırıma engel teşkil eden ve aşırı olduğunu düşündüğü ebeveynlerinin mesleki yatırımını sorgulamaktadır: "[Ebeveynlerim] Hep dışarıdaydılar, hep. Dolayısıyla orada bostanın ortasındaydık, bir şekilde başımızın çaresine bakıyorduk!.. Pek zamanları yoktu, bir araya geldiğimizde, biraz şaşkın olurduk çünkü bir arada olmaya alışık değildik." Carole büyükanne-büyükbabaların çocukların eğitimine sık sık destek olduğunun altını çiziyor: "Çok küçükken büyükanne büyükbabalarımız tarafından yetiştirildiğimizi söylemek gerek. Dedelerim ve ninelerim çok iyiydi. Onların bizim için zamanları vardı!" Carole bu desteği, özellikle annesi cephesinde bir ebeveynlik istifası olarak görmektedir: "Dede ve ninelerimiz tarafından yetiştirildik. Onun nazarında katlanılacak bir yük olduğumuz hissi içindeydik. Babama gelince, onun yanımızda olmasına pek alışık değildik. Aslında pek umursanan biri değildi."

Carole mesleğe ve toplumsal yaşama yapılan bu aşırı yatırımı reddetti. Bu aşırı yatırım, Carole'un çok acı çektiğini itiraf ettiği aile yaşamında birçok kusura yol açmıştır. Öncelikle Carole ilk ailede ebeveynlerin ruhen ve bedenen eksikliğini yaşadığını söylemektedir. Bu eksiklik, çocuğa yönelik her tür kabul ve yatırım planını dışarı atmaktadır. Böylece Carole ebeveynlerini bize şu sözlerle anlatmaktadır: "Genellikle evde değillerdi. Evde olduklarında dahi, orada değillerdi. Sonuç olarak hiç yoklarmış gibiydi... Hatırlayabileceğim en eski anılarıma kadar gittiğimde, annem veya babamın benimle bir şeyler yaptıklarını, ufak tefek işler mesela ya da oyun oynadıklarını, ne bireysel ne de toplu olarak bize azıcık vakit ayırdıklarını hatırlamıyorum." Bu kabul eksikliği, Carole'un ağır bir şekilde yaşadığı, çocuğu dinleme eksikliğine yol açmıştır: "[Ebeveynlerimin] Bize ayıracak vakitleri yoktu. Bu durumda ne dediğimizi dinlemeden

evet ya da hayır diyorlardı. Bunu kendi çocuklarımda istemiyorum. Hiç ama hiç istemiyorum. Çünkü bir yerde bundan mustarip olduk, evet. Bir yerde bir eksik var."

Bu kabullenmeme bağlamında, çocuğun sözü tümüyle sorgulanmaktadır, güven hiç yoktur: "Onlar [ebeveynlerim] çocuklarına asla güvenemediler. Sanırım hak etmiyorduk bunu. Bizim sözlerimiz hep şüphe doğuruyordu. Kesinlikle söylediğimiz doğru mu değil mi diye görmek için yanımızda olmadılar." Bunun dışında, Carole'un annesinin sergilediği bu güven eksikliğinin, eğitsel tutumların değerlendirilmesinde elde edilen sonuçlarla kendini gösterdiğini belirtelim. Gerçekten de çocuğuna çok az güven duyan tek ebeveyn söz konusudur.

Carole kendi kurduğu ailede diğer şeylerin yanı sıra eğitsel kusurları da önlemeyi hedeflemektedir. Önceliklerinden biri, çocuklarına karşı bir güven ortamı oluşturmaktır: "Aslında ben çocuklarımla bir güven ortamı kurdum. Benim ebeveynlerimde sahip olmadığım bir şeydi bu... Çocuklarımla problemim yok. Küçücük bir problem, bir anlaşmazlık olduğunda bunu konuşuyor, bir orta yol buluyoruz." Maruz kaldığı eğitsel boşlukları tekrar etmemek için, Carole hayat tarzını değiştirmek istiyor. Aslında miras aldığı ve ebeveynleriyle yaşamış olduğu işlevselci aile örgütü modelini sorguluyor. Bir değerin ve aile mantığının yer değiştirmesi gerçekleşmekte. Böylece kendisini şu sözlerle annesiyle kıyaslıyor: "Annem her şeyi aynı anda yapmaya çalışıyordu: İş, çocuklar, resim. İşin içinden çıkamıyordu. Bu durumda onun için cevap ya hayırdı ya da yarın. İşte benim çocuklarım konusunda istemediğim şey bu. Ben de her an koşturuyorum ama onlar [çocuklarım] için elimden geleni yapıyorum. Bir problemleri varsa, onların yanında oluyorum, önceliğim bu. Diğer her şey daha sonra geliyor." Burada temelleri işlevselciden çok aileci olan bir ego ideali kendini göstermektedir. Carole bugün çocukları için daha müsait olmak istiyor. Planı, ailesine daha fazla zaman ayırabilmek için mesleki kariyerine son vermek: "Çalışmayı bırakmak istiyorum. Onlar [çocuklarım] için, kendim için, her şey için daha fazla zamanım olması için, benim için bir artı olacak bu. Ev de var. Üç yıl

önce taşındık. Öteki tarafta kira ödüyorduk, burası kendi evimiz. Elbette yapılacak çok şey var ama her şeyi zamanında yapmak lazım."

Bu yeni özlemler Carole'da bir çıkar çatışmasına yol açar: Çalışmaya ara vermek, işlevselci anlayışta çok önemli olan toplumsal bütünleşme dinamiğine bir son vermek demek. Öte yandan mesleki etkinliğini sürdürmek, Carole açısından kendisinin yaşamış olduğu eğitsel kusurları tekrar etme tehlikesiyle karşı karşıya gelmek demek. Bu çatışmayı şu sözcüklerle ifade ediyor: "Çalışmayı bırakırsam, hayatımı başka şekilde organize edeceğim, kendimi çocuklarıma daha fazla adamak için daha az koşturacağım. Diğer yandan, işi bıraktığımda bunun boşluğunu duyacağım. Kesin bu. Bu durumda en doğrusu hangisi?"

Burada ego idealinden gelen iki zıt mesaj karşı karşıyadır. Bir yandan, süperegodan gelen ebeveyn buyruklarına ("Toplumla bütünleşmek için iş gereklidir") cevap vererek işlevselci örgüt modelini karşılamak ve mesleki yatırımı sürdürmek söz konusudur. Bu durumda Carole yaşamış olduğu örgüt modelini yeniden üretecektir. Diğer yandan, ebeveynlik yatırımı idealine cevap vermek üzere mesleki etkinlik kesintiye uğrayacaktır. Burada birey aileci bir örgütsel modele yönelmektedir. Mesleki yatırım gibi bazı idealler tehlikeye düşmektedir. Mesleki etkinlik yoluyla bütünleşme normundan sıyrılarak süperegoyla bir çatışma da kuvvetle muhtemeldir. Yine de Carole aileci bir örgüt modelinde karar kılarak yaşam planını değiştirmeyi seçmiştir: Ebeveynlerinin içine düştüğü eğitsel ve ilişkisel kusur tehlikesiyle karşı karşıya gelmektense sosyo-profesyonel bütünleşmeyi feda etmeyi tercih etmektedir.

İşlevselci örgüt modelinden gelen, içselleştirilmiş gereklikleri, yeni bir yaşam planı perspektifiyle bağdaştırmayı nasıl başarmaktadır? Diğer bir ifadeyle, kendisine mesleki bir yol dayatan süperegosuyla arasındaki çatışmayı nasıl çözmektedir? Carole bu çatışmayı sezmiştir. Böylelikle bir çatışma için gerekli önlemleri almış, hemen çözebilmiştir. Gerçekten de ebeveynlerinin kendisine karşı sergilediği bir güven eksikliğine rağmen ebeveyn buyruklarına cevap vermiş olduğunu düşünmektedir.

Ödevini yerine getirdiği duygusu içindedir ve değişim hakkını kendine vermektedir. Aşağıda yaptığı tercihlerde Carole'u destekleyen yaşam deneyimleri hatırlatılmaktadır.

Carole'un ilk çocuğunu (Mélodie) 18 yaşındayken dünyaya getirdiğini hatırlayalım. Henüz okulunu bitirmiş değildir. Ebeveynleriyle paylaştığı aile ocağından ayrılıp, eşiyle birlikte Mons bölgesinde bir sitede sosyal konut kiralar. Ebeveynleri onu kınar: "[Ebeveynlerim] Bana şöyle diyorlardı: '[okulunu bitirmeyi] asla başaramayacaksın, göreceksin, pes edeceksin ve iş bulamayacaksın.'" Carole bu sözleri bir iddialaşma olarak görür ve ebeveynlerine, gösterdikleri güven eksikliğinde haksız olduklarını kanıtlamak ister. Başarısızlık kehanetine karşı mücadele eder ve toplumsal bütünleşmenin temel unsuru olarak belirli bir öğrenim başarısı gerektiren başlangıçtaki ebeveyn buyruğunu yerine getirebilecek güçte olduğunu göstererek durumu lehine çevirir: "Gücenmişlikle, kızım doğsa da başaracağımı onlara kanıtlamak istiyordum. Ve başardım. O zaman en büyük gurur kaynağım diplomamı burunlarına dayayıp "Bak, yapabileceğime inanmıyordun, pes edeceğimi sanıyordun ama ben başardım" demekti. Başladığım şeyi bitirmeye niyetliydim çünkü yaptığım şeyi seviyordum. Ama biraz intikam gibiydi, doğruya doğru!" Bir ebeveynin geleceğe ilişkin tahminiyle bu mücadelede, kızının şahsında bir destek bulur: "Bana yardım eden kızımdı [...]. Benim için gerçekten bir devindirici güçtü." Bu dinamikte çocuk, annenin giriştiği mücadelede hakiki bir yılmazlık rehberi rolü oynar. Böylece annesine, yaşadığı talihsizliğe rağmen gelişmenin sürdüğü bir görüntü yansıtır.

Carole ebeveynlerine karşı manevi bir akdi yerine getirmiş olduğu duygusu içindedir: Okulunu bitirmiş ve sosyo-profesyonel bütünleşmesini gerçekleştirmiştir. Kopuşa yol açmamakla birlikte ebeveynlerinden uzaklaşır: "Kişisel olarak benim açımdan değiştiğimden beri çok daha iyiyim. Ebeveynlerimle köprüleri atmadım, kavgalı değiliz. Onlar kendi evlerinde yaşıyor, ben kendi evimde." Carole'e göre bu mesafe sağaltıcıdır ve ebeveynlerle çocuklar arasındaki doğal ayrılma dinamiği içindedir: "Kuşkusuz insan her zaman anne babasının çocuğu olarak kalıyor. Ama bir gün göbek bağının kesildiğini, çocukların gittiğini, kendi hayatlarını yaşadıklarını görmek gerekiyor." Carole ve ebeveynleri arasındaki yaşam planları ya da ilgi merkezleri öyle farklılaşmıştır ki diyalogları kısırlaşmıştır: "Birbirimize pek gidip gelmiyoruz ve böyle iyi. Yine de bize geldiklerinde bana ne diyeceklerini bilmiyorlar ve ben onlara gittiğimde, onlara anlatacak pek önemli bir şeyim olmuyor."

Toparlarsak, Carole aile örgütü modelinde bir dönüşüm yaşamıştır. Bu mutasyon, ego idealindeki bir çatışmanın ardından gelmiştir. Bir yandan Carole mesleki katılımın, toplumsal bütünleşme ve kendini gerçekleştirmenin doğru yolu olduğuna inanmaktadır. Öte yandan, çocuklarının kendini gerçekleştirmesine dayalı bir ailevi yaşam planına kendini bütünüyle adamak istemektedir. Bu planı gerçekleştirmek için işinden ayrılmak niyetindedir. Carole bu çatışmayı yeni bir örgüt modeli seçimi yaparak çözmüştür: İşlevselci plandan vazgeçip, aileci bir plan uygulamaktadır. Karşıt-model geliştirme isteği bu tercihe öncülük etmiştir (Lecomte, 2004). Carole ebeveynlerinin mesleki aşırı yatırıma bağlı olarak yapmış olduğu hatalardan kaçınmak istemektedir: Kendisinin yaşamış olduğunun tersi bir eğitim ve ilişki tarzı uygulamak niyetindedir. Karşıt-model geliştirme ilkesi budur.

Çatışmaların yönetimi modelleri

Yapılan mülakatlarda, iki çatışma yönetimi biçimi ortaya çıkmıştır. İlki, miras alınanla dönüşülen arasında bir uzlaşmayı hedeflemektedir. Bu durumda genç ebeveynler tercih yapar görünmektedir: Geçmişten muhafaza etmek istediklerini seçerken, değiştirmek istediklerini de yeni bir formülle ikame etmektedir. Burada aktarım, aktörlerin dönüştürebileceklerini düşündükleri şeyler üzerine etki yaptıkları bir serbest müzakere sahnesi gibi ortaya çıkmaktadır. Müzakereciler genellikle sözleşmeciler arasında bulunmaktadır.

İkinci çatışma yönetim biçimi daha çok mirasçılar içinde görülmektedir. Değişimleri mirasla bütünleştirmeye olanak ver-

mektedir. Diğer bir ifadeyle, aktarım, değişimin özümlendiği bir süreç olarak tasarlanmaktadır: Dönüşen, sarsılmasına yol açmadan mirası sürdürmektedir.

Değişim ile süreklilik arasındaki bu iki yönetim biçiminin ortak noktası, ilk aile mantığının devamlılığını sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle, müzakere ve entegrasyon süreçleri genç ebeveynlerin aile örgütü biçimini istikrarlı hale getirmeye olanak vermektedir. Aşağıda konjonktürel değişim ile yapısal süreklilik arasındaki bu iki yönetim biçimi toplu bir şekilde açıklanmaktadır.

Müzakere

Sözleşmeci bir aile mantığı uygulayan genç ebeveynler, geçmişi şimdi ve gelecekle tamamlayıcı kılmak amacıyla genellikle bir müzakere süreci başlatmaktadır. Sözleşmecilerin toplumun gelişimine katkıda bulunmayı hedefleyen bir yaşam planı geliştirdiklerini hatırlayalım. Çalışma sektörleri temelde toplumsaldır (öğretim, medikal ve paramedikal sektör, sosyal oryantasyon). Toplumla gerçek bir sosyal sözleşme yaparlar: Mesleki olarak kendilerine yatırım yaparlar ve bu yatırımın karşılığında tanınma beklerler. Sözleşme kavramı, sözleşmeci gençlerin aile yaşamını da etkilemektedir. Sözleşmeciler, toplumda olduğu gibi sınırların ve özerkliğin müzakere edildiği bir aile bağlamında çocuklarına sorumluluk duygusu verme eğilimindedir.

Bu incelemenin sonuçları kendilerine gösterildiğinde, sözleşmeciler süreklilik ile kopuşu eklemlemeyi önermektedir. Tümüyle hâkim olmadıkları bir tarihin mirasçıları oldukları görüşündeler. Bu konuda Béatrice kendini şu sözcüklerle ifade ediyor: "Bence aldığımız eğitimin bir kısmını bilincinde olmadan aynen tekrar ediyoruz." Bununla birlikte bu mirasın bilincine varıldığında birey bu durumda muhafaza etmek istedikleri ile yeniden gözden geçirmek istediklerini ayırabilir. Böylece Béatrice kendi eğitsel mirasında neleri tekrar ettiğini ve neleri değiştirdiğini çözümlemeyi sürdürür: "Çok sıkı bir eğitim gördüm ben. Bu durumda benim için sınırlar önemli. Bazı şeyler yapılır, bazı şeyler yapılmaz. Bazen otorite söz konusudur. Seçenek yoktur, itaat etmek gerekir." Bazı bakımlardan Béatrice çok katı bir eğitim aldığı görüşündedir. Bu noktada çok katı olmaktan kaçınarak, yeniden üretim mekanizmaları tehlikesine karşı dikkatli olmak isteğindedir: "Bizim evde sofrada kahkahalarla gülünemezdi. Çok ciddiydi ortam. Ben bunu tekrar etmemeyi deniyorum, duygularını ifade etmeleri, sadece eğlenmeleri için çocuklara meydanı bırakmayı deniyorum."

Aktarımın iki hareketi karşısında sözleşmeci kendi örgütsel egosunu sorgulamaktadır: Örgütsel egosunun araçlaşmış bir bileşenden oluştuğunu kabul etmektedir. Bununla birlikte sözleşmeci, örgütsel egosunu da ideallerine göre düzenlemektedir: bu, örgütsel ideal ego bölümüdür. Bu durumda kişi mirasını gözden geçirmekte ve örgütsel modelin yeni bir uyarlamasını önermektedir. Eğitim, bazı sınırlara uyulmasını dayattığı ölçüde geçmişte olduğu gibi sıkı olabilir. Bununla birlikte bu sınırlama, genç ebeveynin aldığı modele bakarak tasarladığı şekilde, çocuklarının neşelerini anında ifade etmelerini engellememelidir.

Böylece sözleşmeci, bir uzlaşma ruhu içinde araçlaşmış egosu ile örgütsel ideal egosu arasında aracılık yapmaktadır. Değişim ve süreklilik bir araya gelmekte ve aynı örgütsel modeli sürdürmeye olanak vermektedir. Mutasyonlara uyum, kişinin araçlaşmış egosunu şekillendiren eğitsel ilkeler bütüne riayet ederek gerçekleşmektedir. Burada değişim, sürekliliğin birkaç temelinin tamamlayıcılığında kendini göstermektedir: Yeni ile eski bir aradadır.

Özümleme

Özümleme, aktarımın psişik çatışmalarının yönetiminde genç ebeveynlerin yararlandığı ikinci yöntemdir. Bu yöntem aslen mirasçılarda görülmektedir. Mirasçıların aile mantığının, gençlerin, ailenin kaynakları yardımıyla sosyo-profesyonel katılımını teşvik etmeyi hedeflediğini hatırlatalım. Temel olarak aile çevresinin mevcut altyapısını ya da finans kaynaklarını

genç ebeveynin emrine sunmak söz konusudur. Hedeflenen iş, daima mikro-şirket ortamında (mukavvacı, kunduracı, kitapçı, marangozhane) bulunur. Ebeveynler çocuklarının aile şirketine katılması ya da bağımsız olarak kendi meslek sektörlerini geliştirmeleri için harekete geçer.

Değişime eşlik eden bir örgütsel ideal ego ile sürekliliğe dair araçlaşmış ego arasındaki çatışmaları çözmek için mirasçılar bir özümleme süreci gerçekleştirirler. Diğer bir ifadeyle geçmiş, miras alınan aile mantığı yapısını muhafaza etmek amacıyla bugün ve gelecekle bütünleşir. Değişimler, kendilerinden önce gelen bir mantığa bağlı olarak özümsenirler. Böylece birey, iki örgütsel ego katmanı arasındaki mesafeyi azaltmaya çalışır. Bu durumda ego idealinin icraatları, ancak bireyi miras alınan örgüt modeline uymaya zorlayan araçlaşmış egoya bağlı olarak anlam kazanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, araçlaşmış ego, ego idealinin değişim isteklerini içselleştirir ya da özümler.

Özümleme süreci, mirasçıların bir kuşaktan diğerine kendini gösteren mutasyonları algılama biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu konuda Valérie şöyle demektedir: "Ne mutlu ki toplum da değişiyor ama yine de ben aynı şeyi yeniden yaptığım hissi içindeyim... Sanırım aynı şemalara hep yeniden başlıyoruz." Diğer bir ifadeyle, geçmiş daima geleceği yakalamaktadır.

Geçmiş tarafından değişimin yakalanması, bir hareketsizlik duygusuna mı yol açmaktadır? Mirasçılar, Tamara örneğinde olduğu gibi yerleşme sendromuyla mı karşı karşıya gelecektir? Tamara örneğinin aksine mirasçılar yerlerine boyun eğmemektedir. Onu, kişisel yatırımlarının temel bir unsuru gibi görmekteler. Diğer bir deyişle, yerleşme, bir ego idealinin değişim özlemlerini boğmamaktadır; onları sindirmekte ve mirasçılara özgü örgüt modeli yararına harekete geçirmektedir.

Valérie'nin kendi sosyo-profesyonel seyri ile ilgili görüşü, bu özümleme mekanizmasını açıklamamıza olanak vermektedir. Valérie esnaf bir aileden gelmektedir. Ebeveynleri bir kasap dükkânı işletmektedir. Matematik öğretmenliği (kısa program) okumuştur. Üç yıl öğretmenlik yapmıştır. Eşi marangozluk eğitimi almıştır. Birlikte banyo ve mutfak kurulumlarında uzmanlaşmış bir marangozluk şirketi açmaya karar verirler. Valérie öğretmenliği bırakır ve eşiyle birlikte kurdukları aile şirketine katılır.

Valérie öğretmenliğe başladığında, ilk ailesiyle farklılaşan bir örgüt modeline doğru yönelmiştir: "Yaptığım işi [öğretmenlik] seviyordum. Bir ayağım dışarıdaydı. Ama bir dükkânla yaşamaktan çok farklıydı. Çünkü onlar [ebeveynlerim] dükkânda çalışmamı çok istediler." Valérie öğretmenlik alanındaki bu mesleki yatırıma hiç hayıflanmamaktadır. Mesleğini seviyordu. Bununla birlikte, kendi ebeveynlerinde görmüş olduğu ve bir anda benimseyebileceği yaşam ufkundan tümüyle farklı bir yaşam ufkuna giriş yapmış olduğunu düşünüyor. Diğer bir ifadeyle, Valérie'nin ego ideali onu yeni bir örgüt modeline sürüklerken, ebeveynler kızlarını mirasçılara özgü bir yaşam biçiminin araçlaşmış sürekliliğine hazırlamaktaydılar.

Çıkar çatışması hızlı bir şekilde çözülür. Valérie ve kocası yeni bir şirket kurarlar. Bu yeni yapıya katılan Valérie, terk etmekte olduğu örgüt modeliyle yeniden buluşur. Mirasçıların tipik yaşam biçimine kavuşur. Ebeveynlerinin kendisini yönelttiği araçlaşmış egoyla yeniden ilişki kurar: "Bir aile kurduğum, burayı açtığım ve burası iyi işlediği için şanslıyım." Ego idealinin gerçekleşmesi için yaptığı yatırım ise ziyan olmamıştır. Valérie matematik formasyonunu şirket yararına kullanmaktadır: "Şimdi bağımsızım. Aldığım eğitim işime epey yarıyor, muhasebeye dair her işle, müşterilerin ya da sergi salonun ayrıntılı gider listeleri ile ben ilgileniyorum." Sonuç olarak, yeni bir hayat perspektifiyle alınan ilk formasyon, eski bir örgüt modeline yatırıldığı ölçüde, ego ideali, araçlaşmış egonun hizmetine girmiştir. Mirasçılarda, değişim ile süreklilik arasındaki mesafeden doğan çatışma güçlüklerini azaltan değişim dinamiği, eski model tarafından emilmektedir.

Toparlarsak, mirasçıların aile mantığı bireyleri değişimi özümlemeye itmektedir. Eski modele öncelik verilmektedir. Mirasçıların, ego idealinin ortaya koyduğu değişim isteklerini içselleştiren araçlaşmış egosunu güçlendirmektedir. Psişik ça-

tışmalar, seçilen örgüt modelinin istikrarı yararına geniş ölçüde yatışmıştır. Mevcut durumda, eski yeniyle bütünleşmekte ya da onu içselleştirmektedir.

SONUÇLARIN SENTEZİ

Aktarımın psişik çatışmaları

Vaka analizleri, aile örgütü psişik sisteminin aktarımın çelişkilerini de içerdiğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, genç ebeveynler, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan süreklilik ve değişim mekanizmalarının sonucu olan psişik çatışmalar yaşamaktadır. Bireyler tarafından çatışmalar üç şekilde karşılanabilir. Aşağıda bunlar sentez şeklinde hatırlatılmaktadır.

Sonuçlanmamış çatışmalar

Yetişkinler değişim ile süreklilik arasında kararsız kaldıklarında, sonuçlanmayan psişik çatışmalara açık hale geliyorlar. Bu durumda, örgütsel ego iki ana kutup arasında bölünmektedir. Bu tip bir çatışmada iki eğilim kendini gösterebilir. Bir yanda yer değiştirme sendromu, diğer yanda ise yerleşme sendromu.

Yer değiştirme sendromu

Yer değiştirme sendromu, sosyo-profesyonel yükselme içinde olan bir ailevi seyir yaşayan bireylerin karakteristiğidir. Bu olgu özellikle protezci aileler arasında mevcuttur. Ego idealinin, örgütsel egolarının gelişimi üzerinde güçlü bir etkide bulunduğu genç yetişkinler söz konusudur. Bu kişiler, ego ideali hevesinin sağladığı kişisel kendini gerçekleştirme gücü ve değişimle harekete geçmektedir. Bununla birlikte toplumsal yer değiştirme tamamlandığında, bireyler, yaşanan ailevi temellerden kopuşun ardından bir suçluluk duygusu ifade etmektedir. Bu durum, arzu edilen yer değiştirme ile yitirilen köklerle tekrar buluşma isteği arasında bir çatışmaya sokmaktadır. Bu iki taraf

arasında, uzaklaşmanın çaresi olmadığı göz önüne alındığında hiçbir sonuç ortaya çıkmamaktadır.

Yerleşme sendromu

Yerleşme sendromu, yer değiştirme sendromuna simetriktir. Yerleşmede, genç ebeveynler, sosyo-profesyonel katılımın birçok kuşak boyunca vasat kaldığı bir ailevi seyir içinde bulunmaktadır. Bu seyir tipi temelde, aileci bir yaşam mantığı içinde bulunan aile ortamlarında mevcuttur. Bu durumda, bireyler süperegonun buyruklarına uyma eğilimindedir. Aldıkları modelleri yeniden ürettikleri, araçlaşmış bir konum içindedirler. Örgütsel ego, bireylere, gerçeklere uyma ve kurallara saygı yoluyla bir tanınma sağlayan bir yerleşme katmanına dönüşmektedir. Bununa birlikte, yerleşme genç ebeveynlere hiçbir şeyi değiştiremedikleri hissi vermektedir. Bir utanç duygusu onları sarmaktadır. Bugün akışını değiştirmek istemenin aktörlere boşuna gözüktüğü bir tarihin ağırlığı altında ezilen ego idealinin isteklerini dile getirememiş ve gerçekleştirememiş olmanın utancı söz konusudur.

Çatışmaların nakli

Genç ebeveynler, psişik çatışmalarını çözmek amacıyla bunları nakletme kararı alabilirler. Bu durumda miras aldıkları örgüt modelini sorgularlar. Bu tavır, diğer şeylerin yanı sıra iki ideal arasındaki çatışmayı çözmeye olanak verir: Ya bir sosyo-profesyonel katılım sürecinde kendini gerçekleştirmek ya da ilişkisel ve ailevi bir yaşam kalitesi lehine mesleği reddetmek. Eski modelle kopuş, yeni bir hayat planı adına üstlenilmektedir. Miras alınan işlevselci modelde iş, toplumla bütünleşme idealinin garantisidir; aileci kavrayışta ise iş, ailevi kendini gerçekleştirme planında bir engel olarak ortaya çıkabilir. Birey bu iki örgüt modeli arasında seçim yapar. Bu değişimin devindirici gücü, karşıt-model geliştirme ya da yaşanmış koşulları tekrar etmeme isteğidir.

Böylece iki istek arasında ego ideali alanında bir gerilim do-

ğabilir: İlki, geçmişin parçasını oluşturan bir örgüt modeline aittir; ikincisi, aktörün gelecekte benimsemeyi istediği bir yaşam mantığına dairdir. Bu çatışma, örgüt modeli değişimin altında yatan bir karşıt-model geliştirme isteğiyle çözülmektedir.

Çatışmaların yönetimi

Çatışmalar, yönetim mekanizmalarıyla karşılanabilir. Bu çözüm yolu, değişim ile süreklilik arasındaki gerilimlerin psişik etkisini azaltmaya olanak vermektedir. Ayrıca sendrom deneyimleri ya da çatışmaların naklinde olduğu gibi kopuşları şiddetlendirmeyi de önlemektedir. Gerçekten de yönetim, yaşanmış örgüt modelinin sürdürülmesine olanak vermektedir. Bu durumla, sözleşmeci ailelerde ve mirasçıların ortamında karşılaşılmaktadır. Bununla birlikte yönetim yolları o veya bu aile mantığında farklıdır. Gerçekten de sözleşmeciler değişim ile süreklilik arasındaki farkları müzakere etmeye daha eğilimlidir. Tarih, bireyin tümüyle hâkim olmadığı bir mirastır. Ama bilince çıkarma çalışması, mirasın ego idealinin kabul etmediği payını gözden geçirmek suretiyle araçlaşmış durumunu kabul etmeye olanak vermektedir. Uzlaşma ruhu, aktarımın hem faili hem de yaratıcısı olduklarını düşünen sözleşmecileri harekete geçirmektedir.

Mirasçılar çatışmaların çözülmesini bir başka biçimde tasarlamaktadır. Bu durumda özneler farkları müzakere etmemekte, değişimi sürekliliğe yedirmektedir. Bu perspektifte, ego idealinin devindirici güçleri, örgütsel modelin düzeninin dayattığı araçlaşmış hareketi sonuç olarak daima bütünleştirir. Diğer bir ifadeyle, yaşanmış modelle bir kopuş yaşamak tehlikesi pahasına miras müzakere edilmez. Böylece ego ideali araçlaşmış egonun hizmetine girer.

Sonuç olarak

Psişik çatışmalar, bireylerin, değişimi süreklilikle birleştiren aktarım olgularının kesişme noktasında kendilerini oluşturduklarını göstermektedir. Miras aldıkları tarih ile oluşturdukları tarih arasında genç yetişkinler bir nesilden diğerine geçişi yaşamaktadır. Postmodern bir modele doğru evrilen modern bir toplumun kavşak noktasında bulunmaktadırlar. Terk ettikleri eski kuşak ile kurdukları yeni arasında, çeşitli biçimlerde eski ve yeni modeli eklemlemeye girişirler. Çatışmalar ortaya çıkar ve utançla, suçlulukla, nakille ya da yönetimle karşılanırlar. Genç ebeveynlerin, sayelerinde, yaratıcıları haline gelmeye çalıştıkları tarihin ürünleri olarak ortaya çıktıkları bir dizi varoluş biçimidir bunlar.

ALTINCI BÖLÜM

HİPOTEZLERİN DOĞRULANMASI

Bizzat kendimizin modelini oluşturduğu ve özdeşleşerek kendimizi yaktığımız davalar uğruna savaşıyoruz yalnızca.

– R. Char

BOYLAMSAL İNCELEMENİN BAĞLAMI

Bu araştırma, bir kuşaktan diğerine neyin aktarıldığını mercek altına almayı hedeflemekte, Mons bölgesini temsil eden bir evren üzerinde 1973'ten beri sürdürülen boylamsal bir incelemenin devamında yer almaktadır. Boylamsal incelemenin bu ilk evresinde, J.-P. Pourtois (1979) diğer şeylerin yanı sıra, ailenin sosyal, psikolojik ve eğitsel çevresinin 5 yaşındaki çocuğun gelişimi ve 7 yaşında okula uyumu üzerindeki etkisini incelemiştir.

İlk çalışmayla bu çalışma arasında otuz yıl vardır. O dönem gözlemlenmiş olan çocuklar bugün yetişkindir, bazıları ebeveyn olmuştur. Bunların arasından 18 tanesi mevcut araştırmaya katılmıştır. Bunlar, ilk incelemenin ailelerinin uyduğu koşullar içinde bulunmaktadır: Bu genç yetişkinler, 5 yaşında ço-

cukları olan ebeveynlerdir. Bu yeni aileler, ilk aile ortamında otuz yıl önce kullanılmış olan gözlemleme mekanizmasına tâbi tutulmuştur. Yapılan gözlemler hem ebeveynlerle, hem de 5 ve 7 yaşındaki çocuklarla ilgilidir.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ

Üç temel hipotez mevcut araştırmaya kılavuzluk etmektedir. Aşağıda kısaca bunlar hatırlatılmaktadır. İlkine konjonktürel hipotez denmektedir. Şu şekilde ifade edilmektedir:

"Kuşaklar birbirini takip eder ve farklılaşır. Aileler bir kuşaktan diğerine psiko-sosyal ve eğitsel karakteristiklerine bağlı olarak birbirinden ayrılır. Çocuğun gelişiminin ve okula uyumunun niteliği de bir kuşaktan diğerine değişir. Bu değişimler, mutasyon içindeki bir toplumun seyrini izler."

Konjonktürel hipotez, incelenmiş olan iki aile kuşağını ayıran muhtemel değişimlerin doğasını analiz etmeyi hedeflemektedir.

İkinci hipotez yapısal addedilmiştir. Birbirini takip eden kuşakları karakterize eden istikrar olgusunu incelemeye olanak verir:

"Aynı kuşak içinde, aileler sosyal alanda işgal ettikleri konuma göre birbirlerinden ayrılırlar. Aileleri birbirinden ayıran psiko-sosyal ve eğitsel farklar bir kuşaktan diğerine aynı kalır. Çocukları ayıran gelişme düzeyinin niteliği ve okul performansları devam eder ve bir kuşaktan diğerine aktarılır. Bu istikrar, ailelerin toplumsal alandaki konumlanışının kuşaklar boyunca muhafaza edildiğini kanıtlamaktadır."

Son olarak üçüncü hipotez, önceki ikisine dayanmaktadır. Kuşaklar arası aktarımın hem kopuşlar hem süreklilikler ortaya koyduğu ön varsayımında bulunur. Bu paradoks, özellikle kuşaklar arası geçişin ayrıcalıklı tanıkları olan genç ebeveynlerde psişik çatışmalara yol açar. Bu hipotezi şu şekilde ifade etmekteyiz:

"Genç ebeveynler, kuşaklar arası aktarıma bağlı olgularda kendini gösteren süreklilikler ve kopuşlar üzerinden toplumsal çelişkiler yaşar. Bu çelişkiler, bir kuşaktan diğerine geçişte yaşamış olduğu deneyimin anlatımı sırasında öznenin ele verdiği psişik çatışmalara yol açar."

Sunulan üç hipotez, yapılmış olan çözümlemeler üzerinden doğrulanabilir. Aşağıda, geçici hipotezlerin doğrulanması olarak elde edilen sonuçlar sentez şeklinde yeniden ele alınmaktadır.

BİRİNCİ HİPOTEZİN DOĞRULANMASI

Verilerin analizinde üç evre, aile bünyesinde bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan değişimleri doğrulamaya olanak vermiştir. Bu farklı evreler, daha genelden daha özele doğru bir gidiş içindedir. İlk evre, iki kuşağın aile portrelerini oluşturmaya olanak vermektedir. Her kuşağın kendine özgü genel özelliklerini ortaya koymakta ve toplumda kendini gösteren değişimi gözler önüne sermektedir. İkinci evre, farklılaşmaya en fazla katkıda bulunan değişken gruplarını belirleyerek iki kuşak aileyi birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. Bu durumda, ailevi karakteristiklerin bütünü içinden değişime en elverişli bölgeleri belirlemek söz konusudur. Son olarak üçüncü evre değişim piklerini saptamaktadır. Her değişkeni tek başına ele almakta ve bir kuşaktan diğerine kendini gösteren farkı değerlendirmektedir. Aşağıda, bu üç evrenin her birinin sonunda elde edilen ve ilk hipotezi doğrulayan sonuçlar hatırlatılmaktadır.

Aile portreleri

Temel bileşenler analizinin gerçekleştirilmesi, bir kuşaktan diğerine aileleri farklılaştıran on karakteristik saptamaya olanak vermiştir. Bu farklar dört eksen etrafında birbirine eklemlenmekte ve bir modern toplum ile postmodern değerleri olan bir toplum arasında gerçekleşmekte olan sosyokültürel mutasyonlara gönderme yapmaktadır. Bu değişimlerin ve bunlara denk düşenlerin sentezi aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Kuşaklar Arası Farklar ve Sosyokültürel Mutasyonlar

Değişim ekseni	Birinci kuşak	İkinci kuşak	Sosyokültürel mutasyonlar
Bireyin statüsü	– Ebeveynin egemenliği	– Çocuğun egemenliği	Ussallaştırmadan öznelleştirmeye
Eğitim tarzı	– Ussal öğrenme – İşlemsel pedagoji – Erek olarak görev	– İlişkisel öğrenme – Duygusal pedagoji – Araç olarak görev	İlerlemeden hazcılığa
İlişki kuralları	– Ebeveynin kılavuzluk rolü – Zorunlu mesafe – Güç ilişkisi	– Ebeveynin destek rolü – Zorunlu yakınlık – İkna ilişkisi	Evrensel açıklamadan bireysel sorumluluğa
Çocuğun özgürleşmesi	– Eylem yoluyla özgürleşme – Dünyayla nesnel ilişki – Bütüncülük	– İlişki yoluyla özgürleşme – Dünyayla öznel ilişki – Bireycilik	Genel iradeden bireysel referans noktalarına

Ailelerin etrafında organize olduğu referans noktaları bir kuşaktan diğerine değişmiştir. Bu değişimler özellikle bireyin statüsünü, eğitim tarzını, ilişki kurallarını ve çocuğun özgürleşme biçimini etkilemektedir. Aşağıda, iki kuşak üzerinde yapılan gözlemler içindeki dayanak noktaları belirtilerek bu değişim eksenleri tek tek ele alınmaktadır. Bu farkların mevcut sosyokültürel mutasyonları ne ölçüde doğruladığı da hatırlatılmaktadır.

Bireyin statüsü

Bir kuşaktan diğerine ebeveynin aile bünyesindeki egemenliği silikleşmektedir. Temel bileşenler analizi, ebeveyn karakteristiklerinin bugün artık aileyi tanımlayan temel faktörleri oluşturmadığını göstermektedir. Şu anda aile ortamını belirleyen, çocuğun betimlemesine bağlı göstergelerdir. Diğer bir ifadeyle, ebeveyn figürü çocuk lehine silinmektedir. Çocuklar ailelerinin sembolü haline gelmiştir. Bu değişim, postmodernitede öznenin ifadesine (öznelleştirme) giderek daha fazla önem verilmesini açıklamaktadır. Bu seyir, ebeveynlerin çocukları kendini gerçekleştirmenin değerlerine teşvik ettiği ailelerin tamamını etkilemektedir.

Eğitim tarzı

Bir kuşaktan diğerine ebeveynler çocuklarını farklı şekilde eğitmektedir. Öğrenmede birinci kuşağın aileleri temelde hedefin gerçekleştirilmesine ve çevreye hâkimiyete odaklanmaktadır. Öncelik verilen eğitim tarzı ussaldır: Etkinliği düzenlemek, çocuğu teşvik etmek, ona kılavuzluk etmek ve etkinlik tamamlanıncaya kadar onu desteklemek söz konusudur. Etkileşim çocuğa yararlı olduğunda, bir sinerji biçimini almaktadır. Bu durumda ebeveyn davranışlar bakımından çok sayıda ve çeşitli eğitsel kaynağa başvurmaktadır. *A contrario*, etkileşim çocuğun performansları üzerinde olumsuz bir etkiye yol açtığında, sınırlamaya dayalı bir eğitim dinamiği kurulmaktadır. Ayrıcalık verilen davranışlar temelde, dayatma ve olumsuz pekiştirmeye ilişkindir. Birinci kuşağın aileleri tarafından benimsenen hareket tarzı, öğrenme ebeveyn tarafından peş peşe yapılandırılmış aşamalar şeklinde düzenlendiği ölçüde işlemseldir. Son olarak, bu öğrenme biçiminin nihai hedefi, talep edilen görevi yerine getirmektir. Bu yerine getirme, öğretim etkinliğinin başarısını değerlendirmeye olanak veren performans edimidir.

İkinci kuşağın ailelerinin farklı bir eğitim biçimi vardır. Eğitsel etkileşimde kişisel boyuta ayrıcalık verirler. Çocuğun kendi-

ni gerçekleştirmesi, ebeveynlerin temel hedefidir. Deneyim, şefkatli bir yakınlığı, ebeveynin benimsediği tutum ve davranışlarla çocuğa saygı gösterilmesi ve görüşlerinin önemsenmesini güvence altına almalıdır. Bu öğrenme biçiminde duygu önemli bir rol oynamaktadır. Ebeveynin uyandırıp, kışkırttığı bağlılık ve kabul duyguları, çocuğun denemeye ve öğrenmeye açıklığını artırmaktadır. Bu eğitsel bağlam nesneye hâkimiyeti ikinci plana atmaktadır. Önemli olan artık görevin yerine getirilmesi değil ama yarattığı duygu ve yol açtığı ilişkinin niteliğidir. Burada görev artık eskisi gibi kendi başına bir erek değil, bir araçtır.

İki kuşakta bir eğitimden bir diğerine geçiş, topluluğun savunduğu eğitsel değerlerdeki bir değişimi yansıtmaktadır. Modernist toplumda, öğrenme ilerlemeyi hedeflemektedir. Çocuğa öğretmek, çevreye hâkimiyetini iyileştirmesine olanak vermektir. Sonunda bu hâkimiyet insanlığın refahının artmasına katkıda bulunmaya olanak vermektedir. Modern eğitimin yetiştirmek istediği yetişkinlerle ilgili yaklaşımı budur. Buna karşılık postmodern eğitim kişinin kendini gerçekleştirmesini göklere çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, öğrenmeyi, öznenin bağlılık, kabul gibi temellerini etkileyen değerlerle, bu değerlerden doğan duyguya dayamaktadır. Öznenin bundan sağladığı duyguların hazzı, postmodernitenin eğitimini, hazcılığın çerçevesine sokmaktadır.

İlişki kuralları

Aile bünyesinde yapılan gözlemler, aile içi ilişkilerin bir kuşaktan diğerine farklı kuralları izlediğini saptamamıza olanak vermektedir. Birinci kuşağın ebeveynleri çocuklarıyla gerçekleştirdiği eğitsel deneyimlerde bir kılavuzluk rolü oynamaktadır. İzlenecek yolu işaret etmekte ve kendilerini model olarak ortaya koymaktadır. Çocukla mesafe gereklidir. Mesafe, model ile modeli takip eden çocuk arasında kendini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, ebeveyn ve çocuk farklı konumdadırlar: Yetişkin çocuğuna naklettiği bir bilgiye sahiptir. Bu eşitsizlik eğitsel ilişkileri bir güç ilişkisi içine sokmaktadır. Yetişkinin harekete geçirdiği ussal öğrenme, ona büyük bir otorite vermektedir: etkinlikleri yönetmekte, yapılacak doğru tercihleri, benimsenecek uygun hareket tarzını kanıtlarıyla açıklamaktadır. Bu perspektifte, argümentatif süreçten yararlanılması, ebeveyn otoritesini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

Buna karşılık, ikinci kuşağın aileleri, çocukla ilişkilerinde tümüyle farklı bir profil ortaya koymaktadır. Öğrenme edimlerinde, ebeveyn kılavuzluk yapmaktan ziyade çocuğa destek olmaktadır. Bu, yetişkinin etkinliğin inisiyatifini çocuğa verdiği ve verilecek cevapları önceden vermeksizin ya da yönlendirmeksizin sorgulamasına eşlik ettiği anlamına gelmektedir. Görüş alışverişi daha eşitlikçidir: Yetişkin ve çocuk bilinen bir gerçeğin oluşturulmasını paylaşmaktadır. Böylece daha büyük bir yakınlık içinde etkileşimde bulunmaktadırlar. Öğrenme anlarına artık güç ilişkileri değil ikna ilişkileri öncülük etmektedir. Gerçekten de çocukla ilişkilerde eşitlik kaygısı, yetişkini, otorite ifadelerini azaltmaya itmektedir. Bu durumda ebeveyn, tartışmaya yer bırakmayan argümantasyondan çok, daha retorik olan müzakereye ayrıcalık vermektedir.

Yeni ilişki kuralları, postmodernitenin ikinci kuşağın aileleri üzerindeki etkisini kanıtlamaktadır. Bu kurallar, modernitenin ilkelerinden birini oluşturan evrensel açıklama aleyhine bireysel sorumluluk duygusuna ayrıcalık vermektedir. Genç ebeveynler kuralların müzakeresini teşvik etmektedir. Eğitsel etkinliklerde salık verdikleri eşitlikçi tarz, çocuğun özerkliğinin gelişmesini garantileyen sorumluluk paylaşımına büyük bir önem verdiklerini göstermektedir. Buna karşılık, birinci kuşağın ebeveynleri, iyi örneği ve çevreye hâkimiyetin en iyi şeklini gösteren usçu kılavuzlar gibi konumlanmaktadır. Aile bünyesinde, ebeveyn her edimin ve her şeyin ne olduğunu gösteren evrensel açıklama modelinin cisimleşmiş halidir.

Çocuğun özgürleşmesi

Aile ortamının oynadığı rollerden biri, üyelerinin ve özellikle de çocuğun gelişimini teşvik etmektir. Aileler içinde yapılan

gözlemlerin ardından, çocuğun gelişimine katılmanın kuşaklara göre farklı yollar izleyebileceğini tespit ettik. Birinci kuşağın ailelerinde ebeveynler geliştirici pratiklere odaklanmıştır. Diğer bir ifadeyle, bireyi özgürleştirmeye olanak veren, eylemdir. İnsan eyleyerek öğrenir. Çevrenin deneyimlenmesi, bu geliştirici yaklaşımın temel ilkelerinden biridir. Dünyayla, hâkimiyet stratejilerinin öğrenilmesi ve iyileştirilmesine dayalı nesnel bir ilişki kurmak söz konusudur. Yetişkin, çocuğun bu hâkimiyeti öğrenmesine aktif bir şekilde katkıda bulunmaktadır. Bu iki partner arasında, her birinin, toplumun bütüncü kavranışında olduğu gibi oldukça belirli bir yer işgal ettiği, etkileşimli bir dinamik oluşmaktadır.

Genç ebeveynler için, çocuğun özgürleşmesini kolaylaştıran, her şeyden önce ilişkinin niteliğidir. İlişkinin aktörlerinin eşitliği, karşılıklı saygı ve kabul, çocuğun gelişimine katkıda bulunan temel değerledir. Çevreyle ve diğerleriyle ilişkinin yolu öncelikle deneyimin yol açtığı duygudan geçmektedir. Bu dünyayla ilişki tipi, dramatürjik olarak tanımlanmıştır. Bireye kendi kişisel, hatta öznel varlığını öne çıkarma imkânı veren bir ilişki biçimi söz konusudur. Bu bağlamda, yetişkinin çocuğun özgürleşmesindeki rolü, gencin özerkliğine odaklanmaktadır. Çocukla ilişkilerinde, ebeveyn, temelde bağımsızlığı, inisiyatifi ve katılımı teşvik etmeyi hedeflemektedir.

Özgürleşmenin modernist kavranışı, birinci kuşağın ailelerine özgüdür. Bireysel çıkarı grubun varoluşuna bağımlı kılan bir genel iradeden doğar. İlerlemenin nedeni toplumu bütün olarak ilgilendirmektedir. Birey, toplumsal ilerlemeyi ya da refahı teşvik etmeye katkıda bulunmaktadır. Buna karşılık, ikinci kuşağın aileleri çocukların özgürleşmesine ilişkin postmodern bir yaklaşım içindedir. Çocuğu kendi kendini gerçekleştirmeye itmekte ve bireysel sorumluluk duygusunun gelişimini teşvik etmektedir. Bu çok sayıdaki boyut, çocuğun özgürleşmesinin bugün genel iradeden çok bireysel referans noktalarına dayandığını göstermektedir.

Değişim bölgeleri

İki aile kuşağını birbirinden ayıran farkları değerlendirmek ne ölçüde mümkündür? Yapılan farklı ayırma analizlerinin cevap verdiği soru budur. İki evreden sonra bu değerlendirme yapılmıştır. İlki, değişkenlerin tamamından hareketle kuşaklar arası farkı incelemektedir. İkincisi, iki aile kuşağını karakterize eden değişken kategorilerinin her birini (mesela: davranışlar, tutumlar, kişilik faktörleri, okulda öğrenilenler, vs) ayrı ayrı dikkate alarak farkları test etmeye olanak vermektedir. Diğer bir ifadeyle, ilk hareket tarzı ailelerle ilgili toplanmış karakteristiklerin tamamının ayırma analizini değerlendirmeye olanak verirken, ikinci analiz diğerlerinden bağımsız olarak her değişken grubunun ayırma gücünü mercek altına almaktadır. Aşağıda, bu iki evre sonunda elde edilen sonuçlar sentez şeklinde ele alınmaktadır.

Aile portrelerinin ayrımı

Değişkenlerin bütününe dayanan ayırma analizleri, iki aile kuşağının çok belirgin bir şekilde birbirinden ayrıldığını göstermektedir. Belirlenen değişkenlerin ayrıma gücü önemlidir. Yapılan gözlemlere dayanarak, tüm ailelerin asıl gruplarına ait olduğunu önceden söylemek mümkündür. Diğer bir deyişle, kaydedilen sonuçlar aile kuşaklarını birbirinden ayırmaya olanak vermektedir.

İki kuşak boyunca ailelerin en iyi şekilde sınıflandırmasını gerçekleştirmeye olanak veren göstergelerin tamamı içinden dört tanesi seçilmiştir. Bunlar hem 5 yaşındaki çocuğun gelişme performanslarını hem de ebeveynlerin benimsediği eğitim profili tipini karakterize etmektedir. Analizin bu evresinde, yetişkinlerin kişisel ve sosyal boyutuna bağlı hiçbir karakteristiğin kuşaklar arasında ayırıcı bir öğeyi oluşturmadığını belirtmek gerekir. 7 yaşındaki çocuğun ölçülen okul başarıları için de aynı şey geçerlidir. Okul performansları ile ilgili olarak, mevcut boylamsal incelemenin önceki evreleri (Pourtois, 1979;

Desmet ve Pourtois, 1993), çocuğun gelişiminin ölçümünün, okulda edindikleri üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu iki veri tipi güçlü bir bağıntı içindedir. Ayırma analizleri çerçevesinde, bu iki bilgi kaynağı birbirine eklenmektedir. Analiz, çocukların bazı gelişme göstergelerine dayanarak kuşakları ayırıyorsa, okulda edindikleri ile ilişkili bilgiler gereksiz olduğundan, okulda edinilenlerin ayırma analizinin ardından ikinci sırada konumlandırılmaları mümkündür.

Öte yandan, en ayırıcı değişkenler arasında, ebeveynlerin kişisel ve toplumsal uyum faktörlerinin ve kişilik özelliklerinin eksikliği de fark edilmektedir. Böylesi bir saptama, kişinin asli karakteristiklerinin, bir kuşaktan diğerine ortaya çıkan değişimler tarafından daha az değiştirileceğini göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, kişilik ve ebeveynlerin uyum biçimi bir kuşaktan diğerine pek az değişecektir. Diğer şeylerin yanı sıra bir kuşaktan diğer kuşağa kişilik özelliklerinin etkisini gösteren araştırmalarda aynı sonuçla karşılaşılmaktadır (Gerris, 1998; Roskam, 2000).

Değişken kategorilerine göre ayrım

Aile bünyesinde yapılan gözlemler dokuz kategoride toplanabilir. Şu değişken grupları söz konusudur:

1. Eğitsel davranışlar (sekiz değişken);
2. Eğitsel tarzlar (iki değişken);
3. Olumlu eğitsel tavırlar (on değişken);
4. Olumsuz eğitsel tavırlar (beş değişken);
5. Eğitsel tutumlar (dört değişken);
6. Kişilik özellikleri (altı değişken);
7. Toplumsal ve kişisel uyum faktörleri (dört değişken);
8. Çocuğun gelişmesinin ölçümü (dokuz değişken);
9. Çocuğun okulda edindiklerinin düzeyi (iki değişken).

Her değişken grubunda yapılan ayırma analizleri öncelikle iki aile kuşağını ayıran kategorileri saptamaya olanak vermiştir.

Elde edilen sonuçlar, dokuz kategoriden altısının kuşaklar arası farkı belirgin bir şekilde ortaya koyduğunu göstermektedir. Bir değişken grubu, iki kuşağı belirgin bir şekilde ayırmaya da olanak vermektedir. Olumsuz eğitsel tavırlar söz konusudur. Topluca bakıldığında, yedi değişken kategorisi kuşaklar arası değişimin belirtileri olarak görülebilir. Bunlar, bir kuşaktan diğerine dönüşümlere maruz kalan aile gözlem bölgelerini belirtmektedir. Yalnızca iki değişken kategorisi aile gruplarını birbirinden ayırmamaktadır. Bunlar eğitim tarzı ve ebeveynlerin kişisel ve toplumsal uyumunun ölçülmesi değişkenleridir. İki kategorinin, ailenin kuşaklar arası süreklilik gösteren karakteristikleri bölgelerine benzediğini düşünmekteyiz.

Toparlarsak, değişken grupları üzerindeki analizler, art arda gelen kuşakların farklılaştığı yönündeki konjonktürel hipotezi doğrulamaktadır. Gerçekten de, ailevi gözlemlerin üçte ikisi (dokuz değişken kategorisinden yedisi) iki kuşağı birbirinden ayırmaya olanak vermektedir. Bu göstergeleri, kuşaklar arası değişim bölgeleri olarak görmekteyiz. Buna karşılık, aile ortamına ilişkin değişken kategorilerinin üçte biri (yani dokuz kategorinin ikisi) hiçbir kuşaklar arası ayrıma olanak vermemektedir. Bu göstergeler, bir kuşaktan diğerine bir sürekliliği yansıtan aile gözlem bölgelerini oluşturmaktadır.

Ayırıcı kabul edilen yedi değişken kategorisi, ailelerin % 85,3'ünü kendi aidiyet gruplarında sınıflandırmaya olanak vermektedir. Bir başka deyişle, ailevi özel gözlem bölgeleri ile ilgili olarak yapılan kuşaklar arası farkların değerlendirilmesi, on durumdan sekizinde her bir ailenin hangi kuşağa ait olduğunu önceden söylemeye olanak vermektedir.

Bununla birlikte, kestirim gücü bir kategoriden diğerine değişmektedir. Gerçekten de bazıları diğerlerine göre daha ayırıcıdır. Üç değişken kategorisi çok yüksek bir kestirime erişmektedir. Öğretim davranışları, olumlu eğitsel tavırlar ve çocuğun gelişmesine ilişkin ölçümler söz konusudur. Bu kategorilerin her biri ailelerin % 94,4'ünü asıl gruplarında sınıflandırmaktadır. Somut olarak, bu yalnızca iki ailenin yapılan öngörüye uymadığı anlamına gelmektedir. Tersine, olumsuz tutum-

ları bir araya toplayan kategori, ailelerin % 72,2'sini ait oldukları kuşağa göre doğru bir şekilde sınıflandırmaya olanak vermektedir. Kestirim gücü belirgin bir ayırma eşiğine ulaşmakta ama en ayırıcı değişkenler kategorisinde kaydedilen sonuçların açık bir şekilde altında kalmaktadır. Somut olarak, sergiledikleri olumsuz tavırlar göz önüne alınarak on aile doğru sınıflandırılmamıştır. Bu, ebeveynlerin eğitim pratiklerinin çoğu, öğretim davranışları ve olumlu tavırlarda olduğu gibi bir kuşaktan diğerine ciddi değişimlere maruz kalmışsa da, olumsuz tavırların daha yüzeysel değişimlere maruz kaldığı anlamına gelmektedir. Gerçekten de, sonuçların da gösterdiği gibi, bu tavırlar bir kuşaktan diğerine hissedilir şekilde farklılaşmaktadır ama bu değişim, ebeveynlerin eğitsel pratiklerine ilişkin diğer göstergeler durumunda olduğundan açık bir şekilde daha az radikaldir. Bu sonuçlar, pratiklerin aktarımı ile ilgili incelemelerin çoğunda gözlemlenen eğilimi doğrulamaktadır. Genelde geriye dönük bu incelemeler, çocuğun kendini gerçekleştirmesi üzerinde olumsuz bir etki yapan ebeveyn pratiklerinin, bir kuşaktan diğerine aktarılmaya en açık şeyler olduğunu göstermektedir (Putallaz, 1998; Hellinckx, 2001).

Son olarak, sunulan sentez tablo, iki aile kuşağı arasında yüksek bir ayırma potansiyeline sahip sınırlı bir değişken dizini vermektedir. Toplamda, analizin farklı evrelerine dahil edilmiş 50 değişkenden 16'sı seçilmiştir (yani değişkenlerin % 32'si). En bariz kuşaklar arası farkları ortaya koymaya olanak veren seçilmiş göstergeler söz konusudur. Bu değişkenler, bir kuşaktan diğerine iç içe geçmiş mutasyonlara en duyarlı gözlemler olarak kendini göstermektedir.

İKİNCİ HİPOTEZİN DOĞRULANMASI

Kaydettikleri sonuçlara bağlı olarak aileler birbirine göre konumlanmaktadır. Her değişken için aileleri kendi birbirinden ayıran farklar göz önüne alındığında, aynı kuşak içinde bir konum yapısı ortaya çıkmaktadır. Yapısal varsayım, ailelerin işgal

ettiği konumun dengesine dayanmaktadır. Bu dengenin bir kuşaktan diğerine olduğu gibi muhafaza edildiği ön varsayımında bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle, aileleri birbirinden ayıran farkların iki kuşak boyunca yinelendiğini ileri sürmektedir. Kısacası, ailelerin kendi içlerindeki konumlanışında bir süreklilik vardır.

Verilere binominal test uygulanması, bu yapısal hipotezi doğrulamamıza olanak vermiştir. Sonuçlar, ailelerin kendi içlerinde işgal ettikleri konumların, ölçülen göstergelerin büyük kısmında aynı kaldıklarını göstermektedir. Bu, iki kuşak boyunca meydana gelen mutasyonlara rağmen, ailelerin bir kuşaktan diğerine aynı konumları muhafaza ettiği anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, aileler bir kuşaktan diğerine konjonktürlere göre farklılaşırken yapılara göre istikrarlı kalmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, her bir göstergeye bağlı olarak iki kuşak boyunca ailelerin konumlanışının karşılaştırılması sonucunda elde edilen sonuçlar toplu bir şekilde gösterilmektedir. İki kuşak arasında hiçbir süreklilik belirtisi göstermeyen değişkenler, sentezde belirtilmemiştir. Belirgin bir kuşaklar arası sürekliliği ortaya koyan değişkenler, en azından, *p.05* olarak saptanmış bir olasılık eşiğine denk düşen değerlere ulaşmaktadır. Bazı süreklilikler, çok belirgin olarak görülebilir. Bu durumda, olasılık eşiği *p.01*'in altındadır. Bu sonuçlar, toplu tabloda birbirinden ayrılmıştır.

Dikkate alınan 50 değişkenden 36'sı bir kuşaktan diğerine bir sürekliliği gözler önüne sermektedir. Diğer bir ifadeyle, gözlemlenen göstergelerin % 72'si, ailelerin iki kuşak boyunca kendi aralarında aynı konumları muhafaza ettiğini göstermektedir. Değişkenlerin yalnızca küçük bir bölümü (50 değişkenden 14'ü, yani % 28'i) kuşaklar arası süreklilik olgusuna katılmamaktadır.

Tüm değişken kategorileri ailevi konumlanışın sürekliliğine aynı şekilde katılmamaktadır. Kimileri diğerlerine kıyasla iki kuşak boyunca daha büyük bir yapısal istikrar göstermektedir. Her iki kuşağın aileleri üzerinde iki tip gözlem yapıldığını hatırlatalım. Bir yanda, ebeveynler birçok betimlemenin konu-

İki Kuşak Boyunca Yapısal Süreklilikler

Göstergeler	Değişkene göre kuşaklararası süreklilik (p.05'den p.01'e)	Değişkene göre kuşaklararası süreklilik (p<.01)	Toplam
Davranışlar (8 değişken)	- Dayatma - Geliştirme - Kişileştirme - Olumlu pekiştirme	- Olumlu duygusallık	5/8
Eğitim tarzları (2 değişken)	- Olumsuz eğitim biçimi		1/2
Olumlu tavırlar (10 değişken)	- Çocuğun kapasitelerini dikkate alır - Çocuğun düşünmesini teşvik eder - Çocuğa önem verir ve/veya saygı gösterir - Açıklamaya ve kanıtlamaya odaklanır	- Olumlu yönde destekler	5/10
Olumsuz tavırlar (5 değişken)	- Bilgi ve kontrole dayanır - Çocuğun kapasitelerini dikkate almaz	- Yetersizliğini ve kaygısını ifade eder - Düzeltici pekiştirmelerde bulunur	4/5
Eğitsel tutumlar (4 değişken)		- Güven/güvensizlik	1/4
Kişisel ve toplumsal uyum (4 değişken)	- Ailevi adaptasyon - Sağlık adaptasyonu - Sosyal adaptasyon - Duygusal adaptasyon		4/4
Kişilik faktörleri (6 değişken)	- Hâkimiyet/boyun eğme - Dışadönüklük/dışadönük olmama - Güven/kuşku - Ergetik gerilim	- Ego gücü	5/6
Çocuğun gelişimi (9 değişken)	- Zekâ katsayısı - Karmaşık bir figürün çizimi - Karmaşık bir figürün hafızadan çizimi - Artikülasyon	- Temel kavramlara hâkimiyet - Çöpadam çizimi - Horst harfleri - Kohs küpleri - Resim hafızası	9/9
Okulda edinilenler (2 değişken)		- Okuma alanındaki başarı - Cebirdeki başarı	2/2
Fark toplamı	23	13	36/50

sunu oluşturmuştur. Haklarında toplanan veriler göstergelerin daha büyük bir kısmını (% 78) oluşturmaktadır. Öte yandan, diğer bir bilgi grubu çocuklarla ilgilidir. Bu veriler, göstergelerin daha küçük bir kısmını (% 22) temsil etmektedir.

Çocuğa ilişkin verilerle ilgili olarak, analiz, tüm göstergelerin bir kuşaktan diğerine bir sürekliliği gözler önüne serdiğini doğrulamaktadır. Bu saptama, 5 ve 7 yaşındaki çocukta yapılan ölçümler için de geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, zihinsel, kavramsal ve araçsal gelişimleri düzeyinde çocuklar arasında var olan farklar iki kuşakta yinelenmektedir. Aynı istikrarlılık saptaması, okulda edinilenleri ölçen değişkenler için de yapılmalıdır. Okuma alanındaki başarı ve aritmetik performansları için çocuklar arasında saptanan farklar, bir kuşaktan diğerine devam etmektedir. Okul performanslarına ilişkin göstergeler durumunda, süreklilik çok önemli bir düzeye erişmektedir. Analizimizin sonuçları, toplumsal bütünleşmenin niteliği ile ilgili yapılmış çok sayıda incelemeyi, karşıt toplumsal ortamlara bağlı olarak okulun gereğinden fazla ayırıcılığını ortaya koyan incelemeleri (Bourdieu, 1979; Pourtois, 1979; Pourtois ve diğ., 1984; Poutois ve Desmet, 1993 ve 2004; Charlot, Bautier ve Rochex, 1993) desteklemektedir.

Ebeveynlerle ilgili olarak elde edilen sonuçlar iki kısma ayrılabilir: Bir yanda, eğitsel verilerle ilgili sonuçlar ve diğer yanda, kişisel ve toplumsal boyutlara dayanan analizler. Bu ikinci kısımla ilgili olarak, ailevi konumların karşılaştırması, tüm kişilik özelliklerinin yanı sıra tüm kişisel ve toplumsal uyum faktörleri için iki kuşak boyunca bir sürekliliği gözler önüne sermektedir. Diğer bir ifadeyle, aynı kuşağın ebeveynleri arasında kendini gösteren kişilik ve uyum farkları, sonraki kuşakta kendini yeniden üretmektedir.

Eğitsel pratiklerin ve tutumların yapısal analizi, bize çelişkili bilgiler vermektedir. Ebeveynlerin öğretim pratiklerine ilişkin değişkenlerin tümü (davranışlar, tarzlar ve tavırlar) eğitsel yapının kuşaklar arası sürekliliğini göstermektedir. Gerçekten de, eğitsel pratiklerin büyük kısmı (% 70) iki kuşak boyunca yapısal istikrar olgusuna katkıda bulunmaktadır. Diğer bir ifa-

deyle, ebeveynlerin yukarıdaki tabloda ortaya konan pratiklerin birine görece fazla ya da eksik yatırım yapması, bir kuşaktan diğerine devam etmektedir. Örneğin, çok sayıda geliştirici davranış ortaya koyan ailelerin, ebeveyn olunca diğer ebeveynlere kıyasla daha fazla bu davranış tipini gösteren çocukları vardır.

Bu saptama, dikkate alınan göstergelere bağlı olarak nüanslar kazanacaktır. Gerçekten de, yapısal sürekliliklerin, olumsuz pratiklerle ilgili olarak, diğer davranış göstergelerindekine kıyasla daha önemli olduğu görülmektedir. Böylece çocuk üzerinde olumsuz bir etki yapan beş tavırdan dördü, iki kuşak boyunca aile bünyesinde aynı yapıyı sürdürmektedir. Olumsuz eğitim tarzının kuşaklar arası sürekliliği bu sonucu doğrulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, olumsuz tavırlar, birçok kuşak boyunca ebeveynlerin eğitsel tavrını karakterize ettikleri ölçüde, ailelerin güçlü bir yapısal kimliğini oluşturmaktadır.

Buna karşılık tutumlar, kuşaklar arası süreklilik varsayımını çürütür görünmektedir. Tek bir tutum iki kuşak boyunca yapısal istikrar göstermektedir (güven/güvensizlik). Diğer davranma yatkınlıkları, ebeveynlerin bir kuşaktan diğerine tavır değiştirdiğini doğrulamaktadır.

ÜÇÜNCÜ HİPOTEZİN DOĞRULANMASI

Şimdiye kadar yapılmış olan farklı kuşaklar arası karşılaştırmalar, bir kuşaktan diğerine geçişin çelişkili bir toplumsal olguya eşlik ettiğini göstermektedir. Bir yandan, aileler toplumsal mutasyonlara bağlı konjonktürel değişimler yaşamaktadır. Öte yandan, iki kuşak boyunca birbirlerine göre aynı konumları işgal etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, değişimler ve süreklilikler kuşaklar arası aktarımda bir araya gelmektedir.

Üçüncü hipotez, aktarımın paradokslarının bireylerin psişik yaşantısına yansıdığı ön varsayımında bulunmaktadır. Bu durumda, yaşanmış toplumsal çelişkilerin, saptanabilir psişik çatışmalara yol açtığını düşünmekteyiz. Kuşaklar arası değişimlerin ve sürekliliklerin ayrıcalıklı tanıkları olarak genç ebeveynler, bir açıklama mülakatı vasıtasıyla yaşantılarını bizimle paylaşmıştır. Bu mülakatın içeriği, klinik sosyolojinin kuramsal kavramlarının yardımıyla şifreleri çözülen yaşanmış psişik çatışmaların öyküsel anlatımını oluşturmaktadır.

Mülakatların içerik analizi, psişik çatışmalar karşısında genç ebeveynlerin gösterdiği üç tepki tipini ortaya koymaktadır. Ya çatışmalar sonuçlanmamaktadır, ya nakledilmektedir ya da yönetilmektedir. Bu üç işlemde iş başında olan mekanizmaları kısaca hatırlatalım.

Sonuçlanmamış çatışmalar

Yer değiştirme sendromu

Değişim çağrıları ile süreklilik gereklikleri arasında kararsız kalan birey, aile örgütü bünyesinde kökten farklı iki tavır benimseyebilir. Birinci durumda, genç ebeveyn ego idealinin özlemlerini takip eder: Değişim kendini gösterir, birey kendini gerçekleştirme hevesini tatmin eder. Bununla birlikte, aile köklerinden kopuş yaşanmasının ardından ebeveynlere karşı bir suçluluk duygusu belirir. Bu durumda yetişkin yer değiştirmesi, yönelimini üstlenme isteği ile ailevi bağlarını yeniden kurmak için gösterdiği çabalar arasında bölünür. Aciz durumdaki genç ebeveyn yer değiştirme sendromuna bağlı bir acı ifade eder.

Yerleşme sendromu

Bireyin yaşadığı kuşaklar arası değişim ile süreklilik arasındaki kararsızlık, bir araçlaşmış egonun ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu durumda, genç ebeveyn süperegoya özgü buyruklara yanıt vermeyi seçer. Ailevi seyrine uygun olarak yetişkin süreklilik içinde aldığı modelleri yeniden üretir. Geçtiği yola çevrilen bakış, genci, takip ettiği idealleri terk etmesiyle değişim istemezliğini saptamaya iter. Ego idealini bir kenara attığı-

nı fark eden yetişkini bir utanç duygusu sarar. İstemeden üstleneceği bir tarih ile miras aldığını kaybetmek pahasına yaratacağı tarih arasında, birey, yerleşme sendromuna özgü bir acı ifade eder.

Çatışmaların nakli

Psişik çatışmaların çözülmesi, nakil yoluyla gerçekleşebilir. Aktarımın değişiminin ve sürekliliğinin yol açtığı iç çatışma, bir dış unsura taşınır. Bu durumda, miras alınan aile örgütü modeli söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, psişik çatışma, miras alınan sistem aleyhine çözümlenir. Böylece birey, tarihine eşlik eden değişimlere yanıt vermek amacıyla aile örgütünü yeni yaşam planına uyarlamayı seçer.

Çatışmaların yönetimi

Aktarımın psişik çatışmalarının yönetimi, eski ile yeninin, süreklilik ile kopuşun bir arada var olmasına olanak verir. Bireysel tarihselliğin bu özelliği, miras olarak alınan aile örgütü modelini, kendini gerçekleştirme arzusunun gerçekleştirilmesiyle bütünleştirerek muhafaza etmeyi teşvik eder. Burada bir düşünümsellik çalışması gerekir. Gence, mirasın, ego idealinin hoş göremeyeceği kısımlarını gözden geçirerek araçsal durumunu kabul etme olanağı verir.

SENTEZ

Üç hipotez, mevcut araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu hipotezlerin doğrulanması, öncelikle kuşaklar arası aktarımın çelişkili sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bir kuşaktan diğerine geçiş, tıpkı sosyokültürel mutasyonlar gibi aileleri dönüştürmektedir. Eşzamanlı olarak, bu geçiş süreklilik içinde gerçekleşmektedir. Gerçekten de, iki kuşak boyunca aileler toplumsal alanda aynı konumlanışı muhafaza etmektedir. Böylece kuşaklar arası aktarım, kopuş ve süreklilik olgularını eklemleyen bir ikili sarmal hareketinden oluşmaktadır.

Aktarımın bu paradoksal hareketi, genç yetişkinlerin yüz yüze geldiği psişik çatışmalara yol açmaktadır. Aktarımla ilgili ortaya konan anlatısallık, çatışmalardaki farklı tepki biçimlerini örneklemektedir. Çatışmaların nakli ya da yönetimi, ayrıcalıklı çözümler olarak kendini göstermektedir. Bununla birlikte, acı bazen, psişik çatışmalarına bir yazgı gibi boyun eğen gençlerin tarihselliğinde bulunmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

"Bir yaşamın uzun süresi incelendiğinde, öngörülebilecek olan... sürprizlerdir!"

– B. Cyrulnik

YAPI NAKLİNİN GERİLİMLERİ

Muhafaza etmek için değiştirmek

Mevcut araştırmanın sonunda elde ettiğimiz sonuçlar, birçok kuşak boyunca aileler arasındaki aynı mesafeyi muhafaza ederek toplumun değiştiğini göstermektedir. Bu iki hareketin (değişim ve muhafaza) eklemlenmesi, P. Bourdieu'nün (1979, s. 176-185) önceden ileri sürmüş olduğu yapı nakli hipotezini desteklemektedir. Bu hipoteze göre, toplumsal alan, bireyler ya da gruplar arasındaki ilk farkları muhafaza etmek için dönüşüyor gibi görünmektedir.

Toplum içinde, birey grupları, toplumsal olarak birbirlerine göre konumlanmalarına olanak veren alametifarikalar arayışındadır. Sosyal mutasyonların içinde yeni alametifarikalar belirmektedir. Yeni maddi sermayeler (emlak ve tüketim malları) ya

da sembolik sermayeler (diplomalar ve sosyo-profesyonel statüler) söz konusudur. O halde bireylerin en çok aranan alametifarikaların peşine düştüğü bir rekabet başlar. Bununla birlikte bu yarış, birey grupları arasında bir dizi diğerinin önüne geçme ve diğerine yetişmeye yol açar. Bu rekabetin sonunda yeni dengeleme gerçekleşir ve aradaki ilk farklar devam eder.

Kısacası yeni ayırıcılıklar arayışını ifade eden yer mücadelesi, gruplar arasındaki başlangıçtaki mesafelere ya da farklara uymaya olanak veren bir güç dengelemesiyle çözülür. Bu yeniden üretim olgusu, grupların birbirlerine göre işgal ettikleri göreli konum zaman içinde aynı kaldığı oranda homotetik bir gelişme olarak gerçekleşmektedir.

İki kuşak boyunca aileler yapı nakli ilkesini sürdürmektedir. Toplumsal değişimler meydana gelmekte ve ailevi ilişkiler alanını dönüştürmektedir. Bununla birlikte, ailelerin birbirlerine göre konumlanışları sürmektedir. Aşağıda bu dönüşümlerin doğasını tartışacağız. Kuşaklar boyunca yapı naklinin gerçekleşme şeklini ve onu yaşayan bireyler açısından yol açtığı gerilimi de mercek altına alacağız.

İdeolojik değişimler

Aile tabloları ile ilgili analiz, her kuşağın farklı konjonktürler yaşadığını göstermektedir. Bu farklar, temel sorular etrafında birbirine eklemlenmektedir: Kişilerin statüsü, eğitim süreçleri tercihi, aile içi yaşam kuralları, çocuğun özgürleşmesi. Bu sorular, bir kuşaktan diğerine kendini gösteren değişimi kanıtlayan farklı yanıtlar bulmaktadır. Bu durumda, ortaya çıkan yeni cevaplar, modern toplumdan postmodern değerlerin egemen olduğu bir topluma geçişi yansıtmaktadır. Farklı dünya görüşleri belirmektedir. Bu görüşler, her kuşağın yapılması, söylenilmesi, düşünülmesi ya da hissedilmesi iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış, adil ya da haksız, güzel ya da çirkin olduğunu düşündüğü şeyleri birbirinden ayırmaktadır (Bajoit, 2003, s. 57). Böylece özgül ideolojiler iletmektedir.

İki aile kuşağını birbirinden ayırmaya olanak veren aile tablolarının analizinde belirlenen on karakteristik, farklı ideolojilere gönderme yapmaktadır. Şimdi bu iki aile kuşağının her birinin hangi ideolojiye gönderme yaptığını saptayacağız.

Karşı karşıya gelen iki kültürel ideolojik model

İdeolojinin işlevi, bireylerin benimsediği toplumsal işleyişe meşru bir kültürel anlam vermektir (Bajoit, 2003, s. 51). Diğer bir ifadeyle, ideoloji, sosyal pratiklere, mesela okula gitme, çalışma, ev işlerini paylaşma, ebeveyn olarak davranma olgularına bir açıklama getirir. Bu açıklama kültürel bir anlam kazanır, yani kaynağını bir kültürel gruptan alan bir "anlatı" olarak kendini gösterir (Bajoit, 2003, s. 53). Bu anlatı, bir mit, sözlü bir gelenek, bir din, bir ütopya, bir yasa metni, bir yönetmelik gibi açık olabilir. Anlatı zımni de olabilir. Bu durumda, mesela ebeveynin çocuğunun gözü önünde sergilediği davranış ya da tutumlar üzerinden zımni bir şekilde aktarılan değerler söz konusudur. Anlatı, üstü kapalı bir biçimde, sofrada durma, estetik yargılama çerçevesinde güzel ya da çirkin bulunan şeyleri değerlendirme ya da söyleme biçimi gibi içselleştirilen, olma ve eyleme şekilleri halini alabilir.

Kültürel anlatı olarak ideoloji, bir sosyal pratiğin doğurabileceği sorulara bir yanıt verir. Getirilen cevaplar farklı yapılarda olabilir. Bu durumda bu cevaplar farklı ideolojileri belirtir. Örneğin eğitim pratiği farklı biçimlerde açıklanabilir. Kimileri, çevreye ve içinde yaşadığı dünyaya daha iyi bir şekilde hâkim olmasını diğerine öğretmek için eğitmek gerektiğini söyleyecektir. Diğer bazıları eğitmenin, diğerine kişiler arası ilişkiler yoluyla dönüşme, özgürleşme olanağı vereceği argümanını ileri sürecektir. Bu iki açıklama farklı ideolojilere aittir: İlki şeylerle ilişkilere (çevreye hâkimiyet) vurgu yapmaktadır; ikincisi kişinin kendini gerçekleştirmesi üzerinde durmaktadır. Farklarının ötesinde, ideolojik yanıtların ortak bir noktası vardır. Sorulmuş soruları, açık, temel olarak beliren kesinlemelerle kapatmayı hedeflerler. Diğer bir ifadeyle, sağduyunun tartışmayı reddettiği yanıtlar olarak kendilerini gösterirler. Böylece bir

ideolojik önermenin baş niteliği, kuşku götürmez, diğer bir ifadeyle, konu bile edilemez (Meyer, 1997, s. 147) ya da geçerli temel gelenek ve göreneklere göre kendi başına açık oluşudur.

İdeolojik anlatıların çeşitliliği, farklı kültürel modelleri göstermektedir. Bununla birlikte ideolojik söylemlerin çokluğu, saptamanın mümkün olduğu birkaç temel kültürel eksen etrafında birbirine eklemlenebilir. Literatürün gözden geçirilmesi (Bajoit, 2003, s. 57-63) dört temel kültürel modelin varlığını ortaya koymaktadır. Bu modeller, o veya bu zamanda toplulukların benimsediği ideolojik anlatıların bir tipolojisini oluşturmaktadır. Söz konusu dört kültürel tip şunlardır:

- güvenlikçi tipte kültürel modeller;
- mistik tipte kültürel modeller;
- teknik tipte kültürel modeller;
- kimliksel tipte kültürel modeller.

Belirlenmiş modeller içinden iki tanesi araştırmamızla daha az ilgilidir. Bunlar, güvenlikçi tipte bir ideolojiyi seçen kültürel yapılar ve mistik tipte kültürel modellerdir. Birinci ideoloji türü, fiziki tehdit problemine temel bir cevap oluşturmaktadır. Bu durumda, ötekiler kaygısı bilinçleri istila etmekte ve kişilerin fiziki güvenlik gereksinimini beslemektedir. İkinci kültürel biçim, mistik tipe denk düşmektedir. Manevi bir gereksinime yanıt veren bir ideoloji söz konusudur. Burada, dini cemaat toplumsal kaynaşmanın bağını oluşturmaya olanak vermektedir. Bir arada yaşamak, ortak bir inancı benimsemekle açıklanmaktadır.

Son iki kültürel model, incelememizin aile gruplarıyla doğrudan ilişkilidir. Gerçekten de bu modellerin her biri, o veya bu aile kuşağını açıklamaktadır. Bu iki toplumsal modeli aydınlığa kavuşturduktan sonra, hangi noktada iki kuşaktan birine uygun düştüklerini göstereceğiz. Bu uygunluk üzerinden, bir kuşaktan diğerine geçişte meydana gelen toplum değişimi açık bir şekilde belirecektir.

Üçüncü kültürel model, teknik ideolojiye göndermede bulunmaktadır. Topluluk tarafından ifade edilen, azami mal sağlamak amacıyla doğal çevreye egemen olma gereksinimine cevap verir. Bu ideolojinin temel meselesi ilerlemedir. Çevreye hâkimiyet ve çevrenin dönüştürülmesi, insanların refahını artırmaya olanak verir. Bu amaca ulaşmak için, bireylerin toplumsal örgütlenmeden ve teknik beceriden akılcı bir şekilde yararlanması gerekmektedir. Topluluğun toplumsal kalkınması bu ussallaştırmaya bağlıdır. Bilgi burada temel bir role sahiptir. İnsan, bilim uygulaması yoluyla doğal çevresini tanımayı başarır. Keza doğaya egemen olduğu ve onu dönüştürdüğü teknikleri geliştirmesine olanak veren de bilgidir. Çalışma böylece temel bir değer haline gelir. Topluluğun kendini gerçekleştirmesini ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlar. Bununla birlikte, çalışma nosyonu topluluğun gelişiminin gerçekleşmesine zahmetli bir karakter verir. İşte bu nedenle insan, çalışmanın güçlüklerini azaltmasına imkân verecek teknikleri ve bilgileri geliştirmeyi hedefler. Teknikçi kültürel modeller, hâkimiyet, ilerleme ve çalışma toplumsal dinamiğin anahtar sözcükleri olduğu ölçüde, materyalist değerler üzerine kurulur. Bu modeller esas olarak sanayi toplumlarında mevcuttur. Bu toplumlar uzun bir süredir varlık göstermektedir. Rönesans'tan itibaren kendilerini göstermeye başlar ve 18. yüzyılda İngiltere'deki ilk sanayi devrimiyle birlikte iyice otururlar. Şu anda batı medeniyetlerinin hâkim modellerinden birini oluştururlar. Dolayısıyla yaşam alanımıza ve ideoloji bakımından temsillerimize damgalarını vururlar. Şu anda yaygın bir şekilde kullanılan isimlendirmeye göre modernist addettiğimiz bir toplum kavrayışına denk düşerler (Lyotard, 1995; Touraine, 1993; Pourtois ve Desmet, 1997).

Dördüncü ve son kültürel model, kimliksel tiptedir. Bireyci bir ideolojiye ayrıcalık veren bir toplumsal işleyiş şekli söz konusudur. Bu kültürel modelin temel meselesi, bireylerin kendini gerçekleştirmesini teşvik etmektir. Bu kendini gerçekleştirme pek çok biçim alabilir. Kâh bir duygusal tatmini, kâh bir toplumsal yatırımı, kâh bir kimlik arayışını karşılayan bir sosyo-profesyonel kendini gerçekleştirme biçimini belirtir.

Bu farklı kişisel gelişme tiplerinin ortak noktası, bireyin kendi kendini gerçekleştirmesidir. Bu kendi kendini gerçekleştirme, belirli bir bireysel bağımsızlık ya da özgürlüğün güvenceye alındığı ön varsayımında bulunur. Bu nedenle, topluluk yaşamının meşruluğu artık güvenlikçi, metafizik ya da materyalist hedefler tarafından zorla benimsetilemez. Toplumun baş ilkesi, öznenin bütünlüğünü ve kendini gerçekleştirmesini sağlamaktır. Kuşkusuz bireysel özerklik mutlak değildir, topluluk yaşamı bir toplumsal bütünleşme biçimi gerektirir. Dolayısıyla kimliksel toplumsal modelin yönetiminin güçlüğü, birey ile toplum arasında bir dengenin korunmasında yatmaktadır. Bireyin, kolektif bir yaşam yaşayabilmek için sosyalleşmekle birlikte, kendini gerçekleştirecek kadar özgür olması gerekir. Kimliksel kültürel modelde bireyci değerler gözde konumdadır. Topluluk ancak bireysel özgürlükleri ve öznelerin kendini gerçekleştirmesini teşvik ediyorsa anlamlıdır. Bu ideoloji tipi, betimlemiş olduğumuz şekliyle toplumun postmodern kavranışına gönderme yapmaktadır.

Teknik modelden kimliksel modele

Bir kuşaktan diğerine, toplum, modernist bir vizyondan postmodernist bir kavrayışa geçerek değişmektedir. Toplumdaki değişime, daha kimliksel bir boyut için teknik modeli bir yana bırakan ideolojik bir mutasyon eşlik etmektedir. Bir kuşaktan diğerine gerçekleşen dönüşümler ideolojik seyri ortaya koymaktadır. Gerçekten de kuşaklar arası altüst oluşların, ussallaştırmanın egemenliğinden öznelleştirmenin egemenliğine geçişi doğruladığını gösterdik. İlerleme ideolojisi yerini bir hazcılık arayışına bırakmaktadır. Modernitenin evrensel açıklaması, bireysel sorumluluğun artırılmasıyla ikame edilmiştir. Son olarak, genel iradenin çıkarı, bireysel referans noktaları yararına geri çekilmektedir. Bu ideolojik mutasyonların, ailelerde kişilerin statüsü, eğitsel tercihler, ilişki kuralları ve çocuğun özgürleşme biçimi üzerinde yansımaları olmaktadır.

Modernite ve postmodernite, farklı iki ideolojik eğilimle birbirinden ayrılmaktadır. Bu eğilimlerin her birini nitelemek amacıyla, J. Habermas (1987) tarafından geliştirilmiş olan ve analizlerimizde daha evvel başvurmuş olduğumuz üç dünyayla ilişki tipinin kavramlarına başvurmaktayız. Dünyayla üç ilişki tipi mevcuttur: Nesnel, normatif ve öznel. Nesnel ilişki, kişinin olgular olarak belirttiği nesne ve olayların tamamını ifade etmektedir; normatif ilişki, toplumsal normların düzenlediği ilişkileri belirtmektedir; öznel ilişki, bireyin ayrıcalıklı bir erişime sahip olduğunu düşündüğü kişisel deneyimleri belirtmektedir. Habermasçı ayrımın biricik olmadığını hatırlatalım. Bu ayrım Hume, Descartes, Kant ve Hegel'den beri felsefe geleneğinde bulunmaktadır. Böylece insanın ele aldığı meseleler, üç çıkar merkezi çevresinde toplanmaktadır. Bunlar: Dünya (nesnel ilişki), öteki (normatif ilişki) ve kendi (öznel ilişki).

Saptadığımız ideolojik farklar, modernitenin nesnel bir ilişkiye (felsefi gelenekte dünya meselesine) vurgu yapma eğilimindeyken, postmodernitenin dünyayla öznel bir ilişkiye (felsefi gelenekte kendi meselesi) ayrıcalık verdiğini göstermektedir. İlk durumda, ilerleme davası ve çevre hâkimiyeti, topluluk yaşamının temel kozlarıdır. Kimliksel model durumunda, öznenin öne çıkması ve kendini gerçekleştirmesi her şeyden önemlidir.

İllusio'nun mutasyonları ve sonuçları

Moderniteden postmoderniteye, toplumsal alan dönüşmüştür. Söz konusu olan, yalnızca tekniklerin, ekonominin ve toplumsal ilişkilerin dönüşmesiyle açıklanan maddi yaşam koşullarındaki bir değişme değildir. Ayrıca değerlere, pratiklere, temsillere, tutumlara ve kişiliğe uzanan bir dönüşüm de söz konusudur. Böylece bir kuşaktan diğerine toplumsal aktörün olasılıklar alanı, yeni ideolojik ilkelere göre ciddi şekilde değişmiştir.

İdeolojik farklar, incelenen her kuşağın olma, eyleme ve düşünme biçimlerinde yer etmektedir. Dolayısıyla Bourdieu'nün "illusio" dediği (1994, s. 151-167) şeyi etkileme eğilimindedir. Illusio'nun bireylerin uğruna harekete geçtikleri ve adandıkla-

rı, değer verdikleri, diğer bir deyişle zahmete değer buldukları şey olduğunu hatırlatalım. Bir kuşaktan diğerine ideolojik değişimler ailelerin illusiosunu dönüştürmektedir. Dün, zahmete değer olan ilerlemeyken, bugün temel devindirici güç bireyin kendini gerçekleştirmesidir.

İllusio bir dönüşüme maruz kaldığında, tüm habitus sistemi bir başka yön alır. İleri yönelim, diğer bir deyişle şeyler, olaylar ve edimler ile ilgili bir öngörüde bulunup hazırlıklı olma şekli değişmektedir. Mevcut araştırmada bu değişim, modern bir toplumdan, postmodern bir topluma geçişin yol açtığı ideolojik dönüşümleri izlemektedir. Bu bakımdan, bir kuşaktan diğerine eğitsel pratikler arasında gözlemlenen farklar, eğitimdeki ileri yönelimin ve habitusun dönüşümlerini göstermektedir. Birinci kuşağın ebeveynleri, çocuğa daha iyi bir çevre hâkimiyetini aşılamayı hedefleyen çeşitli pratiklerin ussal ve işlemsel bir eklemlenmesinden yararlanırken, genç ebeveynlerin çocuğun kendini gerçekleştirmesini teşvik etmeyi hedefleyen geliştirici, kişiselleştirici ve duygusal eğitsel davranışlar üzerinde durduğunu hatırlatalım. Araştırmada elde ettiğimiz sonuçlar, aile içinde gözlemlenen alanların çoğunda ileri yönelimin ve habitusların değiştiğini ortaya koymuştur. Bilgi olarak, yalnızca kişisel ve toplumsal uyum ile olumsuz eğitsel tavırların aile kuşaklarını birbirinden ayırmaz bir görünüm içinde olduğunu hatırlatalım.

Yapının nakli

Bununla birlikte modernite ile postmodernite arasındaki toplumsal mutasyonlar, yapıların altüst oluşunun taşıyıcısı değildir. Gerçekten de, ailelerin kendi aralarındaki konumlanışlarının analizinin sonuçları, bir kuşaktan diğerine farkların dengesinin muhafaza edildiğini göstermektedir. Bu, ideolojik konjonktür dönüşse de, fark yapısının devam ettiği anlamına gelmektedir.

Diğer bir ifadeyle, habitus sistemi, sosyal ve ideolojik mutasyonlardan kaynaklanan dönüşümlere maruz kalmaktadır. Bununla birlikte, bu yer değiştirme aynı yönde olmaktadır: Toplumsal alan yeni bir değer sistemine bağlı olarak değişmektedir ama olma, eyleme ya da düşünme biçimleri ile ilgili olarak bireyler ya da birey grupları arasında aynı farklar devam etmektedir. Örneğin, mevcut araştırmada, eğitim habitusları ussal ve işlemsel bir biçimden, ilişkiye ve duyguya odaklı bir dinamiğe geçerek derinden dönüşmüştür. Buna karşılık, davranışların ve tavırların çoğunda, uzlaşmazlıklar iki kuşak boyunca aynı kalmaktadır. Örneğin, en dayatmacı ebeveynler, diğerlerine kıyasla görece daha dayatmacı ebeveynler haline gelen çocuklara sahiptir.

Eğitsel tutumlar dışında, gözlemlenen gösterge gruplarının tamamı, bu fark istikrarı olgusunu doğrulamaktadır. Oysa incelememizde belirlenmiş çok sayıdaki ailevi karakteristiğin, ailelerin toplumsal aidiyetlerinden güçlü bir şekilde etkilendiği bilinmektedir (Pourtois, 1979; Desmet ve Pourtois, 1993). Diğer bir ifadeyle, bir kuşaktan diğerine geçiş bir kültürel değişim ortaya koyuyorsa da, kuşaklar arası karşılaştırma toplumsal düzenin altüst olmadığını doğrulamaktadır. Gerçekten de ailevi konumların yapısal analizi, ailelerin iki kuşak boyunca aynı farkları muhafaza ettiğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla kültür değişimi saptaması, toplumsal yapının belirgin istikrarını önleyememektedir. O halde kuşaklar arası yeniden üretim olgusu, yapısal bir açıdan yaklaşıldığında güçlüdür.

Yaşanan mutasyonlara rağmen, ailelerin toplumsal konumunun sürekliliği, çocuk düzeyinde şiddetli bir şekilde kendini göstermektedir. Kuşkusuz düzey yükselmektedir. Bazı göstergeler bunu güçlü bir şekilde doğrulamaktadır: Çocuklar bugün daha iyi bir kavramsal donanıma sahiptir ve cebir işlemlerine daha hâkimdir. Bununla birlikte, çocuğun gelişme ve okulda edindikleri göstergelerinin tümü, performans farklarının aynı ailelerin çocuklarını ayırmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu saptama okul testlerinin sonuçları düzeyinde fazlasıyla aşikârdır. Bu test tipi, bireylerin öğretim ve sosyo-profesyonel seyrinde güçlü bir göstergeyi oluşturmaktadır (Nimal, Lahaye ve Pourtois, 2000). Bu performans tipinin yapısal istikrarı, ku-

rulmuş düzenin kuşaklar boyunca sürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla bu kuşaklar arası istikrar temelde çocuklarla ilgilidir. Çocuklar arasında kendini gösteren farklar bir kuşaktan diğerine devam etmektedir. Bu farklar, toplumsal yeniden üretim mekanizmalarının gerek kısır döngüsünün, gerek erdemli döngüsünün tohumlarını kendinde taşıyan çocuğun toplumsallaşmasının ilk alametlerinde aktarımın kendini gösterdiğini kanıtlamaktadır (Pourtois ve Desmet, 2004).

Sosyokültürel dönüşümlere rağmen ailevi konumların sürekliliği, yapı nakli olgusunu doğrulamaktadır. Yeni davranış, temsil ya da kişilik biçimleri ortaya çıkmakta ve aileleri etkilemektedir. Bununla birlikte, bu dönüşümler toplumsal yapıları altüst etmemektedir. Aileleri ayıran mesafeler bir kuşaktan diğerine korunmaktadır. Bu durumda, bireyleri ayıran farklar bir kuşaktan diğerine aktarılmaktadır.

Sentez

Homotetik nakil, aktarımın ikili hareketini açıklamaktadır. Bu, yapısal sürekliliği muhafaza ederken değişime izin vermektedir. Bir kuşaktan diğerine, sosyokültürel mutasyonlar toplumsal yapıları altüst etmeden ailelerin bünyesinde kendini göstermektedir. Diğer bir deyişle, istikrarın içinde değişim söz konusudur.

VAROLUŞSAL GERİLİMLER

Değişim ile süreklilik arasında kimlik

Yapı nakli olgusu, gruplar, aileler ve bireyler arasındaki aynı farkları muhafaza ederken toplumun değiştiğini göstermektedir. Bu homotetik gelişme hipotezinin, birey ve onun toplum içindeki varoluşu üzerinde yansımaları vardır. Gerçekten de tarihin ürünü olarak birey, toplumsal değişme tarafından şekillenmiştir. İdeolojinin davranışlarını, düşüncelerini, kişiliğini, ilişki biçimlerini etkilediği bir toplumda bulunmaktadır. Aynı

zamanda özgeçmişinin, sosyokültürel köklerinin etkisine maruz kalmaktadır ve bir süreklilik hareketi içinde yer almaktadır. Aynı gruplardan gelen bireyler birçok kuşak boyunca aynı farkları muhafaza etmektedir. Diğer bir ifadeyle, eski farklar yeni durumlarda kendini yinelemektedir. Dolayısıyla birey kimliğinin oluşumunda da değişim ile istikrarlılığı birleştirir görünmektedir.

Bu durumda, toplumsal yapının nakli olgusu bireyler üzerinden kendini göstermektedir. Bireyler, aynı anda hem değişim hem süreklilik içinde kendini oluşturmaktadır. Kişi, aynı şeyleri yeniden üretirken dönüşebilmeyi nasıl başarmaktadır? Mutasyonlar ile süreklilikleri nasıl bağdaştırabilmektedir? Şimdi tartışmak istediğimiz hipotez, mutasyon ve süreklilikten ibaret olan iki uzlaşmaz hareketin sınırında bulunan birey oluşumu konusunda birkaç düşünce hattı önermeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, aileler sosyal mutasyonları takip ediyor ve birbirlerine göre aynı göreli konumları muhafaza ediyorlarsa, burada, değişim ile sürekliliği eklemleyen kimlik inşasına özgü bir hareketi benimsemektedirler. Eklemleme mutlaka bir uyum ya da bir tamamlayıcılık ortaya koymamaktadır. Genellikle, varoluşsal addedebileceğimiz gerilimlere neden olmaktadır. Bu gerilimler, kişinin giriştiği yeni ile muhafaza ettiği eskiyi yüzleştirmektedir.

Kişisel kimlik ve kolektif kimlik

Birey, kendini kişisel ve benzersiz bir kimlikle tanımlamaktadır. Bir kimlik inşası, kişinin kendi üzerinde gerçekleştirdiği bir çalışmanın sonucudur. Toplumsal yaşam içinde kendini gösteren farklı kimlik yüzleri (örneğin: ebeveynlik, mesleki, cinsel, karakter, arkadaş ağı, vs kimlikleri) arasında bir uzlaşmaya yol açmak amacıyla bireyin gerçekleştirdiği sürekli, gelişmeci bir çalışma söz konusudur.

Bununla birlikte, kişisel kimliğin ilk sırada olmadığını düşünmek gerekir. Birey, toplumsal yapı olmaksızın var olmayacaktır. Dolayısıyla birey, öncelikle bir gruba, bir topluma, hatta bir kültüre aidiyetini belirlemeye olanak veren bir kolektif kimlik-

le kendini tanımlar. Örneğin, incelememizde mercek altına alınan iki aile kuşağının her birinin özgül bir kolektif kimliği vardır. Birinci kuşak modern topluma aitken, ikincisi postmodern bir kimlikle karakterize olmaktadır. Bu tartışmanın ilk kısmında bu kolektif kimliklerin her birinin kriterlerini saptadık.

Bunlar, bireylerin yaşadığı varoluşsal gerilimlerin kaynağıdır. Diğer bir ifadeyle, kişinin kimliğinin inşasında karşılaştığı güçlüğe, toplumsal ilişkiler ile bu ilişkilerin ortaya çıkardığı kimlikler yol açmaktadır. Gerçekten de birey, kendi kimliğini toplumsal ilişkiler pratiği yoluyla yaratmaktadır. Dolayısıyla içinde yaşadığı kolektif kimlikler içine işlemiştir.

İki varoluşsal gerilim biçimi

Kolektif kimliklerin yol açacağı gerilim biçimleri içinden, incelenen kuşaklarda kimlik oluşumunu anlamamıza olanak veren iki tanesini ayıracağız. İlki, kimliklerin zaman içindeki dönüşümüyle ilgilidir. Modernite ile postmodernite arasında ortaya çıkan toplumsal mutasyonlar söz konuşudur. Bu gerilim biçimi, bireyleri tercihen o veya bu toplumsal modelden yana olmaya, hatta bunları eklemlemeye girişmeye itmektedir. İkincisi, kolektif kimlikler arasındaki gerilimler, kişisel kimlikler üzerinde bir etkiye sahiptir. Örneğin, çocuğun özneleştirmesini teşvik eden bir eğitim biçimi benimseyen genç ebeveynler, kendilerinin içinden geldikleri bir modeli, yani başrolü çocuğa değil ebeveyne veren bir ilişki tipini terk etmektedir. Bu, genç yetişkinler tarafından ebeveyn kimliğinin yeniden formüle edilmesi ve dolayısıyla alınan modele göre bir kimlik dönüşümü anlamına gelmektedir.

Sosyokültürel değişimin gerilimleri

Modernite ile postmodernite arasında kendini gösteren sosyokültürel değişimler, iki meşru kültürel modeli rekabete sokmaktadır. Ayrıca bu iki kültür arasında kopuş tamamlanmış değildir. Eski ve yeni daima bir aradadır. Diğer bir ifadeyle, modernist ilerleme ideolojisi tümüyle ortadan kalkmış değildir. Öte yandan, bireyci postmodern düşünce, genel iradenin çıkarı tarafından daima hafifletilmektedir. Özneleştirme bugün hâlâ olgulara nesnel hâkimiyete bağımlıdır.

Bireyler, karşı karşıya gelen iki model arasında yer almaya itilir. Bazıları yenilikçi bazıları muhafazakâr olarak görünür. Bizim araştırmamızda, yapılmış olan ayırma analizleri bu olguyu kanıtlamaktadır. Birinci kuşaktan gelen bazı aileler postmodern aileler gibi hareket etmektedir. Tersinden, daha genç olanlar arasındaki bazı aile grupları, geçmişinkini çağrıştıran bir profil benimsemektedir. Bu rol değişimi her zaman bilinçli değildir. Genellikle aktörler farkında olmadan gerçekleşir. Kuşkusuz analizimiz, ailelerin çoğunun genellikle ilettikleri kültürel modelle uyum içinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, hepsi eski ve yeni model arasında kendini gösteren gerilimleri o veya bu şekilde yaşamaktadır. Ebeveynlerin dışa vurduğu ve kendilerini, gerek eğitici rollerinde gerek mutasyon içindeki bir toplumda çocuklarıyla ilgili olarak değişimle yüz yüze getiren toplumsal bir düşünümsellik söz konusudur (Bajoit, 2003, s. 108; Kaufmann, 2001, s. 188).

Kişisel gerilimler

Toplumsal düşünümsellik, kişisel düzeyde düşünümselliğe yol açmaktadır (Kaufmann, 2001, s. 192). Yeni ile eski model arasında bireyler kendilerini sorgulamakta ve pozisyon belirlemektedir. Nasıl davranmaktadırlar? Sorgulamalarından hangi temsili çıkarabiliriz? Birçok yanıt, kişisel kimliklerini oluşturan bireylerin kişisel düşünümsellik hareket tarzından bahsetmemizi olanaklı kılmaktadır. Bunlar art arda aşağıda ele alınmaktadır.

Arzu edilen kimlik ve atfedilen kimlik

Toplumsal düşünümsellik öncelikle bireyi ideolojik tercihlerini sorgulamaya itmektedir. İki aile kuşağının ayrıcalık verdiği modellerin her biri için bu tercihleri daha önce belirtmiştik. Bu

tercihler, kişilerin aile bünyesindeki statüsüne, aile içi ilişkilerin şekline, gerçekleştirilecek eğitim türüne ve çocuk için teşvik edilecek özgürleşme biçimine dayanmaktadır.

Benimsenen ideolojik duruşların kişisel kimlik üzerinde bir etkisi vardır. Gerçekten de birey, toplumsal düşünümsellik tutumu üzerinden, içselleştirdiği sınırlar ile arzuladığı arasında kalır. Bir yandan, kişinin arzuladığı, toplumun belirli bir anda değer verdiği amaç ve beklentilerini bir araya getirir. Genel kural olarak bu arzular toplumsal pratikler üzerinden özümlenir. Bunlar, kişinin arzulanan kimliğine denk düşer. Öte yandan bireyin sınır olarak gördükleri, kişiye atfedilen kimliği belirlemektedir. Bu kimlik, birey tarafından içselleştirilmiş ve diğer aktörlerin ve kurumların yaşam alanı olarak dayattığı baskı ve sınırlamalardan oluşmuştur. Bu iki kimlik tipi arasında varoluşsal gerilimler ortaya çıkmaktadır. Bu durumda iki kimlik biçimi artık birbirine uymamakta ve bireyde varoluşsal bir uyumsuzluğa yol açmaktadır (Bajoit, 2003, s. 109). Bu varoluşsal gerilimler birey tarafından içsel olarak yaşanır; dolayısıyla mahremiyet düzeyindedir. Bununla birlikte, birçok açıdan, eski model ile yeniyi karşı karşıya getiren kolektif kimliğe benzemektedirler. Böylece arzulanan kimlik geçmişin mekanizmalarından birine gönderme yapabilir: İncelenen yeni aileler içinde bazı ebeveynler çocuklarıyla ilişkilerinin ilk ailelerinde kurdukları ilişkilere benzer olmasını isterken, aynı yetişkinler, atfedilen ebeveynlik kimliklerinin, toplum değiştiği için onları kendi eğitildikleri biçimde eğitmemeye teşvik ettiğini saptamaktadır. Tersine arzulanan kimlik, tüm baskılardan kurtularak daha hazcı şekilde yaşamak isteyen görmüş olduğumuz anne örneğinde olduğu gibi yeni değerlere dayanabilir. Bununla birlikte, atfedilen kimliği, ona yerine getirmeyi görev bildiği annelik rolünü hatırlatmaktadır.

Betimlenen iki kimlik biçimi arasında beliren çok sayıda çatışma içinden üç gerilim tipi, incelenmiş genç aileler bünyesinde daha sık görülmektedir. İlk durumda, özne atfedilen kimliği lehine arzulanan kimliğinden vazgeçmektedir. Böylece içselleştirdiği toplumsal buyruklara boyun eğmektedir ve çoğu zaman, atfedilen normlara uyulmasına bağlı toplumsal tanınma adına kendini gerçekleştirmenin inkârını ifade edecektir. İkinci durumda, durum tersidir. Birey, atfedilen kimliğinin aleyhine arzulanan kimliğine öncelik vermektedir. Geçmişi görmezden gelerek arzularına göre hareket etmektedir. Bu durumda özne, kendini gerçekleştirme adına feda etmek zorunda kaldığı miras alınan kimliği inkâr etmiş olmanın acısını duymaktadır. Son olarak üçüncü bir durum söz konusudur. Kişiyi uzlaşma arayışına sokmaktadır. Peşinden gitmek istediği erekler ile kendisine yaptığı baskılar arasında, birey sürekli bir uzlaşma arayışı içindedir. Angajmanları bazı dönemeçlerde, hızla giderdiği varoluşsal uyumsuzlukları ele vermektedir. Özne açısından, kendini gerçekleştirme ile doğduğu ortamdan gelen toplumsal tanınma arasında her tür bölünmeden kaçınmak söz konusudur.

Kendi için kimlik ve öteki için kimlik

Kendi için kimlik ile öteki için kimlik arasındaki eklemlenme, temelde, bir kişisel kimlik inşasında birey tarafından geliştirilen stratejilere vurgu yapmaktadır. Bu perspektif, esas olarak genç yetişkinlerin iki kuşak arasında kimliklerini nasıl oluşturduklarını aydınlatmamıza olanak vermektedir. Öteki için kimlik, atfedilen kimliğe tekabül etmektedir. Rolleri, mesleki statüleri, grup kimliklerini (bir sosyal sınıfa, bir arkadaş grubuna ya da spor aktivitesi grubuna, vs aidiyet) belirlemektedir. Bu aidiyet işaretleri toplum tarafından önerilir ama kişi tarafından da içselleştirilir. Kendi için kimlik, bireyin özgeçmişini oluşturan kimlik işaretlerinden oluşmuştur. Yalnızca arzulanan kimlikte kendini gösterdiği şekliyle amaçlar ve arzular olarak bireyin neyin peşinden gittiği değil ama ayrıca temel olarak aile ortamından gelen miras alınmış tarih de söz konusudur.

Tıpkı arzulanan ve atfedilen kimlikler durumunda olduğu gibi, kendi için ve öteki için kimlikler de toplumsal mutasyonların tarihiyle karakterize olur. Modernitenin eski modeli ve postmodernitenin yeni modeli her kimlik biçimi bünyesinde kesişmektedir. Kendi için kimlik, bireyi geçmişte kalmış ama kişi tarafından yeniden canlandırılmış eski bir modele gö-

türen, miras alınmış referans noktalarına dayanabilir. Böylece bazıları, kendilerinde iyi sonuçlar verdiği için ebeveynlerinden miras alınan değerleri sürdürür. Tersine, kendi için kimlik eskiyle kopuş gerçekleştirmek ve yüzünü yalnızca arzulanan yeni kimliklere dönmek isteyebilir. Geçmişine hiçbir borcu olmadığını düşünen ve miras olmaksızın kendi kendilerini oluşturan öznelerin durumudur bu. Bu eski ve yeni boyutları öteki için kimlikte de mevcuttur. Gerçekten de bireysel seyirler, kişinin doyurucu olduğunu düşündüğü bir meslek yaşamı seyrinden sonra, günün koşullarına uygun hale getirilecek eski modellere yönelebilir. Diğer bazıları ise, postmodern deneyimler bakımından daima daha zengin yeni mesleki uğraşlar peşindedir hep.

Bu iki kimlik tipi arasında birey, kendi için ve öteki için arasındaki ilişkiyi dengelemeyi hedefleyen çeşitli stratejileri uygular. Bizim araştırmamızda denge durumları, bir kuşaktan diğerine geçişi eski ile yeni arasında bir *continuum* gibi yaşayan yetişkinlerdir. Dengesizlikler iki farklı yönde ortaya çıkmaktadır. Bir yanda, birey öteki için kimliği kendi için kimliğe sindirmeyi hedefler. Bu durumda kişinin uyguladığı stratejiler, toplumsal yükümlülüklerini biyografik tarihine uydurmayı hedefler. Genellikle, bu biçimde hareket eden kişi, geleceğini yönetmek için geçmişine yaslanır. Örneğin mesleki bir plana yatırım, ancak kendisine anlam veren önceki bir modele bağlı olarak anlamlıdır. Bizim incelememizde, ebeveynleri tarafından hazırlanmış bir işe giren özneler buna örnektir. Öte yanda, birey kendi için kimliğini öteki için kimliğine sindirmek isteyebilir. Burada kişi, tarihini, topluluk bünyesindeki uğraşıları üzerinden oluşturmuş olduğu tarihine indirger. Birey, yalnızca postmodernite tarafından oluşturulmuş yeni yaşam biçimlerine ayrıcalık vermek üzere kendisinin içinden geldiği eski modelleri göz ardı eder.

Alışkanlık ve düşünümsellik

Toplumsal düşünümsellik uygulandığında, toplumsallaşma ortamları sorgulanır. Yeni ailevi yaşam biçimleri ortaya çıkar,

ilişki kuralları dönüşür, eğitim ve özgürleşme biçimleri değişir. İncelenen iki kuşak arasında toplumsallaşma ortamlarının maruz kaldığı ideolojik mutasyonlar bunlardır. Daha önce belirtmiş olduğumuz gibi, toplumsal düşünümsellik bireysel düşünümsellik üzerinde bir etkiye sahiptir. Yeni yaşam biçimleri, kişinin kendi işleyiş alışkanlıklarını sorgulamasına yol açabilir. Bu alışkanlıklar düşünümsellik yoluyla ne ölçüde altüst olur? Açıklamış olduğumuz araştırma sonuçları açısından bu soru mercek altına alınmaktadır.

İki kuşak arasında yapmış olduğumuz karşılaştırmalar, alışkanlıkların düşünümsellik yoluyla pek az gözden geçirildiğini göstermektedir. Kaydedilen altüst oluşlar, toplumsallaşmayı yapılandıran olma, eyleme ve düşünme biçimleriyle bir tutabileceğimiz sosyokültürel mutasyonlara ilişkindir. Aile, okul ve diğer kurumlar yeni ilişkiler geliştirmiştir ve başka hedefler izlemektedir. Çocuk okul ve gelişme performanslarını iki kuşak boyunca iyileştirmektedir. Aileler ilişki ve eğitim süreçlerini dönüştürmektedir. Bununla birlikte, toplumsallaşmadaki bu değişimler, ailelerde derinlere kök salmış alışkanlıklarda hiçbir kökten değişime yol açmamaktadır. Alışkanlıklar, bireyler tarafından içselleştirilmiş ve pek çok insani faaliyette yeniden etkinleştirilen zihinsel kalıplar biçimini alır. Bu kalıplar aileler bünyesinde analiz edilen göstergelerin yapısında görülür. Bir davranışın ya da bir kişilik özelliğinin göreli yoğunluğunu açıklarlar. Bir kuşaktan diğerine süreklidirler. Sonuç olarak, düşünümsellik ve yol açtığı değişim, ancak toplumsal sahnenin görünen yüzüyle, yani bireylerin toplumsallaşmasını hedefleyen etkileşimlerle ilgili görünmektedir. Buna karşılık düşünümsellik bireysel boyuta dayandığında, alışkanlıklarda herhangi bir dönüşüme yol açmamaktadır. Alışkanlıklar kuşaklar boyunca sürmektedir. Aynı soydan gelen bireyler üzerinden aktarılan derin kimliğe damgalarını vurmaktadır.

Öte yandan, elimizdeki sonuçlar tüm kalıpların aynı yoğunlukta aktarılmadığını göstermektedir. Gerçekten de bazı alışkanlıklar, toplumsal düşünümsellik karşısında daha büyük bir alıcılık gösterire benzemektedir. Tutumlar, birkaç davranış ve

olumlu tavır için durum böyledir. Buna karşılık, diğer göstergeler, işleyiş kalıplarının kuşaklar arası sürekliliği olgusuna boyun eğmektedir. Öncelikle çocuğun gelişme kriterleri ve okul performansları için durum böyledir. Çocuklara damgasını vuran sınıf farkları iki kuşak boyunca istikrarlı kalmaktadır. Performans alışkanlıkları ya da öğrenme ve gelişme kalıpları, konjonktürel dönüşümler olumlu bir gelişim ortaya koymasına rağmen, bir kuşaktan diğerine sürmektedir.

Ebeveynlerle ilgili olarak, kuşaklar arasında alışkanlıkların sürekliliğini gözler önüne seren, kişilik özellikleri ve kişisel ve toplumsal uyum belirtileridir. Bu karakteristikler, aile içinde ebeveynlerin kişisel karakteristiklerinin aşılanmasının sonucu olan kişinin hiç şüphesiz daha mahrem ve derin bir tabakasına gönderme yapmaktadır. Kuşkusuz kişilikler değişmektedir. Bugünkü kuşaklar, artık geçmiştekiler gibi şekillenmemektedir. Ayırma analizleri, böylece kişiliğin kuşaklar içinde dönüştüğünü bize göstermektedir. Bununla birlikte kişilik ve uyum açısından, içselleştirilen kalıplar güçlü bir kuşaklar arası aktarım ortaya koymaktadır.

Son olarak, ebeveynlerin eğitsel pratikleri içinde, olumsuz tavır kalıplarının kayda değer bir istikrar gösterdiğini saptamak gerekir. Öğretme edimlerine ilişkin tüm göstergeler içinden, olumsuz tavırlar iki kuşak boyunca en büyük sürekliliği göstermektedir. Ebeveyn ve çocuğu iyi muameleyi ketleyen bir evreye sokan kısırdöngü evreninin kuşaklar boyunca sürme şansı daha yüksekmiş gibi bir görüntü vardır. Dolayısıyla bu gelişmeme kısırdöngüsü, kültür değişimlerine, konjonktürel mutasyonlara açıkça daha az duyarlı olacaktır. Bu durumda, ailelerin çevresini dönüştürmek istemek, ailelerin kuşaklar boyunca sergilediği olumsuz tavır kalıpları üzerinde ancak pek az etkiye sahip olacaktır. Buna karşılık, olumlu tavır ve davranış şemaları, konjonktürel dönüşümün etkileri tarafından daha biçimlendirilebilir olacaktır. Buradan, mevcut araştırmanın sonuç yerine olan kısmında tartışacağımız müdahaleler bakımından önemli sonuçlar çıkmaktadır.

Düşünümsellik ve alışkanlığın, daha önce tartışmış olduğumuz diğer kişisel ve kolektif kimlik biçimleriyle ortak bir noktası vardır. Bireye eski model ile yeniyi yönetme imkânı vermek amacıyla birbirine eklemlenmektedir. Biri modern diğeri postmodern iki kültür arasındaki geçişi takiben ortaya çıkan ve bireyleri kişisel kimliklerini sorgulamaya iten farklar arasında bir uzlaşma noktası bulmayı hedeflerler. Böylelikle alışkanlıklara, hem kişinin işleyiş şemalarını içselleştirdiği eski model hem de habitusun alanına giren yeni yaşam biçimi nüfuz eder. Öte yandan, eski ile yeni arasındaki karşıtlıktan düşünümsellik ortaya çıkar. Düşünümsellik, toplumsallaşma pratikleri içinde mevcut olan karşısında ya da alışkanlıklara göre muhafaza ya da değişim sorusunu ortaya koyar. Böylece düşünümsellik ve alışkanlıklar, eski ile yeni arasında bir ara bulma aracı olarak yan yanadır.

Sentez

İki kuşak boyunca bireyler kimliklerini oluşturmaya itilir. Kişisel bir denge bulmak amacıyla kimlik yapılarının birçok yüzü arasında uzlaşma ararlar. Bununla birlikte, pek çok varoluşsal gerilim bireye nüfuz eder. Bunlar, genellikle eski ile yeniyi karşı karşıya getiren çatışmaların sonucudur. Bu durumda, eski modernist bir ideoloji biçimine girerken, yeni postmodern bir anlayışla kendini gösterir.

Eski, tarihle bağdaştırılabilir: Etkilerini bugüne kadar uzatmakla birlikte geçmişe ait olan, yapılmış olan. Tarihsellik yapılmakta olanla bir tutulur. Gerçekleşmekte olan ve gelecek vizyonu olarak geleceğe izdüşüm yapan yeniyi temsil eder. Tarih ile tarihsellik arasında, geçmiş ile şimdide kendini gösteren gelecek arasında, kimliklerini bir bütün haline getirmek amacıyla bireylerin bir uzlaşma noktası bulmak zorunda olduğu bir fark, bir kopuş vardır.

Psişik çatışmalar

Aktarım gerilimleri, bir kuşaktan diğerine geçişteki kopuşlar ve süreklilikler arasında var olan eklemlenmeyi örneklemektedir. Aktarım, ikili sarmal şeklindeki bir yapı gibi, gerek kuşaklar arası şekilde gerek kuşaklar ötesi şekilde gerçekleşmektedir. Böylece kendisinden önce gelen kuşağa bağlı kalırken, ondan kopmasına olanak vermektedir. Bu ikili hareket, homotetik nakil mekanizmasında toplumsal düzeyde mevcuttur; bireysel düzeyde varoluşsal gerilimlerde de etkindir. Bir yandan geçmişten farklılaşmaktan diğer yandan tarihle bağlar kurmaktan ibaret olan ikili bir süreç söz konusudur.

Kopuşların ve sürekliliklerin, kuşakların art ardalığında yol açtığı çok sayıdaki gerilim, kişilerin psişik işleyişi üzerinde mutlaka yansımasını bulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal, varoluşsal gerilimler ve aktarım gerilimleri, bireylerin özellikle aile sistemleri üzerinden yaşamış olduğu psişik çatışmaların varlığına bağlıdır. Mevcut araştırmada genç yetişkinlerin durumu buna örnektir. Terk ettikleri eski kuşak ile kurdukları yeninin kesişme noktasında bulunmaktadırlar. Bu iki model arasında, genç ebeveynler çeşitli şekillerde eski (tarih) ve yeniyi (tarihsellik) eklemlemeye girişirler.

Gençlerin kuşaklar arasındaki kopuşları ve süreklilikleri yönetme biçimi, aile örgütü psişik sistemi olarak tanımladığımız şey içinde çatışmalara yol açar. Klinik sosyolojinin kavramlarını izleyerek, kuşaklar arası geçişte genç yetişkinlerin örgütsel ideal ego ile araçlaşmış ego arasında çatışmalar açığa vurduğunu göstermiştik (Beşinci Bölüm). Bu çatışmalar, aktarım olgularına karşı konumlanan bir bireysel bellek içinden kendini göstermektedir. Genç ebeveynler, anlamlılık geçerliği mülakatı vesilesiyle, konjonktürel ve yapısal sonuçlarla tanıştığında, araçlaşmış ego ile örgütsel ideal ego arasındaki psişik çatışmalar yeniden belirmektedir. Gerçekten de sonuçların ebeveynlere sunulması yaşanmış tarihi deşmektedir. Yetişkinler bize hayatlarından kesitler vermektedir. Bir kuşaktan diğerine gerçekleşmiş olan aktarımın ikili işleyişine eleştirel bir bakış yöneltmelerini sağlayan bir düşünümsellik içine girerler.

Tarih ile tarihsellik arasındaki anlatısallık

Birçok anlatı tipi ortaya konmuştur. Bunlar, psişik çatışmaların farklı uzama ve çözülme biçimlerine erişmemizi sağlayacaktır. Anlatısallığı, yazar açısından tarihinin ve tarihselliğinin romanını yeniden yazma şekli olarak keşfetmemize de olanak verecektir. Birey geçmişini yeniden yorumlar, onu bugününe anlam vermesini olanaklı kılan bir şekle sokar (Cyrulnik, 2003).

Bu anlatısallık işleminde pek çok durum olanaklıdır. Kimi kez, seyrinin dokusunu oluşturan olaylar karşısında aktör güçsüz kalır. Yaşam seyrinde aktarımın yol açtığı kopuşlar ve süreklilikler arasında birey güçsüzdür ve kaderine boyun eğer. Kimi kez, genç ebeveyn olaylara etki eder. Bir eklemleme yapar. Tarih ile tarihsellik arasında aktör sinerjiler yaratır ve gerçekleştirir. Bu durumda, aktarımın süreklilikleri ve kopuşları tamamlayıcı hale gelir. Kimi kez ise, anlatısallık yazgının niyetlerini boşa çıkarmaya hizmet eder. Tarih bir kader gibi kendini aktöre dayatır ama kaderin darbelerine boyun eğmektense birey ondan kurtulma şansı olarak tarihini bir başka şekilde yorumlamaya karar verir. Bu, yılmazlığın devindirici gücüdür.

Aşağıda, mevcut araştırmada yapılan vaka analizlerine başvurarak anlatısallığın bu farklı versiyonları yeniden ele alınmaktadır.

Eyleyenin anlatısallığı

Tarihini bir kader gibi yaşamak, diğerlerinin bize salık verdiği planı içselleştirmektir. Bu plan, ebeveynin çocuğu yararına dışa vurduğu yatırımda başlar. Kökten farklı iki mesaj çocuğa iletilebilir (Pourtois ve Desmet, 2004). Birincisi çocuğu kopuşa iter. Şöyle özetlenebilir: "Benim gibi olma; benden daha iyisini yap." Bu mesaj çocuğu mükemmelliğe, kendini aşmaya teş-

vik eder (Aubert ve de Gaulejac, 1991). Tersine, çocuğa yönelik mesaj bir başka eğilim, yani süreklilik eğilimi de içerebilir: "Benim gibi ol." Bu durumda genç, aldığı değerleri muhafaza ederek yaşamını kurmaya teşvik edilir. Toplanan yaşam öykülerinde, mülakat yapılan genç ebeveynlerin görmüş olduğu bu iki yatırım biçimi, bir kimlik bölünmesinin dışa vurulmasına tekabül eden benzer bir acıya ulaşmak üzere kökten farklı yollar izleyen anlatısallıkları gözler önüne serecektir.

Mükemmelliğe itilen yetişkinin, başarılar sayesinde bireyi çok güçlü kılan bir ego idealine yatırım yaptığını hatırlayalım. Hiçbir şey ona direnemez. İstemesi yeterlidir, her şey değişebilir. Bununla birlikte, genç yaşam seyrini yönlendirebilse de ne kendi tarihini ne de ebeveynlerinin tarihini değiştirebilir. Kendisi ile bir yana bırakmak istemediği ailevi geçmişi arasında derinleşen bir mesafe oluşur. Genç, kendisine oluşturduğu kimlik ile köklerin kimliği arasında, kurucu bir referans çerçevesini korumak amacıyla boş yere bağlar kurmayı dener. Bir acı kendini dışa vurur ve yitirilmiş bir geçmiş ile yaratılmış bir gelecek arasında bir kimlik bölünmesini yansıtır. Bir mükemmellik evrenine itilen eyleyenin anlatısallığı, her an daha da uzaklaşan bir geçmiş ile mutasyon içindeki bir gelecek arasında bölünmeyi çözme yönündeki olanaksız eğilimleri görmemizi sağlar. Yer değiştirme sendromu, eyleyeni olanaksız bir bir araya getirme görevinde hareketsiz bırakır. Yalnızca ego idealinin yükselmeye dair gerekliklerinin terk edilmesi, kaynağa dönüşe olanak verecektir.

Kendisine yatırım yapılan genç, ebeveynlerininkine uygun bir yol izleyebilir. Bu durumda, ego ideali yerini araçsallaşmaya bırakır. Yaşam öyküsü, ebeveyn buyruklarına boyun eğen bir seyri karşımıza çıkarır. Hiçbir şey değişemez, her şey sabit gibi görünmektedir. Gelecek geçmişle birleşir; ona tabidir. Anlatısallığı içinde, genç kendini geçmişi tarafından tıka basa doldurulmuş biri gibi gösterir. Bir irkilmeyle, idealleriyle yeniden bağ kurmasının aciliyetini fark eder. Ama bugün değişim olasılıksız gibidir. Yerleşme sendromu, eyleyeni, çok uzaklarda kalmış bir ideali yeniden canlandırmaktan ibaret olan olanaksız bir görev içinde hareketsiz bırakır. Birey göz ardı etmiş olduğu

oluşturulacak bir kimlik ile kendisini boğan bir kurucu kimlik arasında bölünmüştür.

Yerleşme ve yer değiştirme sendromlarının anlatısallığı, ifade edilen acının, kişilerin seçeneksizliğine bağlı olduğu bir araçlaşma hali ortaya koymaktadır. Süreklilikler ve kopuşlar bir yazgı gibi üstlenilmektedir. Öyküler, bir seyirdeki rastlantılara boyun eğen aktörün dokusunu tanımlamaktadır. Kopuş ile süreklilik arasında karar veremeyen bir yaşamın ufkunda bir açmaz belirmektedir. Diyalektik çözülmemiştir, değişim ve süreklilik karşı karşıyadır. Bu iki aşama arasında sentez yapılamaz gibi görünmektedir.

Aktörün anlatısallığı

Bir yazgıyı izleyen bir seyrin eyleyicisi gibi konumlanmaktansa, birey miras alınmış tarihin ve inşa edilecek tarihselliğin farkında olan bir aktör görünümü alabilir. Kuşaklar arasındaki geçişte örülen sürekliliklere ve kopuşlara bakarak bir düşünümsellik uygulanır. Aktörün anlatısallık çalışması, eyleyeninkinden farklıdır. Yerleşme ve yer değiştirme sendromlarında bireyler geleceklerine kendini dayatan bir tarihe boyun eğerken, aktörler tarihselliklerine bir anlam vermek amacıyla tarihlerine etki etmeyi tercih eder.

Bir yanda, eyleyen, yer değiştirme kopuşlarına kendini kaptırabilir. Bu durumda, bir tarihsel sürekliliğin yitiminden acı duyabilir. Öte yanda, eyleyen aile ortamıyla süreklilik içinde kalan köksel kimliğe saplanıp kalabilir. Burada birey kopuş ideallerinin yitiminden acı duyabilir. Buna karşılık aktör tarihle bağlar kurarak tarihselliğine yaklaşır. Geçmiş ile gelecek arasında meydana gelen yırtılmaları sürekli diken bir zanaatçı söz konusudur. Tarih ile tarihsellik ya da kopuşlar ile süreklilikler arasında diyalektiğin iki merkezi, kuşaklar arasında bir anlam sürekliliğini sağlayan bağlar, köprüler bulur.

Hayat öykülerinin analizi (beşinci bölüm), bize iki dikiş türünün olanaklı olduğunu göstermektedir. İlki, bir uzlaşma noktası bulma işleminden ibarettir. Bu durumda genç ebe-

veynlerin anlatısallığı, geçmişin seçici ve yeniden düzenleyici bir belleğini ortaya koymaktan ibarettir. Gencin oluşturmakta olduğu tarihselliğe göre, seçilen bir mirasın öğelerini alıkoymak ya da yaşanmış bir olayın anlamını yeniden yorumlamak söz konusudur. Kuşkusuz yetişkin, tüm mirasın bilince çıkarılıp analiz edileceğine inanacak kadar sorgulayıcı değildir. Ama muhafaza etmek ya da dönüştürmek istediklerini müzakere etmek amacıyla, geçmişinde bir ayıklama çalışması yapma iznini verir kendisine. Böylece aktör, tarihin halkalarında miras olarak kendine verdiği yeni bir roman dokur.

Aktörde, tarih ile tarihsellik arasında ikinci bir dikiş süreci mevcuttur. Bugünü geçmişe sindirmekten ibaret bir yöntem söz konusudur. Anlatısallık, yetişkine, kopuşları süreklilikiere uydurma olanağı verir. Örneğin genç, aile tarihiyle bağdaşmayan mesleki bir yönelimle sonuçlanacak bir formasyonun, sonunda ebeveynlerin çocukla ilgili planına ne ölçüde destek sağladığını göstermektedir. Burada, tarihin anlamı yeni olarak ortaya çıkabilecek olanın yararına kılavuzluk eder. Diğer bir deyişle, geçmiş bugünün anlamını yönlendirir. Eyleyenin durumunda olduğu gibi boğan bir tarihin söz konusu olmaması bir yana, aktörün geleceğinin anlamını yönlendirmesine temel teşkil eden, kendisinin etkide bulunduğu bir tarih söz konusudur. Böylece aktörün kurduğu bağlar, tarihselliğini tarihine dayamaya olanak verir.

Yaratıcının anlatısallığı

Yaratıcı, bir yazgı mesajını kurtarıcı bir meydan okumaya dönüştürür. Tarih kendini bireye dayatır. İnsan geçmişini seçemez. Ebeveynin sözü kimi durumlarda kehanet gibi görünebilir. Annesinin kendisine yöneltmiş olduğu mahkum edici sözleri bize aktaran 18 yaşında anne olmuş genç bir kadının öyküsünü hatırlayalım: "[okulunu bitirmeyi] asla başaramayacaksın, göreceksin pes edeceksin ve iş bulamayacaksın." Gencin anlatısallığı, bu kehaneti bir meydan okumaya dönüştürmesine olanak verir. Genç anne, tarihin yazgısını, kendisine seçtiği tarihselliğe doğru bir basamak yapmak üzere ters çevirir. Bu şekilde formasyonunu tamamlar ve miras aldığı aile tarihini arzuları doğrultusunda yeniden biçimlendirerek değiştirmeye karar verir. Değişimin kaynağında olan bir tarihle kesin bir kopuş söz konusu değildir: "Ebeveynlerimle köprüleri atmadım." Daha ziyade kuşaklar arası geçişin yeniden yorumlanması söz konusudur. Tarih yazgının habercisidir; tarihsellik karşıt-yazgıyı üretir; bu iki anın sentezi ise, gencin uyguladığı yeni bir aile tarzının oluşmasına varır. Diğer bir ifadeyle, süreklilik ile kopuş ya da tarih ile tarihsellik arasındaki diyalektik, eyleyenin ve aktörün anlatısallığı durumunda olduğu gibi, bu iki evrenin birbirine dikilmesiyle olmamıştır; yazgı anına ve karşıt-yazgının performansına bağlı kalarak, kendinden önce gelen evreleri aşan bir sentezde çözülür.

Yaratıcının yılmazlığı

Yaratıcının bu işleminde, tarihin yazgısına boyun eğdikten sonra özneye yeniden mücadeleye girme olanağı veren yılmazlığın mayası bulunur. Gencin formasyon seyri, pek çok bakımdan bir karşıt-kehanet, hatta bir karşıt-model geliştirme olarak kendini gösterebilir (Lecomte, 2004). Fakat yılmazlık edimi, bu karşı hareketle sınırlanmaz. İncelenen durumda, itirazların aşılması bir kendini gerçekleştirme isteğine yol açmış görünmektedir.

Genç ebeveynin yılmazlık rehberi kimdir? Gencin anlatısallığında, ilk çocuğa derin bir bağlılık ifadesi görülür. Bu kız çocuğu, yılmazlık rehberi olarak belirtilir: "Bana yardım eden kızımdı." Çocuk, anneye kendi kendisiyle yaptığı anlaşmayı –eğitimini tamamlamak ve beklenenin aksine başarmak– yerine getirme kuvveti veren bir devindirici güç olarak belirmektedir.

Yılmazlık ve aktarım

Eğer yılmazlık, kaderin darbelerine rağmen direnme ve kendini yeniden oluşturma kapasitesi olarak tanımlanıyorsa, aktarı-

mın sorgulanması anlamına mı gelir? Bu mesele, daha önce literatürün gözden geçirilmesi sırasında tartışılmıştı. Şimdi araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak bu sorunun yanıtı aranacaktır.

Ele aldığımız örnekte, yılmazlık, gerçekleştirilmiş bir diyalektik sentez olarak belirmektedir. Bunun yolu, bireyin, ilk aile ortamının aldatıcı olduğunu düşündüğü bir performans gerçekleştirdiği, karşıt-yazgı ya da karşıt-model geliştirme evresinden geçer. Bu örnekte, kehanet ve karşıt-kehanet tez ve antitez gibi karşı karşıya gelir. Ama yılmazlık, tersine oluşturmaya, bir karşıt-kehanet gerçekleştirmeye ya da bizzat kendisinin yaşamış olduğunun tersini yaşamaya takılıp kalmaz. Tamamen seçilmiş yeni bir yazgı için yeni bir roman oluşturarak, travmatik yaşantıları yeniden yorumlayıp kendini yeniden oluşturmak söz konusudur. Kehanetin ve karşıt-kehanetin çatışmasından sonra, gencin miras alınan yaşam tarzının dışında uygulamak istediği yeni bir aile mantığı tercihi gelmektedir.

Bununla birlikte, yılmazlık süreci gence ebeveynlerinin izlemiş olduğundan başka yollar izleyerek kendini yeniden oluşturma olanağı veriyorsa da, yine de gözlemlenen değişkenler genç yetişkin ile annesi arasında bir sürekliliği gözler önüne sermektedir. Özellikle eğitsel pratikler için bu geçerlidir. İki kuşak arasındaki bu süreklilik, bahsi geçen örnekte, gencin aidiyet grubundan çok birinci kuşağın ebeveyn grubuna daha yakın olduğunu gösteren olumsuz tavırlara ve davranışlara ilişkin ayırma analizleriyle doğrulanmıştır. Ayrıca genç yetişkin tıpkı annesi gibi, önemli bir Ego Gücü tarafından karakterize olan bir kişilik sergilemektedir. Yalnızca tutumlar onları karşı karşıya getirmektedir.

Sentez

Kuşaklar arasındaki sürekliliğin, yılmazlığın kendini göstermesine engel olmadığını düşünmek mümkündür. Göstergelerin analizi genç yetişkinin yılmaz seyri ve anlatısallığın seyrini hiçbir bakımdan öngörmemektedir. Diğer bir ifadeyle, matematikleştirilebilir belirtiler (Cyrulnik, 2001) kuşaklar arası süreklilik yönünde bir eğilimi yansıtabilir; bununla birlikte yaşam seyirleri, bireyin olmaya kadar verdiği şeye sıkı sıkıya bağlıdır. Göstergeler ve onların istatistiksel değerlendirmesi, yılmazlığın çizdiği şekliyle yaşamın diyalektiği ve anlatısallık ile nedensellik bağı içinde değildir.

AKTARIMIN GERİLİMLERİ

Kuşaklararası aktarımdan kuşaklar ötesi aktarıma

Kuşaklar arası geçişe paradoksal bir olgu eşlik etmektedir: Süreklilik kopuşların içinden geçmektedir. Bir başka deyişle, aileler sosyokültürel mutasyonların hareketini izleyerek bir kuşaktan diğerine değişirken, kuşaklar boyunca aynı toplumsal mesafeleri muhafaza ederek kendi aralarında aynı konumu korumaktadır. Bu paradoksal durum, içlerinden üçü tartışma konusu olan çok sayıda gerilime yol açmaktadır. Bunlar, homotetik nakil olgusuna, varoluşsal problemlere ve anlatısallığa ilişkindir.

Psikodinamik düzeyde, kopuş ve süreklilik olgularının üst üste gelmesi bir başka yoruma yol açmaktadır. E. Granjon'un kuşaklar arası aktarım tiplerini ikiye ayırdığını hatırlayalım. İlki, kuşaklar arasıdır. Bu, sonuna kadar gerçekleştirilmiş bir içe atma çalışmasıyla bir kuşaktan diğerine geçeni belirtmektedir. Kişi tarafından sindirilmek üzere gerekli dönüşümlere maruz kalan aktarılmış nesnenin benimsenme işlemi söz konusudur. Aktarımın bu evresi, alınan tüm mirasın, alan tarafından mutlaka dönüştürüldüğü ön varsayımında bulunmaktadır. Bu durumda yazarlar olumlunun aktarımından bahsetmektedir (Granjon, 1989; Kaes, 1993).

İkinci aktarım tipi, kuşaklar ötesi olarak nitelenmiştir. Bu durumda nesnenin sembolleştirilmesi kısmidir, hatta imkânsızdır. Mirasın nesnesi, bireyin öyle düşünmeyi reddettiği bir travmayla birliktedir. Aktarılmış olan, dönüşümlere az da olsa maruz kalır ya da hiç bir dönüşüme maruz kalmaz ve nesne ya kısmen dönüştürülmüş ya da hiç dönüştürülmemiş olarak

alındığı şekliyle içselleştirilir. İçe atma ve sembolleştirme çalışması eksiktir. Üzerinde düşünülmemiş olan ya da düşünülmesi mümkün olmayan miras alınmış nesne, kişi farkında olmadan içselleştirilmiştir. Son olarak pek az dönüşüme maruz kalmış olan miras, aynı nesnenin basit bir yinelenmesi söz konusuymuşçasına bir kuşaktan diğerine taşınır. Burada olumsuzun aktarımından bahsedilmektedir.

Kuşaklar arası aktarımla ilgili incelememizde, travmaların saptanması bir araştırma konusu değildir. Dolayısıyla E. Granjon'un olumlu ile olumsuzun aktarımıyla ilgili düşüncesini doğrulamaya girişmeyeceğiz. Bununla birlikte, bizim incelememiz açısından ilginç yanı, yazarın daha kolay bir şekilde sembolleştirilen ve içselleştirilen nesnelere ilişkin kuşaklar arası bir olguyla, daha güçlükle sembolleştirilebilen ve dönüştürülmeden miras alınan kuşaklar ötesi bir aktarım arasında yaptığı ayrımda yatmaktadır.

Kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi arasında aile kuşakları

E. Granjon tarafından kuşaklar arası ile kuşaklar ötesi olgular arasında önerilen ayrım, bir kuşaktan diğerine kendini gösteren kopuşları ve süreklilikleri aydınlığa kavuşturmaya olanak vermektedir. Gerçekten de mevcut incelemenin sonuçları, bazı göstergelerin kopuşlara diğerlerine nazaran daha fazla maruz kaldığını göstermektedir. Olumlu davranışlar, eğitsel tutumlar ve daha az bir ölçüde de öğretim davranışlarında durum budur. Buna karşılık, ailelerde yapılan başka gözlemler, bir kuşaktan diğerine, süreklilik ilkesini doğrulayan bir eylemsizlik ortaya koymaktadır. Diğer şeylerin yanı sıra, olumsuz tavırlar, kişilik faktörleri ve ebeveynlerin kişisel ve toplumsal uyumu söz konusudur.

Kuşaklar üzerinden bu süreklilikler ve kopuşlar nasıl anlaşılır? E. Grenjon'un miras alınan nesnelerle ilgili yorumuna başvurursak, kopuşlar kuşaklar arası öğelerle ilgiliyken, sürekliliklerin kuşaklar ötesi olguyu gösterdiği hipotezini ileri süreriz. Diğer bir ifadeyle, kuşaklar arası değişimi gözler önüne seren göstergeler, bireylerin gerçekleştirdiği sembolleştirme ve içe atma çalışmasını daha kolay bir şekilde kabul eden olaylara gönderme yapmaktadır. Buna karşılık, kuşaklara nüfuz eden süreklilik kaynakları, daha güç bir şekilde sembolleştirilen ve dolayısıyla miras alan kişi tarafından sindirilmeden önce daha az dönüştürülen öğeler arasında bulunmaktadır.

Kuşaklar arası geçişi dokuyan miras böylelikle iki tip nesneden oluşacaktır. Birinciler, kuşaklar arası bir işleve sahip olacaktır. Değişime duyarlı olacaklar, bireysel düşünümselliğe ve sembolik benimseme çalışmasına maruz kalacaklardır. Yaşanmış olayları, onlara yeni bir anlam vererek gözden geçirmeye olanak verecek bir kritik mesafe iki kuşağı ayıracaktır. Diğer bir deyişle, bir kuşaktan diğerine ebeveynler, kendilerinin almış olduğu eğitimin yeniden yorumlanmasına dayalı yeni bir eğitim biçimi yaratmaktadır. Ebeveynlerin sergilediği eğitsel tutumlar için ya da olumlu tavırların çoğu gibi kimi pratikler için bu yeniden yorumlama olanaklıdır. Daha az bir ölçüde, eğitsel davranışlar durumunda da gerçekleştirilebilir.

Buna karşılık, bir miras payı kuşaklar ötesi nesnelerden oluşacaktır. Değişime daha dirençli bu nesneler genelde kişinin düşünümselliğinden yakasını sıyıracaktır. Bu durumda, yaşanmış olaylar kişisel düşünümselliğe daha az açık olacaktır. Miras burada daha zımnidir; ailelerde ya da bireylerde daha derinlere kök salmış senaryolara gönderme yapmaktadır. Benimseme ve sembolleştirme yarıda kalmıştır. Nesne olduğu gibi alınmıştır. Ya dönüştürülmemiştir ya da çok az dönüştürülmüştür. İçselleştirme, nesne işlenmeden gerçekleşmiştir. Pek az gözden geçirilmiş bu miras, kişilik özelliklerinin, kişisel ve toplumsal uyum faktörlerinin ve olumsuz tavırların çoğunda görülmektedir.

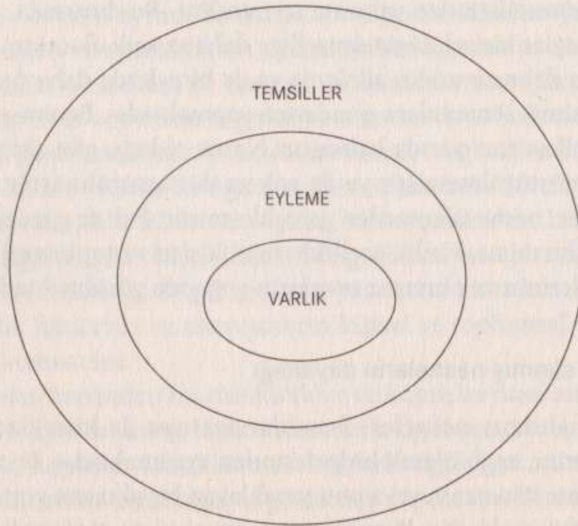
Miras alınmış nesnelerin dayanağı

Miras alınmış nesneler, kuşaklar arası ya da kuşaklar ötesi erimlerine bağlı olarak birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu ayrım, değişime izin veren veya onu yasaklayan bir aktarım yorumuna bizi götürmektedir. Kuşaklar arası nesneyi ne tür bir dinamik

ortaya çıkarmaktadır? Kuşaklar ötesi nesneler nasıl meydana gelmektedir? Aktarımın kopuşlar ve süreklilikler içinden geçen yollarını aydınlatmak amacıyla şimdi bu soruları ele alacağız.

E. Granjon'un (1989) kuşaklar ötesi olgunun varlığını anlamak için aktarılan nesnenin çağrıştırdığı travmadan bahsettiğini hatırlayalım. İzlenen ailelerin travmatik olaylarına ulaşamıyorsak da, yine de değişime dirençli çekirdeklerin yanı sıra mutasyonlara daha duyarlı göstergeleri saptayabiliriz. Kuşaklar arasında süreklilikler ile kopuşlar arasındaki ilişkiyi açıklamak amacıyla, "soğan metaforu" (Cyrulnik, 2000) burada ebeveynler örneğinde aktarım alegorisi olarak kullanılmaktadır. Söz konusu metafor, kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi aktarım bölgelerini düzenlemeye ve farklılaştırmaya olanak vermektedir. Yapısal analizin sonuçlarının yorumlanması sırasında (Dördüncü Bölüm) yararlanmış olduğumuz bu metafor aşağıda yeniden ele alınmaktadır. Mevcut araştırmada izlenen amaç doğrultusunda uyarlanacaktır.

Yetişkin İçin Aktarımın Bölgeleri

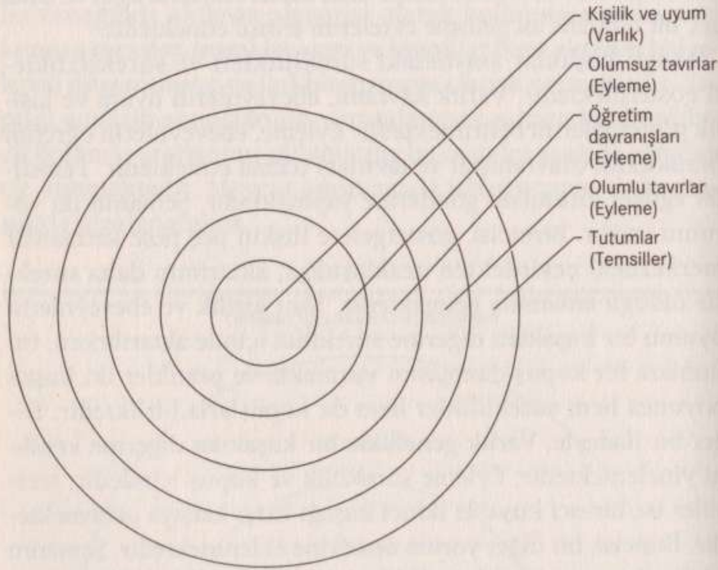

Yapısal analiz sırasında, bu şema, göstergelerin kuşaklar arasındaki süreklilik olgularına katılma biçimini açıklamak için kullanılmıştı. Aktarımın bölgeleri, bir soğanda olduğu gibi peş peşe katmanlar şeklinde kendini göstermektedir. Soğan metaforu, insanın psiko-sosyal ve tarihsel gelişimini, ortadaki çekirdeğe en yakın olanlardan en uzak olanlara doğru üst üste gelen katmanlar şeklinde düşünmeye olanak vermektedir. Merkeze daha yakın olduklarında, kişinin gelişiminin seyrinde daha birincil ve temel kurucu unsurlar söz konusudur. Buna karşılık bölgeler, daha uzak olduklarında, kişiye daha dışsal olaylarla ilgili ve daha geç bir döneme ait gelişme evrelerini temsil etmektedir.

Şema, kuşaklar arasındaki süreklilikleri ve süreksizlikleri göstermektedir. Varlık kavramı, ebeveynlerin uyum ve kişilik göstergelerini belirtmektedir. Eyleme, ebeveynlerin öğretim pratiklerini (davranışlar ve tavırlar) temsil etmektedir. Temsiller eğitsel tutumlara gönderme yapmaktadır. Şemanın iki yorumu vardır. Birincisi, göstergelere ilişkin peş peşe katmanlar merkezdeki çekirdekten uzaklaştıkça, aktarımın daha süreksiz olduğu anlamına gelmektedir. Yani kişilik ve ebeveynlerin uyumu bir kuşaktan diğerine süreklilik içinde aktarılırken, tutumlara bir kopuş damgasını vurmakta ve pratikler iki kuşak boyunca hem süreklilikler hem de kopuşlarla birliktedir. Diğer bir ifadeyle, Varlık genellikle bir kuşaktan diğerine kendini yinelemektedir; Eyleme süreklilik ve kopuş içindedir; temsiller ise birinci kuşakla ikinci kuşağı karşı karşıya getirmektedir. İkincisi, bir diğer yorum öncekine eklenmektedir. Şemanın gözlemlenmesi, kişilik özelliklerinin ve uyum faktörlerinin, kişinin gelişim tarihi içinde merkezdeki çekirdeğe daha yakın olduğunu telkin etmektedir. Buna karşılık, eğitsel pratikler ondan uzaklaşmaktadır. Bunlar, bireyin birinci ve ardından ikinci toplumsallaşması sırasında kurduğu dışsal ilişkilere daha duyarlıdır. Son olarak, tutumlar kişinin merkezdeki çekirdeğine daha da uzak olan ve toplumun ilettiği ilkeler ile değerlerle ilgili bir bölgeye gönderme yapmaktadır.

Şemanın bu iki yorumu, mevcut tartışmada betimlediğimiz şekliyle, kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi aktarım olgularını da-

ha iyi anlamamıza yardım etmektedir. Gerçekten de, soğan metaforu ilkesine göre, merkezdeki çekirdeğe yakın bölgeler kuşaklar ötesi aktarım süreçlerine ilişkinken, daha dışta yer alan bölgeler kuşaklar arası aktarım mekanizmalarını göstermektedir. Şemanın bu yeni yorumuna bağlı olarak, daha detaylı bir metafor yapısı önerilmektedir. Aşağıda bu yeni yapılandırmayı içeren şema bulunmaktadır.

Kuşaklar Arası ve Kuşaklar Ötesi Aktarım Bölgeleri

Şema, aktarım bölgelerinin daha eksiksiz bir bölümlendirmesini önermektedir. Önceki yapıda olduğu gibi, kişilik özellikleri ve kişisel ve toplumsal uyum faktörleri bireyin merkezdeki çekirdeğine en yakın öğelerdir. Uçta, önceki şemada olduğu gibi, eğitsel tutumlar yer almaktadır. Bu iki bölge arasında, en yakından en uzağa doğru, olumsuz tavırlar, davranışlar ve olumlu tavırlar birbirinden ayrılmaktadır. Birinci şemanın anlaşılmasında benimsemiş olduğumuz yoruma göre, merkezdeki çekirdeğe

yakın bölgeler kuşaklar ötesi aktarıma katılan göstergeleri belirtirken, daha dışta yer alan bölgelerin kuşaklar arası aktarımı şekillendiren olayları belirttiğini kabul etmekteyiz.

Ebeveynin uyumu ve kişilik ile ilgili olarak, analizler, (Ego Gücü haricinde) faktörlerin çoğunun iki kuşak arasında bir sürekliliği yansıttığını göstermektedir. Bu göstergeler, iç dünyada yaşanmış ve ailenin gündelik yaşamında uygulanan zımni senaryolar üzerinden kendini gösteren olaylara ilişkindir. Bir kişinin ya da bir ailenin alışkanlıklarını yansıtan ve bir sorgulamanın ya da bir düşünümselliğin nadiren konusunu oluşturan öğeler söz konusudur. Dolayısıyla bunların içselleştirilmesi, bu aktarılmış nesneler bir benimseyici sembolleştirme çalışmasıyla dönüştürülmeksizin bir yineleme şeklinde ortaya çıkabilir. Bu durumda, kişilik faktörleri ve ebeveynin uyum faktörleri, bir kuşaklar ötesi aktarımdan doğan özgün nesneler olarak belirmektedir.

Tersine, kuşaklar arası aktarım eğitsel tutumlar tarafından örnek şekilde açıklanmaktadır. Analizlerin tamamı içinden, eyleme yatkınlıkları bir kuşaktan diğerine farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dört tutumdan üçü sistematik bir şekilde bir kopuşu açığa vurmaktadır. Temsiller alanına ilişkin öğeler söz konusudur. Bu tutumlar, veri bir toplumda geçerli olan eğitsel değerlerin ve mantalitelerin etkisindedir. Sosyokültürel mutasyonların gözlemlenen iki kuşak arasındaki geçişlere ne ölçüde damgasını vurduğunu araştırmanın çeşitli yerlerinde (Birinci ve Üçüncü Bölüm) gösterdik. Bu dönüşümler, bireylerin taşıdığı temsiller ve ideolojiler üzerinde ciddi bir etkide bulunmaktadır. Tutumlar, toplumsal alışverişlerin etkisiyle dönüşen bu öğelerin parçasıdır. Bireyler arası tartışmaların merkezindedir. Dolayısıyla benimsenmeden önce bir sorgulamanın konusunu oluştururlar.

Bu iki aktarım merkezi arasında, ebeveynlerin eğitsel pratikleriyle ilgili üç diğer bölge bulunmaktadır. Bunların içinden, merkezdeki çekirdeğe daha yakın olan olumsuz tavırları ve daha dıştaki bir bölgeyi oluşturan olumlu tavırları birbirinden ayırmaktayız. Bu ayrım, olumsuz tavırlar kuşaklar ötesi pratikler olarak saptanabilirken, olumlu tavırların kuşaklar arası bir eğilimi ola-

cağı olgusuyla açıklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çocuğun gelişimi ve okula uyumu üzerinde olumsuz bir etki yapan eğitsel pratiklerin çoğu, bir kuşaktan diğerine süreklilik içinde kalmaktadır. Bu eğilim özellikle, ebeveynlerin olumsuz eğitim tarzlarının sürekliliğini kanıtlayan yapısal analizle doğrulanmıştır. Kuşaklar ötesi hipotez, bu tavırların ailevi pratiklere dayanan senaryolara gönderme yaptığını düşünmemize olanak vermektedir (Pourtois ve Desmet, 2004). Bu pratikler, ebeveynlerin pek az sembolleştirdiği hareket tarzını belirtmektedir. Ketleyici ya da kınayıcı edim, ebeveynin yasağına bağlıdır, çocuğun ve/veya yetişkinin pek sorgulamadığı bir çeşit tabudur. O halde bu eğitsel etkileşim öğeleri oldukları gibi alınır ve kuşaklar boyunca yeterince dönüşmeden yinelenecek şekilde içselleştirilir.

Buna karşılık, olumlu tavırlar kuşaklar arası sürece daha yakındır. Çoğunlukla bir kuşaktan diğerine kendini gösteren farklara katılırlar (Dördüncü Bölüm). Bunların içinden yalnızca yarısı, toplumsal alanda ailelerin konumlanışının sürekliliğine katkıda bulunur (Dördüncü Bölüm). Olumlu eğitsel tarz, kuşaklar arası sürekliliğin bir göstergesi değildir zaten. Bu açıklamalar, olumlu tavırların, olumsuz tavırlar durumundakine kıyasla daha önemli bir içselleştirme ve benimseme çalışmasının konusunu oluşturduğunu göstermektedir. Ebeveynin yasağından daha fazla yakasını sıyırmış tavırlar söz konusudur. Çocuğun kendini gerçekleştirmesini, duygusal, bilişsel ve toplumsal desteklenmesini gözetmek niyetiyle yönlendirilirler. Toplumsal düşünümsellik hareketine de çok daha fazla maruz kalırlar. "Nasıl iyi eğitmeli?" sosyokültürel söylemi, bu tip olumlu pratikler üzerinde ciddi bir etki yapar. Gerçekten de öznenin, eğitsel etkileşimde ilişkinin önemliliğinin, duygunun, kişisel kendini gerçekleştirmenin değerleri, eğitme biçimlerini ciddi şekilde altüst etmiştir (Birinci ve Üçüncü Bölüm). Analizler diğer şeylerin yanı sıra birinci kuşağın ebeveynlerinin pekiştirici ve uyarıcı tavırların kullanımıyla karakterize olduğunu göstermektedir; ikinci kuşağın ebeveynleri ise yönlendirmeye, açıklamaya ya da kanıtlamaya daha fazla başvurmaktadır. Çocuklarının kapasitelerini ve yaşanmış deneyimlerini dikkate alanlar da birinci kuşağın ebeveynleridir. Bunlar, bugünkü eğitim değerlerini çağrıştıran tavırlardır. Diğer bir ifadeyle, olumlu pratikler, toplumsal dinamiğe olumsuz tavırların olmadığı kadar açıktır. Böylece birinciler, kuşaklar boyunca benimsemeleri sırasında dönüştürücü bir düşünmeden ve daha fazla sorgulamadan yararlanmaktadır.

Son olarak, eğitsel davranışlar olumlu ve olumsuz tavırlar arasında ara bir konumu işgal etmektedir. Gerçekten de analizler, bunların toplumsal mutasyonlara bağlı konjonktürel değişimlerin taşıyıcısı olduğunu göstermektedir (Üçüncü ve Dördüncü Bölüm). Bununla birlikte, iki kuşak boyunca ailelerin konumlanışının incelenmesinde, davranışların çoğu (sekiz tanesinden beşi) sürekliliği gözler önüne sermektedir. Bu saptama, çelişkili olmanın uzağındadır. Kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi olguların eşzamanlı varlığını doğrulamaktadır. Gerçekten de ileri sürdüğümüz hipotez, bu iki olgunun birlikte var olmasına bağlıdır. Aynı bir olay ya da bir olaylar kategorisi (bu durumda bir davranış sınıfı) aynı anda hem kuşaklar arası biçimde hem de kuşaklar ötesi biçimde aktarılacaktır. Diğer bir ifadeyle, aynı bir davranış düşünümselliğe, sembolleştirme çalışmasına, dönüştürücü bir benimseme amacıyla sorgulanmaya maruz kalan bir boyutu içerirken; bu aynı davranışın bir başka boyutu, alışkanlığa, hatta düşünme veya sembolleştirme yasağına bağlı olacaktır. Kişinin içsel deneyiminde daha derinlere saplanmış olacak ve kuşaklar boyunca olduğu gibi aktarılacak eylem senaryolarını belirtecektir. Mevcut araştırmanın sonuçları, davranışsal farklılıkları konjonktürel mutasyonlarla bir araya getirmemize olanak verirken, süreklilikler, ailelerin toplumsal alanda işgal ettikleri konumlanışa bağlıdır. Örneğin, olumlu pekiştirme davranışları birinci kuşağın ailelerinde daha fazlaysa da, kuşaklar arası aktarım, davranış sınıflarında, olumlu pekiştirmenin ifadesinde ciddi bir azalmayla sonuçlanan yeni bir dengeye katkıda bulunur. Buna karşılık bu aynı davranış tipi, bir ailede bir diğerine nazaran görece daha fazla mevcut olabilir ve bu, iki kuşak boyunca geçerlidir. Böylesi durumlarda, kuşaklar ötesi aktarımın katkıda bulunduğu bir yapısal süreklilik söz konusudur.

Sentez

Bir kuşaktan diğerine aktarım ikili sarmal şeklinde gerçekleşmektedir. Bir yandan, mirasın dönüşümünü teşvik ederek kuşaklar arası şekilde çalışmaktadır. Öte yandan, kuşaklar ötesi bir dinamiğe ayrıcalık vererek bir yineleme şeklinde gerçekleşmektedir. Böylece kuşaklar arası geçiş, kâh değişimi kabul eden, kâh olduğu gibi miras alınan nesnelerle beslenmektedir.

RASTLANTININ VE ZAMANSALLIĞIN GERİLİMLERİ

Boylamsal incelemenin bağrında zamansallık

Boylamsal araştırmanın özgüllüğü, bir inceleme konusunun seyrini zaman içinde incelemesidir. Mevcut durumda, otuz yıllık bir süre boyunca izlenmiş aileler söz konusudur. Bu eşsiz paradigma, zamansallığı ya da kişilerin yaşanmış zamanını analiz etmeye olanak veren bir mekanizmayı içermektedir. Boylamsal incelemenin farklı evrelerinde, birçok kuşak boyunca yaşam seyirlerini açıklamak ve anlamak amacıyla yöntemler, analizler, araçlar ve kuramsal kavramlar farklılaşmıştır.

Boylamsal hareket tarzında, uygulanan yöntemler, seyirleri tanımlayan, belirlenimcilikleri açıklayan ve rastlantısal alanı sınırlayan birçok bilgi toplamaya olanak vermektedir. O halde boylamsal inceleme insanların tarihini önceden söylemeye mi hizmet edecektir? Özgürlüğün ya da rastlantının alanını sınırlamayı mı hedefleyecektir? Daha geniş çapta, bu görev tüm insan bilimlerinin, hatta tüm bilimsel çabanın amacı olmayacak mıdır?

Bilimler tarihinde rastlantı meseleleri, bilimsel yöntemin belirlenimcilikle arasındaki ilişkiyi aydınlatmaya olanak vermektedir. Öte yandan, zamansallık meselesi rastlantı meselesiyle iç içe geçmektedir. Gerçekten de bireyin tarihi, insan bilimlerinin merkezindedir. Bir seyrin ne ölçüde rastlantıdan kaynaklandığını ya da belirli bir zorunluluğa boyun eğip eğmediğini belirlemek söz konusudur. Rastlantı (ya da zorunluluk) ve (belirlenimci ya da rastlantısal) zamansallıktan ibaret bu iki soru, boylamsal yönteme sıkı sıkıya bağlıdır. Bu konu tartışılarak mevcut tartışma sona erdirilecektir.

Rastlantı ve zorunluluk

İnsan bilimleri, araştırma yöntemlerine yön vermek amacıyla uzun zaman boyunca doğa bilimlerini örnek almıştır (Smith, 1997). Galileo ve Newton tarafından açıklanmış, daha sonra Claude Bernard tarafından ele alınmış olan deney yöntemi insan bilimlerinde bilimsel araştırmanın temelinde yatmaktadır. Gerçeği test etmek amacıyla bir deney mekanizmasının uygulanmasını hedefler. Bu yöntemin amacı, gerçekliğinin bir temsilini verebilmektir.

İki ön kabul, deney yöntemini kurar. İlki, dünyanın belirlenmiş bir örgütlenmeyi izlemesidir. Deney, basit bir yasaya göre formüle edilebilecek gerçeğin çeşitliliğini kavramaya olanak verir. İkincisi, gözlemlenen mekanizmaların matematikleştirilebilir olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, gerçeklik ölçülebilir göstergeler şeklinde ifade edilebilir. Bu iki ön kabul, gerçekliğe fazlasıyla belirlenimci bir yan anlam verir. İnsanın bilgisinin sınırlarının dışına taşmadığında hiçbir şey rastlantıya atfedilmez.

İnsan bilgisinin zayıflığı, bilimsel yöntemde rastlantının ilk kez dikkate alınmasına denk düşecektir. Gerçekliğin değil, bilgisizliğin sonucudur. Evrensel düzeni insanların sahip olduğu bilgiden ayıran mesafeyi ölçmek amacıyla Laplace bir olasılıklar kuramı önermiştir. Bu, bilginin sınırlılığı göz önüne alındığında, bir kestirime bağlı olası hata payını tahmin etmeye hizmet eder. Gerçekten de Laplace'a göre, "doğayı harekete geçiren [...] tüm güçleri bilecek [...] bir zekâ için hiçbir şey belirsiz olamayacak ve gelecek tıpkı geçmiş gibi gözlerinin önünde olacaktır" (Laplace, 1814, akt. Bourgeois, 1986, s. 32-33).

Böylece modern bilimler, evreni (küçük ya da büyük) daima zorunlu yasalarla belirlenmiş olarak düşünmüştür, rastlantı, gerçekliğe izdüşümü yapılan insan aklının kusurlulukları katına atılmıştır; kısacası, bir optik yanılsamadır. Bu gö-

rüş, hızla sorgulanacaktır. Rastlantı artık gerçekliğin dışında görülmemektedir; onun bileşenidir ve ana bir unsurunu oluşturmaktadır.

Rastlantının gerçekliği

Gerçeklikten doğan bir olgu olarak rastlantının tanımını veren ilk kişi, 1843'de A. Cournot'dur. Mantıkçı için rastlantı, iki bağımsız nedensel dizinin karşılaşmasıdır. Doğal olgular dahi bunun sonucu olacaktır. Bu tanımla, rastlantı, doğanın takip ettiği süreçlerin kaynağında olduğu ölçüde büyük bir önem kazanmaktadır. Biraz daha ileride Maxwell onu gazların moleküler hareketlerinin ilkelerinden biri yapar ve Darwin, doğal seleksiyonu göz önünde bulundurmaksızın türlerin evriminin temel bir faktörü olarak görür (Rittaud, 2004, s. 34).

Bu durumda, rastlantı artık insan aklının kusurlu oluşunun sonucu değildir, gerçekliğin kurucu bir unsuru, içinde en ufak bir düzenliliğin seçilmesinin imkânsız olduğu bir bütün haline gelmiştir.

Aktarımın incelenmesinde rastlantı

Rastlantıyla ilgili bu ilk tartışmadan, gerçekliğin kurucusu bir olgunun söz konusu olduğunu aklımızda tutacağız. Kesişen bağımsız nedensel diziler, iki kuşak boyunca gözlemlemiş olduğumuz ailelerin seyrinde çok sayıdadır. Gerçekten de eşle karşılaşma, ailenin genişlemesi, aile ortamının yeniden oluşturulması, beklenmedik olayların ortaya çıkmasına yol açan bir dizi öğedir. Bununla birlikte, rastlantının bir yaşamın akışına sokulması gerçekliğin belirlenimci yapılarını dışlamamaktadır. Yapısal aktarım olguları, iki kuşak boyunca, rastlantıların ötesinde ailelerin ne ölçüde aynı konumları muhafaza ettiğini göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, rastlantı, yapıların düzenini, birey bu yapısal düzenle bir tutulamasa da, altüst etmemektedir.

Sartre, insanoğlunun tarihinde rastlantı ile zorunluluk arasındaki bu temel dinamiği kavramsallaştırmış çağdaş filozoflardan biridir. Sartrecı ahlak kavrayışı, insanı, olmadığının içine yerleştirir (1943, s. 675). Daha açık bir ifadeyle, Sartre, insanın zorunluluklardan oluşmuş bir tarihte bu özgürlük alanları yaratma kapasitesini teslim eder. Diğer bir ifadeyle, belirlenimcilikler güçlüdür ama bu aynı belirlenimcilikler arasındaki aralıklar insana öngörülmeyen içinde kendini oluşturma olanağı verir.

Belirlenimcilik ile rastlantısal arasında zamansallık

Zamansallığın doğası nedir? Belirlenmiş ve nesnel olarak saptanabilir koşullar bütünü tarafından mı yönlendirilmektedir, yoksa rastlantıdan kaynaklanan ve öznel olarak seçilmiş karşılaşmaların meyvesi midir? Bu soru, boylamsal incelemenin merkezindedir. Bireylerin zamansallığını açıklamayı hedefleyen boylamsal bir hareket tarzının niyetini ortaya koymaktadır. Gerçekten de zaman içine yayılan bir araştırma, bir yaşam dilimindeki yaşanmış tüm olayları topladığını ileri süremez. Bir yaşam seyrini aydınlatmak, anlamak ve/veya açıklamak amacıyla göstergelere dönüştürdüğü gerçeğin bazı öğelerini toplamakla yetinir. Kişilerin ve ailelerin zamansallığına gelelim. Bu zamansallık, gözlemlenebilir göstergeler aracılığıyla kavranabilir midir yoksa öznelerin bizzat kendisi tarafından özel olarak yaşanmış ve yalnızca onlar tarafından saptanabilir bir olaylar demetine mi tekabül etmektedir?

Bu soru, felsefenin ve doğa bilimlerinin her ikisinin de uzun süredir katıldığı zamanın doğasıyla ilgili üç tartışmaya yol açmaktadır. Bunlardan çıkan düşünceler, mevcut araştırmanın boylamsal hareket tarzının epistemolojik temellerine katkıda bulunmaktadır.

Zaman nesnel midir yoksa öznel midir?

Antik çağ filozofları zamanı bir ölçü birimi olarak niteler. Aristoteles'e göre, değişimi ölçmeye olanak veren bir nicelik söz konusudur (Couloubaritsis, 1997). Zamanın, ölçtüğü sis-

temin dışsal parametresi olarak bu kavranışı modern bilimler tarafından tekrar ele alınmıştır. O halde zamanı ölçen araçlar akan zamanın kesin bir raporunu vermeyi olanaklı kılar. Görecelilik kuramı ile birlikte zaman, tıpkı madde ya da uzay gibi fiziki bir gerçeklik haline gelecektir.

Buna karşılık kimi felsefe akımları zamana öznel bir olgu olarak yaklaşır. Zamanı bilincin bir ürünü olarak tasarlayan ilk kişi Saint Augustin'dir. Geçmiş ve şu an, kişinin belleğinde muhafaza edilmiş anılara bağlı olarak birbirinden ayrılmaktadır. Aynı şekilde gelecek de, meydana gelecek olanı bekleyen bireyin bir eğilimidir. Böylece zamanın evreleri kişisel deneyim tarafından oluşturulmuş bir düzenin sonucudur. Bu kişisel zamansallık, Kant'a göre insana özgüdür. Mekânla birlikte, ona, deneyimin oluşma biçimini *a priori* kavrama olanağı verir. Bu durumda zaman artık nesnel bir kavram olarak değil, insanın bilincine eşlik eden öznel bir yapı olarak tanımlanır. Bu zaman kavrayışı, tüm gerçekliğin gerçek ile insanın karşılaşmasından doğduğunu ileri süren görüngübilim (fenomenoloji) akımını tanımlayan Husserl, Heidegger ve Sartre gibi yazarlarda zamansallık ismini almaktadır.

Zaman nesnel midir öznel midir? Bilincin ürünü olarak zamansallık, gerçekliğe özgü zamandan ayrılmakta mıdır? Kuantum fiziği gibi en çağdaş bilimler, gerçekliğin, insan tarafından tasarlanmış deney koşullarına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabileceğini gösterdiği ölçüde bunları ayırmak kolay değildir. Diğer bir ifadeyle, zamansallık gerçekliği ele geçirebilir ve onu koşullayabilir.

Boylamsal bir incelemede, zamanla ilişki öncelikle nesnelleştirilebilir olaylar (doğum, okula başlama, eğitsel pratikler, vs) tarafından belirlenir. Öznel zaman da dikkate alınır. Anlatısallığın, yaşanmış olayların yeniden yorumlanışının ve oluşturulan yeni romana bağlı olarak aldıkları yeni anlamın zamanı söz konusudur. Öznel zamansallık ve nesnel zaman boylamsal yaklaşımda bir aradadır.

Zaman tek boyutlu mu yoksa çok boyutlu mudur?

Mekân birçok boyuta sahipken zamanın tek bir boyutu mu olacaktır? Çok boyutlu bir zaman olasılığı bugün doğa bilimleri tarafından reddedilmiştir. Bilginin halihazırdaki düzeyinde, karmaşık biyolojik ya da fiziki durumların anlaşılmasını olanaksız kılacaktır. Bununla birlikte bu hipotez felsefi düzeyde ilgi çekiciliğini korumaktadır. Gerçekten de birçok boyutu olan bir zaman, bireyin birçok tarih yaşayacağı anlamına gelecektir. O halde kimlik birden çok olacak, aynı anda ya da farklı anlarda birçok durumu yaşamaya olanak verecektir.

"Ben bir başkasıdır" diyordu şair. Yılmaz kişi bir travmanın ardından ölür ve hem daha önce olduğu hem de olduğunun ötesinde biri olmasına olanak veren diyalektik bir formülle kendinden yeniden doğar. Sürdürdüğümüz boylamsal inceleme için, birden çok kimlik, iki aile kuşağı boyunca aktarımın yol açtığı çelişkili etkilerin içinden kendini göstermektedir. Değişimin tarihi, sürekliliğinkiyle yan yana gitmektedir. Böylece kuşaklar boyunca birçok tarih ailelere ve bireylere nüfuz etmektedir. Öte yandan, öznelerin aktarımla ilgili ortaya koyduğu anlatısallık, yeni bir tarihselliği dinamikleştiren yeni bir yoruma yol açmaktadır. Hayatına anlam vermek için kendine yeni bağlamlar oluşturan insan böyledir.

Zamanın yalnızca bir yönü mü vardır?

Zaman tek ve aynı yönde akar. Diğer bir ifadeyle, zaman geri döndürülemez. Termodinamikteki gelişmeler (Prigogine, 1980), gerek makrofizik gerek mikrofizik düzlemde, geri döndürülemezliğin (tersinemezlik) tüm deneylerin ortak özünü oluşturduğunu doğrulamaktadır. Entropi ilkesiyle, yani verili bir sistemin, kendisinde bozulmaya yol açan bir enerji ya da nitelik kaybı ile açıklanmaktadır. Bir sistemin ilk koşullarını yeniden üretmenin imkânsızlığı biçimini de almaktadır. Sonuç olarak, deneyim tersine çevrilebilir değildir ve insani deneyim de buna dahildir. Döngüsel bir zaman olasılığı durumunda da-

hi, olaylar asla tıpatıp aynı şekilde kendini yeniden üretmez. Bir durumun yapısı ya da felsefesi aynı olabilir ama bireyler ve bağlamlar mutlaka değişecektir ki bu da olayların akışını farklı bir şekilde yönlendirebilir.

Zamanın geri döndürülemezliği ile ilgili bu düşünce, bizi, geri döndürülemez bir zamansallıkta kuşaklar boyunca aktarım meselesiyle karşı karşıya getirmektedir. Gerçekten de kuşaklar birbirini izlemektedir ama aynı deneyimleri yaşamamaktadır. Hayat bağlamları farklıdır ve o veya bu aile tarafından yaşanmış aynı olaylar, içinde vuku buldukları kuşağa göre farklı bir yankıya sahiptir. Böylece aileler aynı deney mekanizmasında yer aldığında, olay kuşaklara göre farklı yan anlamlar kazanmaktadır.

Zamanın geri döndürülemezliği mevcut araştırma bağlamında ihmal edilmemiştir. Araştırma, hipotezlerin çeşitliliği, hatta paradoksuyla önem kazanmaktadır. Bir yanda, kuşaklar arası değişimi ileri süren konjonktürel hipotez zamansal geriye döndürülemezliğe ayrıcalık vermektedir. Ailelerin ve onları oluşturan bireylerin yaşadıkları mutasyonlara vurgu yapmaktadır. Her kuşağı, deneyim kopuşları yaşamaya iten bağlam farklılıkları üzerinde durmaktadır. Öte yandan, yapısal hipotez aktarım olgusunu destekleyecek bir döngüsel zaman olasılığını düşünmeye olanak vermektedir. Yeter ki aktarmak eşsiz bir yineleme süreci olarak kabul edilmesin.

Sentez

Boylamsal inceleme, insanın karmaşıklığına yaklaşmaya olanak verir. Rastlantının kendini göstermesini muhafaza ederken seyirdeki zorunlulukları da dikkate alır. İnsanın zamansallığının kavranışında bir çeşitliliği teşvik eder. Kuşkusuz bu hassas bir yoldur. Epistemolojik çatışmalara çanak tutar. Bununla birlikte, zaman boyutunu bireylerin tarihine dahil eden insan bilimleri alanındaki incelemelerde ayrıcalıklı yollardan biri olmayı sürdürür.

Genel Sonuç

Mevcut araştırmanın sonunda, temelde ortaya konan epistemolojik tercihlerin sonucu olan sınırları dikkate alırken, katkıların bilançosunu yorumlamak gerekmektedir. Genel sonuçların birinci kısmı, elde edilen sonuçların kısa bir sentezine ayrılmıştır. Ardından sonuçlarımız felsefi ve bilimsel literatürün katkılarıyla karşılaştırılarak, araştırma alanı genişletilecektir. Bunun için, kuşaklar arası aktarımın katkıları karşısında sorulan soruların faydasını belirlememize hizmet etmiş olan giriş kısmındaki alıntılar, tarafımızca tekrar ele alınacaktır. Son olarak, yapılmış araştırmaların gerekli uzatmalarına dair yorumda bulunulacaktır.

AKTARIMIN SÜREKLİLİKLERİ VE KOPUŞLARI

Homotetik nakil

Kuşaklar arası geçiş, süreklilikler ile kopuşları bir araya getiren bir diyalektiği izleyerek kendini göstermektedir. Burada, bireylerin toplumsal alandaki konumlanışlarını muhafaza ederken, sosyokültürel değişimlerle bütünleştikleri bir hareket söz ko-

nusudur. Geometrik bir kayma varmışçasına, toplumsal alan zamanın ve bir toplumun postmodern mutasyonlarının ona dayattığı yer değiştirmeleri izlemektedir. Bununla birlikte bu hareket, kurulu sosyal düzeni ve ona eşlik eden ayrımları tartışmaya açmamaktadır.

Aktörün çalışma alanı

Bireyler, eski ve yeni arasında aktarımı yapılandıran bağlar dokurlar. Bu çalışma geleceğe daha iyi bir şekilde hâkim olmak için, geçmişin yeniden özümsenmesine olanak vermektedir. Sona ermiş tarih ile hareket halindeki tarihsellik arasındaki gerilimlerde olduğu gibi, psişik çatışmaları ortaya çıkaran bir çalışma alanı söz konusudur. Aktarım yaşantıları ile acı yan yanadır. Onarıcı çözümü bulmak aktörlere düşmektedir: Sakin bir uzlaşma noktası arayışı gerilimleri yatıştırır, geçmişe dönüş ise onları ortadan kaldırır. Kopuşun bu iki ufku arasında pişmanlıklar ve huzursuzluklar bir kuşaktan diğerine geçişe eşlik etmektedir.

Yılmazlık kopuşu

"Mesele, yalnızca aktarmak değil, ama ayrıca aktarımı durdurmaktır" (Kaes, 1993, s. 9). Yılmazlık, aktarımın çatışma dokularından biridir. Ebeveynin kehanetine boyun eğmeyi reddediş, yeniden kendini gerçekleştirmeye girişme ve hayat tercihine yeni bir yön verme, aktörün miras aldığının yeniden yorumlanması yoluyla kişinin kendini yeniden inşasını yapılandırmaktadır. Yılmaz kişi, anlatısallık içinde bir yeniden inşa yolu bulmaktadır.

Aktarımın ikili sarmalı

Aktarımın sinerjileri, ikili sarmal şeklinde gerçekleşen bir hareket izlemektedir. Bir yandan etki değişime yol açmaktadır. Mirasın dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. Zaman içinde uyarlamaya olanak vermektedir. Bu, aktarımın kuşaklar arası boyutudur. Diğer yandan, başka bir hareket dinamiği, aynı pratiklerin, aynı düşüncelerin ve aynı olma biçimlerinin yeniden üretimini dayatmaktadır. Konjonktürel değişimlerin sorgulamaya açamayacağı, mirasın daha yapısal bir biçimine ulaşmaktadır. Kuşaklar ötesi bir şekilde gerçekleşen bir etki söz konusudur.

Zamansallığın rastlantıları

Geriye dönük çalışmalar, bireylerin geleceğini göz önüne almaksızın geçmişi inceler. Belirlenimciliğin yollarında araştırmacının adımlarına kılavuzluk eder. Boylamsal araştırmaların, oluş ufkunda yer alma imkânı vardır. Geleceklerini önceden kestirmeden bireylerin izlenmesine olanak verir. Bu epistemolojik durum, yaşam tercihleri, tanışmaları, evlilikleri ve ailevi seyirlerinin dönemeçlerinde bireylerin seyirlerini belirleyen rastlantı yasalarını kabul etmeyi olanaklı kılar. Bunlar, aktarım buyruğunun zorunluluklarını kesiştiren bir dizi rastlantılardır.

MİRASIN DOKUSU

Araştırmamızın içinde yer aldığı boylamsal inceleme, otuz yıllık bir zaman aralığında kuşaklar arasındaki geçişe damgasını vuran mirasın dokusunu mercek altına almaya olanak vermiştir. Kuşkusuz incelemenin nesnesi iddialıdır ve biz yararlanılan yöntemin ortaya koyduğu sınırların farkındayız. Bununla birlikte, boylamsal bağlamın sunduğu fırsatın da ilgi çekici bir yanı vardır. Sonuçlar kuşakların birbirine eklemlenme şeklini açıklamaya olanak vermektedir. Açığa çıkan anlayış bir genelleştirme iddiası taşımamaktadır. Sonuçların bölgesel erimi açıktır. Ortaya konan bu sonuçların mütevazı bir erimi vardır ve avantajının yanı sıra sınırlarını da belirtmiş olduğumuz bir epistemolojik aygıta bağlıdır. Böylesi bir anlayışla, araştırmayı sonlandıracak birkaç sentez düşünce önerilmektedir. Gi-

riş bölümünde sunulan birçok alıntı araştırmanın seyrini belirten soruları sıralamamıza olanak vermiştir. Bu incelemenin sonuna gelmiş olarak, elde edilen sonuçlarla karşılaştırmak üzere yazarlardan seçmeler sonuç yerine tekrar ele alınmaktadır.

"Devinimin ve değişimin olmadığı bir tek an yoktur" (Aristoteles).

Herakleitos da aynı fikri telkin etmekteydi. İnsan aynı nehirde asla iki kez aynı şekilde yıkanmaz, aynı kişi söz konusu olsa bile. Birey oluş halindedir, zaman ve kuşaklar içinde dönüşür. Araştırmanın sonuçları, bir kuşaktan diğerine sosyokültürel bir mutasyonun aileleri birçok düzlemde altüst ettiğini göstermektedir. Eğitim, ilişkiler, çocuğun özgürleşmesi ve statüsü dönüşmektedir. Bu dönüşüm, modernist bir dünya anlayışından, postmodern bir dünya vizyonuna doğru geçişi yansıtmaktadır. Otuz yıl aradan sonra aileler aynı bağlamları yaşamamaktadır.

"Her aktarım aynı zamanda bir dönüşümdür" (Albert Ciccone).

Miras alınan sosyokültürel sermayenin zorunlu dönüşümü, bir kuşaktan diğerine geçişe damgasını vurmaktadır. Birey bu dönüşüme katılmaktadır. Mutasyon içindeki bir bağlam üzerinden incelememiz, ebeveynlerin yeni düşünme, eyleme ve olma şekilleri benimsediğini göstermektedir. Tutumlar, pratikler ve aktörlerin kişiliği dönüşmektedir. Böylece miras alınan, özellikle topluma kılavuzluk eden yeni değerlere göre yeniden toplumsallaştırılır.

"Aile, farklı türlerdeki sermaye birikiminin ve kuşaklararası aktarımın en üstün olduğu ortamlardan biridir" (Pierre Bourdieu).

Aile toplumsal yeniden üretim sürecine katılır. Mevcut incelemenin gösterdiği gibi, ailelerin kendi aralarındaki konumlanışı bir kuşaktan diğerine değişmemektedir. Diğer bir ifadeyle, aileleri birbirinden ayıran farklar kuşaklar boyunca aktarılmaktadır. Eğitsel sermaye, ebeveynlerin kişiliği ama ayrıca ve özellikle çocuğun okul ve gelişme performansları aktarımın bu etkisine katılmaktadır. Böylece toplumsal alan ayrımcılık kurallarını muhafaza etmektedir.

"İnsanoğlunu bekleyen şey, geçmişidir" (Oscar Wilde).

O. Wilde'dan yapılan alıntı bizi birçok düşünceye götürür. İlki, bu cümlenin anlamını doğrulama eğilimindedir. Ailelerin konumlanışına bağlı yapısal süreklilikler, bir kuşaktan diğerine aynı farkların aile ortamlarını birbirinden ayırdığını göstermektedir. Aile ortamlarını karakterize eden güçler ve zayıflıklar aktarılmaktadır. Fakat bu ifade, örneğin kuşaklar boyunca sürenin özellikle çocuk üzerinde olumsuz bir etkide bulunan eğitsel pratikler olduğu bilindiğinde, bir sosyal ayrım yan anlamı kazanmaktadır.

Öte yandan, araştırmanın sonuçlarına göre O. Wilde'dan yapılan bu alıntının tersini söylemek de mümkündür. Gerçekten de yaptığımız ilk tespit, ailevi alışkanlıklar üzerinden kendini gösteren açık bir sosyokültürel mutasyondur. Yapılan portreler, bir kuşaktan diğerine farklı aileler ortaya koymaktadır. Kuşkusuz içlerinden bazıları, kendilerini önceki kuşağın ailelerine benzeten işleyiş profilleri benimsemektedir. Onların önlerinde geçmişleri durmaktadır; buna karşılık diğerleri daha yenilikçi görünmektedir. Bunlar birinci kuşağın, çocuklarınınkilere benzeyen aileleridir: Bugünde geleceği taşımaktadırlar.

"Hiç bir şey değişmeden var olamayacağı gibi, var olmadan da değişemez" (André Comte-Sponville).

Dönüşerek zamanın akışını kat ederken, bireyin özü değişmeden kalır. Comte-Sponville'in oluş dediği şey budur. Zamanı izlemek, kimliğini muhafaza ederken değişimler dayatır. Bu alıntı, iki kuşak boyunca gözlemlenen aileler için analoji mahi-

yetindedir. Gerçekten de değişim, postmodern bir evrenin mutasyonlarını takip eden aile ortamları üzerinde etkide bulunur; bununla birlikte bu mutasyonlar, bir toplumsal düzeni yansıtan farkları muhafaza ederek, ailelerin kuşaklar boyunca kendi aralarındaki konumlanışının sürekliliğini engellememektedir. Süreklilik içinde kopuş: P. Bourdieu'nün homotetik nakil ilkesi adını verdiği şey budur.

"Aktarım zorunluluğunun çelişkili bir diyalektiği vardır: Devamlılık için aktarmak ama ayrıca devamlılık için uyum sağlamak şarttır" (Anne Muxel).

Aktarım zorunlu bir jenealojik düzene yanıt vermektedir. Diğer bir ifadeyle, kuşakların geçişi, toplumsal zamana damgasını vuran farkları ortaya koyarak bir toplumun işleyiş kurallarını belirlemektedir: Bir yasa metninin meşru kıldığı bir nesep bağıyla çocuklar ebeveynlerinin ardından gelmektedir. Bu aktarım aynı anda hem topluma hem kuşaklara devam etme olanağı vermektedir. Bununla birlikte toplumsal mutasyonlara uyma, toplum dışı kalmamak için bir o kadar gereklidir. Bu diyalektik, mevcut araştırma durumunda da geçerlidir. Kuşak bağı, alışkanlıkların korunmasıyla nesebe damgasını vuran bir yapısal süreklilik mekanizmasına dayanırken, uyum postmodernitenin ilkelerini izleyen bir kişisel ve toplumsal düşünümselliğin meyvesidir.

"Geçmiş yok olmamıştır. Yalnızca bir daimi envanterin nesnesidir [...]. Bireyler, muhafaza etmeye karar verdiklerini alıkoyarlar" (François de Singly).

Bu alıntı, kuşaklar arası olgular yaklaşımında bir doğrulama bulmaktadır. Bazı nesneler düşünümsel içselleştirmenin meselesidir. Bir kuşaktan diğerine dönüştürülmüş olarak alınır. Olumsuz eğitsel tavırlar ya da tutumlar bu nesneler arasındadır: Bu aktif mirastır. Buna karşılık bireyler, geçmişin muhafaza etmeye mutlaka karar vermiş olmadıkları bazı unsurlarını da

alıkoyarlar. Örneğin ebeveynlerin olumsuz tavır kullanımları, kuşaklar boyunca yapısal şekilde kendini yineler. Bu pasif miras, aktarımın kuşaklar ötesi olgusuna katılmaktadır.

"Aile ve kültür kendisine bu gücü verdiğinde okul bir yılmazlık faktörüdür" (Boris Cyrulnik).

Aktarımla ilgili yaptığımız inceleme, aile üzerinden gerçekleşen sosyokültürel mutasyonları gözler önüne sermektedir. Bu değişimler özellikle ailelerin ilgi odağı olan çocukla ilgilidir. Bugün çocuk tam anlamıyla bir kişidir. Yetişkinin ona yönelttiği dikkat, onu artık öğrenen değil, eğitsel etkileşimin gerçek bir partneri olarak görmeyi hedefler. Çocuk bugün ebeveynlerin yatırım yaptığı bir değerdir. Gelişimi, okula uyumu, yetişkinlerin korumak istediği aile zenginliğinin dışsal alametleridir. Bu yatırım, çocuğun gelişiminin ve okul performanslarının halihazırdaki niteliğini teşvik etmektedir. Bununla birlikte bu olumlu dönüşüm, çocuklar bir kuşaktan diğerine kendi aralarında aynı performans farklarını muhafaza ettikleri ölçüde toplumsal ayrımların kendisini göstermesini hiçbir şekilde engellememektedir.

"Aile bireye özgürlüğünü vermek istemez" (Sigmund Freud).

Sonuçlarımıza göre, aile bireyin kişisel gelişimine ve kendini gerçekleştirmesine bir sınır olarak mı görülmelidir? Sartre'ın düşündüğü gibi (1964) bir oğul özgürlüğüne ancak babanın ölümüyle mi kavuşur? Kuşkusuz aile kişiye güçlü bir şekilde damgasını vurmaktadır. Yapısal süreklilikler ya da kuşaklar ötesi aktarım mekanizmaları, kuşaklar arası geçişin rastlantının meyvesi olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte aile seyirleri, eşin, çocukların, sosyo-profesyonel yönelimlerin düzenlediği, yaşantı çeşitliliğine yol açan ve alınan miras üzerinde sürekli bir düşünümselliği besleyen bir takım delikler bırakmaktadır.

"İnsan, öznesi haline gelmeye çalıştığı bir tarihin ürünüdür" (Vincent de Gaulejac).

Araştırmamızın sonuçlarına dayanarak bu alıntıyı iki şekilde yorumlamak mümkündür. İlki kuşaklar arası sürekliliğe vurgu yapmaktadır. Birey gerçekten de geçmişinin, kişinin oluşunda yansımasını gösterdiği bir aile mantığının ürünüdür. İçselleştirilen tarih, adeta bireyin yaşadığı şimdiki zamanın kaidesidir. Bununla birlikte bu içselleştirme süreci, özne tarafından bir geçmişin benimsenme çalışmasının gerçekleştirilmesi ön varsayımında bulunmaktadır: Böylece tarihinin öznesi haline gelmektedir. Benimseme nesnenin dönüştürülmesine, bireyin tarihselliğini ürettiği kök salınacak yeni bir verimli toprağa dönüştürmek üzere tarihin yeni bir yorumuna yol açmaktadır. Öznenin geçmiş üzerinde bir düşünümsellik sürecini gerçekleştirerek, tarihi ve tarihselliği arasında yeni bağlar ördüğü anlatısallıkta bulgulanmıştır.

"İnsan ancak kendi soyağacının dallarında şakıyabilir" (Max Jacob).

Aktörün anlatısallığı tarih ile tarihsellik arasında farklı dikiş biçimlerine bürünebilir. Bazıları acı çektirir, şimdi ile ya çok hızlı unutulmuş bir geçmiş ya da çok çabuk harcanmış bir gelecek arasındaki katlanılmaz mesafeyi dışa vurur. Diğer bazı dikişler, bu iki an arasında bağlar dokumaya olanak verir. Burada, geçmiş ile şimdiyi birbirine uydurmayı hedefleyen bir düşünümsellik işlemi kendini gösterir. Son olarak, bazı dikişler ise daha diyalektiktir. Kurulmakta olan bir geleceği inşa etmek üzere maruz kalınmış geçmiş ile tepki yapan (reaktif) geleceğin bir sentezini ortaya koyar: Bu yılmazlığın zamansallığıdır. Böylece soyağacının dallarında şakımak uyumlu bağlar örmeye olanak verir; ama bu şarkı acı çektirebilir. Diğer bazıları, kırıldıktan sonra kendi dallarını yeniden oluşturmayı seçecektir.

"İnsanlar bu şekilde, tarihleri sayesinde şeyleri konuşturur" (Boris Cyrulnik).

Anlatısallık tarihe anlam verir. Nesneler, olaylar, matematikleştirilebilir göstergeler geçmişin işaret ışıklarından başka bir şey değildir. Kuşkusuz bu işaret ışıkları hayat tercihlerini ve onlara eşlik eden edimleri yönlendirmektedir. Bununla birlikte insanın geleceğine verdiği anlam, bireyin tarihine dair yeni yorumundan doğabilir ancak. Geçmişin bu yeniden benimsenmesi sonucunda, nesneler, olaylar, öznenin geleceği karşısında karar kıldığı bir anlam kazanırlar. Bireyler anlam evrenlerini nasıl oluşturmaktadır? Yaşanmış sistemlerin sembolleştirilmesi çalışmasını güçlendiren aktörler arasında hangi sinerjiler vardır? Yaşanmış kişisel dünyalar kuşaklar arası aktarım olgularına nasıl katkıda bulunmaktadır? Kuşaklar arası geçişte katalizör vazifesi gören bireye özgü mekanizmalar hangileridir? Boylamsal incelemenin bir sonraki evresi için yardımcı olacak, hepsi de anlatısallık sürecine bağlı soru örnekleridir bunlar.

Bu araştırmanın izlediği çizginin son alıntısı genç ebeveynlere aittir. Miraslarına yöneltikleri bakış, tarihin sürekli ilerleme içinde olduğunu, asla nihai olarak tamamlanmadığını, sürekli oluş halinde olduğunu göstermektedir:

"Davranma biçiminde ya da aldığım kimi kararlarda nasıl yetiştirildiysem öyle yaptığımı gördüğüm doğru. Diyebilirim ki daha önceleri bunun çok dayanılmaz olduğunu düşünüyordum. Ama şimdi, zaman geçtikçe, şeyleri farklı bir şekilde görüyorum" (Camille).

ARAŞTIRMANIN OLASI DEVAMI

Yolun sonunda, araştırmanın olası devamı üzerinde durmak istiyoruz. Burada iki boyut söz konusu olabilir. Birinci boyut doğrudan incelemenin sınırlarıdır; ikincisi ise, elde edilen sonuçlara dayanarak aileler nezdinde müdahalede bulunma perspektifinin doğuracağı yararlardır.

Dünyanın yaratıcısı özne

Aktarımla ilgili araştırma öznenin bizzat kendisinin dünya görüşüne pek az yer vermektedir. Diğer bir ifadeyle, yapmış olduğumuz analizler dünyanın nesnel bir kavranışına, bir tutarlılığa ve bir sistem yapısına vurgu yaparken, aktörün öznel dünya kavrayışı, kişisel yaşantı ve anlamlandırma araştırma konumuzun kesin olarak dışında kalmaktadır. Oysa gerçekliğin bu boyutu önemsiz değildir. Hatta boylamsal incelemenin projesinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Mevcut araştırmanın uzatılmasının temel ilgi odaklarından biri odur. Gerçekten de kuşakların geçişindeki kopuş ve süreklilik mantığını belirledikten sonra, aktarıma katılan öznelerin yaşam dünyasını incelemek bizce önemlidir. Bu hareket tarzı, aktarım olgularını gerçekleştiren kişinin içsel mekanizmalarını daha iyi anlamaya olanak verecektir zira "aktarımda önemli olan, aktarımın nesnelleştirilebilir maddesi değil ama onun benimsenme sürecidir" (Tisseron, 1995, s. 226).

Araştırmadan müdahaleye

İnceleme müdahale alanında faydalı birçok düşünce şekli sağlamaktadır. Elde edilen sonuçların pratiğe dair kapsamının analizini, aile içi eğitime müdahaleler çerçevesinde işleyiş ilkelerine dönüştürmek üzere sürdürmek ilginç olacaktır. Bu hareket tarzı öncelikle sonuçların müdahale matrisine taşınmasını değerlendirmeye olanak veren bir eylem araştırması mekanizmasının oluşturulmasını varsaymaktadır.

Aile içi eğitimde eylem alanında bir aktarmaya yol açabilecek iki temel yoldan bahsedilmektedir. Birincisi, müdahale, değişimi teşvik eden sinerjileri dikkate almalıdır. Bu konuda araştırma aktarımın aynı anda hem bir kopuş dinamiğiyle hem de bir süreklilik hareketiyle kendini gösterdiğini ortaya koymaktadır. Daha da özelde, bazı göstergeler değişimlere diğerlerine nazaran daha duyarlıdır. Örneğin eğitsel tutumlar için durum böyledir. Bir programın teşvik edilmesi evresinde bu bilgi daha

da ilginçtir. Burada müdahiller, eğitsel tutumlara ilişkin tematikler üzerinde ebeveyn grupları halinde çalışmaya olanak veren araçlara dayanabilirler. Bu teknikler, örneğin, ebeveynlerin kendi çocuklarının eğitimi ile ilgili beklentilerini, temsillerini ifade ettikleri kritik olaylar yönteminden yararlanır. Ebeveynler arasında görüş alışverişi, eğitsel tutumların sorgulanmasını ve devingenliğini teşvik eder.

Son olarak aktarımın tarihi, tarihselliğin miras karşısında pasif olmadığını göstermektedir. Anlatısallık, bireylere nüfuz eden kuşaklar arası ve kuşaklar ötesi mekanizmaların bilince çıkarılmasında belirleyici bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yöntem, ebeveynin müdahale sürecinde de uygulanabilir. Yaşantıya mesafe koymayı ve kendi tarihinin dinamik bir yeniden yorumunu kolaylaştırmaktadır. Böylece herkesin kendi aile romanını (de Gaulejac, 1999) ortaya koyabilmesi, hatta bunu diğer anlatısal üretimlerle karşılaştırabilmesi amacıyla ebeveyn grupları oluşturulabilir.

ARAŞTIRMACININ DOKUSU

Bir araştırmanın yöntemi, diğer giriş yollarını kapatarak, bir bilimsel düşüncenin yolunu açıkça belirtmeye olanak verir. Diğer bir ifadeyle, bir incelemenin epistemolojik açıdan açıklığa kavuşturulması, sorgulama alanını sınırlayarak yönünü tayin eder. Araştırmacının paradoksu budur: Sınırlamak üzere alanı açmak; sınırlanmak üzere açıklığa kavuşturmak. Bu sınır bir baskı değildir. Gerçeğin araştırıcının inşasına daima direndiğini gösterir yalnızca.

Gerçeğin bu direnişi de, aktörlerin doğrudan karşı karşıya geldiği meseledir. Burada incelenen dönemde, aktarım tarihi, postmodern dünyaya bağlı altüst oluşlara rağmen kuşaklara nüfuz eden geçmişin gerçekliğini doğrulamaktadır. Diğer bir ifadeyle, özne oluşunu tarihinin yönlendirdiği bir olasılıklar alanında oluşturur. Yolun ilerledikçe oluştuğunu aklımızdan çıkarmadan, aktörün, kesinlikler ve/veya sürprizlerden oluşan

bir geleceğe yüzünü dönmek için anlam verdiği bir mirasa, sayesinde "etki ettiği" özgür irade budur.

Bu noktada "her zaman haklı olan, ufuktan da ötesini gören" (Aragon) şairlerle bir kez daha yollarımız kesişiyor:

Ister burjuvanın ister havarinin oğlu olsun
Tüm çocuklar sizinkilere benzer
Ister Sezar'ın ister sıradan birinin oğlu olsun
Tüm çocuklar seninkine benzer
Aynı gülümseme, aynı gözyaşları
Aynı talepler, aynı iç çekişler
Ister Sezar'ın ister sıradan birinin oğlu olsun
Tüm çocuklar seninkine benzer
Ancak sonra, çok sonra..."

– J. Brel

KAYNAKÇA

Abraham N., Torok M. (1972), Introjecter-incorporer. Deuil ou mélancolie, *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 6, s. 111-122.

Abraham N., Torok M. (1975), L'objet perdu, Moi, *Revue française de Psychanalyse*, no 3.

Ainsworth M., Eichberg C. (1991), Effects on infant-mother attachement of mother's unresolved loss of an attachment figure or other traumatic experience, C. M. Parkers, J. Stevenson-Hinde et P. Marris (eds), *Attachment across the Life Cycle*, Londra, Routledge, s. 160-183.

Althusser L. (1976), *Ideoloji ve Devletin Ideolojik Aygıtları*, L. Althusser, çev: Alp Tümertekin, Istanbul, 2004, Ithaki Yayınları.

Ancelin-Schützenberger A. (1993), *Aïe, mes aïeux!*, Paris, Desclée de Brouwer.

Ardoino J., Peretti A. (de) (1998), *Penser l'hétérogène*, Paris, Desclée de Brouwer.

Arvey R. D., Bouchard T. J., Segal N. L., Abraham L. M. (1989), Job satisfaction: Environmental and genetic component, *Journal of Applied Psychology*, 74, s. 187-192. Astolfi J.-P. (1993), Trois paradigmes pour les recherches en didactique, *Revue française de Pédadogie*, 103, s. 5-18.

Attias-Donfut C, Lapierre N., Segalen M. (2002), *Le nouvel esprit de famille*, Paris, Odile Jacob.

Aubert N., Gaulejac V. (de) (1991), *Le coût de l'excellence*, Paris, Le Seuil.

Bajoit G. (2003), *Le changement social*, Paris, Armand Colin.

Bandura A. (1965), Influence of model's reinforcement contingencies on the acquisition of imitative response, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1, s. 589-595.

Bandura A. (1973), *Aggression: A Social Learning Perspective*, Engle-wood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall.

Bandura A. (1980), *L'apprentissage social*, Brüksel, Mardaga.

Bandura A. (2002), *Autoefficacité, le sentiment d'efficacité personnelle*, Brüksel, De Boeck.

Bardin L. (1989), *L'analyse de contenu*, Paris, PUF.

Barbier J.-M. (2000), *Signification, sens, formation*, Paris, PUF.

Baudelot C, Establet R. (1989), *Le niveau monte. Réfutation d'une vieille idée concernant la prétendue décadence de nos écoles*, Paris, Le Seuil.

Bellotti E. G. (1978), *Du côté des petites filles*, Paris, Les Éditions des Femmes.

Belsky J. (1984), The determinants of parenting: A process model, *Child Development, 55*, s. 83-96.

Belsky J., Vondra J. (1989), Lessons from child abuse: The determinants of parenting, D. Cicchetti ve V. Carlson (der), *Child Maltreating. Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 153-202.

Benoit D., Parker K. (1994), Stability and transmission of attachment across three generations, *Child Development*, 65, s. 1444-1456.

Bergonnier-Dupuy G. (1995), *Stratégie éducative parentale et développement cognitif du jeune enfant*, M. le Pr Jean Le Camus'nün yönetiminde hazırlanan tez, Toulouse, Université de Toulouse - Le Mirail.

Bergonnier-Dupuy G., Mosconi N. (2000), La construction de l'identité sexuée, J.-P. Pourtois ve H. Desmet (éd.), *Le parent éducateur*, Paris, PUF.

Berman C. M. (1990), Intergerational transmission of maternal rejection rates among free-ranging rhesus monkeys. *Animal Behavior*, 39, s. 329-337.

Boszormenyi-Nagy I., Spark G. M. (1973), *Invisible Loyalties*, New York, Harper & Row.

Bouchard T. J., Lykken D. T., McGue M., Segal N. L., Tellegen A. (1990), Sources of human psychological differences, The Minnesota study of twins reared apart, *Science*, 250, s. 223-228.

Boudon R. (1978), *L'inégalité des chances*, Paris, Armand Colin.

Bourdieu P. (1979), *La distinction. Critique sociale du jugement*, Paris, Les Éditions de Minuit.

Bourdieu P. (1980), *Le sens pratique*, Paris, Les Éditions de Minuit. Bourdieu P. (1994), *Raisons pratiques*, Paris, Le Seuil.

Bourdieu P., Passeron J.-C. (1970), *La reproduction*, Paris, Les Éditions de Minuit.

Boutin G., During P. (1994), *Les interventions auprès des parents*, Toulouse, Privat.

Bowen M. (1978), *Family Therapy in Clinical Practices*, New York, Jason Aronson.

Bowlby J. (1969), *Attachment and Loss*, cilt 1: *Attachment*, New York, Basic Books.

Bowlby J. (1978), *Attachement et perte*, cilt 2: *La séparation, angoisse et colère*, Paris, PUF.

Bowlby J. (1980), *Attachment and Loss*, cilt 3: *Loss: Sadness and Depression*, New York, Basic Books.

Bowlby J. (1992), L'avènement de la psychiatrie développementale a sonné, *Devenir*, 4 (4), s. 7-32.

Bus A. G., Van Ijzendoorn M. H. (1992), Patterns of attachement in frequently and infrequently reading mother-child dyads, *Journal of Genetic Psychology*, 153, s. 395-403.

Caspi A., Elder G. H. (1988), Emergent family patterns: The intergenera-tional construction of problem behaviour and relationships, R. A. Hinde ve J. Stevenson-Hinde (der), *Relationships within Families: Mutual Influences*, Oxford, Clarendon Press, s. 218-240.

Chariot B., Bautier E., Rochex J.-Y. (1993), *Écoles et savoirs dans les banlieues et ailleurs*, Paris, Armand Colin.

Chipuer H. M., Rovine M. J., Plomin R. (1990), Lisrel modeling: Genetic and environmental influences on IQ revisited, *Intelligence*, 14, s. 11-29.

Ciccone A. (1999), *La transmission psychique inconsciente*, Paris, Dunod.

Clifford J. (1996), *Malaise dans la culture*, Paris, Beaux-Arts.

Cohler B. J., Grunebaum H. U., Weiss J. L., Moran D. L. (1971), The childcare attitudes of two generations of mothers, *Merril-Palmer Quarterly*, 17, s. 3-17. Comte-Sponville A. (1999), *L'être-temps*, Paris, PUF.

Comte-Sponville A. (2000), *Le bonheur désespérément*, Paris, Éd. Pleins Feux.

Corder E. H., Saunders A. M., Strittmatter W. J., Shmechel D. E., Gaskell P. C, Small G. W., Roses A. D., Haines J. L., Pericak-Vance M. A. (1993), Gene dose of apolipoprotein E type 4 allele and the risk of Alzheimer's disease in late onset families, *Science*, 261, s. 921-923.

Couloubaritsis L. (1997), *La physique d'Aristote*, Brüksel, Ousia.

Covell K., Grusec J. E., King G. (1995), The intergenerational transmission of maternal discipline and standards of behaviour, *Social Development*, 4, s. 32-43.

Cowan P. A., Cowan C. P., Schultz M. S., Heming G. (1993), Prebirth to preschool family factors in children's adaptation to kindergarten, R. D. Parker ve S. G. Kellam (der), *Exploring Family Relationships with other Social Contexts*, Hillsdale, New Jersey, Erlbaum, s. 75-114.

Crittenden P. M. (1984), Sibling interaction: Evidence of a generational effect in maltreating infants, *Child Abuse and Neglect*, 8, s. 433-438.

Cyrulnik B. (1993), *Les nourritures affectives*, Paris, Odile Jacob.

Cyrulnik B. (2000), La résilience ou le ressort intime, J.-P. Pourtois ve H. Desmet (der.), *Relations familiales et résilience*, Paris, L'Harmattan, s. 95-111.

Cyrulnik B. (2001), *Les vilains petits canards*, Paris, Odile Jacob.

Cyrulnik B. (2003), *Le murmure des fantômes*, Paris, Odile Jacob.

Delhaye G., Pourtois J.-P., Sturbois G. (1987), *Les acteurs de l'avenir*, Brüksel, De Boeck - Wesmaël.

Desmet H., Pourtois J.-P. (1993), *Prédire, comprendre la trajectoire scolaire*, Paris, PUF.

D'Hainaut (1975), *Concepts et méthodes de la statistique*, cilt 1 ve cilt 2, Brüksel, Éd. Labor.

Dottier J.-F. (2002), La famille aujourd'hui, bouleversement et recompositions, Dottier (coord.), *Familles, permanence et métamorphoses*, Auxerre, Éd. Sciences humaines, s. 1-7.

Doutrelepont R., Mortelmans D., Casman M.-T. (der.) (2004), *Onze ans de vie en Belgique*, Gent, Academia Press.

Dubar C. (1997, 3. basım.), *La socialisation*, Paris, Masson et Armand Colin.

Durning P. (1995), *Éducation familiale*, Paris, PUF.

Durkheim E. (1902-1903), *L'éducation morale*, Paris, Librairie Félix Alcan.

Duthoit J.-P. (1999), *Essai sur les phénomènes transgénérationnels*, Paris, L'Harmattan.

Eaves L. J., Eysenck H. J., Martin N. G. (1989), *Genes, Culture and Personality: An Empirical Approach*, Londra, Academic Press.

Egeland B. (1988), Breaking the cycle of abuse; implications for prediction and intervention, K. D. Browne, C. Davies ve P. Stratton (der), *Early Prediction and Prevention of Child Abuse*, Chichester, Wiley, s. 87-102.

Egeland B. (1993), A history of abuse is a major risk factor for abusing the next generations, R. J. Gelles et D. R. Loseke (der), *Current Controversies on Family Violence*, Newbury Park, California, Sage Publications, s. 197-208.

Egeland B., Carlson E., Stoufe A. (1993), Resilience as process, *Development and Psych op athology*, 5, s. 517-528.

Egeland B. R., Jacobvitz D., Sroufe L. A. (1988), Breaking the cycle of abuse, *Child Development*, 59, s. 1080-1088.

Eid G. (1997), *La famille, le lien et la norme*, Paris, L'Harmattan.

Eiger A. (1986), Les représentations transgénérationnelles et leurs effets sur le transfert dans la thérapie familiale psychanalytique, *Gruppo*, no. 2, s. 55-74.

Eiger A. (1987), *La parenté fantasmatique*, Paris, Dunod.

Eiger A. (1991), L'identification à l'objet transgénérationnel, *Journal de la Psychanalyse de l'enfant*, no. 10, s. 93-108.

Elder G. H., Caspi A., Downey G. (1986), Problem behavior and family relationships: Life course and intergenerational themes, A. M. Sorensen, F. E. Weinart ve L. R. Sherrod (der), *Human Development and the Life Course: Multidisciplinary Perspectives* içinde, Hillsdale, NJ, Erlbaum.

Enriquez E. (1987), Le travail de la mort dans les institutions, Kaës *vd.*, *L'institution et les institutions*, Paris, Dunod, s. 62-94.

Erickson M. F., Sroufe L. A., Egeland B. (1985), The relationship between quality of attachment and behavior problems in preschool in a high-risk sample, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 50 (1-2, seri no. 209).

Fairbanks L. (1989), Early experience and cross-generational continuity of mother-infant contact in vervet monkeys, *Development Psychology*, 22, s. 669-681.

Fairbanks L., McGuire M. T. (1988), Long-term effects of early mothering behavior on responsiveness to the environment in vervet monkeys, *Developmental Psychology*, 21, s. 711-724.

Ferry L. (1996), *L'homme-Dieu*, Paris, Grasset.

Flynn R. (1987), Massive IQ gains in 14 nations: What IQ tests really measure, *Psychological Bulletin*, 101, s. 171.

Fonagy P., Steele PL, Steele M. (1991), Maternal representations of attachment during pregnancy predict the organization of infant-mother attachment at one year of age, *Child Development*, 62, s. 891-905.

Fontana V. (1968), Further reflections on the maltreatment of children, *New York State Journal of Medicine*, 68, s. 2214-2215.

Garcia A. (2003), *Violences au travail, harcèlement moral et sexuel: synthèse de la recherche sur les caractéristiques et les conséquences pour les travailleurs féminins et masculins*, Université catholique de Louvain, Département des Sciences politiques et sociales.

Gardner H. (1997), *Les formes de l'intelligence*, Paris, Odile Jacob.

Gaulejac V. (de) (1987), *La névrose de classe*, Paris, Hommes et groupes.

Gaulejac V. (de) (1999), *L'histoire en héritage*, Paris, Desclée de Brouwer.

Gayet D. (2003), *Les pratiques éducatives des familles*, Paris, PUF.

Gelso C. J., Birk J. M., Powers R. (1978), Intergenerational relationships in the development of child rearing attitudes, *Journal of Genetic Psychology*, 133, s. 31-41.

Gerris J. R. M. (1998), *Parents, Adolescents and Young Adults in Dutch Families: A Longitudinal Study*, Nijmegen, Institute of family studies, University of Nijmegen.

Granjon E. (1989), Transmission psychique et transferts en thérapie familiale psychanalytique, *Gruppo*, no. 5, s. 47-58.

Grossman K., Fremmer-Bombik E., Rudolph J., Grossmann K. E. (1988), Maternal attachment representations as related to patterns of infant-mother attachment and maternal care during the first year, R. A. Hinde ve J. Stevenson-Hinde (der), *Relationships within Families: Mutual Influences*, Oxford, Clarendon Press, s. 241-260.

Grossmann K. E., Grossmann K. (1991), Attachment quality as an organizer of emotional and behavioral responses in a longitudinal perspective, C. M. Parkes, J. Stevenson-Hinde ve P. Marris (der), *Attachment across the Life Cycle*, Londra, Routledge, s. 93-114.

Habermas J. (1973), *La technique et la science comme idéologie*, Paris, Gallimard.

Habermas J. (1987), *Théorie de l'agir communicationnel*, cilt 1 ve cilt 2, Paris, Fayard.

Hansenne M. (2003), *Psychologie de la personnalité*, Bruxelles, De Boeck.

Hanson R. A., Mullis R. L. (1986), Intergenerational transfer of normative parental attitudes, *Psychological Reports*, 59, s. 711-714.

Hardy J. A., Hutton M. (1995), Two new genes for Alzheimer's disease, *Trends in Neurosciences*, 18, s. 436.

Harris J. R. (1999), *Pourquoi nos enfants deviennent ce qu'ils sont. De la véritable influence des parents sur la personnalité de leurs enfants*, Paris, Robert Laffont. Hellinckx W., Grietens H., Ghesquiere P. (2001), Kinderen en jongeren met psychosociale problemen, F. De Fever, W. Hellinckx, H. Grietens, *Handboek jeugdhulpverlening, een orthopedagogisch perspectief*, Acco, s. 91-128.

Herrenkohl E. C, Herrenkohl R. C, Toedter (1983), Perspectives on the intergenerational transmission of abuse, D. Finkelhor, R. J. Gelles, G. T. Hotaling ve M. A. Strauss (der), *The Dark Side of Families: Current Family Violence Research*, Beverly Hills, Sage Publications, s. 305-316.

Hertzberger S. (1983), Social cognition and the transmission of abuse, dans D. Finkelhor, R. J. Gelles, G. T. Hotaling ve M. A. Strauss (der), *The Darkside of Families: Current Family Violence Research*, Beverly Hills, Sage Publications, s. 317-329.

Houssaye (1992), *Les valeurs à l'école*, Paris, PUF.

Humbeeck B. (1998), *Le sans-abri face à la notion de travail*, Mons, Université de Mons-Hainaut, Les Publications du CERIS.

Hunter R., Kilstrom N., Kraybill E. N., Loda F. (1978), Antecedents of child abuse and neglect in premature infants: A prospective study in a newborn intensive care unit, *Pediatrics*, 61, s. 629-635.

Hunter R., Kilstrom N. (1979), Breaking the cycle in abusive families, *American Journal of Psychiatry*, 136, s. 1320-1322.

Itkin (1952), Some relationships between intra-family attitudes and pre-parental attitudes toward children, *Journal of Genetic Psychology*, 80, s. 221-252.

Jackson (1993), *Le groupe et le sujet du groupe*, Paris, Dunod.

Journet N. (2002), Introduction "Que faire de la culture?", N. Journet (birlikte), *La culture. De l'universel au particulier*, Auxerre, Sciences humaines Éditions, s. 1-13.

Kaës R. (1985), *La transmission psychique inter générationnelle et intra-groupale: aspects pathologiques, thérapeutiques et créatifs*, R. Kaës'in sunduğu rapor, Université de Lyon, Association de Recherches et d'intervention en sciences humaines, Centre de recherches cliniques sur les formateurs intérimaires.

Kaës R. (1993), Le sujet de l'héritage, Kaës *vd.* içinde, *Transmission de la vie psychique entre générations*, Paris, Dunod.

Kaufmann J.-C. (2001), *Ego. Pour une sociologie de l'individu*, Paris, Nathan.

Kempe C. H., Silverman F., Steele B., Droegemueller W., Silver H. (1962), The battered child syndrome, *Journal of the American Association*, 181, s. 17-24.

Lahire B. (1995), *Tableaux de familles*, Paris, Gallimard.

Lahire B. (1998), *L'homme pluriel. Les ressorts de l'action*, Paris, Nathan.

Lahire B. (2000), Pour une sociologie psychologique de la famille, J.-P. Pourtois ve H. Desmet (der.) içinde, *Le parent éducateur*, Paris, PUF.

Laplace P. S. (1986), *Essai philosophique sur les probabilités*, 1825'teki 5. basımın metni, Paris, C. Bourgeois.

Lebart L., Morineau A., Piron M. (1991), *Statistique exploratoire multidi-mensionnelle*, Paris, Dunod.

Le Camus J. (1995), *Pères et bébés*, Paris, L'Harmattan.

Lecomte J. (2002), *Briser le cycle de la violence. Quand d'anciens enfants maltraités deviennent des parents non maltraitants*, doktora tezi, Paris, École pratique des hautes études.

Lecomte J. (2004), *Guérir de son enfance*, Paris, Odile Jacob.

Legendre P. (1985), *L'inestimable objet de la transmission. Étude sur le principe généalogique en Occident*, Paris, Fayard.

Loehlin J.-C. (1989), Partitioning environmental and genetic contributions to behavioral development, *American Psychologist*, 44, s. 1285-1292.

Loehlin J.-C., Horn J.-M., Willerman L. (1990), Heredity, environment and personality change: Evidence from the Texas adoption study, *Journal of Personality*, 58, s. 221-243.

Lyotard J.-F. (1995), *Moralités postmodernes*, Paris, Éd. Galilée.

Maccoby E. E. (1994), Commentary: Gender segregation in childhood, C. Leaper (der), Chilhood gender segregation: Causes and consequences, *New Directions for Child Development*, no. 65, San Francisco, Jossey-Bass, s. 87-97.

Main M., George C. (1985), Responses of abused and disadvantages toddlers to distress in agemates: A study in the daycare setting, *Developmental Psychology*, 21, s. 407-412.

Main M., Hesse E. (1990), Parents' unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behavior the linking mechanism?, M. T. Green-berg, D. Cicchetti ve E. M. Cummings (der), *Attachment in the Preschool Years: Theory, Reserch, and Intervention*, Chicago, University of Chicago Press.

Main M., Solomon J. (1986), Discovery of an insecure-disorganized/disoriented attachment pattern: Procedure, finding, and implications for classifications, M. Yogman ve T. B. Brazelton (der), *Affective Development in Infancy*, Norwood, New Jersey, Ablex, s. 95-124.

Main M., Solomon J. (1990), Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation, M. T. Greenberg, D. Cicchetti ve E. M. Cumming (der), *Attachment in the Preschool years*, Chicago, University of Chicago Press, s. 121-160.

Main M., Goldwyn R. (1984), Predicting rejection of her infant from mothers' representation of her own experience: Implications for the abused-abusing intergenerational cycle, *Child Abuse and Neglect*, 8, s. 203-217.

Manciaux M., Vanistendael S., Lecomte J., Cyrulnik B. (2001), La résilience: état des lieux, *Cahiers médico-sociaux*, s. 13-20.

Manciaux M., Tomkiewicz S. (2000), La résilience aujourd'hui, M. Gabel, F. Jésu ve M. Manciaux (der), *Bientraitance. Mieux traiter les familles et les professionnels*, Paris, Éd. Fleurus, s. 14-54.

Marcelli D. (2003), *L'enfant, chef de la famille*, Paris, Albin Michel.

McCabe V. (1984), Abstract perceptual information for age level: A risk factor for maltreatment?, *Child Development*, 55, s. 267-276.

McCartney K., Harris M. J. ve Bernieri F. (1990), Growing up and growing apart: A developmental meta-analysis of twin studies, *Psychological Bulletin*, 107, s. 226-237.

McGue M., Bacon S., Lykken D. T. (1993), Personality stability and change in early adulthood: A behavioral genetic analysis, *Developmental Psychology*, 29, 96-109.

Mead G. H. (1934), *Mind, Self and Society*, Chicago, University of Chicago Press.

Mead M. (1963), *Mœurs et sexualité en Océanie*, Paris, Pion.

Meirieu P. (1997), Vers un nouveau contrat parents-enseignants?, F. Dubet (der.), *Écoles, familles, le malentendu*, Paris, Les Éditions Textuel.

Meulders-Klein M.-T. (1996), Quels fondements pour la parenté?, *R. Steichen et G. de Villers, La famille et les familles: quelle identité aujourd'hui f*, Louvain-la-Neuve, Bruylant Academia, s. 41-55.

Meyer H. J. (1988), Marital and mother-child relationships: Developmental history, parent personality, and child difficultness, R. A. Hinde ve J. Stevenson-Hinde (der), *Relationships within Families: Mutual Influences*, Oxford, Clarendon Press, s. 119-139.

Meyer M. (1995), *De l'insolence*, Paris, Grasset.

Meyer M. (1997), *Qu'est-ce que la philosophie?*, Paris, Le Livre de poche.

Meyer M. (2000), *Petite métaphysique de la différence*, Paris, Le Livre de poche.

Meyers B. J., Williams-Petersen M. G. (1991), Beliefs and memories about child-rearing across generations: Mothers and grandmothers of one-year old infants, *Early Child Development and Care*, 67, s. 111-128.

Mijolla A. (2004), *Préhistoires de famille*, Paris, PUF.

Miller (1984), *C'est pour ton bien. Racines de la violence dans l'éducation de l'enfant*, Paris, Aubier.

Muxel A. (1996), *Individu et mémoire familiale*, Paris, Nathan.

Nichols P. L. (1984), Familial mental retardation, *Behavior Genetics*, 14, s. 161-170.

Nimal P., Lahaye W., Pourtois J.-P. (2000), *Logiques familiales d'insertion sociale. Étude longitudinale des trajectoires de jeunes adultes*, Brüksel, De Boeck.

Pedersen N. L., Plomin R., Nesselroade J. R., McClearn G. E. (1992), A quantitative genetic analysis of cognitive abilities during the second half of the life span, *Psychological Science*, 3, s. 346-353.

Peyrefitte A. (1998), Comment les nations se développent, *Le Monde*, 22 Aralık 1998, s. 14.

Plomin R. (1986), *Development, Genetics and Psychology*, Hilsdale, New Jersey, Erlbaum.

Plomin R., Defries J. C, Loehlin J. C. (1977), Genotype-environment interaction and correlation in the analysis of human behaviour, *Psychological Bulletin*, 84, s. 309-322.

Plomin R., Defries J. C, McClearn G., Rutter M. (1999), *Des gènes au comportement*, Brüksel, De Boeck.

Pourtois J.-P. (1976) (4 cilt), *Comment les mères enseignent à leur enfant âgé de 5 à 6 ans*, doktora tezi, Université de l'État à Mons.

Pourtois J.-P. (1979), *Comment les mères enseignent à leur enfant (5-6 ans)*, Paris, PUF.

Pourtois J.-P. (der.) (1989), *Les thématiques en éducation familiale*, Brüksel, De Boeck.

Pourtois J.-P. (der.) (1991), *Innovation en éducation familiale*, Brüksel, De Boeck.

Pourtois J.-P., Forgione A., Gillet M., Nisolle N., Beirens A. (1991), *Dynamique de démarginalisation*, Brüksel, Labor.

Pourtois J.-P., Carlier L., Menu J. (1973), *La relation d'aide psychopédagogique et la personnalité des parents, Recherche en Éducation, Recherches sur les handicaps socioculturels de 0 à 7-8 ans*, ministère de l'Éducation nationale et de la Culture française, Direction générale de l'administration des études, Brüksel.

Pourtois J.-P., Delhaye G. (1981), L'école: connotations et appartenance sociale, *Revue française de pédagogie*, 54, s. 24-31.

Pourtois J.-P., Desmet H. (1993), *Les paradoxes en éducation*, Mons, Université de Mons-Hainaut, Les publications du CERIS.

Pourtois J.-P., Desmet H. (1997), *L'éducation postmoderne*, Paris, PUF.

Pourtois J.-P., Desmet H. (2002), Comment être de bons parents, J.-F. Dortier (yönetiminde), *Familles*, Auxerre, Éd. Sciences humaines.

Pourtois J.-P., Desmet H. (2004), *L'éducation implicite*, Paris, PUF.

Pourtois J.-P-, Desmet H., Beirens A., Centrella V., Claus S., Gobert F., Nisolle N., Vandenbosche J. (1992), *Réussir l'école en milieu pauvre. Étude comparative du succès et de l'échec scolaire chez des enfants issus de familles chômeuses et minimexées*, Rapport de recherche sub-sidiée par le ministère de l'Éducation de la Communauté française et par le ministère de la Programmation de la politique scientifique.

Pourtois J.-P., Desmet H., Lahaye W. (2001), Les points charnières de la recherche scientifique, *Publication ARSI, Recherche en soins infirmiers*, no. 65, Haziran 2001, s. 29-52.

Pourtois J.-P., Desmet H., Lahaye W. (2004), Connaissances et pratiques en éducation familiale. Recherches et interventions menées par le CERIS, Université de Mons-Hainaut (1969-2003), *Enfance, Familles, Générations*, no. 1 Québec.

Pourtois J.-P., Desmet H., Lahaye W. (2004), La bientraitance. Besoins des enfants, compétences des parents, E. Palacio-Quintin, J.-M. Bouchard ve B. Terrisse (yönetiminde), *Questions d'éducation familiale*, Outremont, Québec, Les Éditions logiques, s. 235-253.

Pourtois J.-P., Dupont D. (1985), Syntaxe et fonction du discours pédagogique. Interaction mère-enfant; syntaxe, conduite éducative et milieu social, *Bulletin de Psychologie*, 371, XXXVIII.

Prigogine Y. (1980), *From Being to Becoming: Time and Complexity in the Physical Sciences*, San Francisco, W. H. Freeman &C Company.

Putallaz M., Costanzo P. R., Grimes C. L., Sherman D. M. (1998), Inter-generational continuities and their influences on children's social development, *Social Development*, cilt 7, Fasikül 3, s. 389-427.

Quinton D. (1988), Longitudinal approaches to intergenerational studies: Définition, design and use, M. Rutter (der.), *Studies of Psychosocial Risk: The Power of Longitudinal Data*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 272-285.

Radojevic M. (1992), *Predicting Quality of Infant Attachment to Father at 15 Months from Pre-Natal Paternal Representations of Attachment: An Australian Contribution*, Paper presented at the 25th International Congress of Psychology, Belçika, Brüksel.

Rand N. (1993), Renouveaux de la psychanalyse, *Les Temps modernes*, 564, s. 140, 173.

Ravoisin M., Pourtois J.-P., Desmet H. (2000), Les enfants d'ouvriers à la Polytechnique, J.-P. Pourtois ve H. Desmet (der.), *Relation familiale et resilience*, Paris, L'Harmattan.

Reboul O. (1991), *Introduction à la rhétorique*, Paris, PUF.

Reed E. W. ve Reed S. C. (1965), *Mental Retardation: A Family Study*, Philadelphia, Saunders.

Rittaud B. (2004), Fabriquer le hasard, *La Recherche*, no. 381, s. 28-35.

Roberts C. A., Johansson C. B. (1974), The inheritance of cognitive interest style among twins, *Journal of Vocational Behavior*, 4, s. 237-243.

Roskam I. (2000), *Comment les mères et les enseignants décrivent et évaluent la personnalité des enfants. Modèle à cinq facteurs, cognition parentale et perspectives pour la guidance éducative*, Psikloji doktora tezi, Louvain-la-Neuve, Université catholique de Louvain.

Roussel L. (2002), L'évolution des familles: une interprétation systématique, J.-F. Dortier (birlikte), *Familles*, Auxerre, Éd. Sciences humaines, s. 77-86.

Rutter M. (1989), Intergenerational continuities and discontinuities in serious parenting difficulties, D. Cicchetti ve V. Carlson, *Child Maltreatment, Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 317-348.

Rutter M. (1998), Some research considerations on intergenerational continuities and discontinuities: Comment on the special section, *Developmental Psychology*, cilt 34, no. 6, s. 1269-1273.

Rutter M., Quinton D. (1984), Long-term follow-up of women institutionalized in childhood: Factors promoting good functioning in adult life, *British Journal of Developmental Psychology*, 2, s. 191-204.

Sartre J.-P. (1943), *L'être et le néant*, Paris, Gallimard.

Sartre J.-P. (1964), *Les mots*, Paris, Gallimard.

Scarr S. (1992), Developmental theories for the 1990's: Development and individual differences, *Child Development*, 63, s. 1-19.

Scarr S., Weinberg R. A. (1978), Attitudes, interests and IQ, *Human Nature*, s. 29-36.

Simons R. L., Whitbeck L. B., Conger R. D., Wu C. (1991), Intergenerational transmission of harsh parenting, *Developmental Psychology*, 27, s. 159-171.

Simons R. L., Beaman J., Conger R. D., Wei C. (1992), Gender differences in the intergenerational transmission of parenting beliefs, *Journal of Marriage and the Family*, 54, s. 823-836.

Singly F. (de) (1993), *Sociologie de la famille contemporaine*, Paris, Nathan.

Singly F. (de) (2000), *Libres ensemble. L'individualisme dans la vie commune*, Paris, Nathan.

Singly F. (de) (2002), À quoi sert la famille? J.-F. Dortier (birlikte), *Familles*, Auxerre, Éd. Sciences humaines.

Singly F. (de) (2003), *Les uns avec les autres. Quand l'individualisme crée du lien*, Paris, Armand Colin.

Smith R. (1997), *The Fontana History of the Human Sciences*, Londra, Fontana Press.

Snarey S. (1993), *How Fathers Care for the Next Generation: A Four Decade Study*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press. Snyders E. (1991), *Des élèves heureux... Réflexion sur la joie à l'école à partir de quelques textes littéraires*, Issy-les-Moulineaux, Éd. EAP.

Staples R., Warden-Smith J. W. (1954), Attitudes toward grandmothers and mothers toward child rearing practices, *Child Development*, 25, s. 90-97.

Steele B. F., Pollock C. B. (1968), A psychiatric study of parents who abuse infants and small children, R. E. Heifer ve C. H. Kempe (eds), *The Battered Child*, Chicago, University of Chicago Press, s. 89-133.

Steele H., Steele M., Fonagy P. (1996), Associations among attachment classifications of mothers, fathers, and their infants, *Child Development*, 67, s. 541-555.

Straus M. A. (1979), Family patterns and child abuse in a nationally representative sample, *Child Abuse and Neglect*, 3, s. 213-225.

Sulloway F. J. (1999), *Les enfants Rebelles*, Paris, Odile Jacob.

Suomi S. J. (1994), Social and biological pathways that contribute to variations in health status: Evidence from primate studies, *Proceedings of the Honda Foundation Symposium on Prosperity, Health and Well-being*, s. 105-112.

Tellegen A., Lykken D. T., Bouchard T. J., Wilcox K., Segal N., Rich A. (1988), Personality similarity in twins reared together and apart, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, s. 1031-1039.

Thorne B. (1993), *Gender Play: Girls and Boys in School*, New Brunswick, New Jersey, Rutgers University Press.

Tilmans-Ostyn E., Meynckens-Fourez M. (2004), *Les ressources de la Fratrie*, Ramonville-Saint-Agne, Érès.

Tinsley B. J., Parke R. D. (1987), Grandparents as interactive and social support agents for families with young infants, *International Journal of Aging and Human Development*, 25, s. 259-277.

Tisseron S. (1995), La psychanalyse à l'épreuve des générations, S. Tisse-ron, M. Torôk, N. Rand, C. Nachin, P. Hachet, J.-C. Rouchy, *Le psychisme à l'épreuve des générations*, Paris, Dunod, s. 1-22.

Tisseron S. (2002), *L'intimité surexposée*, Paris, Hachette.

Tisseron S., Torôk M., Rand N., Nachin C, Hachet P., Rouchy J.-C. (1995), *Le psychisme à l'épreuve des générations*, Paris, Dunod.

Touraine A. (1993), *Critique de la modernité*, Paris, Fayard.

Truong N. (2003), L'enfant a changé, l'éducation aussi, *Le Monde de l'éducation*, no. 317, Eylül 2003, s. 30-33.

Vanistendael S., Lecomte J. (2000), *Le bonheur est toujours possible. Construire la resilience*, Paris, Bayard.

Van Ijzendoorn M. H. (1992), Intergenerational transmission of parenting: A review of studies in non-clinical populations, *Developmental Review*, 12, s. 76-99.

Van Ijzendoorn M. H. (1995), Adult attachment representations, parental responsiveness and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the adult attachment interview, *Psychological Bulletin*, 117, s. 387-403.

Vermersch A. A. (1996), *L'entretien d'explicitation*, Paris, ESF.

Vilain E. (2000), *L'héritage familial*, mémoire de fin d'étude, Mons, Faculté de psychologie et des sciences de l'éducation, Université de Mons-Hainaut.

Voss H. G. (1991), A transgenerational perspective on infant development, M. E. Lamb ve H. Keller (der), *Perspectives from German-Speaking Countries*, Hillsdale, New Jersey, Erlbaum.

Wahler R. G., Dumas J. E. (1986), "A chip off the old block": Some interpersonal characteristics of coercive children across generations, P. Strain, M. Guralnick ve H. Walkee (der), *Children's Social Behaviour: Development, Assessment, and Modification*, San Diego, CA, Academic Press, s. 49-86.

Ward M. J., Carlson E. A. (1995), Associations among adult attachment representations, maternal sensitivity, and infant-mother attachment in a sample of adolescent mothers, *Child Development*, 66, s. 69-79.

Werner E. E., Smith R. S. (1992), *Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood*, New York, Cornell University Press.

Widom C. S. (1989), Does violence beget violence? A critical examination of the literature, *Psychological Bulletin*, 106, 1, s. 3-28.

Williams J. E., Best D. L. (1987), Sex stereotypes and intergroup relations, S. Warchel ve W. G. Austin (der), *Intergroup Relations*, Chicago, Welson-Hall, s. 244-259.

Zeanah C. Benoit D., Barton M., Regan C, Hirshberg L. M., Lipsett L. P. (1993), Representations of attachment in mothers and their one-year-old infants, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32, s. 278-286.

Aile tarihi, kuşkusuz, kişinin değerlerinin ve sosyal alışkanlıklarının şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri. Her kuşak, içine doğduğu ailenin aktardığı genetik ve psişik yapıya, sosyokültürel modele dayanarak sosyalleşiyor ve kendisini bu çerçeve içinde tanımlıyor. Öte yandan, bir kuşaktan diğerine geçişte, toplumsal değişime paralel olarak, pek çok ekonomik, sosyokültürel, sembolik, psikolojik ve pedagojik dönüşüm de yaşanıyor. Her kuşak, aileden devraldığı bilgiyi yeniden üreterek yeni düşünme, olma ve yapma biçimleri geliştiriyor. Bu süreçte, aile mirasının bazı unsurları dönüştürülerek muhafaza edilirken, bazıları da terk edilerek yok oluyor. Böylece kuşaklar arasındaki aktarım bir yandan devamlılık izleri taşırken, diğer yandan da kesintiler, kopukluklar ve dönüşümlerle belirleniyor. Peki değişimlerle kopukluklar arasında işleyen bu çift yönlü süreç kaçınılmaz mıdır? Özgürlük ile belirlenimcilik arasında kalan bireyin rolü nedir? Tarihinin basit bir eyleyeni midir, yoksa onun bir aktörü haline gelebilir mi? Bu kitap, işte bu can alıcı soruların izini sürüyor.

Aile eğitimi ve sosyal pedagoji üzerine çalışmalar yürüten Willy Lahaye, Jean-Pierre Pourtois ve Huguette Desmet, *Kuşaktan Kuşağa Aktarım*'da "Her aktarım aynı zamanda bir dönüşümdür" fikrinin etrafında kuşaklar arasındaki ilişkiyi ele alıyorlar. Otuz beş yıla dayanan uzun soluklu bir araştırmanın ürünü olan bu kitapta yazarlar, aynı ailenin üç farklı kuşağını inceliyorlar. Ailenin yapısını karakterize eden özellikleri tespit ettikten sonra, bunların yeni kuşaklara ne ölçüde ve hangi yollarla aktarıldığını araştırıyorlar. Yazarlar sabit olduğu ve sürekli aktarıldığı varsayılan kuşaklar arası ilişkileri ve kalıpları, toplumun kendisi gibi sürekli bir dönüşüm içinde kabul etmenin önemine dikkat çekiyorlar.

İLETİŞİM 1625
PSYKHE 6

ISBN-13: 978-975-05-0918-6

